

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

Suomen Historiallinen Seura

Raimo Pullat

Suomi ja Puola

Suhteita yli Itämeren 1917–1941

Helsinki 1997

103 025 8262

Käännös: Miikka Kallio

Kansi: Rauno Endén

ISBN 951-710-057-4

Hakapaino Oy, Helsinki 1997

Omistan tämän teoksen vaimoni isälle, joka oli puolalainen vapaustaistelija ja sedälleni sekä kahdelle enolleni, jotka kaikki saivat dramaattisesti surmansa toisen maailmansodan aikana.

Puolan suurlähettilään tervehdys teoksen lukijoille

Lähes 80 vuotta sitten, kun Puola ilmestyi uudelleen Euroopan kartalle riippumattomana valtiona ja Suomi itsenäistyi, johti eräänlainen etujen yhteisyyden tunne kansamme harkitsemaan sopimusta, jota on kirjallisuudessa usein nimitetty "Itämeren ententeksi". Liittoa ei koskaan syntynyt. Jos niin olisi käynyt, ehkäpä alueen historiakin olisi kulkenut toisia raiteita. Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan uppoutua historiallisiin kuvitelmiin. Käsillä olevan tutkielman tekijä on pyytänyt minulta alkusanoja teokseensa, ja sen johdosta haluan todeta, että suomalaiset ovat varmasti saaneet luettavakseen työn, joka tekee tutuksi kahden toisilleen läheisen mutta vielä pintapuolisesti tunnetun kansan historiaa. Toivoakseni professori Pullatin teos täydentää uudella kiinnostavalla aineistolla puolalaisten ja suomalaisten historioitsijoiden aikaisempia tutkimuksia.

Nykypäivänä saamme olla todistamassa uuden tai uusien Itämeren liittojen kehittymistä. Puolan ja Suomen lisäksi niitä ovat luomassa kaikki muutkin Itämeren valtiot. Vuonna 1992 olin yhtenä maani edustajana mukana luomassa Itämeren maiden neuvostoa. Vuonna 1991 osallistuin Gdanskissa myös Itämeren kaupunkien liiton perustamiseen. Siitä lähtien poliittisten, taloudellisten, yhteiskunnallisten ja kulttuurisiteiden verkko on jatkuvasti laajentunut ja laajenee edelleen kaupunkien, yliopistojen, yritysten, taiteilijoiden ja työntekijöiden solmimien siteiden ansiosta. Tämä on "Itämeren entente" vuonna 1997. Puola ja Suomi ovat sen tukipylväitä.

Vain mytologian Feniks-lintu syntyi tyhjästä. Nykyisiä siteitä ovat olleet yhdessä luomassa ja luovat edelleen ne ihmiset, jotka jo varhain "keksivät" Puolan ja Suomen. Hallitusten, ystävyyskaupunkien, ystävyysseurojen ja muiden yhteiskunnallisten järjestöjen edustajat, sotilashenkilöt ja viimeisinä mainiten joskaan ei merkitykseltään vähäisimpinä puolalaiset ja suomalaiset diplomaatit ovat koko valtiollisten suhteiden olemassaoloajan, ja jo ennen sitä, omalla aktiivisuudellaan lähentäneet kansojamme toisiinsa. Kiitän professori Pullatia siitä, että hän on antanut panoksensa perehtyäkseen heistä niihin, jotka toimivat kansojemme suhteiden hyväksi sotien välisenä aikana.

Olen iloinen siitä, että Puolaa ja Suomea eivät tänään yhdistä vain molemminpuoliset edut vaan myös sama perussuhtautuminen ihmisten ja kansojen tärkeimpiin arvoihin. Olen vakuuttunut siitä, että Suomen presidentin Martti Ahtisaaren virallinen vierailu Puolaan vuonna 1997 on tästä yhtenä osoituksena ja tuo mukanaan paljon uusia, tärkeitä ideoita, jotka edelleen lisäävät monipuolista yhteistyötä ja kansojemme välistä lähentymistä.

Helsingissä 26.3.1997

Józef Wiejacz

Puolan suurlähettiläs, Helsinki

Sisällysluettelo

Esipuhe	9
Johdanto	10
Suomi ja Puola – eroja ja yhtäläisyyksiä	15
Suomen puolalaiset ja Puolan suomalaiset	23
Suomen katolinen kirkko	26
Puolan lähetystö Suomessa	29
Suomen lähetystö Puolassa	34
Ulkopolitiikka	41
Reunavaltionpolitiikan kausi	44
Kontaktit Kansainliitossa	57
Yhteydet Ahvenanmaan kysymyksessä	60
Walleniuksen juttu ja Puola	64
Puolan tasapainopolitiikka Neuvostoliiton ja Saksan välissä	69
Suomen katse kohdistuu Ruotsiin	82
Sotaa edeltäneet vuodet	87
Sotilaalliset suhteet	93
Mannerheim ja Piłsudski	93
Sotilasasiamiehet	98
Miten Puolassa suhtauduttiin Saksan vaikutuksen kasvuun Suomessa	105
Yhteistyötä tiedustelutoiminnan alueella	108
Virallista sotilaallista yhteistyötä	122
Suomen ja Puolan väliset kauppasuhteet	131
Kulttuurisuhteet	143
Mikkolat ja puolalainen kulttuuri	143
Teatteri ja musiikki	154
Kuvataide	157
Maiden väliset ystävyysjärjestöt	159
Opiskelijavaihto	161
Yhteistyö tieteen alalla	163
Suomi Puolan lehdistössä	164

Loppunäytös	170
Jälkikatsaus	174
Arkistoluettelo	177
Sanoma - ja aikakauslehtien luettelo	179
Kirjallisuutta	179
Liitteet	188
Henkilöhakemisto	195

Esipuhe

Historioitsijat kirjoittavat tavallisesti oman maansa menneisyydestä. Virolaiset ja suomalaiset tutkijat ovat ylittämässä kansallisia rajoja ja laajentamassa tutkimusta kansainvälisempään suuntaan.

"Suomikin on yhä selvemmin alettu nähdä osana yleismaailmallista kehitystä", toteavat Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervonen. (Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta. Porvoo-Helsinki-Juva, 1990, s. 31) Virolaisesta näkökulmasta tällainen suhtautuminen on hyvä asia.

Yrjö Kaukiainen on samoilla linjoilla: "Enää ei välttämättä tarvita kansallisia omaelämäkertoja- nyt on aika kirjoittaa maailman historiaa Suomessa ja Suomen historiaa maailmassa." (Historian rajat ja sävyt. Historiallinen Aikakauskirja 4/1994, s. 300) Suomen ja Puolankin monimuotoiset ja mielenkiintoiset suhteet ovat osa kaikkien maiden välistä kanssakäymistä.

Usein kuulee puhuttavan Suomea ja Viroa yhdistävästä sillasta ja sen rakentajista, joiden joukkoon olen itsekin kuulunut jo 30 vuoden ajan. Onkin totta, että Suomenlahden pohjois- ja etelärannikon asukkaiden keskinäiset suhteet ovat erittäin vanhat ja ulottuvat vuosisatain taakse. Mutta miksi emme ajattelisi vieläkin laajemmin ja rakentaisi mielessämme vieläkin pitempää siltaa yli Itämeren aaltojen. Onhan Itämeri erottanut Suomen myös muista Itämeren maista ja toisaalta yhdistänyt sitä niihin. Näihin maihin kuuluu myös Puola.

Yhdistyvällä Euroopalla on jännittävän tulevaisuuden lisäksi myös rikas ja dramaattinen lähimenneisyys. Siihen kuuluu osana myös Suomen ja Puolan väliset suhteet eli se silta, joka yhdistää Kalevalan ja Pan Tadeuszin kansoja toisiinsa.

Näille suhteille on kuvaavaa se, että niiden tutkimuksen vähyyteen kiinnitti huomiota japanilainen tutkija Katsuyoshi Watanabe. (Vt. Historiallinen Aikakauskirja 2/1994, s. 176)

Seuraavilla sivuilla pyrin hahmottamaan Suomen ja Puolan välisten suhteiden lujuutta ja niiden heikkouksia sekä tutkimaan maita yhdistävän sillan kestävyyttä kahden vuosikymmenen aikana eli toisin sanoen suhteita yli Itämeren.

Johdanto

Ryhtyessäni työhön oli päällimmäisenä tavoitteenani tutkia ja eritellä Viron ja Suomen suhteita Puolaan maailmansotien välisenä aikana. Muodostettuani alustavan kuvan näiden kolmen maan keskinäisistä suhteista ja kerättyäni keskeisen arkistomateriaalin päätin kuitenkin jakaa aiheen kahteen osaan: Suomen ja Puolan ja toisaalta Viron ja Puolan välisiin suhteisiin. Tässä työn ensimmäisessä osassa olen keskittynyt Suomeen ja Puolaan.

Olen käynyt lukemattomia kertoja molemmissa maissa ja asunut niissä yhteensä vuosia, mikä toisaalta helpotti pääsemään sisälle aiheeseen ja eläytymään siihen. Toisaalta se myös vaikeutti työtäni, sillä perehtyessäni aiheeseen tarkemmin, ymmärsin, kuinka vähän loppujen lopuksi tiesin kummastakaan maasta.

Euroopan yhdistyminen on sosialismin luhistuttua nopeutunut. Samalla on kuitenkin koko Eurooppaa koskevan suuremman liikkeen sisällä otettava huomioon kaksi alueellista trendiä, nimittäin Välimeren ja toisaalta Itämeren maiden kehitys. Ne muistuttavat meitä keskiaikaisesta Levantista ja Hansasta. Ehkei kuitenkaan tässä ole tarvetta katsoa niin kauas taaksepäin.

Uusin kehitys tuo ennen kaikkea mieleen reunavaltioiden harjoittaman politiikan Versaillesin rauhansopimuksen jälkeen. Voisimmekin ehkä puhua reunavaltio politiikan renessanssista nykyisessä Euroopassa. Tämä koskee niin EU:n jäsenvaltioita kuin myös niitä maita, joita ei vielä ole hyväksytty jäseniksi. Joka tapauksessa jokaisen Itämerenmaan on tarkistettava omaa sisä- ja ulkopoliittikkaansa. Ilmeisesti myös Suomen pitää jossakin määrin täsmentää ja tarkentaa historiallisista syistä johtuvaa suuntaumistaan muihin Pohjoismaihin, jotta se ymmärtäisi paremmin ja syvällisemmin myös muiden Itämeren- ja Keski-Euroopan maiden pyrkimyksiä ja tavoitteita.¹

Euroopassa tapahtuneet suuret muutokset vaativat entistä parempaa menneisyyden tuntemista. Kun kuulee ja lukee huomattavien ja tunnettujen europoliitikkojen puheita ja kirjoituksia, voi toisinaan vain ihmetellä historiallisen muistin lyhyttä, varsinkin kun Euroopan lähi-

¹ Katso myös: *Baltic Europe in the Perspective of Global Change*. In Memoriam of Jean Christophe Öberg. Toim. Antoni Kuklinski, Warsaw, 1995.

historiasta on saatavilla yllin kyllin tietoa ja kokemusta.

Vaikka Itämeri onkin omalta osaltaan aina yhdistänyt Suomea ja Puolaa, ja niiden keskinäiset suhteet ovatkin aina olleet pohjimmiltaan hyvät, nämä kaksi maata poikkeavat monessa suhteessa toisistaan. Maiden välisten suhteiden muotoutumiseen ovat vaikuttaneet mm. eri uskonto, taloudellinen rakenne, kansanluonne, ajattelutapa, luonnonsuhteet ja maiden kansainvälinen asema. On myös muistettava, että Puola on huomattavasti Suomea suurempi. Lisäksi näiden kahden maan sijainti Itämeren rannalla ja kahden suurvallan, Saksan ja Venäjän, välissä on jo ennen 1900-luvun maailmansotia vaikuttanut niiden keskinäisiin suhteisiin. Oleellista on sekin, ettei niillä koskaan ole ollut yhteistä rajaa.

Tarkasteltavana ajanjaksona, kuten myöhemminkin sotien jälkeen, Suomen ja Puolan suhteita on tutkittu hyvin vähän. Suomessa ei ole tunnettu kiinnostusta Puolaa kohtaan, ja suomalainen historiantutkimus onkin tältä osin jäänyt hyvin ohueksi. Tähän on ainakin kaksi syytä: suomalainen historiantutkimus on perinteisesti ollut paikallisesti väritynyttä, ja pääpaino on ollut pohjoismaisissa ongelmissa sekä Suomen suurvaltasuhteissa. Asiaan on vaikuttanut myös se tosiseikka, ettei Suomessa juurikaan osata puolaa. Näin on asianlaita myös Virossa, ja sama pätee tietysti myös toisin päin, eivät puolalaisetkaan tutkijat osaa suomea.

Vakavammin Puolan historiaa ovat tutkineet ainoastaan Arvi Korhonen, J. J. Mikkola, Herman Gummerus, Pentti Renvall, Kalervo Hovi, Tuomo Polvinen ja Osmo Jussila.

Arvi Korhonen etsi Puolassa aineistoa hakkapeliittojen historiaan kirjastoista ja arkistoista vuonna 1932, jolloin hän 2. marraskuuta lähetti kirjeen Suomen slavistiikan isälle J. J. Mikkolalle (1866–1946). Seuraavassa lyhyt katkelma kirjeestä: "Lyhyesti sanoen olen erittäin tyytyväinen siitä, että sattuman kautta jouduin tänne Puolaan. Puolan ja Ruotsi-Suomen väliset taistelut näkyvät tšekäläisen materiaalin valossa toisissa proportsiooneissa. Olisikin aivan järjetöntä tutkia niin suurta tapahtumasarjaa vain toisen riitapuolen lähteiden avulla – mutta niin on pohjoismainen historiantutkimus tehnyt ja kai tekee edelleenkin. Sen ohella on ollut erinomaisen terveellistä tutustua nykypäivien Puolaan. Pelkään, että meidän on pakko revideerata käsityksiämme poliittisista voimasuhteista Euroopassa. Suomessa eletään ruotsalaisorientaatioonin sokaisemina niin ettei sellaisiin "nousukkaisiin" kuin Puolaan vaivauduta suurtakaan huomiota kiinnittämään."² Tämän kirjoittajana voin vain todeta olevani samoilla linjoilla ja kiittää Arvi Korhosta näistä sanoista.

Tarkoitukseni on ollut tässä kirjassa pohtia ja analysoida Suomen ja Puolan välisten suhteiden alkua ja maiden keskinäistä ulkopoliitikkaa, sotilaallisia suhteita ja yhteistyötä, ulkomaankauppaa sekä lopuksi kulttuurisuhteita. Mielestäni tällainen laajempi näkökulma on tässä tapauksessa oikea. Kirjani tarkoitus on luoda pohja tuleville tutkijoille, jotka myöhemmin voivat jatkaa ja syventää työtäni.

Kirjaani varten kävin läpi kaiken saatavissa olleen aiheeseen liittyvän suomen- ja puolankielisen kirjallisuuden. Lisäksi käytin lähteinäni myös sanomalehtiä. Varsinkin sotilaallisten suhteiden osalta tukeuduin enemmän suomen- kuin puolankielisiin lehtiin.

Suomalaisissa sotilasaikakauslehdissä Hakkapeliitta (1926–39), Kylkirauta (1935–39), Laivastolehti (1926–39), Sana ja Miekka (1924–29), Suomen Sotilasaikakauslehti (1920–39) ja Suomen Sotilas (1918/1919–39) on ilmestynyt kymmeniä Puolasta ja sen kansasta kertovia artikkeleita, jotka käsittelevät Puolan taloutta ja kulttuuria, Puolan armeijaa ja sen jälleenrakentamista, sotilaallista koulutusta ja systeemiä, tärkeimpiä taisteluita, aselajeja jne.

Ennen kaikkea teos perustuu Suomessa ja Puolassa tekemiini arkistotutkimuksiin, jotka aloitin vuoden 1992 marraskuussa Helsingissä.

Suomalainen aineisto on peräisin Ulkoasiainministeriön arkistosta (UM), ja on erittäin hyvin säilynyt ja hoidettu. Sinne on talletettu Suomen Varsovan lähetystön vuosikertomukset, poliittiset raportit, lehtikokoelmat jne. Lisätietoa löysin Suomen Kansallisarkistosta (KA). Kävin läpi useiden suomalaisten valtiomiesten, poliitikkojen, diplomaattien ja kulttuurihenkilöiden kokoelmat ym., joista löysin paljon tarpeellista tietoa. Suomen entisen Puolan suurlähettilään (1938–40) Bruno Kivikosken arkistoa en löytänyt.

Sota-arkistossa (SArk) kävin läpi Suomen ulkomailla vuosina 1919–1940 toimineiden sotilasaasiamiesten kokoelmat, jotka puolalaiseen aineistoon verrattuina osoittautuivat varsin vaatimattomiksi.

Tutustuin myös Suojeluskunnan ja mm. Lotta Svärd-järjestön aineistoihin. Kulttuurihistoriallisten ongelmien yhteydessä työskentelin vielä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistossa ja Valtion taidemuseon Kuvataiteen keskusarkistossa (VTM/KKA) jne.

Puolalaisissa arkistoissa aloitin työt joulukuussa 1994. Työ kesti kuukausia. Aloitin uusien asiakirjojen arkistossa (Archiwum Akt Nowych – AAN), jossa kävin läpi Puolan Helsingin, Berliinin, Lontoon ja Tallinnan lähetystöjen sekä Ulkoministeriön Itä-Euroopan osaston paperit. Suomea koskevat asiakirjat olivat säilyneet Viroa käsitteleviä paremmin. Oleellisesti uutta tarjosi Varsovan lähellä Rembertówissa sijaitseva Puolan Sotilaallinen Keskusarkisto (Centralne Archiwum Wojskowe – CAW) sekä Puolan Ulkoasiainministeriön arkisto Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych-MSZ). Lisäksi tein työtä

myös Varsovan Kaupunginmuseossa, Puolan Valokuva Arkistossa (Archiwum Dokumentacji Mechanicznej) ja Puolan Tiedeakatemian Arkistossa Krakovassa (Archiwum Polskiej Akademii Umiejętności-PAU).

J. J. Mikkolan ja Jan Baudouin de Courtenayn välisestä kirjeenvaihdosta, josta puolet on Kansallisarkistossa ja toinen puoli Venäjän Tiedeakatemian Arkistossa Pietarissa (Arhiv Akademii Nauk Rossii), löysin paljon mielenkiintoista tietoa, joka kosketti kulttuurisuhteita ja suomalaista polonistiikkaa laajemmaltikin. Samoihin asioihin liittyvää tietoa löysin jonkin verran lisää myös Helsingin yliopiston pääkirjaston Mikkolan käsikirjoituskokoelmasta (coll. 150). Taloudellisista syistä johtuen minulla ei ikävä kyllä ollut mahdollista työskennellä Lontoossa, Moskovassa eikä Bonnissa.

Tässä yhteydessä haluan esittää sydämelliset kiitokseni Suomen Akatemialle ja Antti ja Jenny Wihurin sekä Kone Oy:n säätiöille. Haluan myös kiittää Kansainvälistä henkilövaihdon keskusta ja Viron Tiederahastoa työni kannalta välttämättömästä tuesta. Henkilökohtaisesti olen kiitoksen velkaa professoreille Erik Allardt, Heikki Ylikangas, Tuomo Polvinen, Hannu Soikkanen, Päiviö Tommila, Jukka Nevakivi, Jouko Lindstedt ja Kai Laitinen sekä lisäksi Heikki Kalliolle, Jorma Kallenautille, Keijo Kulhalle, Tapio Vaahtorannalle, Jukka Rislakille, Eero Elfvingrenille, Harry Kämäräiselle, Seppo Kuusistolle, Timo Salmiselle, Pekka Salolle, Eeva Toikalle sekä kaikille niille kirjastojen ja arkistojen työntekijöille, jotka auttoivat minua työssäni. Sydämelliset kiitokset myös kirjan kääntäjälle Miikka Kalliolle.

Haluan myös kiittää Puolan Tiedeakatemiaa ja Stefan Batorin säätiötä sekä henkilökohtaisesti puolalaisia kollegoitani akateemikko Andrzej Wyczańskia, professoreja Stanisław Bylina ja Piotr Łossowskia sekä Puolan Arkistojen Keskushallinnon pääjohtajaa professori Jerzy Skowronekia ja tohtori Tadeusz Krawczakia sekä Helsingin yliopiston puolan kielen lehtoria Joanna Zachłōńska. Niin ikään kiitän perhetuttavaani ja entistä Puolan Suomen suurlähettilästä Andrzej Potworskia sekä nykyistä Puolan Suomen suurlähettilästä Józef Wiejaczia. Samoin kiitän kaikkia niitä henkilöitä, jotka helpottivat työtäni Puolan kirjastoissa ja arkistoissa. Lopuksi haluan esittää kiitokseni myös Hannes Valterille ja pitkäaikaiselle virolaiselle kollegalleni Heino Arumäelle.

Kiitän Suomen Historiallista Seuraa kirjani julkaisemisesta. Yhteistoiminta seuran toiminnanjohtajan Rauno Endénin kanssa on ollut erittäin miellyttävää.

Arvoisat lukijani. Päämääränäni on ollut tämän teoksen avulla tuoda Puola teidän ulottuville ja tutustuttaa teidät sen historiaan ja moninasiin ongelmiin sotien välisenä aikana. Ennen kaikkea halusin osoittaa, mikä Suomen ja Puolan kansoja yhdistää. Jos tämän kirjan

luettuanne tunnute Puolan tulleen teille läheisemmäksi ja ymmärrettävämmäksi, tunnen onnistuneeni tehtävässäni ja koen tavoitteeni toteutuneeksi.

Olen suuren kiitoksen velkaa rakkaalle puolisololleni, Puolan kansalaiselle tohtori Wiesława-Barbara Pullat-Multańskalle, jonka kautta minussa heräsi kiinnostus ja kunnioitus Puolaa ja sen kansaa kohtaan.

Kärdla, Hiidenmaa

3. huhtikuuta 1996

Suomi ja Puola – eroja ja yhtäläisyyksiä

Suomi liitettiin Venäjään Haminan rauhassa 1809, jolloin Suomesta tuli autonominen suuriruhtinaskunta ja jossa keisaria edusti Suomessa toiminut kenraalikuvernööri. Vapaamielinen keisari Aleksanteri I salli Suomelle varsin laajan itsehallinnon. Esimerkiksi luterilainen kirkko säilytti asemansa, ja ruotsi pysyi Suomen virallisena kielenä.

Puolan historiassa puolestaan 1700-luku oli kohtalokas. Sen aikana Puola jaettiin kolmeen eri kertaan Itävallan, Preussin ja Venäjän kesken. Ensimmäinen jako tapahtui vuonna 1772, jonka seurauksena Puolassa kuitenkin leimahti liekkeihin isänmaallisuuden aalto, jota johtivat ruhtinas Józef Poniatowski ja Tadeusz Kościuszko. Vapaustaistelun tuloksena julistettiin 1791 voimaan uusi valistusaatteisiin perustuva ja kansallista itsemääräämisoikeutta korostava perustuslaki, joka oli laatuun ensimmäinen Euroopassa. Vastarinta kuitenkin murskattiin ja Puola jaettiin uudestaan suurvaltojen kesken. Kolmannen ja viimeisen kerran Puola pilkottiin 1795, jolloin Puolan voidaan sanoa käytännössä kadonneen kokonaan itsenäisten valtioiden joukosta.

Puolalaiset kuitenkin jatkoivat vapaustaisteluaan läpi seuraavan vuosisadan. Vuosien 1812, 1831, 1848 ja 1863 taisteluissa Puolan kansa osoitti muulle maailmalle, ettei se ollut unohtanut kokemaansa vääryyttä ja että se halusi hinnalla millä hyvänsä saavuttaa jälleen itsenäisyyden.

Puola sai muodollisesti päättää varsin vapaasti asioistaan, mutta todellisuudessa sen mahdollisuudet määrätä kohtalostaan olivat vähäiset. Suomeen verrattuna Puola oli huomattavasti huonommassa asemassa, vaikka sen autonomia paperilla näyttikin laajemmalta. Puolan epäonneksi koitui ja on aina koitunut myös sen sijainti idän ja lännen välissä.

Suomen ja Puolan maantieteellinen muoto ja sijainti vaikutti muihinkin Itämeren valtioihin. Kuuluihan Puola samalla Keski-Eurooppaan, kun taas Suomi oli osa pohjoiseurooppalaisten maiden perhettä.

V. M. J. Viljanen määritteli Suomen geopoliittisen aseman itsenäistymisen jälkeen seuraavasti: "Maantieteellisesti kuuluu maamme siihen Atlantin valtameren pistävään niemekkeeseen, joka Vienanmeren ja Suomenlahden välisellä kapealla kannaksella liittyy Itä-Euroopan man-

tereeseen. Ominaisen maaperämuodostuksensa vuoksi nimitetään sitä tiedemiestemme keksimällä nimellä: Fenno-Skandia. Sama länsimainen sivistysmuoto, uskonto ja tavat ovat siinä asuville yhteistä. Näihin nähden muodostaa tämä niemeke yhtenäisen kokonaisuuden. Naapuruutemme Ruotsiin ja Norjaan on sentähden syvemmällä olemuksellamme kuin vain siinä, että rajamme eräissä kohdin sattuvat näiden naapuriemme kanssa kosketukseen."¹

Ulkopoliittisissa kannanotoissaan Puola piti toistuvasti Suomea yhtenä Baltian maista. Tällainen Puolan itsepäinen asenne kertoi sen halusta vähentää Suomen merkitystä ja heikentää sen asemaa ja samalla itse olla johtava reunavaltio.² Suomessa Puolan kannanottoihin ei suhtauduttu suopeasti ja ne herättivät hallituspiireissä myös rauhottomuutta.

Suomesta ja Puolasta käytetyt nimitykset ja termit olivat, paitsi maiden keskinäisissä suhteissa, myös muiden Itämeren maiden politiikassa jatkuvasti esillä. Ulkoministeri Procopé lähetti 20.1.1928 Helsingistä K. G. Idmanille kirjeen, jossa hän käsitteli mm. Suomen, Latvian ja Puolan välisiä suhteita ja kirjoitti: "Huomautan lisäksi, etten koskaan virallisesti ole käyttänyt sanontatapaa "pienet Baltianmaat"; enkä muistaakseni muutenkaan ole noilla sanoilla puhunut eteläisistä naapureistamme, vaikken tietenkään varmuudella jaksa kaikkia yksityiskeskustelujani muistaa. Lisään, että Varsovassa puolalaiset itse joskus käyttävät puheenaolevaa sanontatapaa vastakohtana Puolalle, jonka katsotaan olevan suuri Baltianmaa. Meidän terminologiamme onhan aivan toinen; sen mukaan Puola ei ole, yhtä vähän kuin Suomi, Baltianmaa vaan Itämeren valtio, sikäli kuin se ulottuu Itämeren rannalle saakka. – Eiköhän muuten voi olla mahdollista, ettei Puola mielellään näkisi Latvian kovin paljon luottavan Suomeen."³

Samanlaista pohdintaa jatkoi Suomen Lontoon lähettiläs Armas Saastamoinen kirjeessään yleisesikunnan päällikkö eversti Kurt Martti Walleniukselle 1.3.1927⁴: "Kaikesta mitä minä olen kuullut täällä virallisesti ja epävirallisesti, olen vetänyt sen johtopäätöksen, että Suomea ei lueta kuuluvaksi 'Baltian maihin'. Ettei Suomikin voisi joutua hyökkäyksen alaiseksi myönnetään kylläkin, mutta meidän vaarainalaisuuttamme ei lasketa läheskään yhtä suureksi kuin eteläisten naapuriemme. Sen vuoksi on ikävää, että käytetään yleistermiä 'Baltian maat', sillä siitä tahtoo varjo langeta meidänkin päällemme vaikkakaan tarkoitus ei olisi se." Hän jatkoi seuraavalla sivulla samassa hengessä: "...Näin ollen minusta tuntuu aivan välttämättömältä, että me pidämme

1 Väinö Matti Juho Viljanen. Suomi, reunavallat ja Venäjän kysymys. Talouspoliittinen tutkielma. Helsinki, 1920. s.11.

2 M 5C 13. Ehrströmin kirje 3.8.1924.

3 KA K.G. Idmanin kokoelma, latvialaisessa Pēdeja Bīdīssa julkaistu artikkeli Suomen ja Latvian suhteista.

4 KA Walleniuksen kokoelma, kotelo 8.

silmämme ja korvamme auki, ettei vaara tulisi kuin varas yöllä vaikkakin pitäisimme luultavimpana, että tulilinja kulkisi meidän maamme eteläpuolella." Ja jatkoi vielä profectalliseen sävyyn: "Tämän päivän 'Manchester Guardianissa' on sähkösanoma Berliinistä, jossa siteerataan 'Tägliche Rundschauta' ja jossa sanotaan, ettei Baltian maita olisi olemassakaan, jos Saksa ja Venäjä eivät olisi heikkouden tilassa. Samassa kirjoituksessa puhutaan siitä, että Baltian maat ovat vaan shakkinnappuloita, joita voi siirtää ja panna mihin tahansa. Mainitsen tästä sen vuoksi, koska sekin viittaa siihen, että Baltian mailla on ainakin silloin paha edessä, kun Saksa ja Venäjä ovat päässeet heikkouden tilastaan."⁵

Suomen pinta-ala oli sen jälkeen, kun Petsamo oli 1920 Tarton rauhassa liitetty Suomeen 382801 km², ja asukkaita oli 3,15 miljoonaa (Ks. myös liite 1). Vuonna 1940 Suomessa oli asukkaita 3,7 miljoonaa⁶, joista oli ruotsinkielisiä noin 10 %.⁷

Suomen suurin pituus etelästä pohjoiseen oli 1160 km, ja leveys idästä länteen 600 km. Suomella oli Ruotsin kanssa yhteistä maarajaa 536 km ja merirajaa 850 km. Norjan kanssa vastaavat luvut olivat 913 ja 70 km sekä Neuvostoliiton kanssa 1566 ja 235 km. Suomen ja Viron yhteisen merirajan pituus oli 491 km. Suomen rajojen kokonaispituudesta oli merirajaa 35,3 ja maarajaa 64,7 %.⁸

Vuonna 1938 Puolan pinta-ala oli 388 600 km², ja asukkaita oli 35,1 miljoonaa (Ks. myös liite 1), joista kolmasosa oli ukrainalaisia, valkovenäläisiä, juutalaisia ja liettualaisia. Liettualaisten lisäksi Puolassa asui siis myös paljon muita vähemmistökansallisuuksia. Tähän lienee vaikuttanut Puolan uskonnollinen suvaitsevaisuus, jonka juuret ulottuvat kauas menneisyyteen. Syntyvyys oli Puolassa Euroopan korkeimpia, ja korkeista kuolleisuusluvuista huolimatta Puolan väkiluku kasvoi nopeasti.

Vuonna 1919 alkoi sota länsivaltojen tukeman Puolan ja Neuvostovenäjän välillä. Vuonna 1921 Puola sai Riian rauhassa Curzonin linjasta itään sijaitsevat Länsi-Ukrainan ja Valko-Venäjän länsiosat. Seuraavana vuonna Puola liitti itseensä Vilnan ja sen ympäristön, mikä aiheutti pysyvän jännityksen ja riidan Liettuan kanssa aina toisen maailmansodan loppuun asti. Vuonna 1922 Puola sai takaisin pienen osan Ylä-Sleesiasta. Vuosien 1920–21 kansanäänestyksestä ja Poznanin (1918–19) sekä Sleesian (1919–21) kansannousuista huolimatta ei Itä-Preussia, Pommeria eikä valtaosaa Ylä-Sleesiasta koskaan liitetty Puo-

5 Sama

6 Iso Tietosanakirja. Jaakko Forsman et al. 12. osa, Helsinki, 1937, palsta 1192; Suomen Taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Toimittaja Kaarina Vattula. Helsinki, 1983, s. 19.

7 Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja, Tom Sandlund. Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Juva, 1984, s. 252.

8 Iso Tietosanakirja, 12. osa, palsta 1193.

Maailmansotien välisellä Puolalla oli yhteensä 4165 kilometriä maarajaa naapureidensa kanssa. Kuvassa puolalainen rajapylväs. Yhtyneitten kuva-arkisto.

laan. Puolan ainoaksi yhteydeksi Itämerelle jäi ns. Puolan käytävä. Toisen Rzeczypospolitan rajojen vakiinnuttaminen oli pitkä, monimutkainen ja dramaattinen prosessi.⁹

Alueliitosten jälkeen Puolan rajojen kokonaispituus oli 4302 km, josta maarajaa oli 4165 ja merirajaa Helin niemimaa mukaan luettuna 137 kilometriä. Puolalla oli yhteistä rajaa Neuvostoliiton kanssa tarkalleen 1412,2 ja Saksan kanssa 892 kilometriä. Tähän ei ole laskettu mukaan Itä-Preussia, jonka kanssa Puolalla oli yhteistä rajaa 468 kilometriä. Myös Tšekkoslovakian vastainen raja oli pitkä, yhteensä 720 km. Romanian kanssa Puolalla oli yhteistä rajaa 280, Liettuan kanssa 440 ja

⁹ Piotr Łossowski, *Polska w Europie i świecie 1918-39*. Warszawa, 1990, s.9 etc.; katso myös Łossowski, *Między wojną a pokojem. Niemieckie zamysły wojenne na wschodzie w obliczu traktatu wersalskiego, marzec-czerwiec 1919 roku*. Warszawa, 1976; Łossowski *Stosunki Polsko-Litewskie w latach 1918-20*. Warszawa, 1966; Harald von Riekhoff, *German-Polish relations, 1918-33*. Baltimore and London, 1971; Gerhard Wagner, *Deutschland und der Polnisch-Sowjetische Krieg 1920*. Wiesbaden, 1979; Franz Golczewski, *Das Deutschlandbild der Polen 1918-39. Eine Untersuchung der Historiographie und der Publizistik. Geschichte Studien zu Politik und Gesellschaft*. 7. Düsseldorf 1974.; Piotr Madajczyk, *Polityka i koncepcje polityczne, Gustawa Stresemanna wobec Polski (1915-1929)*. Warszawa, 1991; Michael L. Dockrill, J. Douglas Goold, *Peace without Promise. Britain and the Peace Conference 1919-23*. London, 1981.

Latvian kanssa 90 kilometriä.¹⁰

Uusi raja aiheutti paljon riitoja naapurivaltioiden kanssa. Puolan ulkoministeri Aleksander Skrzyński sanoi vuonna 1923, että 75 % rajasta on jatkuvasti vaarassa, 20 % epävarmaa ja vain 5 % turvallista ja rauhallista aluetta.¹¹

Puolan mielestä sen oma ulkopoliittikka ei ollut syynä tähän. Olkoonkin, että sen naapurit olivat toista mieltä. Winston Churchill onkin sarkastisesti todennut, että Jumala on antanut puolalaisille kosolti arvokkuutta, mutta ei tarpeeksi poliittista järkeä.

Oli niin tai näin, epäselvät ja ja säännöttömät rajat olivat Puolalle raskas taakka. Yhtä rajakilometriä kohden Puolalla oli 70 neliökilometriä puolustettavaa maa-aluetta. Puolan naapurimaassa Tšekkoslovaikiassa yhtä rajakilometriä kohden oli maa-alaa 34 neliökilometriä.¹² Ei pidä myöskään unohtaa, että suuri osa Tšekkoslovakian rajasta kulki vuoristossa.

Ranskan Varsovan suurlähettiläs Léon Noël kiinnitti huomiota epävakaisiin oloihin ja Puolan rajojen järjettömyyteen: "Esimerkiksi Ylä-Sleesiassa raja on hyvin rosainen ja se jakaa mm. joitakin teollisuuslaitoksia kahtia."¹³

Saman ilmaisi Britannian pääministeri David Lloyd George vuonna 1920 toteamalla Puolan tilantesta näin: "... puolalaiset asuvat Euroopan poliittisesti hankalimmassa osassa ja juuri he haluavat itselleen enemmän kuin heille kuuluu."¹⁴ Hänen mielestään Puola oli myös maa, jolla oli viisi Elsass-Lothringenia. Näillä hän tarkoitti Itä-Galitsiaa, Valko-Venäjää, Vilnaa, Sleesiaa ja Puolan käytävää.¹⁵ Englanti piti Puolaa Euroopan kauhukakarana, 'enfant terrible'.

Puolassa elettiin tahtomatta menneisyudessa. Liettua-Puolan suurvalta oli vielä hyvin Puolan johtajien muistissa, eikä Puola kyennyt luopumaan "od morza do morza" – eli mereltä merelle – politiikastaan. Puolan turvallisuus ja kansainvälinen poliittinen asema eivät olleet vakaat vielä vuoteen 1936 mennessäkään, jolloin esimerkiksi Royal Bank of Canadasta tuli postilähetys, jonka osoitteeksi oli merkitty Varsova – Venäjä.¹⁶

Suomen turvallisuuden kannalta Puolan geopoliittinen asema oli myös ongelmallinen. Kansanedustaja ja lehtimies Reinhold Svento kirjoitti Suomen ulkopoliittikkaa käsittelevässä teoksessaan vuonna 1938:

10 Poola. Koguteos. Virolais-Puolalaisen yhdistyksen julkaisu. Tallinna, 1930, s.21, vt. myös St. Karski (Tigersteth), Puola ennen ja nyt. Puolalaisten lähteiden ja tilastollisten tietojen mukaan. Porvoo, 1926.

11 Aleksander Skrzyński, Polska a pokój. Warszawa, 923, s. 80.

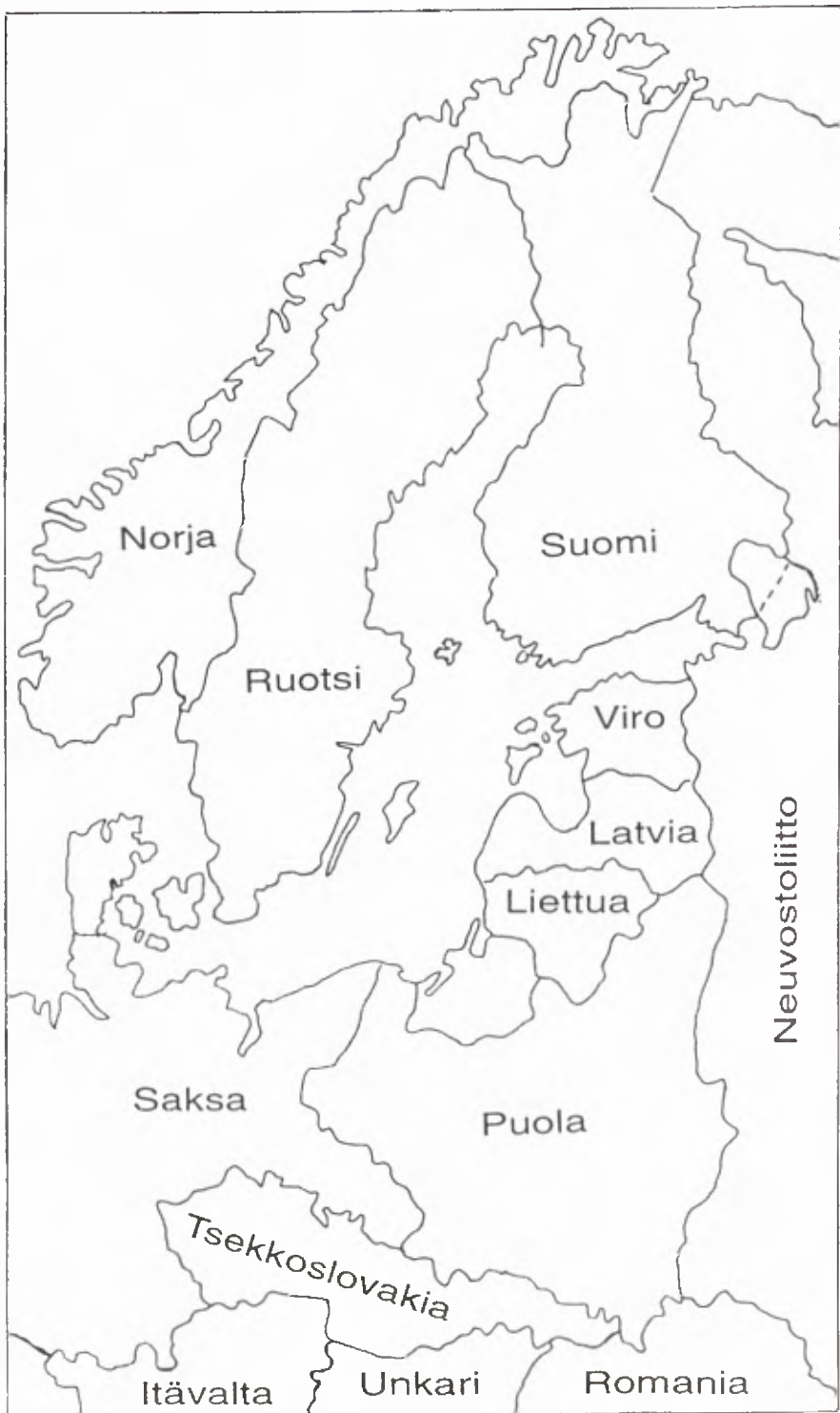
12 Łossowski, Polska w Europie, s.13.

13 Sama.

14 Sama.

15 Stanisław Mackiewicz, Polityka Becka. Biblioteka Kultury, t. 102. Paryż, 1964.s.

16 Sama

Itämeren vastakkaisilla laidoilla olevat Suomi ja Puola maailmansotien välisen Euroopan kartalla.

"Niin kuin asianlaita nyt on, itsenäinen suuri Puola näyttelee meidän kannaltamme hyvin edullista osaa ainakin Saksan ja Venäjän välisissä suhteissa, koska Puola luonnollisen rajansa kautta katkaisee kaikki yhteydet ja kosketuskohdat mainittujen kahden suurvaltakunnan välillä."¹⁷ Ymmärrettävää on, että puolalaisille poliitikoille maan geopoliittisen aseman epävarmuus ja pitkät rajat aiheuttivat paljon päänsärkyä.

Suomen kultavaranto oli vuonna 1938 26,5 miljoonaa USA:n dollaria, ja valtion budjetti seuraava: tulot 187 ja menot 186 miljoonaa USA:n dollaria.¹⁸

Puola oli Suomen tavoin maatalousmaa, vaikka kaupunkeihin olikin keskittynyt suurteollisuutta, esimerkiksi tekstiiliteollisuutta Łodziin ja kaivosteollisuutta maan eteläosiin (Ks. myös liite 2). Kivihiiltä Puolassa oli 600 km²:n alueella yli miljardi tonnia. Sen lisäksi oli myös muita luonnonvaroja kuten esimerkiksi erilaisia metalleja, suolaa ja öljyä. Puolan kultavaranto oli vuonna 1938 81 miljoonaa USA:n dollaria, ja valtion menot olivat vastaavasti 434 miljoonaa dollaria.¹⁹

Yleisesti on todettava, että Puolan ja Suomen sosiaalis-taloudellista kehitystä on vaikea verrata keskenään. Molemmissa maissa oli taloudellinen nousukausi vuosina 1926–28 ja lamavuosien jälkeen uudelleen 1936–39, jolloin Puolassa toteutettiin monia suuria hankkeita, ja mm. Gdyniaan rakennettiin satama ja telakka. Sotien välisenä aikana taloudellinen kehitys oli Suomessa nopeampaa kuin Puolassa, jonka teollisuustuotanto ei 1939 saavuttanut edes vuoden 1913 tasoa. Samassa ajassa Suomen teollisuustuotanto ja kansantuote kolminkertaistuivat.

Mitkä sitten olivat syyt Puolan pysähtyneisyyteen? Ensinnäkin ensimmäinen maailmansota oli aiheuttanut Puolalle suuria vahinkoja ja maan talouden ja yhteiskunnan jälleenrakentamisen tarve oli suuri. Pääomaa oli käytössä kuitenkin niukasti. Puola oli myös pitkään ollut jaetuna Venäjän, Preussin ja Itävalta-Unkarin kesken eikä sillä uudessa tilanteessa ollut mahdollisuuksia saavuttaa nopeaa menestystä.²⁰

Kaupungistuminen oli samoin kuin Suomessakin hitaampaa kuin Länsi-Euroopassa. Suomen ja Puolan väestöjen sosiaalinen rakenne perustui yksityisomistukseen, mikä oli Puolassa vahvistettu perustuslakeja vastaavilla päätöksillä 17.3.1921 ja 23.4.1935.²¹

Varakkaisiin luettavien porvarien ja suurmaanomistajien osuus väestöstä oli perheenjäsenet mukaan lukien noin 6 %. Heistä oli juutalaisia

17 Reinhold Svento, Suomen ulkopoliittikka. Jyväskylä-Helsinki, 1938, s. 65.

18 Henryk Batowski, Kryzys dyplomatyczny w Europie, jesień 1938 - 39. Warszawa, 1962, s. 343, vrt. Viron vastaavat luvut olivat 15, 45 ja 44,5 milj. USD.

19 Batowski, Kryzys, s. 344.

20 Social structure and change. Finland and Poland. Comparative perspective. Edited by Erik Allardt and Włodzimierz Wesolowski. Warszawa, 1980, s. 28 jj.

21 Juliusz Bardach, Bogusław Leskorodzki, Michael Pietrzak. Historia państwa i prawa Polskiego. Wydanie piąte, nie zmienione. Warszawa, 1987, s. 426 jj.

45 ja puolalaisia 40 %.²² Vuonna 1938 oli 24 prosenttia viljelysmaasta suurmaanomistajien hallussa ja 1920-luvulla määrä oli ollut vieläkin suurempi.

Heikki Wariksen mukaan Suomi oli 1940 jakautunut seuraaviin yhteiskuntaluokkiin: perheenpäistä oli työläisiä 829 000 (56 %), talonpoikia 306 000 (21 %), keskiluokkaan kuului 146 000 (10 %) ja yläluokkaan 37 000 henkeä (2 %). Luokittelemattomia oli 167 000 (11 %). Yhteensä perheenpäitä oli 1 485 000.²³

Samassa yhteydessä on kuitenkin todettava, että Suomi oli tuolloin pientuottajien maa. Talonpojista 86 %:lla oli maata vähemmän kuin 15 hehtaaria ja Wariksen mukaan perheenpäistä siis kuului keski- ja yläluokkaan vain noin 12 %. Suomi oli myös Puolaa teollistuneempi. Silloisen yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen yksittäisten tekijöiden suuruudesta voidaan olla monta eri mieltä. Tässä yhteydessä ei sellaiseen pohdiskeluun ole syytä. Joka tapauksessa voidaan sanoa, että suomalainen yhteiskunta oli 1920- ja 30-luvuilla jo vahvasti jakautunut, mikä epäilemättä vaikutti yhteiskunnan poliittisen rakenteen muotoutumiseen ja siitä johtuneisiin sisä- ja ulkopoliittisiin ongelmiin.

²² Sama.

²³ Heikki Waris, Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Helsingissä 1948, s. 184 jji: vrld. Raimo Pullat, Linnad kodanlikus Eestis. Ajaloolis- demograafiline käsitus. Tallinna, 1978, s. 145 jji.

*Napoleonin aukio
n:o 3 Varsovassa,
jossa sijaitti Suomen
lähetytö vuoteen
1939 saakka.
Muzeum Historycz
w Warszawie.*

Suomeen verrattuna Puolassa oli paljon ulkomaanvaluuttaa. Suur-osakkeenomistajat olivat mm. ranskalaisia, amerikkalaisia, saksalaisia ja belgialaisia. Vuonna 1937 ulkomaalaiset omistivat 40 % puolalaisten yritysten osakkeista ja suuryritykset muodostivat kartelleja, konserneja ja syndikaatteja estääkseen kilpailun ja sanellakseen hinnat. Näin he saisivat mahdollisimman suuren voiton.²⁴

Työväenluokan osuus kasvoi Puolassa vuosien 1921–38 välisenä aikana 27,5 %:sta 30,2 %:iin. Työväenluokkaan kuuluvista 83 % oli puolalaisia.²⁵ Kaikkein eniten työläisiä oli suurteollisuuden piirissä ja kairovoksissa. Suurimman pientuottajien ryhmän muodostivat talonpojat, joiden osuus väestöstä oli vuonna 1921 53,3 % ja vuonna 1938 50%.²⁶ Heistä oli puolalaisia 60 %, ukrainalaisia 26 % ja valkovenäläisiä 11%.²⁷ Merkittävän pientuottajaryhmän muodostivat myös käsityöläiset ja pikkukauppiat, joita vuosina 1921–38 oli noin 11–12 % väestöstä.²⁸

Samaan aikaan sivistyneistön osuus väestöstä oli noin 5–6%.²⁹ Heistä oli puolalaisia 75 %. Vallitseva uskonto oli katolilaisuus, ja lukutaidottomia oli vielä 30-luvun lopussa paljon: Itä-Puolassa noin 50 % ja Lublinin, Krakovan ja Poznanin ympäristössä noin 6–12%.³⁰ Suomessa väestö oli kokonaisuudessaan lukutaitoista.

Suomen puolalaiset ja Puolan suomalaiset

Epäilemättä katolinen Puola oli suomalaiselle luonteelle ja ajatusmaailmalle vieras ja kaukainen maa. Suomalaisten muuttoaalto ei ulottunut Puolaan asti vaan jäi merkitykseltään vähäiseksi verrattuna esimerkiksi siihen, kuinka paljon suomalaisia lähti Ruotsiin, Neuvosto-Venäjälle, Yhdysvaltoihin ja Viroon. Puolassa ja varsinkin Varsovassa asui 1920- ja 30-luvuilla vain yksittäisiä suomalaisia eikä suomalaisia siirtokuntia muodostunut ennen sotaa mihinkään Puolan kaupunkiin. Olkoonkin, että Varsovaa pidettiin tuolloin uskontojen ja kansallisuuksien monimuotoisuutensa takia yhtenä Euroopan eksoottisimmista kaupungeista.

Varsovassa ja muualla Puolassa eläneistä suomalaisista on vaikea, vaikkakaan ei mahdoton, löytää tietoa, sillä Puolan valtiolliset ja kun-

24 Bardach, vp.eit., s. 427.

25 Sama.

26 Sama.

27 sama.

28 Sama.

29 Sama.

30 Ilustrowana Encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego. Opracowana pod redakcją Dr. Stanisława Lama. Tom pierwszy A-E- Warszawa, 1925, veerg 112.

nalliset tilastot jättävät helposti ottamatta huomioon suomalaisten ja virolaisten kaltaiset pienet väestöryhmät. Väestötieteellisesti kiinnostavia muistelmia tai virallisia asiakirjoja tai vastaavia kirkonkirjoja ei myöskään ole löytynyt. Suomalaiset ja virolaiset ovat Puolassa tehdyissä väestönlaskuissa kuuluneet monien muiden kansallisuuksien tavoin salaperäiseen ryhmään "muut". Sen verran kuitenkin tiedetään, että Varsovassa oli 1930-luvulla luterilaisia ja kalvinisteja yhteensä noin 2 %.³¹ Luterilaisen seurakunnan hautausmaa Młynarskin ja Żytnej-kadun kulmassa on täydellisesti tuhoutunut.³²

Suomi ei vastaavasti ole koskaan houkutellettu puolalaisia siirtolaisia eikä Suomessa sotien välisenä aikana myöskään tarvittu vierasta työvoimaa. Suomeen jäi kuitenkin maan itsenäistymisen jälkeen asumaan vain pieni määrä puolalaisia, joiden joukkoon mahtui mm. sotilaita, kauppiaita, kalastajia, merimiehiä, pappeja, virkamiehiä, muusikkoja ja muuta sivistyneistöä sekä joitakin vallankumouksellisia.³³

Ennen vuoden 1917 maaliskuun vallankumousta Suomessa olleisiin tsaarin armeijan joukkoihin kuului 4000 puolalaista. Seuraavan vuoden maaliskuussa saapui Helsinkiin Puolan kuningaskunnan edustaja Józef Ziabicki (delegat Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego), jonka päällimmäinen tehtävä oli Brestin kansainvälisen sopimuksen mukaisesti organisoida puolalaisten sotilaiden kuljetus Suomesta Puolaan.³⁴

Ziabickin selonteosta käy ilmi, että Viipurissa ollut 400 miehen vahvuinen puolalaispataljoona Legion Polski oli paremmin järjestäytynyt kuin Suomessa olleet venäläiset joukot. Sitä johti Stanisław Robert Prus-Bogusławski, joka 16.3.1917 piti puolalaisille sotilaille bolševikkien vastaisen puheen. Puolalaispataljoona löikin bolševikit raskaissa taisteluissa 1.–2. tammikuuta 1918. Helsinkiin muodostettiin puolalainen joukko-osasto, johon aluksi kuului 100 miestä.³⁵ Sen lisäksi Tsaarin armeijasta erotettiin puolalainen joukko-osasto vielä 15 muussa kaupungissa. Ziabickin suhteet paikallisiin joukko-osastoihin olivat hyvät.

Helsingin valtauksessa 12.–14.4.1917 kuoli niiden viimeisenä päivänä neljä taistellutta puolalaista sotilasta: Josef Latoszek, Michał Serbian, Jan Swierz ja Kazimierz Stańczyk. Heidät on haudattu Hietanien hautausmaalle.³⁶ Osa puolalaisista siirtyi punaisten puolelle Viipurissa, ja valtaosa niin miehistöstä kuin upseereistakin halusi palata

31 Warszawa egzotyczna. O społecznościach narodowych i wyznaniowych stolicy w przeszłości i współcześnie. Warszawa, 1995, s. 20.

32 Sama, s. 30, vt. E. Szulc, Cmentarz ewangelicko-augsburgski w Warszawie, Warszawa, 1989 ja T. Stegner, Evangelicy warszawscy 1815-1915. Warszawa, 1993.

33 Elzbieta Later-Chodyłowa, Michał Zieliński, Polonia w Finlandii. Dzieje i współczesność. Przegląd Zachodni, R. XXXV, 1979, nr. 2, s. 146-162.

34 Tadeusz Cieślak. Historia Finlandii. Wrocław, Warszawa, Gdańsk, Łódź, 1983, s. 234.

35 Sama. vt. myös SArk 1736.

36 Nykyiset Puolan suurlähetystön työntekijät kokoontuvat haudalle Puolan valtakunnallisina juhlapäivinä.

kotimaahansa. Vaikeinta oli niillä puolalaisilla sotilaille, jotka oli si-
joitettu Pohjois-Suomeen tai Ahvenanmaalle.

Kotiuttaminen alkoi 1918, ja sitä johti aliluutnantti G. Brzesz-
kiewicz. Hän onnistui hankkimaan kuljetusta varten kolme laivaa, joil-
la sotilaat vietiin Helsingistä Latvian Libauhun. Suomesta lähti kaik-
kiaan noin 2 500 puolalaista.³⁷ Puolalaiset joukot poistuivat Suomesta
pääosin vuonna 1920. Sotien välisenä aikana Suomeen muutti avioliit-
ton, opiskelun tai työn takia jonkin verran puolalaisia. Puolan Helsingin
konsulaatin mukaan Suomessa asui vuonna 1930 kuitenkin vain noin
500 puolalaista. Toisten lähteiden mukaan Suomessa asui vuosien
1920–30 aikana noin 700 puolalaista.³⁸

Suomeen muutti pääasiassa sivistyneistöä. Esimerkiksi 1930 Suo-
messa asuneista puolalaisista oli 23 %:lla akateeminen loppututkinto.³⁹
Toiseksi eniten oli insinöörejä ja teknikkoja. Vertailun vuoksi mainit-
takoon, että Viroon muutti Puolasta vuosina 1937–39 noin 4 800 maan-
viljelijää, sillä Virossa oli puutetta työvoimasta.

Huhtikuun 3. päivänä 1917 perustettiin Helsingissä Helsingin Puo-
lalainen Yhdistys (Zjednoczenie Polskie), jonka ensimmäiseksi pu-
heenjohtajaksi valittiin aliluutnantti Brzeszkiewicz.⁴⁰ Yhdistyksen jä-
senet olivat pääasiassa sotilaita, ja se teki yhteistyötä kaikkialla maa-
ilmassa asuvia puolalaisia yhdistävän Swiatpolin sekä Puolan Helsingin

37 Elzbieta Later-Chodyłowa, *Polonia w krajach Skandynawskich. Finlandia. Polonia w Eu-
ropie. Praca zbiorowa pod. red. Barbary Szydłowskiej-Cegłowej*. Poznań, 1992, s. 596.

38 Sama.

39 Sama, s. 597.

40 Later- Chodyłowa, *Polonia w krajach Skandynawskich. Finlandia*, s. 598.

lähetyksen kanssa.⁴¹

Hitlerin miehittettyä Puolan eri maissa toimineet puolalaiset järjestöt ja yhdistykset auttoivat kotimaataan. Myös Helsingin Puolalainen Yhdistys lähetti materiaalista apua Puolaan.

Puolalaisten siirtolaisten muuhun järjestötoimintaan perehdytään tarkemmin kulttuurisuhteita käsittelevässä luvussa.

Puolalaiset olivat jo ennen sotaa etnisesti hyvin eristäytynyt ryhmä, joka ei ollut mukautunut suomalaiseen kantaväestöön ja joka piti yllä niin asuin- kuin kotimaansakin kansallisia erityispiirteitä. Kaikkein eristäytyneimmin elivät Helsingissä asuneet puolalaiset, joita oli kaikkein eniten.

Suomen katolinen kirkko

Puola oli hyvin uskonnollinen maa, ja myös Suomessa asuneet siirtolaiset pitivät yllä siteitä katoliseen kirkkoon. Suomen itsenäistyttyä heräsi myös ajatus Suomen Katolisen Yhdistyksen muuttamisesta itsenäiseksi kirkolliseksi yhteisöksi. Siihen asti se oli kuulunut Mohilevin hiippakuntaan. Vatikaani suhtautui ajatukseen myötämielisesti ja Suomen katolilaisten pitkäaikainen haave toteutui. Suomen apostolinen vikaarikunta perustettiin 8.6.1920.

Kalevi Vuorelan mukaan: "Pyhä istuin oli päättänyt perustaa nuoreen tasavaltaan oman kirkollisen hallitusalueen, jonka johdossa oli piispan arvoinen prelaatti. Suomen katoliset seurakunnat eivät enää olleet suuren ulkomaisen (Venäjän R. P.) hiippakunnan syrjäistä rajaseutua, vaan niillä oli oma johto tasavallan pääkaupungissa. Tämä kohotti katolilaisten oman arvon tuntoa sekä ilmeisesti myös kirkon arvostusta suomalaisessa yhteiskunnassa ja muiden kirkkokuntien taholla. Vikaarikunnan perustamisesta oli kuitenkin vielä pitkä matka sen aseman laillistamiseen eli sen merkitsemiseen yhdeksi maan laillisista uskonnollisista yhteisöistä."⁴²

Yhdeksän vuotta myöhemmin 14.11.1929 Suomen Katolinen Kirkko rekisteröitiin uskonnonvapauslain mukaisessa järjestyksessä valtioneuvoston päätöksellä uskonnollisten yhdistysten rekisteriin.⁴³ Vikaarikunnan ensimmäiseksi johtajaksi nimitettiin mgré Buckx. Juhlallinen piispanvihkimys järjestettiin Pyhän Henrikin kirkossa 15.8.1923.⁴⁴ Vihki-

41 Later - Chodyłowa, Polonia, s. 598.

42 Kalevi Vuorela, *Finlandia Catholica. Katolinen Kirkko Suomessa 1700-luvulta 1980-luvulle*. Studium Catholicum, Helsinki, 1989, s. 110.

43 Sama, s. 144.

44 Sama, s. 177.

Puolan lähetystö
 sijaitsi Sattamakatu
 10:ssä Helsingissä.
 Kuva vuodelta
 1910. Helsingin
 kaupungin museo.

jänä toimi kardinaali Vilhelm van Rossum. Yhteys Puolaan kuitenkin heikkeni ja seuraavaksi piispaksi vihittiin 19.3.1934 hollantilainen Guilielmus Gobben.⁴⁵

Katolisia jumalanpalveluksia ja muita kirkollisia toimituksia pidettiin lisäksi vuonna 1922 avatussa kappelissa Turussa⁴⁶ ja vuodesta 1799 asti Viipurin Vesiportinkadulla toimineessa Pyhän Hyacintuksen kato-lisessa kirkossa⁴⁷ sekä lisäksi Terijoella. Näissä katolisissa seurakun-nissa oli kirjoilla myös puolalaisia jäseniä, jotka osallistuivat aktiivi-sesti kirkolliseen toimintaan.

Sekä paavia että Puolan valtiota kiinnosti oman vaikutusvallan li-sääminen Suomessa. Tästä antaa hyvän kuvan ministeri Idmanin 19.4.1932 Varsovasta Ulkoasiainministeriöön lähettämä kirje, jossa hän kertoo luonaan käyneestä katolilaisesta Stanisław Trzeciakista: "Huo-mattuaan, etten ymmärtänyt tai halunnut ymmärtää häntä, puhui Trze-ciak suunsa puhtaaksi. Hän viittasi ensin siihen suureen mielenkiin-toon, jota katolinen kirkko ja nykyinen "Pyhä Isä" tuntevat Suomea

45 Sama, s. 125; Hollantilainen piispa ei miellyttänyt puolalaisia. Vt. UM 5C 14, kansio 10. Suomen Varsovan lähetystöstä 12.2.1934 Ulkoministeriöön lähetetty Suomen katolista piis-paa koskeva kirje nr. 7, jonka mukaan Puolassa olisi haluttu Suomessa olevan puolalainen piispa.

46 sama, s. 117.

47 Opas, Katolinen kirkko Suomessa. Iisalmi, 1979, s. 4.

kohtaan. Todistuksena tästä on mm. silloin nuntiona Varsovassa toimineen Achille Rattin 1920 suunnittelema matka Suomeen, josta ei kuitenkaan valitettavasti tullut mitään. Rattista tuli 1922 Paavi Pius XI. Trzeciak esitti, että Suomen hallitus sopisi Rooman kirkon kanssa Suomen kreikkalaiskatolisen väestön käännättämisestä. Tehtävä suoritettaisiin varovasti, ilman että se herättäisi suurta huomiota. Jos Suomen hallitus olisi suostuvainen, hän voisi lähteä heti Suomeen järjestämään asiaa. Sortavalassa olevasta seminaarista, jonka eräät oppilaat ovat joskus asettuneet yhteyteen Adolf Carlingin kanssa (tai Carling heidän kanssaan?), voisi 2–4 oppilasta heti tulla katolilaiseen seminaariin Roomaan tai Varsovaan. Suomen valtiolla enemmän kuin muillakaan ei tulisi olemaan mitään menoja. Hänelle puolalaisena olisi mielisempää jos he tulisivat Puolaan, koska täten samalla vahvistettaisiin Puolan ja Suomen välisiä suhteita. Trzeciak pyysi, että kirjoittaisin asiasta Suomeen ja ilmoittaisin hänelle saamastani vastauksesta.⁴⁸

Kun Idman vastasi Trzeciakille, että sellainen Neuvostoliittoa vastaan suunnattu uskonnollis-poliittinen juoni voisi olla Suomelle vahingollinen ja huonontaa Suomen suhteita Neuvostoliittoon, tämä oli ollut tyytymätön ja vedonnut paavin lähettilääseen Francesco Marmaggiin.⁴⁹ Asiaa ei koskaan päästetty julkisuuteen. Suomessa katsottiin, että Suomen olojen tuntemattomuuteen perustuneen ehdotuksen julkitulo olisi tarpeettomasti huonontanut Suomen suhteita Vatikaaniin. Pekka Salon käsityksen mukaan ehdotuksen takana oli Adolf Carling.

Kirkkojen ja kappeliensa lisäksi Suomessa toimi myös katolisia järjestöjä, joiden toimintaan puolalaiset osallistuivat aktiivisesti. Yksi näistä oli 11.2.1925 perustettu Fidelitas, joka toimi Pyhän Sydämen sisarten tiloissa Helsingissä Albertinkatu 36:ssä. "Yhdistyksen tarkoituksena oli yhdistää maassa asuvia katolilaisia, herättää rakkautta katolisiin perintöihin, syventää katolista maailmankatsomusta ja yhteenkuuluvaisuuden tunnetta kansallisuuseroista riippumatta. Fidelitas tahtoi olla lähinnä katolisten perheiden yhdysside ja kohtaamispaikka."⁵⁰

Sen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin varatuomari Jarl Lennartson Renvall ja johtokunnan jäseniksi Olga Sarin, Ester Stenroth, Maria Sjöblom sekä Desmond A. Wnuk ja A. Schmidt. Vuonna 1930 puheenjohtajaksi valittiin F. Wissotzky.

Maaliskuussa 1936 lehtori Stanisław Brzeziński luennoi (Helsingin) yliopistossa Puolan katolilaisuudesta. Frantisek de Godziński esitti tilaisuudessa puolalaista kansanmusiikkia.⁵¹

48 UM 5C 13, kotelo 9.

49 Sama.

50 Vuorela, op. cit., s. 167.

51 Sama, s. 168-169.

Puolan lähetystö Suomessa

Puolan paluu kansainväliseen politiikkaan oli pitkän tauon jälkeen vaikeaa. Puolan Ulkoministeriö perustettiin 26.10.1918. Itsenäisen Puolan ensimmäiseksi ulkoministeriksi valittiin Stanislaw Glabiński (26.10.1918–4.11.1918). Hän ei kuitenkaan kuulunut hallitukseen. Ennen vuotta 1939 ulkoministerinä ehti toimia 16 eri henkilöä, joista valtaosa oli virassa vain lyhyen aikaa. Pitkään ulkoministerinä olivat ainoastaan August Zaleski (25.6.1926–2.11.1932) ja hänen seuraajansa Józef Beck, joka oli virassa aina vuoden 1939 syyskuun loppuun asti.⁵²

Suomen ja Puolan väliset diplomaattiset suhteet edistyivät askeleen verran 1.12.1918, jolloin Mikolaj Samson-Himmelstjerna nimitettiin Puolan Helsingin asiainhoitajaksi (charge d'affaires) ja konsuliksi eli käytännössä lähetystön johtajaksi. Ennen häntä Puolan asioita hoiti Suomessa Józef Ziabicki.⁵³ Himmelstjernat asuivat Kaivopuistossa (Kaivopuisto 4 A).⁵⁴ Puolan lähetystön työntekijöitä asui myös Pietarinkadulla ja Tehtaankadulla sekä alkuaikoina, jolloin lähetystöllä ei vielä ollut omaa rakennusta, myös hotelli Seurahuoneessa.

Puola tunnusti Suomen itsenäisyyden de jure 8.3.1919, jolloin maiden väliset diplomaattisuhteet myös virallisesti solmittiin.⁵⁵ Puolan ensimmäiseksi suurlähettilääksi Helsinkiin valittiin 1.1.1920 lähtien tri Michal Sokolnicki, joka oli virassa 1.11.1922 asti. Hänen jälkeensä suurlähettiläänä toimi 1.11.1922–1.12.1927 välisenä aikana Tytus Filipowicz, jonka jälkeen virkaa hoiti 1.12.1927–1.8.1928 väliaikaisena asiainhoitajana (chargé d'affaires) Tomasz Bielski-Sariusz.⁵⁶

Bielski-Sariuszia seurasi lähettiläänä Franciszek (Francois) Charwat (1881–1941), joka aiemmin oli ollut diplomaattina Riassa ja Tallinnassa. Helsingissä hän oli 9.8.1928 lähtien aina vuoden 1935 loppuun.⁵⁷

52 Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej. Red. naukowa prof. Jacek M. Majchrowski. Warszawa, 1994, s. 79, 82.

53 Alfred Wysocki, Polskie placówki dyplomatyczne i konsularne zagranicą. Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Kraków-Warszawa, 1928, s. 245 ja Rocznik Szuby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1.06.1931, Warszawa, 1933, s. 63. Józef Ziabickin ja Piłsudskin erityislähettiläs insinööri Lutze-Birkin toiminnasta Suomessa ks. tarkemmin Kalervo Hovi, Interessensphären im Baltikum Finnland im Rahmen der Ostpolitik Polens 1919-22. Societas Historica Finlandiae. Studia Historica 13, Helsinki, 1984, s. 97-99 ja samassa myös J.J. Mikkolan toiminnasta Puolassa ja Liettuassa, s. 99 ja 107 ja Andrzej Skrzypek, Związek Bałtycki. Litwa, Lotwa, Estonia i Finlandia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919-25. Warszawa, 1972, s. 38.

54 AAN, Attachaty, sygn. A II/99, s. 9.

55 Suomen diplomaattiset suhteet ulkovaltoihin 1918-1990. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Helsinki, 1991, s. 59 ja Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej. Redakcja naukowa prof. Jacek M. Majchrowski etc. Warszawa, 1994, s. 84; Suomi tuli kansainvälisen oikeusyhteisön jäseneksi itsenäistytessään eli v. 1917. Sitä ennen, myös Venäjän vallan aikana, jolloin Suomi oli jo valtio, siltä puuttui kansainvälinen toimikelpoisuus. Katso Erik Castren, Suomen kansainvälinen oikeus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja Nr. 96. Porvoo, Helsinki, 1959, s. 2-3.

56 Rocznik...na 1. 06. 1931, s. 63 ja Kto był kim, s. 84.

57 Sama, s. 63 ja sama, s. 84.

Vaikka Charwat olikin korkeasti koulutettu ja viipyi Suomessa yli kuusi vuotta, häntä ei täällä, kuten ei kotimaassakaan arvostettu diplomaattina kovin korkealle. Ulkoministeri Hackzellin arvion mukaan: "Pohjaltaan hän on oikein hyvä mies, mutta hänessä on 55 % taiteilijaa, ja siksi hän niin usein tekee erittäinkin itselleen karhunpalveluksia."⁵⁸ Samaa mieltä oli hänen entinen työtoverinsa Norbert Żaba, joka lisäksi mainitsi hänen kanssaan keskustellessani, että Charwat oli Eljas Erkon läheinen ystävä.⁵⁹

Tammikuun 1. päivästä 1936 lähtien aina Suomen nootin jälkeiseen lähetystön sulkemiseen asti 23.6.1941⁶⁰, toimi lähettiläänä Henryk Sokolnicki. Hän oli syntynyt Lodzin ruhtinaskunnassa, ja kuoltuaan vuonna 1981 Helsingissä hänet haudattiin Hietaniemen hautausmaalle.⁶¹ Ennen Helsinkiin tuloaan hän oli työskennellyt Brysselissä, Oslossa, Moskovassa ja lisäksi Puolan Ulkoministeriössä. Heikki Brotheruksen muistelmien mukaan hän oli hauska ja iloinen seuramies, mutta ei juuri enempää.

Aina aika ajoin kuulee puhuttavan, että ulkoministeriöillä olisi oma mafiansa. Näin on sanottu myös sotaa edeltäneestä Puolan Ulkoministeriöstä. Luultavasti oli kuitenkin enemmän kyse tietynlaisesta "hyvä veli" -hengestä, jota ilmeni paitsi Helsingin lähetystössä myös koko puolalaisessa diplomatiassa yleensä.⁶² On myös muistettava, että Puolan lähetystöllä oli alkuaikoinaan suuria taloudellisia vaikeuksia ja sen

58 KA. K.G.Idmanin kokoelma

59 Ks. myös presidentin päiväkirja. II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928-31. Julkaissut Eino Jutikkala. Helsinki, 1968, s. 210. Eljas Erkon arkistossa ei ole mainintaa tällaisesta ystävydestä.

60 Kto był kim, s. 84. Tanskan, Hollannin, Norjan, Puolan ja Ranskan miehittämisen jälkeen Hitler vaati Puolan edustustojen sulkemista myös muissa valtioissa. Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon Suomen hallitus päättikin sulkea Puolan lähetystön.

61 Sama, s. 112.

62 Ks. lisäksi: Michał Budny, Epilog Polskiej służby zagranicznej (W czterdziestą rocznicę). Zeszyty Historyczne. Z. 73. Instytut Literacki. Paryż, 1985, s. 48-53.

oli myös hankala saada sopivaa henkilökuntaa. Aikaa myöten tilanne parani.

Puolan tärkeimmät tavoitteet olivat rauhan säilyttäminen ja varojen kerääminen valtion jälleenrakentamista varten.⁶³ Näitä päämääriä silmällä pitäen sen ulkopolitiikka oli johdonmukaista, vaikka siinä vielä ilmenikin tiettyjä "feodaalisia jäänteitä". Esimerkiksi arvonimiä ja kunniamerkkejä myönnettiin liikaa.⁶⁴

Helsingissä sijainneen lähetystön lisäksi Puolalla oli vuodesta 1932 lähtien Suomessa omat kunniakonsulinsa Viipurissa (Robert Edgren) ja Tampereella (Armas Nikander) sekä vuodesta 1939 myös Turussa (Hugo Helander).⁶⁵

Puolan lähetystö sijaitsi 1920-luvun lopulta aina vuoden 1941 syksyyn saakka Katajanokalla, kauniissa kuusikerroksisessa kivitallossa Sattamakatu 5:ssä.⁶⁶ Toisen maailmansodan syttyminen vaikutti kuitenkin myös sen kohtaloon. Saksalaismieliset eivät Ruotsissa onnistuneet lopettamaan Puolan diplomaattista edustusta, mutta Suomessa tilanne oli hankalampi. Tuolloin, kuten aiemmin on todettu, Puolan lähettiläänä toimi Henryk Sokolnicki, jolla oli omasta mielestään hyvät suhteet mm. Mannerheimiin.⁶⁷ Moskovan rauhan jälkeen vuonna 1940 vahvistui Saksan vaikutus Suomessa entisestään ja Suomen Ulkoministeriön piti yhä enemmän ottaa Berliini huomioon miettiessään suhteitaan Puolaan.⁶⁸ Painostuksesta huolimatta Puolan lähetystö jatkoi toimintaansa. Suhteiden katkeaminen oli kuitenkin jo näköpiirissä. Puolalaisissa arkistoissa on säilynyt Sokolnickin viisisivuinen kirje, jonka hän 19.4.1941 lähetti Puolan ulkoministerille Lontooseen.⁶⁹ Siinä hän kaukonäköisesti suunnitteli lähetystön ilmeistä evakuoointia. Kirjeensä aluksi Sokolnicki toteaa, että mahdollisessa Saksan ja Neuvostoliiton välisessä konfliktissa Suomi asettuu ensimmäisen puolelle, ja Puolan lähetystön on siinä tapauksessa luonnollisesti lopetettava toimintansa. Hän käsitteli myös evakuointiin liittyviä teknisiä kysymyksiä (arkistot, salakirjoituskoodit, lähetystön kassa jne.). Kaikkein tärkeimmät asiakirjat oli onneksi toimitettu jo ennen vuoden 1939 loppua Puolan Tuk-

63 Stanisław Patek. *Wspomnienia ważkich okresów pracy*. Warszawa, 1938, s. 44.

64 Henryk Teunenbaum, *Polożenie międzynarodowe Polski na tle jej polityki gospodarczej*. Warszawa, 1921, s. 14.

65 AAN, Inwentarz zespołu akt Poselstwa Rzeczypospolitej Polskiej w Helsinkach z lat 1919-41, s.2.

66 *Rocznik służby zagraniczej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 kwietnia 1933 R.* Warszawa, 1933, s.208. Vt. myös *As.Oy Aeolus. Historiikki*, Helsinki, 1987, s. 22. Teoksessa väitetään virheellisesti, että Puolan lähetystö toimi osoitteessa vasta 40-luvulla(!) Samassa talossa asui myös tunnettu puolalainen A. Vnuk.

67 Henryk Sokolnicki, *In the service of Poland Memoirs of diplomatic and social life, chiefly before and during World War II, in Poland, the USSR and Scandinavia*. Helsinki, 1973 (käsikirjoitus), facsimile nr. 22, list 2 5.10.1939.

68 Henryk Batowski, *Z dziejów dyplomacji Polskiej na obczyźnie (wrzesień 1939-lipiec 1941)*. Kraków, Wrocław, 1984, s. 225-226.

69 AAN Poselstwo RP w Helsinkach 37.

holman lähetystöön. Samalla Sokolnicki myös pohti, minkä maan lähetystö voisi hoitaa Puolan asioita ja ajaa sen etuja Suomessa. Hän puntaroi kolmen vaihtoehdon, Ison-Britannian, Yhdysvaltojen ja Brasilian, välillä. Kuten tiedetään päädyttiin lopulta Ison-Britannian kannalle.

Sokolnicki oli myös huolestunut lähetystön henkilökunnan kohtalosta. Puolan lähetystössä oli perheenjäsenet mukaan lukien yhteensä 21 henkeä. Heidän lisäksi oli evakuoitava 33 laittomasti Baltiasta tulleita nuorukaista, jotka olivat tulleet Suomeen liittyäkseen puolalaiseen joukko-osastoon Norjan Narvikissa. Laillisesti Suomeen oli Baltiasta muuttanut 145 Puolan kansalaista. Suurimman ryhmän, 300 ihmistä, muodostivat kuitenkin ne puolalaiset, jotka asuivat Suomessa jo ennen toista maailmansotaa.

Kesäkuun 23. päivänä 1941 Puolan lähetystö sai Suomen Ulkoministeriöltä nootin, jonka oli allekirjoittanut saksalaismielinen ministeri Rolf Witting.⁷⁰ Suomen hallitus oli 13.6. tehnyt raskaan päätöksen, jonka mukaan se ei enää tunnustanut Puolan lähetystön diplomaattista asemaa. Tätä Saksan toiveita myötäilevää päätöstä olivat vastustaneet sosiaalidemokraattien ministerit Fagerholm, Pekkala ja Salovaara. Kesäkuun 26. päivänä tehtiin vastaavat päätökset myös Belgian ja Hollannin

Ernst B. Lohrman piirtämä, vuosina 1858–1860 rakennettu Pyhän Henrikin kirkko Ullanlinnan paljokallioilla Helsingin Dominikaanien kulttuurikeskus S. Catholicumin ar.

⁷⁰ Sama.

lähetystöjen osalta.⁷¹

Sokolnicki vastasi noottiin seuraavana päivänä kirjeellä, joka samalla on oiva näyte kirjoittajan lennokkaasta tyylistä: "Puolan Ministeri ilmoittaa lähtevänsä Suomesta, koska Suomen hallituksen päätettyä olla enää tunnustamatta Puolan diplomaattisen edustajan virallista asemaa Suomi on katkaissut viralliset suhteensa Puolaan.

Tämä päätös, joka on tehty Puolan vihollisvaltojen etua silmällä pitäen loukkaa sen oikeuksia sekä sotii maidenvälisiä kansainvälisiä sopimuksia vastaan ja on vastoin ehdotonta puolueettomuutta, jonka Suomen Tasavallan Presidentti on julistanut Puolan ja Saksan välisen sodan ajaksi erityisellä puolueettomuusjulistuksella 1. syyskuuta 1939 ja samaten vastoin kaikkia sotaa käyviä valtioita koskevaa puolueettomuusjulistusta 15. päivästä syyskuuta 1939.

Sama sota jatkuu kuitenkin vielä. Puolan armeija ilmassa, maalla ja merellä seisoo mainehikkaana läntisten liittolaistensa rinnalla, yhtyneinä taistelussa kansojen vapauden ja itsenäisyyden oikeuksien puolesta.

Puolan hallitus on luonnollisesti protestoinut tätä Suomen hallituksen epäystävällistä päätöstä vastaan ja katsoo Suomen hallituksen olevan vastuussa niistä seurauksista, jotka tästä päätöksestä voivat koitua.

On varmaa, että tämä päätös tekee syvän vaikutuksen Puolan kansaan, joka isänmaanrakkaudessaan yhtyneenä ja lujana voitonuskossaan kestää äärettömiä kärsimyksiä ja uhrauksia toivoen parempaa aikaa, jonka perustana ovat demokraattiset ihanteet ja kansojen välinen yhteistyö. Se ei tule unhoittamaan muitten valtioiden asennetta sitä kohtaan eikä niiden tapaa kohdella sen kansalaisia sen suurimpien onnettomuuksien ja koettelemusten hetkellä.

Ei pidä unhoittaa, että Puola ensimmäisenä, uskollisena historiallisille perinteilleen, "pour notre et votre liberte" ei epäröinyt asettua ase kädessä väkivaltaa, vääryyttä ja imperialismia vastaan huolimatta epätasaväkisestä taistelusta.

Pyyteetön ja omaa etua tavoittelematon myötätunto, jota Puola aina on osoittanut Suomea kohtaan vuosisatojen aikana ja varsinkin sen taistelussa oikeuden, vapauden ja itsenäisyyden puolesta on jälleen tullut sen osaksi tämän sodan aikana, kun Suomi myöskin on joutunut hyökkääjän uhriksi. Puolan innostusta hehkuvat sanomalehtikirjoitukset ja sydänten lämpimät tunteet eivät olleet ainoa merkki suuresta myötätunnosta Suomea kohtaan, vaan kaikki oli valmistettu yhden vuoristoriprikaatin ja 100 lentokoneen hävittäjälaivueitten lähettämiseksi Suomeen. Puolan hallituksen syyksi ei ole luettava, että tämä ei tullut toteutetuksi.

⁷¹ Hannu Soikkanen. Sota-ajan valtioneuvosto. Valtioneuvoston historia 1917-66 II, Helsinki 1977, s. 140.

Jos tänä päivänä Puolan ja Suomen väliset suhteet katkeavat, on Suomen hallitus siitä vastuussa maailman mielipiteelle.

Helsinki, kesäkuun 24. pñä 1941⁷²

Kirje oli lähinnä poliittista sanahelinää, johon Sokolnicki itse kuitenkin tuntui uskovan.

Suomen lähetystö Puolassa

Suomen Ulkoministeriö perustettiin kohta sen jälkeen, kun eduskunta oli 6. joulukuuta 1917 julistanut maan itsenäiseksi. Suomen ensimmäiseksi ulkoministeriksi valittiin 1861 syntynyt Otto Stenroth (27.5.–27.11.1918). Ensimmäisten ulkomaan edustustojen joukossa perustettiin myös Suomen Puolan lähetystö. Vuonna 1938 Suomella oli diplomaattinen edustaja jo 20 maassa.⁷³

Lähetystöneuvos Juho Jännes kirjoitti 27.1.1919 Berliinistä Ulkoministeriöön: "Tänään saapui lähetystöön eversti A. Björklund, joka Tuontikunnan asiamiehenä on oleskellut Puolassa. Häneltä kuulin oloista Puolassa seuraavaa... Paderewski oli lausunut Herra Björklundille toivomuksen, että Suomi ja Puola pian ryhtyisivät diplomaattisiin ja taloudellisiin suhteisiin keskenään. Minusta näyttää siltä, että pätevän suomalaisen edustajan lähettäminen Varsovaan todella olisi sekä poliittisesti että taloudellisesti Suomen etujen mukaista."⁷⁴

Suomen ensimmäiseksi asiantuntijaksi Varsovaan nimitettiin 1884 Kauhajoella syntynyt Karl Walter Boris Gyllenbögel. Hän toimi väliaikaisena asiantuntijana 14.11.1919 lähtien, ja hänet nimitettiin lähettilääksi 30.4.1920. Tässä tehtävässä hän jatkoi vuoteen 1921.⁷⁵ Omissa muistelmissaan hän kuvasi osuvasti tilannetta Varsovassa syksyllä 1919: "Ensinnäkin: missä olivat sen valtion rajat, jossa minun nyt tuli toimia? Niin, sitä ei kukaan voinut minulle kertoa. Tosiasia nimittäin oli, ettei niitä ollut vielä lainkaan olemassa. Jaha – no missä sitten tämän valtion pääkaupunki hallituksineen oli? Ei sekään asia näyttänyt vielä olevan kovin selvä. Krakova se oli kai ollut, mutt nyt sanottiin sen muuttaneen Varsovaan tai ehkäpä jonnekin muualle; siitä asiasta saisin itse ottaa selkoa. Jne. – Kun siirryimme tulevan lähetystöni ta-

72 AAN Poselstwo RP w Helsinkach 37; samasta löytyy myös Sokolnickin vastauksen korjattu alkuperäiskappale.

73 Jukka Nevakivi, *Ulkoasiainhallinnon historia 1918 - 1956*. Helsinki, 1988, s. 109.

74 UM FI 7:99, Puola, sopimukset 1918 - 1923.

75 *Ulkoasiainhallinnon matrikkeli 1918-93*. 1. Jussi Nuorteva ja Tuire Raitio. Ulkoasiainministeriö. Mikkeli, 1993, s. 186.

siportinkadun
 rrella sijainnut
 italo vanhassa
 ipurissa. Kirkon
 anasi
 yttööndionysius
 llezeński
 altavasti vuonna
 02. Se omistettiin
 olalaisten
 minikaanien
 nniottamalle
 himykselle,
 hälle
 acinhukselle.
 minikaanien
 lttuurikeskus
 adium
 tholicumin arkisto.

louspuoleen, osoittautui, että käytettävissä olevat varat oikeastaan jo oli käytetty melkein loppuun, mutta vuodenvaihteessa asiat kyllä paranisivat. No, ainakin viimeksi mainittu seikka tuntui lupaavalta."⁷⁶

Suomen lähetystö aloitti toimintansa kahdessa kylmässä huoneessa Bristol-hotellissa Krakowskie Przedmieście -kadulla lähellä vanhaakaupunkia.⁷⁷ Ministeri Gyllenbögel totesi 25.11.1920 Hufvudstadsbladetille antamassaan haastattelussa, että häneen suhtaudutaan erittäin hyvin kaikkialla Puolassa. Edes Puolan sosialistit eivät hänen mukaansa suhtaudu "valkoiseen" Suomeen negatiivisesti.⁷⁸ Tässä kohtaa Gyllenbögel luultavasti hieman liioittelee saatuaan osakseen niin hyvää kohtelua Puolassa.

Lähettiläs Gyllenbögel antoi valtakirjansa Puolan valtionhoitajalle Varsovassa: "Viime kesäkuun 14. päivänä Puolan Valtionjohtaja vastaanotti juhlallisesti ministerien läsnäollessa Varsovassa Belvederen palatsissa Suomen sikäläisen lähettilään, ministeri, yleisesikuntaeversti K. W. B. Gyllenbögelin, joka seurueensa, sotilasattashea, eversti Carl Gaston Ahrenbergin ja lähetystöattashea, eversti Conrad Ernstin saatamana saapui palatsiin ulaanien tehdessä kunniaa ja sotilassoittokunnan soittaessa Suomen kansallishymniä. Antaessaan valtakirjansa lä-

76 Boris Gyllenbögel, Sotilaana ja diplomaattina Itä-Euroopassa. Entisen Moskovan-lähettilään muistelmia. Helsinki, 1946, s. 156-157.

77 Sama.

78 Michał Sokolnickin raportti Puolan ulkoministeriölle marraskuussa 1920, MSZ 5809. Samassa raportissa kerrotaan myös uuden lähetystön alkuhankaluuksista ja esitetään tarkkoja huomioita Ranskan ja Neuvostoliiton suhteista. Sokolnickin mukaan monet Ranskan lähetystön työntekijät olivat sekaantuneet neuvstovakoihuun. Esimerkiksi II osastolla työskennelleen Vaquien puoliso oli Venäjän juutalainen ja hän ajoi Neuvostoliiton etuja eikä vihollisen uhattessaan tuntenut sympatiaa Puolaa kohtaan.

hettiläämme Gyllenbögel lausui puolaksi seuraavaan tapaan: Herra Valtionjohtaja. Minulla on kunnia jättää Teidän Ylhäisyydellenne kirjeet, joilla Suomen tasavallan ensimmäinen Presidentti on suvainnut akredisoida minut Puolan Valtionjohtajan luona. Tunnen itseni ylpeäksi voidessani tässä tilaisuudessa ilmoitua vakuutuksen kunnioituksesta, jota Suomen Presidentti tuntee Teidän Ylhäisyyttänne kohtaan ja samalla vilpittömät onnentoivotukset Suomen kansalta Puolan jalomieliselle kansalle."⁷⁹

Suomen ja Puolan välisen tilanteen huomioon ottaen Gyllenbögel selvisi tehtävässään mainiosti. Hänen tyttärensä Margareta Herlerin ja pojanpoikansa Caius Gyllenbögelin suullisten muistelujen perusteella voidaan vielä todeta, että Boris Gyllenbögel oli sotilaallisen täsmällinen ja tarkka, mutta samalla suvaitsevainen ja lempeä. Hän innostui Puolasta ja sen kulttuurista ja kirjoitti aiheesta myös esseen: "Piirteitä Puolan Vaasojen historiasta" (Helsinki 1935). Gyllenbögel osasi venäjää ja oppi sen kautta nopeasti myös puolan kielen. Hänelle myönnettiin Polonia Restituta -kunniamerkki, jota hän aina juhlatilaisuuksissa myös ylpeänä kantoi.

Gyllenbögelin jälkeen tuli lähettilääksi professorina ja senaattorina tunnetun Karl Gustav Ehrströmin poika Erik Gustav Ehrström (1869–1947), joka työskenteli Varsovassa 10.1.1922–13.2.1926.⁸⁰ Hän oli aikaisemmin toiminut mm. Pariisissa ja Haagissa. Presidentti Paasikiven päiväkirjoista selviää, että 5.2.1926 Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa harkittiin Ehrströmin kutsumista kotiin. Ehrström lähetti 21.1.1926 ministeri Setälälle kirjeen, jonka mukaan hän itse uskoi erotamisen syynä olleen hänen puutteellinen suomen kielen taitonsa. Joitakin päiviä myöhemmin hänen tilalleen päätettiin nimittää vastikään ulkoministerinä toiminut Hjalmar Procopé, joka oli ilmoittanut olevansa haluton lähtemään Osloon.⁸¹ Myös Rudolf Holstin nimittämistä lähettilääksi oli harkittu.

Procopé oli kuitenkin Varsovassa vain lyhyen aikaa joulun 1927, sillä hänet nimitettiin uudelleen ulkoministeriksi. Kirjailija Ilmari Kianto luonnehti matkamuiistelmissaan hänen kauttaan: "... sillä Suomen lähetystössä Varsovassa ennen kaikkea tehdään työtä -päivää ja yötä."⁸² Procopé itse arvioi lähetystön tilannetta vuoden 1926 toimintakertomuksessa seuraavasti: "Vuoden kuluessa tapahtui lähetystössä päällikön vaihdos. Ministeri Ehrströmin jälkeen, joka neljän vuoden aikana oli toiminut Suomen lähettiläänä täällä, nimitettiin allekirjoittanut. Mi-

79 UM 5 F Gyllenbögel, Karl Walter Boris 1919-24.

80 Ulkoasiainhallinnon matrikkeli, s. 149.

81 Presidentin päiväkirja I. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1925-27. Julkaissut Eino Jutikkala. Helsinki, 1967, s. 210 j.

82 Ilmari Kianto, Poika maailman kylillä. Muistelmia matkalta Puolaan ja Tšekkoslovakiaan Viron ja Latvian kautta. Helsinki, 1946, s. 101 j.

nisteri Ehrström jätti rapellikirjansa maaliskuun 20. päivänä ja saman kuun 27. päivänä esitti allekirjoittanut valtakirjansa Puolan tasavallan presidentille.“

Myös lähetystösihteeri vaihtui. Procopé kertoo vuoden 1926 toimintakertomuksessaan: "Lähetystön töissä on vuoden kuluessa tapahtunut toinenkin tärkeä muutos, kun lähetystön attashea, lähetystösihteeri, everstiluutnantti Conrad Ernst, joka varsinaisen toimensa ohella oli ollut sotilasasiamiehenä, vapautettiin tästä toimesta ja määrättiin eversti Birger Helsingius sotilasasiamieheksi Puolaan, kuuluen Latvia ja Viro samalla hänen toiminta-alaansa. Eversti Helsingiukselle, jonka vakainainen asemapaikka on Varsova, saatiin Puolan ulkoasiainministeriön elokuun 17. päivänä päivätyn verbaalinootin kautta agrementti; lokakuussa astui eversti Helsingius virkaansa."⁸³

Aika kului kuitenkin nopeasti ja muutama päivä ennen joulua vuonna 1927 kirjoitti puolalainen "Epoka"-lehti Suomen entisen suurlähettilään poistuneen puolisoineen Varsovasta 20.12. kello 23.55. Heitä oli ollut saattamassa korkea-arvoinen seurue, johon kuuluivat mm. Ranskan lähettiläs Laroche, eversti Beck, pääesikunnan II osaston päällikkö eversti Tadeusz Schätzel ym. korkeat virkamiehet. Procopé oli nimitetty ulkoministeriksi ja edessä odottivat uudet tehtävät.⁸⁴

Suomen lähetystön toimintamahdollisuudet olivat Procopén tullessa jo parantuneet, sillä lähetystö muutti jo Ehrströmin kaudella kunnollisiin tiloihin Varsovan keskustaan, osoitteeseen Plac Napoleona 3.⁸⁵ Lähetystörakennus tuhoutui toisessa maailmansodassa.

Procopén seuraajaksi nimitettiin Karl Gustav Idman (1885–1961), joka oli hyvin korkeasti koulutettu ja opiskellut Lausannessa, Brysselissä, Pariisissa, Lontoossa ja Pietarissa. Ennen diplomaatin uraansa hän oli hoitanut pari vuotta valtio- ja kansainvälisen oikeuden professorin virkaa Helsingin yliopistossa. Varsovaan tullessaan hän oli jo kokenut diplomaatti työskenneltyään aiemmin Suomen lähettiläänä Kööpenhaminassa, Budapestissa, Riiassa ja Kaunasissa. Varsovassa hän viipyi 1.9.1928 alkaen aina vuoteen 1938 asti, yhteensä liki kymmenen vuotta.⁸⁶ Ennen lähtöään Varsovasta Idman antoi lausuntoja sikkäläisille lehdille toimikaudestaan Puolassa. Kurjer Warszawskin haastattelussa hän totesi: "Puolassa viettämäni kymmenen vuoden aikaa pidän erittäin miellyttävänä, sillä se muodostaa kokonaisen ajanjakson Puolan historiassa. Tänä aikana on tapahtunut niin paljon, olemme olleet tärkeiden tapahtumien todistajina. Puola on monilla aloilla kehit-

83 UM Puola 1926.

84 Epoka, 21. joulukuu 1927.

85 Liste du Corps Diplomatique a Varsovie, Nr.10, en fevrier 1923, s.4.

86 Ulkoasiainhallinnon matrikkeli 1918-93. 1. Jussi Nuorteva ja Tuire Raitio. Ulkoasiainministeriö, Mikkeli, 1993, s. 259.

*Vuonna 1922 avattu
katolinen kappeli ja
Dominikaanien
kulttuurikeskus Stu-
Catholicumin arkis*

tynyt ja kasvanut. Diplomaatille, joka on seurannut tapahtumien kehitystä, on tämä erinomaisen mielenkiintoinen paikka. Ottaen huomioon kummankin maan maantieteellisen aseman, on tämä tärkeimpiä paikkojamme. Käytän tilaisuutta huomauttaakseni, että Puolassa olen aina kohdannut kaikkialla myötätuntoa ja mielenkiintoa maatani kohtaan, mikä on huomattavasti helpottanut työtäni ja tehnyt sen miellyttäväksi. Tahtoisin tässä samalla korostaa sitä puolalaisten ymmärtämystä ja myötätuntoa Suomea kohtaan, joka erityisesti on tullut ilmi lehdistössä. Olen myös kiitollinen minulle henkilökohtaisesti osoitetusta myötätunnosta ja ystävyydestä, ja olen sen aina muistava.⁸⁷ On muistettava, että Idman oli erittäin korkeasti koulutettu ja sivistynyt poliitikko, jonka kymmenen vuotta kestänyttä kautta Varsovassa arvostetaan yleisesti. Hän hoiti menestyksellisesti Suomen etuja mm. reunavaltio politiikan aikana. Hänen kaudellaan Suomen ja Puolan väliset suhteet paranivat myös sosiaalitaloudellisella sektorilla. Esimerkiksi Gdynian ja Helsingin välillä aloitettiin rahtiliikenne 1925. Vuonna 1932 solmittiin maiden välillä sopimus keskinäisestä sosiaaliavusta, ja 1934 solmittiin yhteinen tulli- ja tietoliikennesopimus. Helsingin ja Varsovan välinen lentoliikenne alkoi 1938. Samana vuonna allekirjoitettiin myös kulttuurisopimus. Myös Idmanille myönnettiin ansioistaan Polonia Restituta -kunniamerkki. Juuri ennen toista maailmansotaa lähettiläänä oli Bruno Rafael Kivikoski (1938–39)⁸⁸, joka sittemmin toimi tasavallan presidentin kansliapäällikkönä.

87 UM 94 Puola 1935-38. Lehdistökatsaus nr. 17, 4. marraskuuta 1938.

88 Suomen diplomaattiset suhteet ulkovaltoihin 1918-90, s. 59.

Hitlerin hyökättyä Puolaan syyskuun alussa 1939, koko diplomaattikunnan asema muuttui Varsovassa vaikeaksi. Toisaalta Puolan hallitus olisi toivonut, että ulkomaiset diplomaatit olisivat jääneet maahan tukemaan Puolaa ja todistamaan tapahtumia paikan päällä, mutta toisaalta Puolan oli vaikea taata heidän turvallisuuttaan. Olosuhteet olivat vaikeat, ja myös Suomella oli vaikeuksia lähetystönsä evakuoinnissa.

Kivikosken 21.8.1939 kirjoittamasta raportista "Puola ja sodanuhka" käy ilmi, että Puolan hallitus pohti diplomaattikunnan kohtaloa jo ennen Saksan hyökkäystä: "Vaikka näyttääkin siltä, että Saksa yhä edelleen pyrkii pakottamaan Puolan myönnytyksiin ilman sotaa, tuntuu toiselta puolen Puolan luja kanta horjumattomalta niin, että sodan sattuessa täytynee hallituksen verrattain pian siirtyä Varsovasta ja diplomaattikunnassa arvellaan, että Lublin olisi valittu hallituksen toimintapaikaksi, jonne diplomaattikunnankin olisi silloin siis siirryttävä. Asiaa ei kukaan ole ulkoasiainministeriöstä tiedustellut, mutta eräs sotilasviranomainen oli ollut tietävinään tällaisesta suunnitelmasta, joka tuntuukin todennäköiseltä."⁸⁹

Yhteensä Varsovasta oli evakuoitava 1 200 eri maiden lähetystöjen työntekijää, pääasiassa Romanian kautta. Saksan kanssa käydyissä neuvotteluissa Suomea kuten muitakin maita edusti Ruotsin lähetystö.

Suomen osalta Lublinin suunnitelmasta luovuttiin ja diplomaatit lähetettiin Königsbergiin Itä-Preussiin, josta he jatkoivat eteenpäin. Saksa antoi erikoisluvan rajansa ylittämiseen 21.9. ja valtaosa diplomaateista kuljetettiin muutamassa tunnissa junalla ja autoilla Königsbergiin, jossa heidät majoitettiin kaupungin parhaana pidettyyn Park-hotelliin.

Hitler teki tapahtumasta suuren poliittisen shown, jonka tarkoituksena oli antaa ulkomaille sellainen kuva, että Saksa olisi pelastanut diplomaatit puolalaisten kynsistä.⁹⁰

Ministeri Kivikoski tuli yöjunalla 24.9. Königsbergistä Riikaan, jonne autokyydillä pääsivät myös Suomen Gdańskin konsulin puoliso Darski, suomalainen insinööri Bergström, sotilasattasea von Essen sekä Suomen lähetystön sihteeri. Suomeen he pääsivät viimein Tallinnan kautta.

Varsovan pommitusten aikana kaikki kaupungissa olleet 27 suomalaista kerääntyivät Plac Napoleon 3:ssa sijainneen Suomen lähetystörakennuksen alla olleeseen kellariin. Ulkoministeriön arkistossa on säilynyt lähetystöavustaja Leo Tuomisen joulukuussa 1939 kirjoittama muistio lähetystön evakuoinnin loppuvaiheista. (89 Siitä käy mm. ilmi,

89 UM 4 C 13, kotelo 12.

90 Sven Grafström, Anteckningar 1938-44. Utgivna genom Stig Ekman. Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 14. Stockholm, 1989, s. 124 jj. Grafström oli Ruotsin lähetystön I sihteeri Varsovassa.

että lähetystörakennus vaurioitui pahoin, jonka vuoksi lähetystön irtaimistoa ja papereita vietiin turvaan Wierzbowa 11:ssä sijainneeseen rakennukseen. Lähetystön työntekijöiden omaisuutta siirrettiin turvaan osoitteessa Belwederska 36–38 sijainneeseen huoneistoon. Suomi harkitsi myös lähetystönsä irtaimiston lähettämistä Berliiniin. Työntekijöiden tavarat puolestaan oli tarkoitus toimittaa Helsinkiin. Tuominen, joka oli 23. päivä lokakuuta tullut Ernstin avuksi Varsovaan palasi Helsinkiin 15.12.1939.⁹¹

Voidaan vain kuvitella, millaiset olivat suomalaisten diplomaattien tunnelmat heidän poistuessaan jo kotoisaksi käyneestä Varsovasta, joka nyt oli muuttumassa täydelliseksi helvetiksi. Tai mitä mieltä lähetystön kunnia-avustaja Eversti Ernst, joka ei suostunut poistumaan lähetystörakennuksesta vaan jäi sinne vapaaehtoisesti aina sen tuhoutumiseen saakka. Ernstillä oli puolalainen vaimo ja hän asui Varsovassa yhteensä noin kolmekymmentä vuotta säilyttäen aina Suomen kansalaisuuden. Hän sai elää vielä kauan sodan jälkeenkin ja kuoli vuonna 1952 Tukholmassa.⁹²

Samassa yhteydessä mainittakoon, että sotilasasiamies von Essen poltti ennen lähtöään 28.8.1939 suuren osan salaiseksi luokitellusta kirjenvaihdosta (kotelot 13–24). Tämä käy ilmi hänen salaisesta diariostaan.⁹³ Tätä taustaa vasten on hyvin ymmärrettävää, että Suomen ja Puolan välisiä sotilaallisia suhteita koskevaa tietoa erityisesti 30-luvulta on säilynyt Sota-arkistossa vain vähän. Sotakoneiston rattaat pyöriivät nyt kuitenkin täysillä, ja Suomen lähetystön toiminta Varsovassa oli siltä erää päättynyt.

Suomen ja Puolan diplomaattisuhteet alkoivat kevättalvella 1919 ja niiden välistä yhteistyötä 1920- ja 30-luvuilla syvensi ennen kaikkea Neuvostoliittoa ja kommunismia kohtaan tunnettu yhteinen pelko. Geopoliittisesti Suomen ja Puolan suhteisiin vaikutti myös Itämeri.

91 UM Fl 5 g. Varsovan lähetystön vuosikertomus v. 1939. Lähetystön hoito sodan sattuessa.

92 Helsingin Sanomat, 25.9.1939. Varsovan suomalaisia kotimatalla. Ministeri Kivikoski sekä lähetystön muita jäseniä saapuu tänään Helsinkiin.

93 SARk, Tulo 21401/ 29. Suomen Sotilasasiamies Varsovassa. Salainen Diario. Aloitettu 1.1.1931.

Ulkopolitiikka

Lennart Meren mukaan historiasta on hankala puhua, sillä se johtaa usein jälkiviisauteen.¹ Mielestäni on kuitenkin tärkeää, että pystymme katsomaan mahdollisimman kauas menneisyyteen, sillä silloin siitä saamme kuva on mahdollisimman selkeä ja osaamme tulevaisuudessa ehkä paremmin välttää jo tehtyjä virheitä. Näin on laita myös ulkopolitiikassa.

Ensimmäinen maailmansota muutti taas Euroopan poliittisen kartan. Romanovien, Habsburgien ja Hohenzollereiden dynastiat kaatuivat. Monikansallisten suurvaltojen kukistumisesta huolimatta Versaillesin rauhan tekijät kuitenkin unohtivat historian kokemukset ja Keski- ja Itä-Eurooppaan syntyi Jugoslavian ja Tšekkoslovakian kaltaisia keino-tekoisia kansallisvaltioita.

Poliittisen tasapainon ylläpitämiseksi perustettiin Kansainliitto, jonka ulkopuolelle jäivät aluksi kuitenkin sekä Saksa että Venäjä, josta irtautuneet uudet itsenäiset valtiot muodostivat Eurooppaan täysin uuden geo- ja turvallisuuspoliittisen tilanteen. Nämä uudet maat, joihin myös Suomi, Puola ja Viro kuuluivat², muodostivat Itämereltä Adrianmereen asti ulottuvan Venäjää lännessä saartavan Cordon Sanitairin ketjun. Lisäksi Eurooppaa Ensimmäisen maailmansodan perintönä jäyti kasvava inflaatio.³

Poliittiset ja alueelliset muutokset eivät miellyttäneet Saksaa ja Venäjää, jotka olivat tottuneet pitämään sodan seurauksena menettämiään alueita enemmän tai vähemmän ominaan tai ainakin katsoneet niiden kuuluvan etupiireihinsä. Ilmeisesti uusi tilanne vaikuttikin siihen, että maat myöhemmin pyrkivät lähestymään toisiaan. Kuuluivathan ne molemmat Versailles'ssa vuodenvaihteessa 1919–1920 solmitun rauhan häviäjiin.

- 1 Lennart Meri. Tulen maasta, jonka nimi on Viro. Toim. Piret Saluri. Suomentanut Juhani Salokannel. Helsingissä, 1995, s.23.
- 2 Ks. myös K.R. Brotherus. Puolan kysymys, rets. Walther Recke. Die polnische Frage als Problem der europäischen Politik. Berlin, 1917, s. 41 - 44.
- 3 Vt. C.A.MacCartney, A.W.Palmer, Independent Eastern Europe. A History. New York, 1962; Kay Lundgreen-Nielsen, The Polish Problem and the Paris Peace Conference. A Study of the Policies of the Great Powers and the Poles, 1918 - 1919. Odense, 1979; John Hiden, The Baltic States and Weimar Ostpolitik. Cambridge etc., 1978; Jörg K. Hoehnsch, Geschichte Polens. Zweite, neubearbeitete und erweiterte Auflage. Stuttgart, 1990; Anatol Lieven. The Baltic Revolution. Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence. New Haven and London, 1993 ym.

Rauhaa solmittaessa kylvetään usein uuden sodan siemen. Toisen maailmansodan syttymiseen kului kuitenkin vielä liki 20 vuotta, ja siihen asti uudet valtiot saivat elää rauhassa. Jälkeenpäin ajatellen tapahtuikin vain oikeus, kun suurvallat menettivät alueita ja syntyi joukko uusia kansallisvaltioita.

Uudet valtiot Suomesta Bulgariaan joutuivat kuitenkin heti sodan jälkeen vanhoista valtarakenteista johtuvien ongelmien eteen eikä esimerkiksi sukulaiskansojen keskinäisen liiton muodostaminen onnistunut. Niin ikään Viron, Latvian ja Suomen sekä Pohjoismaiden välinen liitto ajautui karille. Uusien valtioiden, myös Suomen ja Puolan, piti ensin selvittää suhteensa menneisyyteen.⁴

Uusien pikkuvaltioiden muodostumista Euroopan poliittiselle kentälle voisi takautuvasti verrata feodaalijärjestelmän murenemistä seuranneiden ruhtinaskuntien syntyyn. Entinen perusta oli täydellisesti sortunut, ja oli ryhdyttävä rakentamaan uutta.⁵ Virosta katsottuna suurvaltojen asema oli muutoksista huolimatta edelleen vahva, ja myös Suomen ja Puolan oli löydettävä paikkansa ja opittava elämään niiden pirstuksessa.

Suomen ja Puolan asema Saksan ja Venäjän välissä oli hankala, ja ymmärrettävästi ne kaikkien muiden maiden tapaan asettivatkin oman turvallisuutensa ja omat etunsa ensi sijalle.

Saksan vaikutus oli Suomessa tunnetusti suuri, vaikka sen mallin mukainen monarkia ei enää marraskuun 1918 jälkeen tullutkaan kysymykseen sen paremmin Suomessa kuin Puolassa, Virossa, Liettuassa tai Latviassakaan. Yleisesti on tiedossa myös Ison-Britannian strategiselta kannalta tuntema kiinnostus Suomea ja muita Itämeren maita kohtaan. Sen kiinnostus tosin vaihteli aina tilanteen mukaan.

Suomen turvallisuuden kannalta ensiarvoisen tärkeät olivat kuitenkin sen suhteet Neuvosto-Venäjään, jota pelättiin sitä enemmän, mitä vahvemmaksi se taloudellisesti ja sotilaallisesti tuli.

Pohjoismaista on sanottu, että Suomi pelkäsi Venäjää ja Tanska Saksaa. Norja ei pelännyt ketään, ja Ruotsi taasen ei osannut päättää, ketä se pelkäisi.⁶

Iso-Britannia ja Yhdysvallat tunnustivat Suomen itsenäisyyden ke-

4 Heino Arumäe, Võitlus Balti liidu loomise ümber 1919 - 1925. Tallinn, 1983, s. 4 jj., vt. myös Seppo Zetterberg, Suomi ja Viro 1917 - 1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reu-
navaltiopoliitikan alkuun. Historiallisia tutkimuksia julkaissut Suomen Historiallinen Seura,
102. Helsinki, 1977 ja Andrzej Skrzypek, Związek Bałtycki. Litwa, Łotwa, Estonia i Fin-
landia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919 - 1925. Warszawa, 1972; Karlis Jazepovits
Pocis. Sanitarnoi kordon. Pribaltiiski region i Polska v antisovetskikh planach Angliskovo i
Frantsuzkovo imperializma (1921 - 1929). Riga, 1985.

5 Ks. myös Markku Lehti, Yli Itämeren - Baltian ja Skandinavian yhteys 1920- ja 1930-
luvulla. Ulkopoliittikka, 4/1995, s. 15 - 29.

6 Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, Kivikaudesta Koivistoon. Suomen historian pääpiirteitä. Es-
poo, 1989, s. 304; vt. myös Raimo Pullat, Itämeren rutto. Pirtun salakuljetusta vuosina 1919
- 1939. Oulu, 1993, s. 27 jj.

*Eversti Boris Gyllenbögel,
v.a. asiainhoitaja
Varsovassa 14.11.1919
lähtien ja lähettiläs
30.4.1920 alkaen.
Margareta Herlerin
yksityisarkisto.*

väällä 1919, mutta Isoa-Britanniaa lukuun ottamatta useimmat muut Euroopan maat olivat tunnustaneet sen jo tammikuussa 1918.

Puolan tilanne oli sen maantieteellisen sijainnin ja myös historiallisten syiden takia vaikeampi siitä huolimatta, että Venäjä ja Saksa tunnustivat molemmat sen itsenäisyyden jo ennen kesää 1919.⁷

Vaikka Englanti piti yllä hyviä suhteita Yhdysvaltoihin ja vaikka sillä oli muualla maailmassa suuria vaikeuksia imperiuminsa säilyttämisessä, se tunsikin kiinnostusta myös Puolaa ja muuta Itä-Eurooppaa kohtaan.

Yhdysvaltojen presidentti Woodrow Wilson piti Kansainliittoa Euroopan rauhan takeena, ja Englanti oli Yhdysvaltojen kanssa samaa mieltä Euroopan alueellisesta jaosta. Molemmat maat halusivat mm. Puolasta muodostuvan vahvan ja elinvoimaisen valtion, jonka alue kuitenkin noudattelisi kansallisuusrajoja. Tällaisessa Puolassa olisi ollut noin 20 miljoonaa asukasta, mikä erosi varsin suuresti puolalaisten poliitikkojen haaveilemasta 25–42 miljoonan asukkaan Puolasta. Ranskan mielestä oikea määrä olisi ollut 35 miljoonaa asukasta. Käsitukset Puolan koosta vaihtelivat siis paljon.⁸ Luvut ovat sinällään yhdentekeviä,

7 Siihen liittyen vt. Michał Sokolnicki, *Polska między Niemcami a Rosją I, Niepodległość, Tom IV (po wznowieniu) 1952*, s. 5 - 16.

8 Kay Lundgreen - Nielsen, *Wielkie mocarstwa a Polska 1918 - 1919. Niepodległość. Tom XIV (po wznowieniu)*. Wydaje Instytut Józefa Piłsudskiego. Poświęcony Badaniu najnowszej historii Polski. New York - Londyn, 1981, s. 25.

mutta ne kertovat esimerkiksi Ranskan Saksaa kohtaan tuntemasta pelosta. Saksan uuden hyökkäyksen varalta olisi vahva Puola suojannut myös Ranskaa. Lisäksi se olisi toiminut kilpenä myös bolsevismin vaa-
raa vastaan.⁹

Vastasyntyneen Neuvostoliiton ulkopoliitiikan yksi perustavoite oli jarruttaa Suomen, Puolan, Viron, Latvian ja Liettuan lujittumista. Se ei voinut sallia niiden mahdollisen liiton ja uuden poliittisen ja sotilaallisen voimatekijän syntyä ja se pitikin kahdenkeskisiä puolueettomuus- ja hyökkäämättömyyssopimuksia parempana vaihtoehtona. Suomalaiset historioitsijat ovat puolestaan toistuvasti lainanneet Procopén toteamusta siitä, että Suomen ulkopoliitiikan tärkein tehtävä oli neutralisoida suuren naapurin, Venäjän aiheuttama uhka. Saksa tarjosi periaatteessa vastavoiman Venäjän aiheuttaman uhan tasapainottamiseen. Weimarin tasavalta oli kuitenkin sotilaallisesti heikko eikä siitä 1920-luvulla ollut turvallisuuden takaajaksi. Tilanne muuttui natsien tultua valtaan 1930-luvulla, mutta Saksan ja Neuvostoliiton katsottiin neutralisoivan toisensa Itämeren alueella. Suomen, kuten muidenkin pienten Itämeren maiden turvallisuuspoliittiseen asemaan vaikuttikin vasta Hitlerin ja Stalinin solmima sopimus vuonna 1939. Saksa oli kuitenkin kiinnostunut Suomenlahden alueesta, ja se vastusti Venäjän tavoin Baltian liiton perustamista.¹⁰

Tällaisessa tilanteessa Suomen oli keskityttävä ulkopoliitikassaan kolmeen suuntaan: Baltian maihin ja Puolaan, juuri perustettuun Kansainliittoon sekä Ruotsiin. Tässä yhteydessä keskityimme lähinnä Suomen Puolan suhteisiin.

Reunavaltiopolitiikan kausi

Puolan suhteiden primus motoriksi Suomessa nousi keväällä 1919 ulkoministeri Rudolf Holsti, josta tuli myös koko reunavaltiopolitiikan pääarkkitehti. Hän korosti Suomen johdolle kolmea seikkaa, jotka hänen mielestään muodostivat reunavaltioiden politiikan perustan: "1) Saksa ei suojelisi Suomea Neuvostoliiton hyökkäystä vastaan, vaan

9 Siihen liittyen ks. Papers and Memories of Juliusz Łukasiewicz Ambassador of Poland. Diplomat in Paris 1936 - 1939. Ed. by Waclaw Jędrzejewicz. New York, London 190, s. 202 ja Piotr S. Wandycz, The Twilight of French Eastern Alliances 1926 - 1936. French - Czechoslovak - Polish Relations from Locarno to the Remilitanzation of the Rhineland, Princeton, New Jersey, 1988; Marek K. Kamiński, Michał J. Zacharias, W cieniu zagrożenia. Polityka zagraniczna RP 1918 - 1939, Warszawa, 1993.

10 MSZ 5805 Puolan Berliiniin lähettilään Madeyskin kirje Ulkoministeriöön 24.5.1922, vt. myös Hamburger Nachrichten 30.3.1923 Gegen ein polnisch-finnisches Bündnis. Artikkelin oli kirjoittanut lehden Helsingin kirjeenvaihtaja, joka artikkelinsa lopuksi totesi: " ...man könne nie genug den Umstand betonen, dass Finnland nicht die geringste Aussicht habe, die Kriegsgefahr durch den Anschluss an Polen zu vermeiden, im Gegenteil, sie würde dadurch nur grösser."

päinvastoin, antaisi neuvostohallitukselle vapaat kädet, jos Neuvostoliitto tarjoaisi kompensatiota muualta, 2) Saksan diplomaattinen toiminta reunavaltio politiikan onnistumisen ehkäisemiseksi perustui ilmeisesti neuvostohallitukselle annettuun lupaukseen sekä 3) koska Saksan hallitus ei tarjoaisi Suomelle turvallisuutta ja koska se edelleen pyrki estämään reunavaltioiden poliittista ja sotilaallista yhteistoimintaa, olisi Saksan ja Neuvostoliiton läheneminen Suomen turvallisuuden kannalta vaarallinen ilmiö."¹¹ Voidaan sanoa, että reunavaltio politiikka oli Holstille väline, jonka avulla olisi voitu varmistaa läntisten suurvaltojen, ennen kaikkea Englannin tuki.

Suomen johto oli ulkopoliittisesti vaikeassa tilanteessa ja turvallisuutensa takaamiseksi se oli päättänyt panostaa Puolaan. Myös Virossa oltiin samoilla linjoilla. Vuoden 1919 loppupuolella tulikin ajankohitaiseksi järjestää Suomen, Puolan ja Viron sekä Latvian välinen kokous.¹² Reunavaltioiden suunnittelemasta yhteisestä liitosta olivat luonnollisesti kiinnostuneita myös Ranska, Englanti, Saksa ja Venäjä.

Kokousta ei ollut tarkoituksen mukaista järjestää Virossa, koska se kävi samanaikaisesti neuvotteluja Neuvosto-Venäjän kanssa Tartossa. Viron edustajan Oskar Kallasin jouluaattona Suomen hallitukselle tekemän ehdotuksen mukaan kokous pidettiinkin 15.–22. tammikuuta 1920 Helsingissä.¹³ Suomea edustivat pääministeri J. H. Vennolan lisäksi muista ministereistä mm. Rudolf Holsti ja Rafael Erich. Suurlähettiläs Sokolnickin Helsingistä 22.1. Puolan Ulkoministeriöön lähettämästä selonteosta käy ilmi, että puolalaiset olivat tyytymättömiä Viron ulkoministeriin Töniisoniin, jonka he sanoivat olleen vastahakoinen ja jäärapäisen pikkutarkka. Yhteistyö hänen kanssaan oli puolalaisten mielestä mahdotonta.¹⁴ Suomen ja Puolan välisissä neuvotteluissa oli Suomea edustanut Erik Gustav Ehrström, joka kuitenkin ei ollut kertoman mukaan uskaltanut itse tehdä päätöksiä, vaan vilkuillut jatkuvasti Holstiin päin.

Vaikka Suomi neuvottelupöydän ääressä pitikin tiukasti kiinni vaatimuksistaan, Puolan delegaatiota kohdeltiin muuten erityisen hyvin ja siihen suhtauduttiin kuin suurvallan lähetystöön.¹⁵

11 Kalevi J. Holsti. Suomen ulkopoliittikka suuntaansa etsimässä vuosina 1918 - 1922. Rudolf Holstin osuus. Helsinki, 1963, s. 212. Heikki Roiko-Jokela on reunavaltioyhteistyön edellytyksenä nähnyt seuraavia periaatteita: 1) "... Venäjän vallankumoukset, jotka mahdollistivat Suomen, Viron, Latvian ja Liettuan irtautumisen Venäjästä, 2) Saksan romahdus, jolloin Saksan miehitys Baltiassa päättyi ja 3) Baltian maiden kansainvälisen aseman vakiintuminen, jolloin reunavaltiot saattoivat solmia kansainvälisesti päteviä sopimuksia." Vt. H. Roiko - Jokela, Baltian maiden itsenäistyminen ja Suomen ulkopoliittikka. Ulkopoliittikka 3/1944, s. 11 - 12.

12 Arumäe. op.cit., s.29 j. Suomen ja Viron suhteista vt. vielä Aimo Halila, Väinö Voionmaa. Helsinki, 1969 s. 212-.

13 Sama.

14 MSZ, 5809.

15 Sama.

Everstiluutnantti Konrad Ernst, joka oli 26.6.1920 alkaen avustajana lähetystössä, v.a. asiainhoitajana 7.5.1921–18.2.1922 välisenä aikana o.t.o. sotilasasiamiehenä 3.8.1923 alkaen vuoteen 1926. Tämän jälkeen hän toimi jälleen avustajana 21.8.1935 saakka. Archiwum Dokumentacji Mechaniszej.

Kokouksen pääteemat olivat yhteisen sotilaspoliittisen liiton perustaminen ja yhteisen sävelen löytäminen suhtautumisessa Venäjään. Eri-mielisyyksiä tuli esille paljon. Viro ja Suomi mm. kannattivat itänaapurin suhteen rauhanomaisia ratkaisuja, kun taas Puola ei olisi halunnut solmia lainkaan rauhaa, vaan haaveili yhdessä länsivaltojen kanssa tehtävästä sotaretkestä Venäjää vastaan.¹⁶ Suomi kuten muutkaan reuna-valtiot eivät kuitenkaan hyväksyneet Puolan näkökohtia. Suomen ensimmäinen presidentti K. J. Ståhlberg sanoiakin suurlähettiläs Sokolnickille, että Suomen ja Puolan välisiä suhteita kaiheartaa kaksi asiaa. Ensinnäkään Suomi ei voi toimia Saksaa vastaan ja toiseksi se ei halua olla osallisena Puolan harjoittamassa "seikkailupolitiikassa", sillä kainenlaiset laajentumiseen tähtäävät suunnitelmat olivat sille vieraita. Ståhlbergin mukaan Suomi oli Itä-Karjalan kysymystä lukuun ottamatta tyytyväinen rajoihinsa. Hän vertasi Suomea pieneen tukevalla pohjalla olevaan yritykseen, ja sanoi, ettei Suomi halunnut liittyä minkäänlaiseen sotilaalliseen liittoon. Suomi ei myöskään ollut valmis sitoutumaan mihinkään tiukkoja velvollisuuksia sisältäviin sopimuksiin, vaan kannatti vapaaehtoisuuteen perustuvaa yhteistyötä. Ståhlbergin mielestä kauppaa-, talous- ja yleispoliittisten suhteiden kehittäminen edistäisi tarpeeksi maiden välisiä suhteita ja auttaisi niitä ymmärtämään toisiaan.

¹⁶ Arumäe, op.cit., s. 31.

Sokolnicki välitti Ståhlbergin viestin Puolan Ulkoministeriöön.¹⁷ Helsingin kokouksessa ei saavutettu konkreettisia tuloksia, mutta ajatus Baltian liitosta jäi elämään.

Reunavaltioiden välistä yhteistoimintaa talvella 1920 pitivät vireillä ennen kaikkea Venäjän esittämät rauhantarjoukset, jotka pakottivat reunavaltiot toimimaan yhdessä.

Sotilaallisesti Suomea kiinnosti eniten Puola. Suomen ja Puolan väliset sotilaalliset yhteistoimintasuunnitelmat kuitenkin kariutuivat Puolan aloitettua keväällä sodan Neuvosto-Venäjää vastaan. Alkumenes-tyksen jälkeen Puolan sotilaallinen asema muuttui tukalaksi kesä-heinäkuussa 1920, jolloin Suomen johto näki parhaaksi solmia kahdenkeskisen rauhan Venäjän kanssa. Holsti oli aiemmin antanut kieltävän vastauksen Puolan pyydettyä Suomea hyökkäämään Pietariin ja tuke-maan näin Puolaa. Holstin mielestä Suomen hyökkäys olisi ollut mahd-ollinen vain, jos Englannin laivasto olisi myös osallistunut siihen. Sotilaallista ja etenkin Baltian maille tukalaksi käynnyttä tilannetta hel-potti kuitenkin Piłsudskin armeijan menestyksenkäs vastahyökkäys elo-kuun loppupuolella 1920, joka pakotti puna-armeijan vetäytymään no-peasti Puolan suunnalta.¹⁸

Seuraavan kerran reunavaltioiden edustajat tapasivat 6.8.–6.9.1920. Kokous pidettiin Riian lähellä sijainneessa Buldurin merenrantakylpy-lässä, ja kokoukseen ottivat isäntämaan lisäksi osaa Suomi, Puola, Viro ja Liettua sekä 21.8. alkaen myös Ukraina. Kokouksen koollekutsuja ja "spiritus movens" oli Latvian ulkoministeri Ziegfrids Meierovics.¹⁹ Suomen valtuuskuntaa johti Ulkoministeriön talouspoliittisen osaston johtaja Ehrström, jonka lisäksi siihen kuuluivat mm. Tallinnan suurlä-hettiläs Erkki Reijonen, Riian sotilasasiamiehenä toiminut eversti Bir-ger Helsingius ja Berndt Grönblom.

Puolan valtuuskuntaa puolestaan johti tunnettu Baltian maiden asian-tuntija ja Viron asiainhoitajana toiminut Leon Wasilewski. Siihen kuului lisäksi mm. Helsingin sotilasasiamies eversti Mieczysław Pożerski.²⁰

Kansainvälinen tilanne oli Buldurin kokouksen aikaan edelleen hyvin jännittynyt. Puola jatkoi yhä taisteluaan bolševikkeja vastaan ja se toi-voi saavansa Baltian mailta sotilaallista apua. Puola ajoi tiukasti Pił-sudskin ajatusta Puolan johtamasta reunavaltioiden liitosta. On muis-tettava, että Puolan tilanne oli hankalampi kuin Suomen, sillä se sijaitsi kahden suurvallan välissä, ja sen ulkopoliitiikan perusajatus olikin vält-tää yhtäaikaista konfliktia idässä ja lännessä.²¹ Elokuun loppuun men-

17 MSZ, 5809.

18 Tuomo Polvinen, Venäjän vallankumous ja Suomi 1917 - 1920. Osa II. Porvoo, Helsinki, 1971, s. 363-.

19 Juliusz Szygowski, Konferencja państw Bałtyckich w Bulduri. Ryga w roku 1920. Zeszyty Historyczne. Instytut Literacki, 63, Paryż, 1963, s. 76 - 85.

20 Szygowski, op.cit., s. 78.

21 Arumäe, op.cit., s. 49.

nessä bolševistiarmeija joutui kuitenkin vetäytymään Puolan etnisten rajojen ulkopuolelle ja helmikuussa solmittiin Tarton rauha.

Liettuan sotilaspoliittisiin kannanottoihin vaikuttivat Buldurissa sen erimielisyydet Puolan kanssa. Puolahan oli 9.10.1920 miehittänyt toistamiseen Vilnan, jolloin Liettuan pääkaupungiksi tuli Kaunas. Vilnan kysymys heikensi Liettuan ja Puolan välisiä suhteita niin, että Liettua ehdottikin, että reunavaltioiden liiton asemesta Baltian maat olisivatkin liittoutuneet keskenään, jolloin se olisi myös itse saanut lisää tukea Puolaa vastaan.²² Suomen valtuuskunta suhtautui perinteiseen tapaan hyvin varovaisesti liittoutumista koskeviin kysymyksiin. Myöskään Ranska ja Englanti eivät kannattaneet laajapohjaisen liiton muodostamista.

Osanottajamaat allekirjoittivat keskinäisen sopimuksen 31.8.1920.²³ Samassa yhteydessä Liettua kuitenkin totesi hyviin ja luottamuksellisiin suhteisiin perustuvan (entente cordiale) reunavaltio politiikan olevan niin kauan mahdotonta, kun sen ja Puolan välisiä ongelmia ei ole ratkaistu.²⁴ Buldurissa laadittu sotilaallinen sopimus täydensi poliittista liittosopimusta, joka oli suunnattu Neuvosto-Venäjää vastaan.

Huolimatta siitä, että kokouksen isännän Kärllis Ulmaniksen mielestä reunavaltioiden välisten suhteiden kehittämisessä astuttiin pitkä askel eteenpäin, Heino Arumäe on oikeassa, kun hän toteaa Buldurin tärkeimpien saavutusten olleen kuolleina syntyneitä ajatuksia.²⁵ Kokous ei myöskään tuonut mitään uutta Suomen ja Puolan välisiin suhteisiin.

Juhani Paasivirta totesikin aivan oikein: "Ns. reunavaltio politiikan pohjalle rakentuva ulkopoliittinen suuntaus alkoi rakoilla näiden valtioiden intressien eritahoisuuden takia heti, kun sitä yritettiin kehittää liittosopimukseksi, johon erityisesti Puola pyrki."²⁶

Keijo Kulhan mukaan taasen "Kaiken takana oli Englanti (ja kenties Ranska), joka halusi käyttää "palkkasoturivaltioita" omana "ponnahduslautanaan" saadakseen Venäjän taloudellisesti riippuvaiseksi Englannista."²⁷

Suomen johto seurasi Tarton rauhan jälkeen tarkasti tilanteen kehittymistä idässä. Gruusian liittäminen Neuvostoliittoon ja Itä-Karjalan takia kiristyneet omat suhteet itänaapuriin, vaikuttivat vahvasti Suomen ulkopoliittiseen linjaan, joka oli tuolloin vasta vakiintumassa. Venäjää kohtaan tunnettu pelko sai Suomen Itä-Karjalan tilanteen kärjistyessä joka tapauksessa vuoden 1922 lopussa kallistumaan reunavaltioiden vä-

22 Sama, s. 50.

23 Szygowski, op.cit., s. 77 - 78.

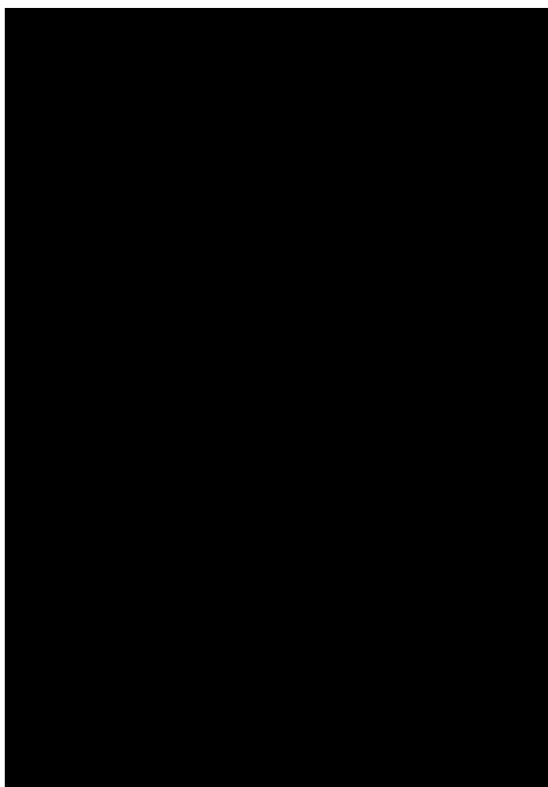
24 Polvinen, Venäjän vallankumous ja Suomi, s. 362; Arumäe, op.cit., s. 53.

25 Sama, s. 58.

26 Paasivirta, op.cit., s. 79.

27 Keijo K.Kulha, Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomain poliittinen linja itsenäistymisestä Talvisotaan. Helsinki, 1989, s. 258.

*Erik Gustav Ehrström
oli Suomen lähettiläänä
Varsovassa
10.1.1922–13.2.1926.
Archiwum Dokumentacji
Mechaniznej.*

lisen liittosopimuksen kannalle.²⁸ Itä-Karjalan kansannousun oltua kuumimmillaan, Puola ilmoitti olevansa valmis antamaan aseellista apua Suomelle. Ulkoministeri Holsti laatikin suunnitelman puolustusliiton aikaansaamiseksi Puolan kanssa.

Reunavaltioiden ulkoministerit tapasivat jälleen toisensa 13.3.1922. Tällä kertaa kokous järjestettiin Varsovassa, jossa Suomea edusti Rudolf Holsti, Puolaa Konstantin Skirmunt, Viroa Ants Piip ja Latviaa Ziegfrids Meierovics.²⁹ Kokouksessa käsiteltiin Baltian puolustusliiton perustamista ja Baltian maiden suhteita naapurivaltioihin, erityisesti Venäjään, sekä tulevaa Geneven konferenssia.

Edellisistä kokouksista poiketen päästiin Varsovassa todellisiin valtioita sitoviin peruskysymyksiä koskeviin sopimuksiin.³⁰ Ennakkoon vallinneista epäilyistä huolimatta Baltian liitto päätettiin monien yllätykseksi vihdoinkin perustaa, ja Puolan, Viron ja Latvian ulkoministerien lisäksi sopimuksen allekirjoitti myös Suomen ulkoministeri Holsti.³¹

28 Vt. myös Vesa Vares, *Konservatiivi ja murrosvuodet*. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922. Helsinki, 1993, s. 588 jj.

29 Skrzypek, *op.cit.*, s. 153.

30 Ks. myös Juhani Mylly, *Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka, I*, Turun Yliopiston julkaisuja. Sarja C, osa 21. Turku, 1978, s. 117 jj.

31 Itsenäisen Suomen ulkopoliittikan alkutaival. Toimittaja Päiviö Tommila. Porvoo, Helsinki, 1962, s. 137; Suomen historia. Kansankulttuurin murros. Nuoren tasavallan taide ja tiede. Tasavalta hakee suuntaa. Suomi Toisessa maailmansodassa. Toimitusneuvoston puheenjohtaja Yrjö Blomstedt. Espoo, 1987, s. 134-.

Sopimuksen oli määrä olla voimassa viisi vuotta, mutta Suomen Eduskunta ei ratifioinutkaan sopimusta. Puolustusliittoa ei Suomessa enää pidetty ajankohtaisena, sillä Itä-Karjalan kriisin huippuvaihe oli jo ohi ja Neuvosto-Venäjän kanssa oli kesäkuussa 1922 solmittu rauhansopimus.³² Suuntautuminen Puolaan ja Baltiaan jäi kaiken kaikkiaan ainoastaan pari vuotta kestäneeksi välivaiheeksi Suomen ulkopoliitikassa.

Samoihin aikoihin Neuvosto-Venäjän ja Saksan välillä 1922 solmittu Rapallon sopimus antoi Saksalle entistä enemmän liikkumavapautta ja helpotti myös Venäjän eristäytynyttä asemaa sekä paransi huomattavasti näiden suurvaltojen keskinäisiä suhteita.

Pyrkimys puolueettomuuteen valtasi Varsovan epäonnistumisen jälkeen alaa Suomen ulkopoliitikassa, ja kaikenlaisia liitosopimuksia yritettiin välttää. Tällä oli vaikutusta myös Suomen ja Puolan välisiin suhteisiin.³³ A. K. Cajanderin johtama hallitus, jonka ulkoministerinä oli Carl Enckell, päätti luopua myös suuntautumisesta Puolaan. "Accord Baltique" oli ammentanut itsensä tyhjiin.

Venäjän 1920-luvun alussa tekemä ehdotus, että Baltian maat, Suomi, Puola ja Romania vähentäisivät aseistustaan lähensi reunavaltioita uudelleen toisiinsa, ja Suomen, Latvian ja Viron ulkoministerit tapasivatkin jälleen elokuussa 1922 Tallinnassa. Kokoukseen otti osaa myös Puolan Virossa toiminut asiainhoitaja. Osanottajat totesivat yksimielisesti, etteivät ne voi hyväksyä Venäjän ehdotusta. Kysymystä puitiin myös yleisesikuntien päälliköiden välisissä tapaamisissa niin Tallinnassa kuin myöhemmin samassa kuussa Varsovassa. Armeijoiden edustajat tuomitsivat ajatuksen niin ikään yksimielisesti. Puolalaisista lähteistä saa sen vaikutelman, että Suomen ja Puolan väliset suhteet olivat jälleen paranemassa. Suomen mahdollinen liitto Ruotsin kanssa ei näyttänyt todennäköiseltä ja tiiviit suhteet Puolaan ja Baltiaan vaikuttivat pysyvästi välttämättömiltä.³⁴

Englannin lähettilään 3. tammikuuta 1923 tarjoamalla lounaalla Venola vakuutti lähettiläs Tytus Filipowiczille, että Suomen ja Puolan väliset suhteet olivat luottamukselliset, vaikka maiden välisestä poliittisesta liitosta ei ollutkaan päästy sopimukseen, ja että reunavaltioiden väliset tapaamiset olisivat tämän vuoksi erittäin tarpeellisia.³⁵ Filipowicz kirjoitti myöhemmin Puolan ulkoministeriöön, että hänen mielestään Suomen lehdistössä suhtaudutaan Puolaan tätä nykyä paremmin, mikä omalta osaltaan myös kertoo valtioiden välisten suhteiden lämpenemisestä.³⁶

32 Lossowski, op.cit., s. 35 jj. Walleniuksen mukaan hän loi pohjan Holstin reunavaltiopolitiikalle, vt. myös Veli-Pekka Lehtola, Wallenius. Oulu, 1994, s. 398, ja Vesa Vares, Vanhasuomalainen Lauri Ingman ja hänen toimintansa. Juva, 1996, s. 242 jj.

33 Arumäe, op.cit., s. 84 jj.

34 MSZ 5805. Svenska Dagbladetin kirjeenvaihtaja V. Langetin haastattelu ulkoministeri Venolasta.

35 MSZ 5823. T. Filipowiczin salainen raportti Puolan Ulkoministeriölle 5.1.1923.

36 Sama. Filipowiczin kirje Ulkoministeriöön 24.3.1924.

*Pilakuva
reunavaltio politiikan
pääarkkitehti (Eino)
Rudolf Holstista, joka
oli Suomen
ulkoministerinä
28.4.1919–20.5.1922 ja
7.10.1936–12.12.1938.
Lehtileike Lucifer 1928.
Museovirasto.*

Nar Holsti i tiden gjorde sin mest av betydning i sin tid, så hade han en kappsäck full med sörjor.

Procopé kirjoitti Suomen, Viron, Latvian ja Puolan ulkoministerien tapaamisesta 16.–17. helmikuuta 1924 Varsovassa: "Sen jälkeen, kun Suomi, samoin kuin Viro, Latvia, Liettua ja Puola olivat tulleet itsenäisiksi, on niiden välillä pidetty lukuisia konferensseja, joiden tarkoituksena on ollut neuvottelu ja mikäli mahdollista, yhdenmukainen kannanotto kysymyksissä, jotka niille ovat yhteisiä. Erikoisen ryhmän konferenssien joukossa ovat muodostaneet sanottujen maiden ulkoasiainministerien konferenssit, joista nyt puheena oleva konferenssi Varsovassa on seitsemäs. Puolan ja Liettuan väliset vielä ratkaisemattomat erimielisyydet ovat aiheuttaneet sen, ettei Liettua ole ollut näissä konferensseissa säännöllisesti edustettuna."³⁷ Tiettävästi Liettua varoitti Suomea ja Viroa toistuvasti Puolan imperialistisesta seikkailupolitiikasta.³⁸ Liettuan ja Puolan kysymys oli yksi vaikeimmista sodanjälkeisistä ongelmista, ja Suomessa kuten muuallakin Euroopassa pelättiin, että Liettuan harjoittama politiikka voi viedä sen suoraan Venäjän tai Saksan syliin.³⁹

37 KA, Procopén kokoelma, kansio 50.

38 Vt. esimerkiksi AAN Ambasadu w Londynie 329. "Lietuvos Žinios" Baltianliitosta 4.12.1924; vt. myös KA Procopén kokoelma, kansio 50, Reino Silvanderin raportti Puolan ja Liettuan välisestä konfliktista Suomen Ulkoministeriölle 26.1.1925 Kaunasista. Vt. lisäksi UM 5 C 13, kansio 6, ministeri Procopén raportti nr.55, 19.5.1927 Varsovasta ja Kurjer Warszawski 27.12.1927.

39 KA, Procopén kokoelma, kansio 18. Procopén kirje ministeri E.E.Kailalle 10.12.1927 Varsovasta.

Ulkoministeri Rudolf Holstin Varsovan matka (Holsti kuvan keskellä) vuonna 1922. Museovirasto.

Ulkoministerien kesken laadittiin Varsovassa yhteinen kannanotto, jonka mukaan kokous "katsoo, että poliittinen tilanne vaatii kysymyksessä olevien neljän hallituksen kiinteästi yhtenäisiä ponnistuksia rauhan ylläpitämiseksi olemassaolevien sopimusten pohjalla sekä taloudellisten suhteiden kehittämiseksi Itä-Euroopan eri valtioiden välillä, konferenssi toteaa mainittujen neljän hallituksen vilpittömästi rauhalliset ja rakentavat pyrkimykset, sekä niiden aikomuksen noudattaa, kuten ennenkin, yhdenmukaista menettelytapaa niihin kansainvälisen elämän ilmauksiin nähden, jotka niitä yhteisesti koskevat."⁴⁰ Lausuma oli kuitenkin enemmänkin diplomaattista kohteliaisuutta toisia osapuolia kohtaan kuin poliittisesti velvoittava kannanotto. Seuraavan kerran ulkoministerit tapasivat 16.–17. tammikuuta 1925 Helsingissä. Kokoukseen osallistuivat Suomen lisäksi Viro, Latvia ja Puola.⁴¹ Kommunistien jou-

40 KA. Procopén kokoelma, kansio 50.

41 Łossowski, op.cit.,s.65.

lukuussa 1924 tekemän vallankaappausyrityksen jälkeen Viro pyrki aktiivisesti Baltian liiton perustamiseen. Entiseen tapaan se luotti asiassa erityisesti Puolaan. Suomi puolestaan oli edelleen varovainen ja vastusti liittoa. Suomen ja Puolan lähtökohdat olivat periaatteessa yhteneväiset. Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta pohti tilannetta tammiukuun 4. päivänä 1925, jolloin Procopé analysoi ajankohtaa seuraavasti⁴²: "Missä määrin Puola nykyään ajaa liittoajatusta, ei ole käynyt täysin selville. Syksyllä olin Genevessä tilaisuudessa huomauttamaan niin hyvin Puolan kuin Latvian ja Viron ulkoasiainministereille, että Suomi ei ainakaan tällä kertaa tahdo liittosopimusta ajatella ja että yhteistoiminta on tälle tosiasialliselle pohjalle rakennettava, johon mainitut ministerit täysin yhtyivät. Ministeri Ehrström onkin nyt sitä mieltä, ettei Puola erityisesti tulisi liittoajatusta ajamaan, sitävastoin lienee otaksuttavissa, että Latvian ja Viron ulkoministerit koettavat saada tämän kysymyksen esille ministerikonferenssissa.

Merkille pantavaa on, että Ranska, joka vielä kesällä lämpimästi suosittelee liittoa, viime aikoina on ollut erittäin pidättyväinen, mikä nähtävästi on yhdessä Ranskan yleisen Venäjän-politiikan ja sen seikan kanssa, että ainakin vaikutusvaltainen poliittinen piiri Ranskassa jo aavistaa sitä aikaa, jolloin Ranskan ja Venäjän suhteet ovat käyneet siksi läheisiksi, ettei Ranska enää vastustaisi Venäjän mahdollisia pyrkimyksiä Baltianmaihin nähden.

Toiselta puolen on Englannilla ilmeisesti kasvava harrastus p.o. maihin nähden, vaikkakaan se ei tahtonut laivastoa Tallinnaan lähettää. Mitä erityisesti Suomeen tulee, on epäilemättä kenraali Kirken oleskellulla täällä asiantuntijana symptomaattinen merkitys, ja edelläselostetut hänen ja ministeri Rennien lausunnot viittaavat siihen, että ajatus antaa Suomelle apua tarpeen sattuessa ei ole englantilaisissa piireissä vieras. Huomioon otettava on kuitenkin vielä, että kenraali Kirken käsitys puolustuskysymyksestämme nähtävästi perustuu siihen, että meillä olisi läheisiä suhteita Skandinavian maihin, niin että ainakin tarvikkeiden vapaa kuljetus näiden maiden kautta Suomeen olisi mahdollinen..."⁴³

Alustuksessa todettiin lisäksi: "Skandinavian maat ovat aina hyvin suurella epäilyksellä suhtautuneet Suomen Baltianpolitiikkaan, ja useamman kerran on väitetty tämän vieroittavan Suomea Skandinaviasta. Mitään todistuksia siitä, että heidän kantansa olisi muuttunut, ei ole olemassa. Toistaiseksi täytynee pitää ministeri Holstin lausuntoa tästä väärinkäsitykseen perustuvana, niinkuin myöskin ainakin Ruotsissa yhä edelleen se käsitys on vallassa, että Viron ja Latvian asema on erinomaisen epävarma. Kunnioitusta on tietysti Viron hallituksen päättä-

42 KA, Procopén kokoelma, kansio 50.

43 KA, Procopén kokoelma, kansio 50. "Alustus neuvottelua varten".

väinen menettely kaappausyritystä vastaan eloon herättänyt, mutta yleistä käsitystä Viron asemasta nähtävästi ei sen kautta ole saatu Skandinaviassa muuttumaan.

Saksa ja Italia taas koettavat positiivisesti ehkäistä liiton syntymistä Puolan, Baltianmaiden ja Suomen välillä. Niiden kanta johtunee osaksi siitä, että he pelkäävät Ranskan tahi Englannin vaikutusvallan laajentumista Pohjois-Euroopassa. Venäjä näkisi tietysti mielipahalla liiton syntymisen."⁴⁴

Kokouksessa tehtiinkin vain pidättyvästi päätös rauhan säilyttämisestä ja turvallisuuden varmistamisesta.⁴⁵

Ainoa konkreettinen tulos oli sopimus välimiesmenettelystä, joka oli Suomen ja Puolan välisten suhteiden kannalta tärkeä muodollinen asiakirja.⁴⁶ Sotilaallisia suhteita kokouksessa ei käsitelty.

Juuri ennen Helsingin ulkoministeritapaamista julkaistiin Pravdassa artikkeli "Helsingissä pidettävä konferenssi", jossa käsiteltiin yksityiskohtaisesti reunavaltioiden harjoittamaa politiikkaa ja esiteltiin myös Kremlin kanta siihen. Lehden mukaan epäonnistunut yritys perustaa Baltian liitto vuonna 1922 ei muuttanut Puolan suhtautumista, vaan se toimii jälleen asiassa erittäin aktiivisesti. Pravdan mukaan ajatus Baltian liitosta ei suinkaan ole peräisin Baltian maista, vaan sen takana on aina ollut jokin Länsi-Euroopan suurvalloista. Lehti kirjoitti, että aikoinaan Saksa oli nostanut esille ajatuksen reunavaltioiden muodostamasta liitosta, jonka tarkoitus olisi ollut erottaa Neuvostoliitto Länsi-Euroopasta. Clemenceaun ja Poincarén hallitusten aikaan puolestaan Ranska kannatti innokkaasti ajatusta ja yritti vetää liittoon myös Romanian ja Puolan. Konservatiivien päästyä valtaan myös Englanti oli kirjoituksen mukaan ollut kiinnostunut ajatuksesta. Pravdan mielestä Länsi-Euroopan maat olivat aina käyttäneet Baltian maita suojakilpenään, ja lopuksi artikkelissa todetaan Helsingin kokouksen olevan vihamielinen teko Neuvostoliittoa kohtaan. Pravdan artikkelissa ei kirjoitettu Helsingin kokouksesta eikä sen tuloksista tarkemmin, koska Suomi oli koko ajan ollut asiassa hyvin varovainen ja diplomaattinen.⁴⁷ Neuvostoliiton mielestä Baltian liitto olisi edistänyt lännen imperialistisia pyrkimyksiä, vaikka todellisuudessa kysymys oli ainoastaan sen pienten naapurivaltioiden halusta varmistaa turvallisuutensa.

Myös Suomen ja Puolan suhteissa esiintyi pieniä ongelmia. Heinäkuun 9. päivänä 1926 lähettiläs Procopé lähetti Suomen ulkoministerille kirjeen, jossa hän kertoi Puolan ulkoministerin kutsuneen hänet luokseen ja esittäneen huolestumisensa Ilkassa ilmestyneen artikkelin

44 Sama.

45 Łossowski, op.cit., s. 67.

46 Sama ja Pullat, Itämeren rutto, s. 28.

47 Pravda, 14.1.1925.

Suomen presidentti ja
 ministerit
 ryhmäkuvassa.
 Vasemmassa toisena
 presidenttilta K. G.
 Relander, neljäntenä
 presidenttilta N. Setälä
 ja viimeisenä
 ministeriltä Rudolf
 Holsti. Museovirasto.

"Puolan poliittiset rajat ylittävät sen etnograafiset rajat" johdosta. Puolalle rajakysymys oli tietävästi erittäin arka. August Zaleski oli halunnut tietää, miten Suomen hallitus suhtautuu Puolaan ja miten se suhtautuu artikkeliin. Suomella oli suuri työ rauhoittaessaan puolalaisia ja selittäessään hallituksen virallista kantaa.⁴⁸

Suomen ja Puolan keskinäiset suhteet olivat entiseen tapaan hyvät. Suomi ei tosin edelleenkään halunnut sitoa itseään minkäänlaisiin sopimuksiin Puolan kanssa. Tätä ajatusta vastustivat myös monet Suomen johtavista diplomaateista. Lontoon lähettiläs Saastamoinen kirjoitti 9.4.1926 ulkoministeri Procopelle: "...Meitä varoitetaan täällä pitämään sormemme irti sekä Puolasta että Baltian maista. Cityssä on minulle sanottu, että kohtalomme sitominen Balticumiin ja Puolaan vaikuttaisi mitä tuhoisimmin krediittiimme. Tämän minä täydellisesti uskon, eikä se ole likimainkaan ensimmäinen kerta, kun tällaista kuulen. Amerikassa laulettiin tätä minulle heti sinne saavuttuani 1919 ja taas käydessäni siellä viime syksynä. Lyhyesti: suo siellä, vetelä täällä sekä non-agressioasiassa että poliittisessa orientoinnissa.

Kaikkein paras tapa vahvistaa kansainvälistä asemaamme, olisi ryhtyä järjestämään puolustuslaitoksemme järkevälle kannalle, kuten Puolustusrevisioni esittää. Silloin olisi meillä helpompi katsella jokaiseen

48 UM FI 12:60. Pakistan - Puola. 1950.

ilmansuuntaan ja tuen saaminen kyllin voimakkaalta taholta tulisi arvattavasti olemaan paljon helpompaa kuin nyt."⁴⁹

Procopén vastaus oli niin ikään sävyiltään pessimistinen: "Jottei synyisi väärinkäsitystä meidän kesken minun kannastani Puolaan nähden, tahdon vaan korostaa, että olen samalla varovaisella kannalla, kuin olin vuosi sitten Helsingin ministerikonferenssin aikana, mutta että katson – samoin kuin silloin – meille epäedulliseksi rikkoo niitä välejä, mitkä meillä voi Puolaan olla liittoa tahi ententeä tekemättä. Olenko väärässä otaksuessani Sinun olevan pääasiallisesti samalla kannalla.

Ruotsi ei tahdo non-agressio -asiassakaan yhteistoimintaa meidän kanssamme. Varovaisuus on tietysti sen politiikan ensimmäisenä johdattajana."⁵⁰

Suomen Berliinin lähettiläs Harry Holma teki oman kantansa vieläkin selvemäksi 27.12.1926 Walleniukselle lähettämässään kirjeessä: "... Olet kai nähnyt että olen kirjoitellut Ulkoasiainministeriölle paljon tänä syksynä. Sen lisäksi lukemattomia yksityiskirjeitä. Niiden a ja o on: 1) kääntää Suomen ulkopolitiikka pois Euroopan vaaranlähteestä Puolasta, kuin myös hiljakseen Pariisista (luonnollisesti ei brutaalisti!) Saksaan päin, joka Moskovan ja Euroopan yleisen uuden poliittisen konstellaation vuoksi käy meille yhä tärkeämmäksi; 2) kiinnittää koitoisten piirien huomio Erichin omavaltaisen Genf-politiikan vaaroihin, joka rikkoo reaalioliittiset suhteemme suurvaltoihin. Täytyyhän turvattomuutemme alituinen toittaminen kaduilla ja turuilla hermostuttaa ryssää. Zech sanoi minulle äskettäin: "Kun aina huutaa "susi tulee, niin -----." Erichin politiikan kautta Genevessä olemme huonontaneet välimme Moskovaan, Berliiniin ja Lontooseen."⁵¹

Tiettävästi presidentti Relander oli epäroinyt lähettää jäykäksi tunnetun Erichin Geneveen. Jukka Nevakivi on kirjoittanut asiasta seuraavasti: "Seuraavana vuonna, Suomen tultua yhden epäonnistuneen yrityksen jälkeen valituksi neuvoston jäseneksi, hän olikin valmis siihen, että maamme nimettynä edustajana tulisi neuvoston kokouksissa olemaan istuva ulkoministeri. Tämä oli liikaa omasta asiantuntijan arvostaan tietoiselle Erichille ja hallituksen kiiruhdettua hyväksymään kotiinsiirtopyyntönsä hän joutui eroamaan."⁵²

Puolan Ulkoministeriön ja pääesikunnan II osaston asiakirjoista käy ilmi, että samaan aikaan Puolassa vielä luotettiin Suomen kanssa tehtävän sopimuksen syntyyn. Holstin epäonnistuttua Varsova-politiikassaan 1922 ja erottua ulkoministerin tehtävistä jäivät kaikki yritykset

49 KA, Procopén kokoelma, kotelo 5.

50 KA, Procopén kokoelma, kansio 18.

51 T 21644/3. SARK, Yleisesikunnan Pääliikkö/Yleisesikunta. SAAP kirjelmä 1926 - 1927. Suomen lähettiläiden yksityisluontoisia kirjeitä yleisesikunnan pääliikkö eversti Walleniukselle.

52 Jukka Nevakivi, Ulkoasiainhallinnon historia 1918 - 1956. Helsinki, 1988, s. 143.

saada Suomi mukaan Baltian liittoon kuitenkin tuloksettomiksi. Suomi pysyi maltillisella linjalla.

Jorma Kallenautio on määritellyt Suomen ns. reunavaltio politiikan loppua näin: "Keväällä 1925 alkoi reunavaltioyhteistyöstä irrottautumisvaihe, joka päättyi loppukesällä seuraavana vuonna. Aina kesään 1925 Suomi osallistui reunavaltioiden säännönmukaisesti puolen vuoden välein pitämiin ulkoministerikonferensseihin. Sen jälkeen Venolan luonnehtimia 'yhteisiä intressejä' oli vain yhteistoimintaneuvotte luilla, jotka koskivat Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimusehdo tuksia, ja ulkoministerikokoukset päättyivät Suomen osalta tässäkin suhteessa vuonna 1927."⁵³

Vaikka reunavaltio politiikan päällimmäinen tavoite jäikin toteutu matta, ei yhteisten konferenssien ja ulkoministeritapaamisten merkitys tä kuitenkaan pidä väheksyä. Yhteiset esiintymiset, kannanotot ja jul kilausumat antoivat Itämeren alueen pienille valtioille enemmän voi maa ja tukea niiden pyrkimyksissä Neuvosto-Venäjää kohtaan kuin mitä niillä kullakin yksinään olisi ollut.

Kontaktit Kansainliitossa

Vuodesta 1922 lähtien Suomi noudatti tietyllä tavalla passiivista ulko poliitiikkaa. Kahdenkeskiset sopimukset jäivät taka-alalle ja Procopé alkoi ulkopoliitikassaan irtaantua reunavaltioista ja suuntautua Skan dinaviaan. Ennen kaikkea Suomi turvautui Ruotsiin ja Kansainliittoon, johon se oli alkanut luottaa yhä enemmän Ahvenanmaan kysymyksen ratkettua Suomen eduksi. Suomessa uskottiinkin Kansainliiton pysty vän suojelemaan sitä myös idästä uhkaavalta vaaralta.

Päätös Kansainliiton perustamisesta tehtiin Versailles'n rauhansopi muksessa vuonna 1919. Suomen oikeisto ja aluksi myös Maalaisliitto suhtautuivat alkuvaiheessa Kansainliittoon epäilevästi.⁵⁴ Norjan parla-

53 Jorma Kallenautio, Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen Suomen ulkopoliitiikka 1917 - 1955. Helsinki, 1985, s. 90; Kalervo Hovi, Die Randstaaten Konferenzen 1919 bis 1927. Reval und die Baltischen Länder. Festschrift für Helmut Weiss zum 80. Geburtstag im Auftrage der Baltischen Historischen Kommission und des Johann-Gottfried-Herder-Instituts. Hrsg. Jürgen von Hehn und Czaba Janos Kenez. Marburg/Lahn, 1980, s. 91 - 103. ja lisäksi Jukka Tapani Seppinen, Reunavaltio politiikan maininkeja. Miksi reunavaltioiden ulkoministerien säännönmukaiset konferenssit päättyivät vuonna 1925? Poliittisen historian laudaturtyö. Helsingin Yliopisto, 1971; Reunavaltio politiikan varsinaiset vastapoolit Suomen lehdissä oli vat Helsingin Sanomat ja Suomen Sosiaalidemokraatti. Näille lehdille asia oli jatkuvasti ajankohtainen; edellinen tarjosi sitä jokseenkin kaikkien Suomen turvallisuuspoliittisten ongelmien ratkaisuksi, jälkimmäinen taas epäili ulkopoliittisen johdon parissa saattavan esiin tyä taipumusta "seikkailupoliitiikkaan" - Ilkka Seppinen, Lehdistö ja ulkopoliitiikka 1927 - 1932. Oulun Yliopiston kirjasto, 1972, s. 45.

54 Nevakivi, Ulkoasiainhallinnon historia, s. 140-.

menti oli lähettänyt Pariisin rauhankonferenssiin sähkeen, jossa todettiin, että kaikkien "sivistysvaltioiden" pitää kuulua perustettavaan Kansainliittoon.⁵⁵ Suomi hyväksyttiin jäseneksi yksimielisesti joulukuussa 1920.

Ensimmäisenä vuotena Suomen valtuuskunta vältti teräviä kannanottoja, mikä oli helppoa, koska yleiskokouksen päätökset yleensä tehtiin yksimielisyysperiaatteella. Ainoastaan Ahvenanmaan kysymyksessä Suomi esitti, ettei kansanäänestyksen toimeenpanemista koskeva ratkaisu kuulunut neuvoston kompetenssiin.⁵⁶

Sittemmin Kansainliiton puitteissa syntyi myös kosketuksia reuna-valtioihin. Vuoden 1925 Kansainliiton yleiskokouksen aikaan pidettiin 6. syyskuuta Genevessä Hotel Metropolesa ensimmäinen Suomen, Puolan, Viron ja Latvian välinen kokous. Läsnä olivat ulkoministerit Idman, kreivi Aleksander Skrzyński ja Kaarel Robert Pusta sekä Latvian Rooman -lähettiläs Vilis Roberts Schumans.

Kokouksen säilyneistä muistiinpanoista käy ilmi mm.: "Suomen ulkopoliittikka tulee pysymään samana, kuin se tähänkin asti on ollut. Suomi on valmis olemaan yhteistyössä konferenssissa edustettujen valtioiden kanssa kaikilla niillä aloilla, joilla niillä on yhteisiä etuja valvottavana. Suomi on tietoinen niistä velvoituksista, joita sillä Kansain-

Ulkoministereiden konferenssi 16.-17.1.1925 Helsingissä. Kolmantena vasemmalta Suomen ulkoministeri Rudo Holsti. Museoviras

55 Shepard Jones, *The Scandinavian States and the League of Nations*. New York, 1939, s. 85.

56 Karl Selén, *Genevestä Tukholmaan. Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtyminen Kansainliitosta Pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931 - 1936*, Helsinki, 1974, s. 33.

liiton liittosopimuksen mukaan on, eikä sillä ole koskaan ollut aikomuksena olla noudattamatta niitä. Suomen hallitus valittaa, ettei Geneven pöytäkirja ole tullut ratifioituksi, ja Suomen puolelta tullaan tekemään kaikki, jotta ne periaatteet ja ihanteet, jotka olivat pöytäkirjaa laadittaessa määräävinä, yhä edelleenkin tulisivat määräämään Kansainliiton toiminnan.⁵⁷

Suomi muuttui Kansainliitossa aktiivisemmaksi tultuaan toisella yrittämällään valituksi sen neuvostoon kolmivuotiskaudeksi vuonna 1927. Suomen edustajaksi Kansainliiton pysyvään finanssikomiteaan nimitettiin ministerit Rafael Erich, Rudolf Holsti ja pääjohtaja Risto Ryti.⁵⁸

Tähän liittyy myös Procopén 15.11.1926 Varsovasta Ulkoministeriöön lähettämä mielenkiintoinen raportti: "Kun Ulkoasiainministeriön poliittisen osaston päällikön, varaministerin sijassa toimivan herra Tadeusz Gustaw Jackowskin kanssa viime viikolla söin lunchin kahden kesken, tuli puheeksi viime syksyn tapahtumat Genevessä ja Suomen ehdokkuus neuvostoon. Tällöin herra J. nimenomaan minulle sanoi, että Puola äänesti Suomea neuvostoon. minkä tahdon mainita, koska Ulkoasiainministeriön mielipide Puolan suhtautumisesta tähän asiaan on esitetty. Miten asian laita lopullisesti oli, on tietenkin vaikea konstatoida. Herra Jackowski koetti muuten saada tietää, aikoisiko Suomi ensi vuonna asettaa ehdokkuutensa. Vastasin vältellen. Sain herra J:n sanoista käsityksen, että Puola luultavasti olisi valmis kannattamaan Suomen mahdollisia pyrkimyksiä. Joka tapauksessa olisi hyvä tietää, mitenkä tämäntapaisiin kysymyksiin on suhtauduttava; ja jos Suomi todellakin ensi vuonna tahtoo asettua ehdokkaaksi, olisi ehkä parasta nyt jo ruveta asiasta diplomaattista tietä valmistamaan"⁵⁹

Suomella ja Puolalla oli Kansainliitossa yhteisiä intressejä pirtun salakuljetusta koskevissa kysymyksissä, ja yhdessä Ruotsin kanssa ne tekivätkin kaksi alkoholipoliittista aloitetta.⁶⁰ Suomen Kieltolakiliitto kääntyi 1926 pirtun salakuljetuksen vastaisen taistelun nimissä Kansainliiton puoleen. Sen talouskomitea hyväksyi 4. kesäkuuta 1930 suosituksen, etteivät liittoon kuuluvat valtiot saisi antaa lippuaan salakuljetuslaivojen käyttöön ja että tullivyöhykkeitä pitäisi laajentaa.⁶¹

Kuten aiemmin on tullut esille, Neuvostoliitto teki kaikille reunavaltioille 1926 ehdotuksen kahdenkeskisistä hyökkäämättömyyssopimuksista, joiden yhtenä tarkoituksena oli sen oman turvallisuuden parantamisen lisäksi heikentää Kansainliiton merkitystä. Suomi puolestaan halusi tukea Kansainliittoa ja uskoi sen vaikutusvaltaan ja mahdoli-

57 KA, Procopén kokoelma, kansio 50.

58 Halila, *op.cit.*, s. 230.

59 KA, Procopén kokoelma, kansio 5. Vt. myös Suomen ja Puolan suhteista ja erityisesti valinnasta Kansainliiton neuvoston jäseneksi AAN, Poselstwo w Helsinkach, kotelo 25.

60 Nevakivi, Ulkoasiainhallinnon historia, s. 147.

61 Pullat *op.cit.*, s. 99.

suuksiin, ja yhdessä Puolan kanssa se torjuikin Neuvostoliiton ehdotuksen.

Suomi ja Puola ottivat Genevessä osaa myös aseidenriisuntakomission työhön, johon puolalaisten sanottiin olevan pettyneitä, sillä se ei itse olisi ollut valmis vähentämään aseistustaan. Procopé kirjoitti kuitenkin Geneveen Rafael Erichille 13.5.1927, ettei Puolan armeijan edustaja eversti Kasprzycki kuitenkaan ollut Varsovaan palattuaan kovin pessimistinen.⁶²

Suomen, Viron ja Latvian valtuutet Genevessä 1922. Suomen edustajin paikalla olivat Ve Voionmaa, Axel Palmgren (eturivi toinen vasemmalt Väinö M. J. Vilja (takarivissä keske ja Niilo Mannio. Museovirasto.

Yhteydet Ahvenanmaan kysymyksessä

Liittyessään Kansainliittoon Suomi toivoi ennen kaikkea saavansa maailmanjärjestöltä tukea Neuvosto-Venäjää vastaan. Suomen luottamusta Kansainliiton toimintakykyyn lisäsi Ahvenanmaan kysymyksen ratkaisu Suomea tyydyttävällä tavalla. Suomi pyysi asiassa myös Puolan tukea. Jo Ruotsin vallan aikaan Ahvenanmaa oli nimittäin hallinnollisesti kuulunut Suomeen, ja Haminan rauhassa vuonna 1809 se siirtyi näin ollen Venäjälle, joka Krimin sodan jälkeen 30.3.1856 teki Ranskan ja

62 KA, Procopén kokoelma, kansio 18.

Englannin kanssa sopimuksen, jonka mukaan se lupasi olla linnoittamatta Ahvenanmaata.⁶³ Venäjä itse kuitenkin rikkoi sopimuksen ensimmäisen maailmansodan aikana. Vuonna 1917 alkoikin sitten Suomen ja Ruotsin välinen kiista saarista.

Kun kysymys otettiin esille Pariisissa loppukesästä 1919, Suomen hallituksen puolesta annettiin asiasta esitys, jossa Suomen kieltämätön oikeus Ahvenanmaan omistamiseen valtiollisessa suhteessa osoitettiin.

Huolimatta Ahvenanmaan ruotsinkielisen enemmistön toiveesta kuulua Ruotsiin, Suomi onnistui Englannin tuella siirtämään asian käsittelyn Pariisin rauhankonferenssista Kansainliittoon, jonka tiedettiin olevan haluton katkaisemaan mitään "historiallisia yhteyksiä".⁶⁴ Elokuun alussa vuonna 1920 pyysi lähettiläs Gyllenbögel Varsovassa Puolalta tukea.⁶⁵ Hän saikin Puolan asiainhoitajalta selvityksen, jossa vakuutettiin Puolan tehneen kaikkensa tukeakseen Suomea tässä kysymyksessä.⁶⁶ Gyllenbögel kirjoitti Ulkoministeriöön: "Kansainliiton kansliassa palvelevan erään sihteerin mielipiteen mukaan ei Suomi ainakaan siihen asti puolestaan ollut antanut kylliksi dokumentteja Ahvenanmaan asiassa eikä myöskään ollut tehnyt kylliksi lähennelläkseen Kansainliitossa edustettuja maita tai ehkä tarkemmin, Kansojen Liiton asioissa toimivia henkilöitä. (Tarkoitetaanko tässä päivällisiä ym. kutsumia, joita ruotsalaiset niin laajasti käyttänevät agitatsioonikeinonaan, ei raporteista lähemmin käy ilmi."⁶⁷

Englannin tuesta huolimatta Suomen asema oli kuitenkin hankala, ja hallitus päättikin lähettää jäykkänä ja teräväkielisenä tunnetun Enckellin avuksi diplomaattisemman Ehrströmin.⁶⁸

Lopulta Kansainliiton neuvosto ratkaisi kysymyksen 24. heinäkuuta 1921 Suomen eduksi.⁶⁹ Lisäksi Genevessä vahvistettiin 20. lokakuuta saarten puolueettomuus, ja Suomea kiellettiin linnoittamasta Ahvenanmaata. Muut maat puolestaan lupasivat olla lähettämättä joukkojaan saarille. Sopimuksen allekirjoittivat Suomi, Saksa, Tanska, Puola, Islanti, Viro, Iso-Britannia, Ranska, Italia, Latvia, Ruotsi, Venäjä ja Liettua.⁷⁰

63 MSZ, Ambasada w Berlinie 71. Puolan Berliinin lähettilään kirje Puolan Ulkoministeriölle 24.5.1938.

64 Anssi Halmesvirta, Turanilaisia ja herrasneekereitä - aatehistoriallisia tutkimuksia brittiläisestä rotuajattelusta. Historiallinen arkisto. Helsinki, 1992, s. 162; vt. myös Keijo Kulha, Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomain poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan. Helsinki, 1989, s. 291 j.

65 UM 5 C 13, kansio I, Ahvenanmaan kysymys. Gyllenbögelin kirje Ulkoministeriölle 15.7.1920.

66 Sama.

67 Sama.

68 MSZ, 5809, Michał Sokolnickin raportti Puolan Ulkoministeriölle 22.1.1920 Helsingistä, s.14.

69 Kallenautio, op.cit., s. 93.

70 MSZ, Ambasada w Berlinie 71. Puolan Berliinin lähettilään kirje Puolan Ulkoministeriöön 24.5.1938

Seuraavalla vuosikymmenellä Ahvenanmaa nousi jälleen esille. Tällä kertaa oli kysymys saarten linnoittamisesta.

Suomi alkoi 1920-luvun puolivälissä haaveilla puolueettomasta Itämerestä, joka myöskin olisi ollut Kansainliiton peruskirjan hengessä mahdollista.⁷¹

Etenkin sen jälkeen, kun Englanti oli 1935 tehnyt Saksan kanssa laivastosopimuksen ja luovuttanut sille sotilaallisen ylivoiman Itämerellä, seurattiin Puolassa tarkasti, kuinka Suomi hoiti suhteita Saksaan ja Neuvostoliittoon, koska oli odotettavissa, että suurvaltojen intressit menevät ennemmin tai myöhemmin ristiin Itämerellä ja Ahvenanmaalla. Puolan etujen mukaista oli, että Ahvenanmaan taivaalla ei ollut uhkaavia pilviä, sillä päinvastaisessa tapauksessa ruotsalaisen rautamalin vienti Puolaan olisi vaarantunut.⁷²

Sokolnicki raportoi 19.4.1934 Puolan ulkoministeriölle Helsingin Sanomien päätoimittajan Erkon kanssa käymiään keskusteluja Ahvenanmaan kysymyksestä. Hän sanoi Erkon antaneen ymmärtää, että Suomen ja Ruotsin läheneminen Ahvenanmaan kysymyksessä oli vain osa yleiscurooppalaista suuntausta, joka ei lainkaan miellyttänyt Saksaa. Erkon mukaan Saksassa oltiin sitä mieltä, että se olisi mahtavana valtiona voinut itse hallita Ahvenanmaata.⁷³

Kansainvälisen tilanteen kiristyttyä 1930-luvun lopussa kiinnitettiin Puolan Helsingin lähetystössä erityistä huomiota Saksan vaikutuksen uuteen kasvamiseen Suomessa. Lähetystön asiainhoitaja Narzyski kirjoitti 12.1.1938 Puolan Ulkoasiainministeriön Itä-Euroopan osastoon, että saksalaiset turistit tosiasiassa keräsivät sotilaallisia tietoja ja että Suomessa oli varsin vähän kohteita, joissa kuvaaminen oli kielletty. Erityisen kiinnostuneita saksalaiset olivat Petsamon alueesta, ja tämän vuoksi Lufthansa alkoikin yhdessä suomalaisen Aeron kanssa liikennöidä Helsingin ja Petsamon väliä. Puolassa seurattiin erittäin tarkasti myös saksalaisten toimia Ahvenanmaalla, jossa mm. työskenteli aikauslehti Geopolitikin kirjeenvaihtajana tohtori Grüssner, jonka luona vieraili peurajahdissa usein myös Saksan sotilasasiamies eversti Rössing. Asiasta nousi Ruotsin lehdistössä valtava kohu, johon sosialidemokraattiset lehdet yhtyivät myös Suomessa.⁷⁴

Ahvenanmaan kysymyksessä päästiin Suomen ja Ruotsin kesken diplomaattisten ja sotilaallisten neuvottelujen ansiosta periaatteelliseen sopimukseen kesällä 1938. Tämä ns. Tukholman suunnitelma perustui Ahvenanmaan saarten yhteiseen puolustukseen ja osittaiseen linnoitta-

71 KA, Holstin kokoelma, kansio 61. Kysymys Itämeren puolueettomuudesta. 19.3.1924.

72 MSZ, Ambasada w Berlinie 71. Puolan Berliinin lähettilään kirje Puolan Ulkoministeriöön 24.5.1938.

73 MSZ, Sokolnickin kirje nr. 3/Fn/6.

74 MSZ, Narzyskin kirje nr. 1/Fn - N/1.

*Suomen edustajat
neuvossa. Edessä
K. G. Idman ja hänen
vaimonsa Carl
Idmanin vaimo.*

miseen. Suunnitelma vahvistettiin virallisesti maiden poliittisen johdon keskusteluissa Tukholmassa tammikuussa 1939.⁷⁵

Suomea edustivat mm. pääministeri A. K. Cajander, ulkoministeri Erkko, valtiovarainministeri Väinö Tanner, entinen Varsovan lähettiläs K. G. Idman ja Tukholman lähettiläs J. K. Paasikivi, ja Ruotsia puolestaan pääministeri P. A. Hansson, kansleri Östen Unden ja Helsingin lähettiläs von Heidenstam jne. Ruotsin pääneuvottelijana toimi ulkoministeri R. J. Sandler. Ahvenanmaa päätettiin molempien maiden turvallisuuden takia militarisoida, tosin tiettyjen rajoitusten puitteissa. Suomea ja Ruotsia lähensi toisiinsa se, että molemmissa maissa pidettiin mahdollisena yleiseurooppalaisen konfliktin syntyä. Samoin sekä Suomi että Ruotsi uskoivat Neuvostoliiton ja Ranskan taipuvan Kansainliitossa vuoden 1921 sopimuksen muuttamiseen.⁷⁶

Tukholman päätöstä oli kuitenkin kansainvälisellä tasolla vaikea toteuttaa. Sokolnicki mm. kirjoitti 13.4.1939 Varsovaan, että Saksakin oli muuttuneissa oloissa muuttanut mieltään ja vastusti nyt Ahvenanmaan militarisointia. Todellisuudessa Saksa kuitenkin hyväksyi suun-

75 Juhani Paasivirta, Suomi ja Eurooppa 1914 - 1939, Helsinki, 1984, s. 417. Kallenautio, op.cit. s. 163; Tuomo Polvinen, J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö, osa 2, 1919 - 1939, Porvoo, Helsinki, Juva, 1992, s. 475 - 478.

76 MSZ, Sokolnickin kirje ulkoministerille nr.1/pf/FN 13.1.1939.

nitelman.⁷⁷ Samassa yhteydessä hän mainitsi Suomen suhtautuvan Puolaan yhä myönteisemmin.

Sokolnickin seuraavasta kirjeestä Puolan Ulkoministeriölle 26.5.1939 käy ilmi, että myös Neuvostoliitto vastusti strategisista syistä Ahvenanmaan miehittämistä.⁷⁸

Toukokuun lopussa Sokolnicki tapasi Suomen ulkoministerin Erkon, joka kiitti Puolaa sen Genevessä Suomelle antamasta tuesta Ahvenanmaan puolustusta koskevassa kysymyksessä. Sokolnicki katsoi asian olevan Suomen kannalta ratkaistu (Sprawa uzbroyenia Archipelagu jest dla Finlandii zalatwiona). Hän sanoi myös, että jos Neuvostoliitto väittää sillä olevan Ruotsia suurempi oikeus Ahvenanmaahan, niin kaikkein suurin oikeus on kuitenkin Suomella. Sokolnickin mukaan Suomen ei tarvitse kysyä toimiinsa lupaa Neuvostoliitolta.⁷⁹ Sokolnickin arvio osui kuitenkin harhaan sikäli, että Ahvenanmaan linnoitushanke kaatui juuri Neuvostoliiton vastustukseen. Ruotsi nimittäin perääntyi koko suunnitelmasta Neuvostoliiton ilmoitettua vastustavansa linnoittamista.

Seuraavassa Varsovaan lähettämässään kirjeessä Sokolnicki on muodollisempi ja kertoo, että lähettiläs Yrjö-Koskinen on matkustanut Moskovaan ja että Suomi on ilmeisesti antamassa Neuvostoliitolle käyttöoikeuden Lavansaareen, Seiskariin ja jopa Tytärsaariin korvaukseksi sen antamasta luvasta linnoittaa Ahvenanmaa.⁸⁰

Walleniuksen juttu ja Puola

Palatkaamme vielä hetkeksi takaisin 30-luvun alkuun, jolloin Lapuanliike nosti päätään Suomen sisäpolitiikassa ja onnistui aivan äärioikeistoa lukuun ottamatta saamaan muuten konservatiivisia voimia johtaville paikoille. Kesällä 1930 valittiin pääministeriksi Lapuanliikkeen kannattama P. E. Svinhufvud, ja myöhemmin syksyllä 14. lokakuuta kyyditettiin entinen presidentti K. J. Ståhlberg puolisoineen Joensuuhun. Myös eversti Wallenius sekaantui juttuun, ja poliittisissa piireissä tapausta alettiin kutsua "Walleniuksen jutuksi".⁸¹ Asian yhteydessä viitattiin myös Puolaan, jonka huhuttiin suunnitelleen oikeistolaista

77 MSZ, Sokolnickin kirje Ulkoministeriöön 13.1.1939.

78 MSZ, Sokolnickin kirje Ulkoministeriöön nr. 3/Fn/9 26.5.1939.

79 MSZ, Sokolnickin kirje ulkoministerille nr. 3/Fn/10 2.6.1939.

80 MSZ, Sokolnickin kirje Ulkoministeriöön nr. 3/Fn/14 14.6.1939.

81 Suomen Historian Pikku Jättiläinen, Päätoimittaja Seppo Zetterberg. Porvoo, Helsinki, Juva, 1987, s. 646 ja Martti Turtola, Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923 - 1940. Puolustuspoliittinen vaihtoehto. Porvoo, Helsinki, Juva, 1984, s. 137 jj.

G. Idman
(vasemmalla)
istumassa Suomen
retimestä
Varsovaan
matkallaan
tarkoituksella
1928.
Kuva: A. S. S. -kuvasto.

vallankaappauksia Suomessa. Jutun takana olikin joukko Puolan tukemia upseereja, jotka halusivat aiheuttaa konfliktin Neuvostoliiton kanssa.

Ruotsissa Suomen ja Puolan sotilaallista yhteistyötä seurattiin hyvin tarkasti, ja mm. Walleniuksen vuonna 1930 tekemä vierailu Varsovaan haluttiin nähdä osoituksena Suomen ja Puolan läheisistä suhteista.⁸² Merkille pantavaa oli myös se, että suurlähettiläs Charwatilla oli hyvät suhteet Akateemiseen Karjala-Seuraan.⁸³

82 Vt. myös KA, Walleniuksen kokoelma, kotelo 8 ja ministeri Procopén muistiinpanoja 2.11.1930. KA Procopén kokoelma, kotelo 4.

83 KA, Procopén kokoelma, kotelo 49. Procopén kirje Idmanille Varsovaan 19.4.1930, vt. myös samassa ministeri Procopén muistiinpanoja 25.10.1930.

Entinen Varsovan suurlähettiläs Procopé pyrki selittämään "Walleniuksen juttua" Ruotsille⁸⁴, mutta tosiasiaa kysymys oli enemmän myrskystä vesilasissa, jonka taustalla toki piilivät monimutkaiset sisäpoliittiset syyt. Ilmeisesti Ruotsilla oli asiasta kuitenkin niin paljon luottamuksellista tietoa, että se kaiken kaikkiaan suhtautui Puolan osuuteen Walleniuksen tapauksessa varsin maltillisesti.

Varsovan suurlähetystöstä kirjoitettiin 9.3.1932 Suomen Ulkoministeriöön: "Näistä surullisista premissistä ja ennakkotapauksista huolimatta täytyy toivoa, että kunnon Suomen kansan valtiojärjestys viimeinkin lopulta suoriutuu voittajana tukehduttavasta kriisistä. Täytyy edellyttää, ettei enää tulevaisuudessa satu tämäntapaisia kokeiluja ja järkytyksiä. Suomalaisten terve itsesäilytysvaisto ja mainehikas entisyys ovat takeina siitä, että varmaankin nyt kerta kaikkiaan tullaan voittamaan Suomen valtiomuotoa ja sen valtiollista olemassaoloa vastaan kohdistuva kiihotus."⁸⁵

Heikki Ylikangas on kirjoittanut yhteenvetona Suomen tuonaikaisista sisäpoliittisista muutoksista: "...vuosien 1929–32 käänöksessä ei ollut merkityksellistä ainoastaan äärivasemmiston toiminnan estäminen. Ainakin yhtä tärkeää oli laillisuusrintaman voitto ja oikean ääri laidan ravistelu erilleen Suomen valtioruumiista... Lopputuloksena 1930-luvun kriisistä oli siis poliittisten ulkolaitojen tappio. Ensimmäinen estettiin ääri vasemmiston toiminta (1930), sitten kiellettiin Lapuanliike (1932) ja vihdoin Sinimusta-järjestö (lopullisesti 1938)."⁸⁶

Walleniuksen persoonasta ja toiminnasta oltiin monta mieltä. Joka tapauksessa hän vaikutti 1920-luvulla suuresti Suomen ja Puolan välisiin suhteisiin. Myöskään muutamien ennestään tuntemattomien puolalaisten arkistotietojen mukaan ei Walleniusta voida Suomen ja Puolan keskinäisistä suhteista puhuttaessa sivuuttaa.

Ulkoministeri Procopé lähetti 7.11.1930 suurlähettiläs Saastamoiselle Lontooseen kirjeen, jossa hän mm. pohtii Walleniuksen osuutta Ståhlbergin kyydityksessä. Hänen mielestään lehdistö on kohdellut Walleniusta turhan kovakouraisesti ja tulkinnut joitakin asioita väärin.⁸⁷ "Itse asiassa on ilmeisesti Walleniuksen teko t.s. Ståhlbergin ryöstö, isoletu ja persoonallinen teko, vaikka sen taustana ovat laajemmat tekijät: viha Ståhlberga kohtaan aina jääkäriajoista asti ja käsitys, että hän asemansa kautta voi varsin ratkaisevasti vaikuttaa kehityksen kulkuun. Joka tapauksessa on tämä syvästi valitettava ja jyrkästi tuomitava teko aiheuttanut sängen huomattavan käänteen yleisessä mielipi-

84 Turtola, op.cit., s. 138.

85 UM 5 C 13, kotelo 9.

86 Heikki Ylikangas, Käännekohtat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. Porvoo, Helsinki, Juva, 1986, s. 182.

87 SArk 1399/15, Suomen Sotilasasiamies Englannissa. SAAP. Salaisia kirjelmiä 1930.

*Michal Sokolnicki toimi
Puolan lähettiläänä
Helsingissä
1.1.1920–1.11.1922.
Museovirasto.*

teessä. Lapuan henki, s.o. antikommunistinen henki on kyllä yhä voimakas maassa, mutta Lapuan liike on menettänyt kannatusta." Procopé kommentoi myös Walleniuksen suhteita Puolaan: "Mitä tulee siihen yhteyteen, jota on ylläpidettävä Puolan kanssa, rajoitetulla alalla esim. tiedustelutoiminnassa, missä yhteyttä on ylläpidettävä eräitten valtojen kanssa, myös semmoisten, jotka eivät ole Venäjän naapureita, on Wallenius aina keskusteluissa ollut yhtä mieltä kanssani siitä, että varovaisuutta on noudatettava ja sotilaspoliittisestikin velvoittavia sitoumuksia vältettävä. Niin kauan kuin ei ole todistuksia vastaiseen suuntaan, ei ole syytä otaksua, että hän toiminnassaan olisi tästä linjasta poikennut.

Tahdon muuten huomauttaa, että jos hän niin olisi tehnyt, niin se tuskin kaikkina näinä vuosina olisi voinut pysyä edeltäjiltäni tahi minulta salassa. -- Mitä erikoisesti hänen matkaansa Varsovaan viime keväänä tulee -- mikä matka muuten oli ainoa, jonka hän näinä aikoina on tehnyt Varsovaan ja mikä jatkui Tshekkoslovakiaan ja Saksaan -- niin sovittiin siitä meidän kesken silloisen pääministerin tietien jo viime talvena. Wallenius oli jo pari vuotta sitten saanut kutsun tulla Puolaan vastavierailulle eräitten korkeitten puolalaisten upseerien täällä käynnin johdosta. Yleispoliittisista syistä ei kuitenkaan silloin katsottu matkaa sopivaksi; viime talvena taas tilanne oli semmoinen, ettei minusta ollut estettä matkan toteuttamiselle keväämmällä.

Toiseksi on huomioon otettava, että Wallenius jokaisen matkan jälkeen seikkaperäisesti teki minulle selkoa havainnoistaan ja toiminnas-

*Puolan Suomen
lähettiläänä toimi
1.11.1922–1.12.1927
Tytus Filipowicz.*

taan. Se selonteko, minkä hän viime kevään matkan jälkeen antoi, ei antanut aihetta muistutukseen. Mikäli edellä mainittuihin, yleisesikunnasta löydettyihin asiakirjoihin voi luottaa, olikin tämä selonteko oikea, koska se suurin piirtein vastasi hänen näiden asiakirjojen joukosta löydettyjä muistiinpanojaan. Lisään, että parisen kertaa viime kuukausien aikana minun tietooni tulleiden huhujen johdosta olen Walleniukselta vaatinut selityksiä ja tyydyttäviä semmoisia saanutkin.⁸⁸

Samat näkökohdat tulevat esiin myös Procopén salaisista muistiinpanoista 7.11.1930, joissa hän selostaa tarkasti kotonaan käymiään keskusteluja suurlähettiläs Charwat in kanssa: "...Charwat ei ole tietoinen mistään muista keskusteluista Walleniuksen ja Puolan sotilasviranomaisten kanssa kuin niistä, jotka koskevat tiedustelutoimintaa ja mitkä ovat meille tunnetut."

Puolan Tallinnan sotilasasiamies everstiluutnantti Stanisław Kara kirjoitti 13.11.1930 yleisesikunnan II osastolle, että Walleniusta arvostetaan Virossa suuresti sekä sotilasasiantuntijana että poliitikkona ja että tästä oli Viron vaikutuksesta tullut Viron, Latvian, Puolan ja Romanian välisen liiton tukija. Kara toteaa myös, että Ruotsissa ja Saksassa Walleniuksesta ei pidetty eikä hän miellyttänyt myöskään Suomen Ulkoministeriötä eikä sosialisteja. Ståhlbergin syrjäyttämisen Kara

88 KA Procopé kokoelma 49. Ministeri Procopé muistiinpanoja 7. XI 1930, siihen liittyen vt. myös Veli-Pekka Lehtola, Wallenius, Oulu, 1994, s. 141 jj.

sanoi olleen Walleniukselle mieleen.⁸⁹ Puolan Helsingin sotilasasiamiehen lähettämän kirjeen mukaan Walleniuksella oli Ståhlbergin kyydytyksessä vain pieni rooli.⁹⁰

Wallenius joutui itse 22. lokakuuta 1930 vankilaan, josta vapauduttuaan hän välittömästi 15. heinäkuuta 1931 kello 16.00 soitti Puolan sotilasasiamiehelle, joka jo tunnin kuluttua olikin Walleniuksen kotona muiden onnittelijoiden joukossa.⁹¹ Ilmeisesti kysymys ei ollut ainoastaan velvollisuudesta, vaan puolalaisella todennäköisesti aidosti oli läheiset suhteet Walleniukseen. Jää pohdittavaksi, oliko kysymys myös Walleniuksen jo vuosia hautomasta katkeruudesta ja jonkinlaisesta saksalaisia vastaan suunnatusta protestista. Joka tapauksessa kysymys Walleniuksesta lienee vieläkin monimutkaisempi, kuin aiemmin on ajateltu.

Puolan tasapainopolitiikka Neuvostoliiton ja Saksan välissä

Piłsudski oli tehnyt Puolassa jo toukokuussa 1926 sotilaallisen vallankaappauksen ja saattanut valtaan autoritaarisen ns. tervehdyttämishallituksen (sanacja). Hänen politiikkaansa toteutti presidentti Ignacy Mościcki vuosina 1926-39. Vuoden 1935 perustuslaissa vähennettiin demokraattisia vapauksia, ja todellinen valta keskittyi marsalkka Edward Rydz-Smiglylle. Totalitarismi vahvisti asemiaan.

Euroopan poliittiset olot alkoivat muuttua jo Locarnossa, ja ulkopolitiittinen suuntaus, joka näkyi Saksan ja Neuvostoliiton voiman ja merkityksen kasvuna, vahvistui sitä seuraavina vuosina entisestään. Saksa saavutti vahvan aseman mm. Kansainliiton heikkouden takia, ja Neuvostoliiton teollisuus vahvisti asemiaan 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun alussa. Myös Puna-armeijaa nykyaikaistettiin ja järjestettiin uudelleen. Muut Euroopan valtiot joutuivat jatkuvasti ottamaan kaikissa toimissaan nämä kaksi suurvaltaa huomioon.

Puola oli siihen asti pitänyt itseään suurten naapurien heikkenemisen takia merkittävänä sotilaallisena voimana Keski-Euroopan itäosassa. Saksan ja Neuvostoliiton pullistuessa Puolan sotilaallinen voima kuitenkin suhteellisesti heikkeni.⁹²

Joulun tienoilla 1932 Piłsudski kutsui luokseen luottomiehensä, ul-

89 AAN, Sztab Główny, sygn. 616/114, s. 239 - 241.

90 Sama, sygn. 616/149, s. 132 - 137.

91 Sama.

92 Piotr Łossowski, Polska w Europie i świecie 1918-1939. Szkice z dziejów polityki zagranicznej i położenia międzynarodowego II Rzeczypospolitej, Warszawa, 1990, s. 87.

*Frantisek Charwat oli
Puolan lähettiläänä
Helsingissä
9.8.1928–30.12.1935.
Archiwum Dokumentacji
Mechanizmej.*

koministeriön kanslerin eversti Józef Beckin, joka sanoi Puolalla olevan neljä suurta ongelmaa, nimittäin Danzig, Liettua, Sleesia sekä vähemmistökansallisuudet.⁹³ Piłsudski oli Beckin kanssa samoilla linjoilla ja nimitti tämän uudeksi ulkoministeriksi. Näin hän halusi muuttaa Zaleskin noudattamaa sovinnollista ulkopoliittista linjaa ja korvata sen aggressiivisemmalla voimapolitiikalla. Hän halusi Puolan noudattavan itsenäistä ulkopoliittikkaa ja vapautuvan suurvaltojen, ennen kaikkea Ranskan holhouksesta ja toivoi Puolaan suhtauduttavan tulevaisuudessa kuin todelliseen suurvalttaan.⁹⁴ Tätä Puolan uutta ulkopoliittista linjaa on kutsuttu myös tasapainopolitiikaksi (polityka równowagi, Balancepolitik, equilibrium).⁹⁵

Puolan tasapainopolitiikka jakaantui kolmeen osaan. Ensiksikin Puola halusi säilyttää hyvät suhteet sekä Neuvostoliittoon että Saksaan ja pyrki olemaan suosimatta kumpaakaan toisen kustannuksella. Toiseksi Puola kannatti tiivistä yhteistyötä muiden reunavaltioiden, Romanian,

93 Hans Roos, *Polen und Europa. Studien zur polnischen Aussenpolitik 1931-1939*. Tübingen, 1957, s. 27.

94 Sama, s. 28 ja Łossowski, *Polska w Europie*, s. 88.

95 Wacław Jędrzejewicz, *Józef Beck w oczach ambasadora Biddle'a w latach 1937 - 39. Niepodległość*. Instytut Józefa Piłsudskiego. Tom 12, New York, Londyn, s. 203 - 219; Roos, *op.cit.*, s. 54 jj.

Suomen, Latvian ja Viron kanssa. Kolmanneksi Puola halusi säilyttää Versaillesin rauhansopimuksen rajat ja säilyttää läheiset suhteet sekä Ranskaan että Englantiin, johon se vähitellen kohdisti yhä enemmän toivoaan.

Samalla, kun Pilsudski 2.11.1932 nimitti Beckin uudeksi ulkoministeriksi, hän avasi ns. everstiryhmälle tien valtaan. Puolan ulkopoliittikan sanottiinkin tästä eteenpäin olleen heidän käsissään.⁹⁶

Beck oli syntyjään flaami, ja hän liittyi jo nuorena Venäjän vastaiseen taistelujärjestöön. Hän oli synnynnäinen poliitikko, joka osasi kätkeä "sudenluontonsa" hymyn ja hiotun käytöksen taakse.⁹⁷ Vuosina 1913–14 hän opiskeli Lvovin teknisessä opistossa ja Wienin kuuluisassa Vientiakatemiassa, josta muutenkin tuli puolalaisten diplomaattien opinahjo.⁹⁸ Ensimmäisen maailmansodan alkaessa hän jo aloitteli sotilaallista ja diplomaattista uraansa.⁹⁹ 1930-luvulla hän oli eurooppalaisen politiikan kiistelty hahmo, josta oltiin monta mieltä. Häntä onkin verrattu salaperäiseen Cagliostroon, machiavellistiseen Talleyrandiin ja suureen taktikkoon Metternichiin.¹⁰⁰ Beckin ystävät ja puolustajat pitivät häntä viisaana ja kaukonäköisenä poliitikkona, joka Pilsudskin alaisuudessa pyrki tasapainottelemaan Saksan ja Neuvostoliiton välissä.

Puola solmi 1932 hyökkäämättömyyssopimuksen Neuvostoliiton kanssa¹⁰¹, ja pyrki vuodesta 1934 lähtien lähestymään Saksaa, jonka kanssa se solmi vastaavan sopimuksen jo samana vuonna. Neuvostoliiton kannalta tämä sopimus merkitsi Puolan muuttumista Saksan puskurivaltioksi itää vastaan, mutta kun Puola oli edelleen liitossa Ranskan kanssa, tämä sopimus oli samalla todisteena siitä, että Ranskan mielenkiinto ja vaikutus Itämeren valtasuhteisiin oli heikentynyt. Vielä tärkeämpi vaikutus Itämeren sotilaspoliittiseen tilanteeseen oli sillä, että tekemällä 1935 laivastosopimuksen Saksan kanssa Englanti samalla luovutti sille Itämeren herruuden.¹⁰²

Merkille pantavaa on myös se, ettei Puola pystynytkään noudattamaan suunnittelemaansa tasapainopolitiikkaa. Yhtenä syynä tähän oli se, että se oli vuosina 1926–35 panostanut liian vähän sotilaallisen

96 Roos, op.cit., s. 29. Józef Beck syntyi 4.10.1894 Varsovassa ja kuoli Stanestissa 5.7.1944.

97 Roos, op.cit., s. 29. ja Pullat, Juhusliik kohtumine.

98 Ks. myös Józef Beck, *Przemówienia, deklaracje, wywiady 1931 - 1937*, Warszawa 1938. J. Harley, *The Authentic Biography of Colonel Beck*. London, 1939; Ks. myös: Anna M. Cienciala, *Kłamstwo o ministrze Becku*. *Zeszyty Historyczne*, z. 70, Instytut Literacki, Paryż, 1984, s. 198 - 200.

99 Sama.

100 Eugeniusz Kwiatkowski, *Józef Beck*. *Zeszyty Historyczne*, s. 76. Instytut Literacki, Paryż, 1986, s. 15.

101 KA, Procopén kokoelma, kotelo 49, vt. myös Suomen Moskovan lähettilään Yrjö-Koskisen kirje Procopéille 8.1.1931 Moskovasta ja Idmanin raportti nr. 19 keskustelu ulkoministeri Zaleskin kanssa 2.6.1932. UM 5 C 13, kotelo 9. Hän kirjoitti mm. : "Mutta pyydän Teitä olemaan sanomatta kenellekään, että on mahdollista, että Puola solmii sopimuksen Ilman Romaniaa. Marsalkka Pilsudski on hyvin suuttunut romanialaisiin."

102 Hannes Raikkala, *Suojeluskuntain historia*. III. *Kamppaileva kansa*. (Vaasa. 1964), s. 10.

voimansa parantamiseen.¹⁰³ Puolan hallituksessa ja diplomaattisissa sekä sotilaallisissa piireissä vallinneen hyvän olon tunteen lisäksi kiinnittää huomiota silloisen pääministerin Leon Kozłowskiin realismi, kun hän totesi, että kunkin valtion taloudelliset resurssit asettavat rajoituksia myös noudatettavalle ulkopoliitikalle.¹⁰⁴

Keskusteltuaan pitkään suurlähettiläs Charwatin kanssa Helsingissä Procopé lähetti 19.4.1930 Idmanille Varsovaan kirjeen, jossa hän mm. ihmetteli Charwatin avomielisyyttä: "Mitä meidän politiikkaamme tulee ei siinä ole, kuten hyvin tiedät, mitään muutosta tapahtunut. Linjamme on yhä edelleen sama kuin se 5 & 6 vuoden aikana on ollut. Tämä voi kyllä olla Charwatille vähemmän mieluista, hän kun ilmeisesti oli tullut tänne toivoen saavansa aikaan ihmeitä. Ikävätä on kyllä meidänkin kannaltamme katsottuna, että vuosi sitten parissa asiassa meidän täytyi asettua kannalle, joka ei vastannut Puolan toivomuksia. Meidän kantamme oli kuitenkin yksinomaan asiallisten syitten määräämää emmekä olisi voineet ymmärtääkseni toisin menetellä. Puolan pitäisi muuten ymmärtää, että sen yritykset saada meidät tanssimaan

Puolan presidentti Ignacy Mościckille myönnettiin suomen Valkoisen Ruusun Ritarikunnan suurristi. Mościcki viidentenä oikealta. K. G. Idman kolmantena oikealta. Otavan kuva-arkisto.

103 Łossowski, *Polska w Europie*, s. 87 jj.

104 Sama, s. 100 jj.

sen pillin mukaan eivät tule onnistumaan. Siinä kai sisin vaikeus onkin. Mitä Puola toivoo ja aina Varsovan sopimuksen ajoilta on toivonut, on ennen kaikkea hegemoniaa; me taas tahdomme mahdollisimman läheistä kosketusta yhteinvertaisuuden pohjalla asioissa, missä meillä on yhteisiä intressejä. Omasta puolestani toivoisin tämän kosketuksen ja yhteistoiminnan luonnollisten edellytysten puitteissa kehittyvän ja olenkin siinä suhteessa koettanut tehdä voitavani semminkin viime aikoina. Mainitsen tältä talvelta neuvottelut Dygatin kanssa ja päätöksen Walleniuksen matkasta Puolaan, minkä yhteydessä ensin oli suunniteltu hänen käyntiään myöskin Moskovassa, vaikka nyttemmin tästä Walleniuksen herättämästä suunnitelmasta on luovuttu minun erityisestä painostuksestani. Voin vielä mainita, että semminkin viimeksi mainittuun asiaan pääministeri on suhtautunut varsin kielteisesti ja antanut perään vain minun erikoistoivomuksestani. Charwatin väite, että tahdoisimme pysyä mahdollisimman kaukana Puolasta ja että olisimme sille aivan välinpitämättömiä ei siis suinkaan pidä paikkansa. Yhtä perustelematon on hänen käsityksensä, että vain Kokoomus ja hallituspiirit olisivat hänen ajamaansa politiikkaa vastaan uskaltaisin sanoa, että yleisen opinion valtava enemmistö niinkuin myöskin Eduskunta, viimeksi mainttu melkein yksimielisesti, on Puolaan nähden noudattamamme politiikan takana, kuten varsin hyvin tiedät omilta ulkoministeriajoiltasi. Mistä Charwat on saanut käsityksensä, että sosiaalidemokraattien kanta Puolaan nähden olisi muuttumaisillaan, sitä minä en ymmärrä, sosiaalidemokraatit ovat yhä edelleen entisellä, ehkäpä liiankin kielteisellä kannallaan, vaikka he lehdistössä kirjoittavat jossain määrin varovaisemmin – tosiseikka, johon muuten ulkoasiain johto ehkä jossain määrin on voinut vaikuttaa.¹⁰⁵

Koska Charwat sekaantui myös Suomen sisäisiin asioihin yrittäessään agitoida lehdistöä ulkoministeri Procopéta vastaan, tämä piti välttämättömänä vielä huomauttaa: "luonnollista olisi kai, että diskreettinessä muodossa pyytäisimme Charwatin takaisin kutsumista." Hän jatkoi kuitenkin: "Asiasta lähemmin harkittua olen kuitenkin tullut siihen johtopäätökseen, että on parasta olla mitään tekemättä."¹⁰⁶

Suomen ja Puolan välisillä suhteilla oli 1930-luvun alussa vaikutusta aina Tukholmassa asti. Suomen Tukholman-lähetystön lähetystöneuvos Einar Borenus lähetti Procopélle 24.10.1930 salaiseksi luokitellun kirjeen, jossa hän sanoi mm., että kun Puola 1920-luvun reunavaltio politiikan aikoihin oli kiinnittänyt erityistä huomiota Saksan vaikutuksen kasvuun Suomessa, niin sitä nyt, kun Suomi oli suuntautunut Skandinaviaan, erityisesti kiinnosti Suomen ja Ruotsin välisten suhteiden

105 KA, Procopén kokoelma, kotelu 49.

106 Sama.

lämpeneminen.¹⁰⁷ Borenius oli myös sitä mieltä, että Puola ilmeisesti koetti mahdollisuuksien mukaan eristää Suomea, jotta se sitä kautta tulisi taipuvaiseksi solmimaan liiton Puolan kanssa ja asettumaan Puolan siipien alle. Hän totesi myös, ettei halua muistuttaa vuoden 1926 alussa liikkuneista huhuista, joiden mukaan Puolan olisi ehdottanut Neuvostoliitolle reunavaltioiden jakamista piireihin siten, että Liettua, Latvia ja Viro tulisivat Puolan piiriin, kun taas Suomi olisi jäänyt Neuvostoliiton etupiiriin. Boreniuksen mukaan näiden huhujen todenperäisyydestä ei nimittäin ollut mitään todisteita.¹⁰⁸

Samassa yhteydessä Borenius muistutti myös menneisyydestä: "Sitä vastoin on kiistämätön tosiseikka, että esimerkiksi 1922 vuoden syyskuulla, kun Varsovassa käytiin aseistariisumisneuvotteluja Venäjän ja sen läntisten naapurivaltojen välillä, Puolan edustajat, samalla, kun he ulkonaisesti esiintyivät yhdessä meidän kanssamme, meidän selkämme takana koettivat kaikin tavoin tehdä meidät venäläisten silmissä epäilyksen alaisiksi. Tämän minä tiedän Moskovan lähetystömme silloisen toisen lähetystösihteerin kautta"¹⁰⁹

Myös Ruotsin ulkopoliittinen johto toivoi, ettei Suomi kytkeytyisi Puolaan.¹¹⁰ Puolan ja Ruotsin välisiin suhteisiin puolestaan vaikutti epäilemättä se, että Ruotsi tarvitsi Puolan kivihiihtä. Borenius pitikin mahdollisena, että puolalaiset tšekäläisessä seuraelämässä jossain määrin käyttivät hyväkseen muutamien ruotsalaisten piirien Suomea kohtaan tuntemaa antipatiaa, mutta että tämä ei ollut verrattavissa siihen tarmokkaaseen tapaan, jolla he kuulemma Suomessa olivat pyrkineet lietsomaan antipatiaa Ruotsia kohtaan.¹¹¹ Borenius oli itse suuri Puolan ystävä ja hän mainitsikin kirjeensä lopussa, etteivät puolalaiset hänen tietääkseen ole koskaan toimineet Ruotsissa suomalaisia vastaan.

Puolalaiset olivat vielä 30-luvullakin selvästi kiinnostuneita Saksan Suomessa harjoittamasta politiikasta. Puolan lähettilään mukaan Suomen Saksalaismielisissä piireissä oltiin sitä mieltä, että Suomen pitäisi kokonaan luopua suuntautumisestaan Baltiaan, mistä hyvästä Saksa lupaisi vastalahjaksi tukea Suomea Neuvostoliittoa vastaan. Samoissa piireissä oltiin myös sitä mieltä, että Suomen olisi pitänyt saada lisää alueita Karjalasta.¹¹² Saksaa koskeva spekulatio oli kuitenkin turhaa, sillä todellisuudessa Baltian suunnalla ei tässä vaiheessa enää ollut merkitystä Suomen ulkopoliitikalle. Reunavaltiopoliitikasta oli luovuttu jo 1920-luvulla.

107 Sama.

108 Sama. Ks. myös Eero Medijainen, Eesti välispolitiika Balti suund 1926 - 1934. Tartto, 1991.

109 Sama.

110 KA, Procopén kokoelma, kotelo 49. Einar Boreniuksen kirje Procopelle 28.10.1930 Tukholmasta.

111 Sama.

112 AAN, Ambasada w Berlinie 68. Charwat ulkoasiainministerille 31.1.1930 Helsingistä.

*Eljas Juho Erkko
toimi Suomen
ulkoministerinä
12.12.1938–1.12.1939.
Helsingin Sanomien
toimittajana hän oli
1927 ja
päätoimittajana
1927–1938.
Museovirasto.*

Charwatin mukaan Suomi pyrki iskemään kaksi kärkeä yhdellä iskulla ja luomaan hyvät suhteet sekä Saksaan että Neuvostoliittoon. Äärioikeistoa lukuun ottamatta Suomessa ei kuitenkaan suhtauduttu myönteimielisesti Hitlerin politiikkaan, ja Neuvostoliitto koettiin entiseen tapaan pääviholliseksi.¹¹³

Saksan ja Puolan välisen hyökkäämättömyyssopimuksen solmimisen yhteydessä 1934 näytti jälleen liikkuvan huhuja, että Puola olisi myöntänyt Saksalle vapaat kädet Baltian maissa. Ulkoministeri Beck kutsumikin heti sopimuksen tultua voimaan Viron Varsovan lähettiläs Karl Robert Pustan ja Olgerds Grosvaldsin luokseen ja vakuutti heille, ettei Puolalla ja Saksalla ole mitään Baltian maita koskevia salaisia sopimuksia.¹¹⁴

Henkilökohtaisesti Beck ei juurikaan arvostanut Hitleriä, jota hän luonnehti tyypilliseksi rajoittuneeksi itävaltalaiseksi, ja Piłsudskin tapaan hänkin pelkäsi paljon enemmän Hindenburgia ja Ludendorffia.¹¹⁵

Suomessa Saksan propaganda oli edelleen voimakasta. Sitä korosti mm. puolalainen everstiluutnantti Władysław Zientkiewicz selostaes-

113 Sama, Charwat ulkoasiainministerille 20.10.1933 Helsingistä.

114 UM 5 C 13 Idmanin raportti Ulkoasiainministeriölle nr. 5. 5.2.1934. Suomea ja Baltian maita tarkoittavaa paktia koskevia huhuja.

115 Kwiatkowski, op.cit., s. 21 ja Paasivirta, Pienet valtiot Euroopassa, s. 223.

*Jösef Piłsudskin
hautajaiset vuonna
1935 Varsovassa.
Kulkue on kuvattuna
Sarkin tiellä St. Janin
kirkosta Mokotowin
lentokentän suuntaan.
Yhtyneitten
kuva-arkisto.*

saan 30.4.1933 Suomeen ja Ruotsiin tekemäänsä virkamatkaa.¹¹⁶

Suomihan oli solminut hyökkäämättömyyssopimuksen Neuvostoliiton kanssa jo 21.1.1932. Vuonna 1934 sopimusta jatkettiin kymmenellä vuodella. Suurlähettiläs Idman otti kantaa sopimuksen syntyyn ja kirjoitti 10.2.1932 Varsovasta raportin, jonka otsikkona oli "Puola ja suomalais-venäläinen nonagressiosopimus". Raportissaan Idman toteaa mm.: "Jo tieto siitä, että Suomi yhdessä muiden Venäjän naapurivalttojen kanssa suostui solmimaan non-agressiosopimuksen, teki täällä hyvän vaikutuksen. Neuvottelujen aikana tapahtuneelle läheiselle yhteistoiminnalle pantiin Puolassa mitä suurinta arvoa. Niin sanoi apulaisulkoasiainministeri eversti Beck minulle, ettei hän milloinkaan olisi voinut aavistaa, että yhteistoiminta Suomen ja Puolan välillä tulisi näin

116 AAN, Sztab Główny, sygn.616/160, s. 40.

läheiseksi. Voin huoletti sanoa, ettei sinä aikana, kun olen ollut lähettiläänä Varsovassa Suomi vielä koskaan ole ollut niin suosiossa kuin se on nykyään. Upseeriemme käynnit täällä aseistariisumiskysymyksen yhteydessä ovat myöskin tehneet erittäin edullisen vaikutuksen. Non-agressiosopimus lienee sitäpaitsi jo ollut allekirjoitettu Helsingissä -- joka tapauksessa oli päätös siitä jo tehty -- ennenkuin sinne saapui tieto, että Puola on päättänyt toistaiseksi olla allekirjoittamatta sitä.¹¹⁷ Suomen ja Neuvostoliiton välinen hyökkäämättömyyssopimus oli tärkeä myös Puolalle, joka uskoi sopimuksen rauhoittavan Itämeren alueen poliittista ilmapiriä.

Puola, Viro ja Latvia solmivat vastaavat sopimukset Neuvostoliiton kanssa niin ikään 1932. Puolan ulkoministeri Zaleski jätti syyskuun 14. päivänä 1932 Kansainliiton pääsihteerille Sir Erik Drummondille kirjelmän, jonka liitteissä kerrottiin helmikuussa 1932 pidetystä aseistariisumiskonferenssista. *Gazeta Polska* kirjoitti kirjelmän sisällöstä seuraavasti: "Turvallisuutta koskevien kansainvälisten sopimusten ja traktaattien epätäydellisyys pakotti Puolan toistaiseksi perustamaan turvallisuutensa ennen kaikkea sotavoimiin. Tämä riippuu, kuten kaikissa muissakin maissa valtion poliittisesta ja sotilaallisesta asemasta. Poliittisesta tilanteesta johtuu, että valtion täytyy ottaa huomioon päällekkäisyyden mahdollisuus joiltakin tahoilta. Puolan hyökkäykselle alttiiden rajojen pituus on 3 986 kilometriä.

Kun otetaan huomioon, että Kansainliitolla ei ollut kansainvälistä sotavoimaa käytettävissään, seuraavat seikat määräävät Puolan sotilaallisen aseman: naapurivaltujen sotavoimien voima, suojalinnoitusten puuttuminen, sotalaivaston puuttuminen, maan sotilaallisen kantokyvyn heikkous, liikenneverkon virheellinen suuntautuminen ja epäedullinen maantieteellinen asema.

Tasapainon puute sotilaallisen turvallisuuden ja rauhanajan armeijan tilan välillä saa selityksensä Puolan valtion uudelleenmuodostumisen historiasta ja tämä näkökohta täytyy ehdottomasti ottaa huomioon Puolan asemaa arvosteltaessa.

Ei ole suinkaan ihmeteltävää, että Puolalla 13-vuotisen itsenäisyytensä aikana ei ole vielä ollut aikaa saavuttaa sellaista taloudellista kehitystasoa, mikä tarkalleen vastaisi sen potentiaalisia mahdollisuuksia. Sama on laita sotilaallisen turvallisuuden vaatimuksiin nähden. Tämä on syynä siihen, että Puolalla ei ole linnoituksia, ei sotateollisuutta, ei kasarmeja eikä uudenaikaisia sotavälineitä. Riittämättömät sotavälineet sekä se seikka, että maa-, meri- ja ilmavoimat ovat vielä muodostumassa, ovat historiallisen vääryyden seurauksia. On vielä lisättävä, että valtion menoarvio on suhteellisen pieni, mikä osittain joh-

¹¹⁷ UM 5 C 13, kotelo 9 ja SArk 1736/4, Suomi.

taa sotilasmenoarvion sangen valitettavaan rajoittamiseen, toiselta puolen tekee mahdottomaksi pitää yllä oikeata suhdetta sotilasmenojen ja valtion muitten menojen välillä.¹¹⁸

Piłsudski oli jo 1920-luvulla pannut alulle saneerausohjelman, jonka tarkoituksena oli valtion ja yhteiskunnan talouden tervehdyttäminen. Siitä ei kuitenkaan ollut paljon apua. Kärjistyvä talouspula, jota oppositio menestyksekkäästi saattoi käyttää aseenaan hallitusta vastaan, oli omiaan vähentämään Pilsudskin ja hänen johtamansa ryhmän suosiota varsinkin pääministeri Valery Slavekin erottua, jolloin Pilsudski virallisestikin astui hallituksen johtoon 25.8.1930.

Sisäpoliittiset seikat vaikuttivat vahvasti myös Puolan ulkopoliitiikkaan, tai pikemminkin sisä- ja ulkopoliitiikka vaikuttivat toisiinsa siten, että Gottfried Reinhold Treviranuksesta tuli vuonna 1930 Brüningin kabinetin valtioministerinä Saksan hallituksen vahvin vaalivaltti samalla, kun vaalit yleisesti kärjistikivät Puolan välejä länteen päin.

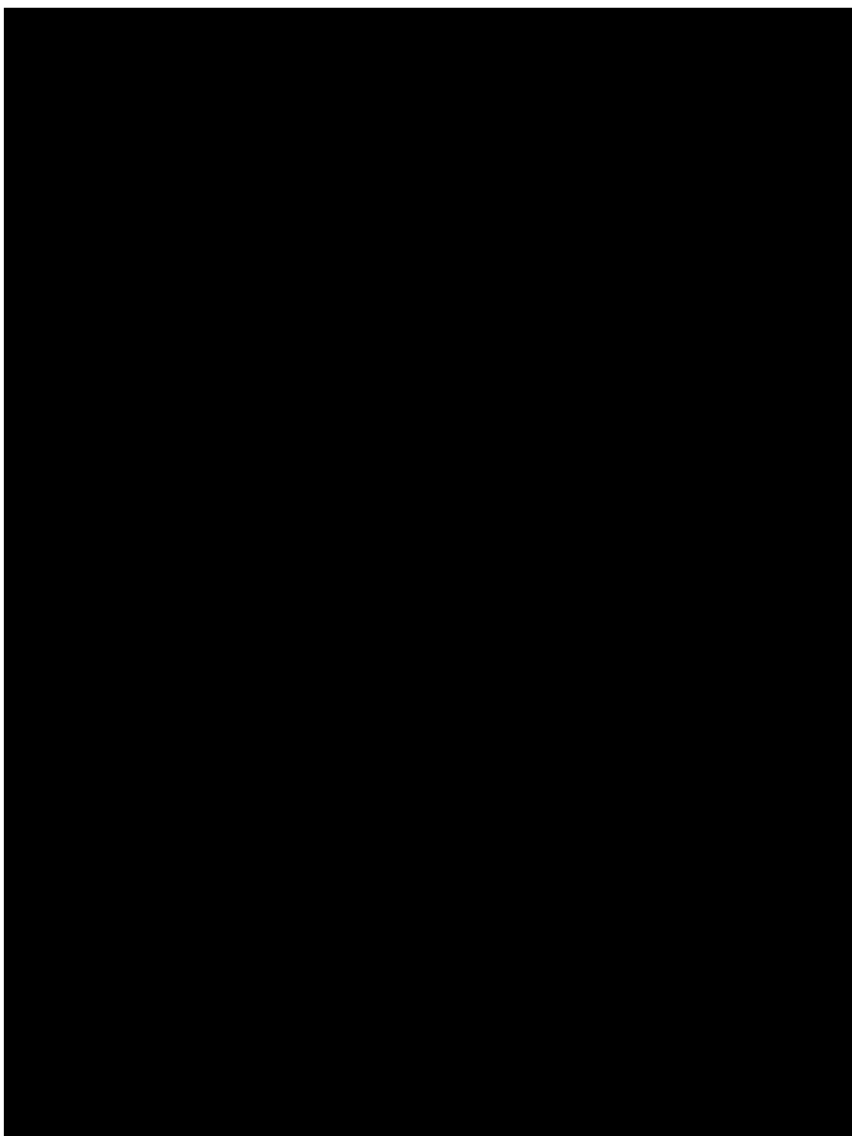
Puolan ja Saksan välit kiristyivät huomattavasti jo kesällä 1930, kun rauhansopimusten tarkastamista vaativat voimat olivat Saksassa voimistuneet. Treviranuksen saman vuoden elokuussa Berliinissä pitämä puhe oli Saksan hallituksen puolelta jokseenkin selvä virallinen ilmoitus, jonka mukaan Saksa katsoi ajan olevan kypsä poliittisiin toimiin itärajansa muuttamiseksi. Puolassa puhe herätti suuttumusta, etenkin, kun yleinen mielipide oli jo valmiiksi kiihtynyt aiemmin sattuneiden rajaselkkausten takia. Saksa jatkoikin tästä eteenpäin herkeämättä painostustaan. Ministereistä olivat aktiivisia ennen kaikkea Heinrich Brüning ja Julius Curtius, joka marraskuun lopulla 1930 piti puheen. Sen sävy oli jyrkempi kuin kertaakaan aikaisemmin. Hän selitti, ettei Saksa luopuessaan Locarnossa vaatimuksistaan Elsass-Lothringeniin suinkaan luopunut vaatimuksistaan Puolalle menettämiinsä alueisiin, ja että Saksa nimenomaan korosti näitten keskustelujen yhteydessä olevansa tyytymätön rajoihinsa. Melkein pä uhkavaatimukseksi on tulkittava hänen huomautuksensa: "Eikö koko maailmalle jo aikoja sitten ole ollut yleisesti tunnettu tosiasia, että Saksan kansa pitää mahdottomana tyytyä nykyiseen tilanteeseen, etenkin mitä tulee olosuhteisiin idässä."¹¹⁹

Valtakunnankansleri Brüning oli puolestaan vähän aikaisemmin pitänyt hyvin maltillisen puheen, jonka tarkoitus kuitenkin oli nähtävästi lähinnä rauhoittaa Ranskaa. Hänkin kuitenkin sanoi selvästi Saksan olevan tyytymätön rajoihinsa, vaikka korostikin, että Saksa pyrkii niiden muuttamiseen täysin rauhanomaisin keinoin. Puolan oikeistoleh-

118 SArk 1403 22, Ulkoministeri Zaleskin kirjelmästä Kansainliitolle. Everstiluutnantti Svenssonin kirje 4.11.1931 Varsovasta yleisesikunnan osastolle 2.

119 Ks myös Helsingin Sanomat, 10.4.1933. Puolan ulkopoliitiikka kohtalokkaiden ratkaisujen edessä sekä UM 5 C 13, kansio 9. Idmanin raportti nr. 21. Sotakuluja.

*Suomen
pääministerin Toivo
Kivimäen
(vasemmalla)
vierailu Puolan
pääministerin Janusz
Łędrzejewiczin luona
30.4.1934. Archiwum
Dokumentacji
Mechaniznej.*

distö vastasi, että rajan tarkistusyritys merkitsee sotaa riippumatta siitä, saako Puola ulkopuolista apua vai ei.

Yleistä ärtymystä Puolassa aiheutti vielä Saksan kääntyminen Kansainliiton puoleen Ylä-Sleesian vaalirettelöjä koskevassa kysymyksessä, eikä Puolan kärsimä tappio Genevessä ollut omiaan parantamaan mielialoja. Samaan suuntaan vaikutti myös lehdistön harjoittama vaalipropaganda, jossa hyökättiin ankarasti Saksaa vastaan. Vaalien yhteydessä pidettiin myös erityisesti saksalaisen vähemmistön alueilla useita, osittain väkivaltaisiakin, mielenosoituksia. Mielenosoittajat hävittivät saksalaisia kauppoja, kouluja, kokoushuoneistoja jne. Kansallisuusriidat kärjistyivät pahimmin Ylä-Sleesiassa, jossa ne johtivat vakaviin mellakoihin ja väkivaltaisuuksiin. Puolalaisten mielestä suurin syy levottomuuksiin oli rajanylityksessä esiintyneet ongelmat. Suomen

Sotilasasiamies Antero Johannes Svenssonin mukaan väkivaltaisuuksien takana oli kiihkopuolalainen ääriryhmä. Myös Hitlerin saavuttama vaalivoitto oli huolestuttava merkki, sillä kansallissosialistien hyökäykset rauhansopimuksia vastaan tähtäsivät ennen kaikkea Saksan entisten itäisten alueiden palauttamiseen. Puolan sanomalehdistössä nähtiin Saksan laatineen suunnitelman, jonka ensi vaiheessa sen oli tarkoitus hankkia Englannin ja Yhdysvaltojen myötätunto sekä sitoa Ranska pysymään puolueettomana. Samalla Saksa pyrki puolalaisten lehtien mukaan solmimaan aseelliseen yhteistoimintaan velvoittavan liiton Neuvostoliiton ja Italian kanssa. Saksalla katsottiin olevan sormensa pelissä kaikkialla, myös Puolan sisäisissä asioissa.

Koko maailmassa pelättiin, että Piłsudskin huonoksi tiedetyn terveyden pettäessä muuttuisivat olot Puolassa ennalta arvaamattoman huonoksi ja että Piłsudskille olisi erittäin vaikea löytää seuraajaa.¹²⁰

Charwatin 20.10.1933 Varsovaan lähettämästä raportista nr. 52/Fn/5 tjn, jossa hän käsittelee Suomen ulkopoliittikkaa, käy ilmi, ettei Suomessa hänen mukaansa ymmärretty Puolan ja Neuvostoliiton suhteiden paranemista, joka Helsingissä koettiin vaaraksi kaikille Neuvostoliiton pienille naapureille sekä koko Euroopan ideologiselle ja poliittiselle tulevaisuudelle.¹²¹

Puolan ja Neuvostoliiton lähentyminen aiheutti levottomuutta myös muissa reunavaltioissa. Ne olivat ainakin jossakin määrin aina luottaneet ja turvautuneet Puolaan, jossa tuolloin oli yli 33 miljoonaa asukasta. Lisäksi reunavaltioissa huhuttiin Puolan solmineen Neuvostoliiton kanssa myös salaisen sopimuksen, jonka sisällöstä ei ollut tietoa.¹²²

Tässä tilanteessa ministeri Pusta piti Varsovassa puheen, jossa hän käsittelee Baltian liittoa. Sen muodostaminen oli hänen mukaansa yhä Puolan ja muiden Neuvostoliiton läntisten naapurien tavoitteena. Hänen mielestään Suomikin oli ainoastaan sisäpoliittisista syistä suhtautunut siihen penseästi.¹²³ Hän muistutti vuoden 1922 tapahtumista ja lopetti puheensa sanomalla, että halua balttilaisen liiton muodostamiseen on yhä olemassa.¹²⁴

Puolan tilanteen teki hankalaksi ennen kaikkea Saksan vahvistuminen sekä sen omien Ranskan ja Romanian suhteiden huononeminen. Ranskan kohdalla suurin ongelma oli se, että Ranskan vasemmisto halusi rakentaa hyviä suhteita Saksaan, ja se katsoi, että hyvät suhteet Puolaan haittasivat tätä kehitystä.¹²⁵ Lisäksi on muistettava, että Beck

120 SArk 1403/22. Svenssonin kirje 7.2.1931 Varsovasta yleisesikunnan päällikölle.

121 AAN, Sztab Główny, sygn. 616/160, s. 349.

122 UM 5 C 13, kansio 9. Idmanin raportti nr. 39. Puolan ja venäjän lähentymisen vaikutus Suomeen ja Baltin maihin 2.10.1933.

123 Sama.

124 Sama. Idmanin raportti nr. 27. Balttilainen unioni 16.6.1933.

125 KA, Harry Holman kokoelma, kansio 8. Holma Hackzellille 7.1.1934.

kantoi henkilökohtaisesti kaunaa ranskalaisille, koska marsalkka Foch oli vaatinut hänen poistumistaan Pariisista, jossa hän oli toiminut sotilasasiamiehenä 1922.¹²⁶ Quai d'Orsayn toimesta hänet julistettiinkin persona non grataksi.

Suomi suhtautui samalla tavalla kuin Puola Ranskan ja Neuvostoliiton alulle panemaan ns. itäpaktiin. Alun perin oli tarkoitus, että myös Saksa ja Puola olisivat liittyneet sopimukseen, mutta molemmat kuitenkin kieltäytyivät.¹²⁷ Puola piti koko sopimusta tarpeettomana, sillä se oli jo solminut kahdenkeskisiä hyökkäämättömyyssopimuksia naapuriensa kanssa. Puola ei myöskään halunnut ottaa taatakseen Liettuan ja Tšekkoslovakian rajoja. Itäpakti oli Puolan mielestä myös ristiriidassa Saksan ja Puolan välisen hyökkäämättömyyssopimuksen kanssa eikä se katsonut voitavansa liittyä sopimukseen, mikäli Saksa jäisi sen ulkopuolelle.¹²⁸

Kaiken lisäksi Puolan ja Liettuan väliset suhteet kärjistyivät talvella 1934.¹²⁹ Sitä ennen Viro, Latvia ja Liettua olivat 12. syyskuuta allekirjoittaneet keskenään sopimuksen ns. Pienestä Baltian-liitosta, mikä niin ikään oli omiaan ärsyttämään Puolaa. Tai ainakin Puolassa suh-tauduttiin sopimukseen pidättyväisesti, kuten lähettiläs Idman raportoi Varsovasta.¹³⁰

126 Sama ja Kwiatkowski, op.cit., s.17.

127 Kwiatkowski, op.cit. 24.

128 SAArk 1408/3, Sotilasasiamies Åke Karl Slöörin raportti Yleisesikunnalle nr. 18 (salainen) 27.12.1934, Poliittista tilannetta ja sotalaitosta Puolassa; Ks. myös Helsingin Sanomat 29.9.1934 ja 10.10.1934.

129 Helsingin Sanomat 22.2.1934 ja 29.3.1934.

130 UM 5 C 13, kansio 10, Idman Ulkoasiainministeriölle, raportti nr. 27, Baltian maiden välinen

Ulkoministeri Antti Hackzell oli innokas kalamies. Kuvassa lohenkalastusta vuon 1934. Museovirasto.

Suomen katse kohdistuu Ruotsiin

Myös Suomen ja Puolan suhteet vaativat kahdenkeskisiä neuvotteluja mm. siitä syystä, että vuonna 1935 Suomen ulkopoliittikan suunnaksi oli jo vakiintunut Skandinavia. Pääministeri Kivimäki esitti 5.12.1935 eduskunnalle julkilausuman, jossa Suomen suuntautumista perusteltiin vetoamalla mm. muiden Pohjoismaiden harjoittamaan puolueettomuuspolitiikkaan.¹³¹ Lisäksi vedottiin myös sosiaalitaloudellisiin syihin sekä kulttuurisiteisiin. Julkilausumassa otettiin esille myös sotilaallisen yhteistyön mahdollisuus, joka tosin koski vain Ruotsia.

Suomi ei kuitenkaan täysin luopunut Kansainliittoon nojaavasta politiikastaan ennen vuotta 1938, jonka jälkeen se kuitenkin selkeästi suosii pohjoismaista puolueettomuuspolitiikkaa. Suomen uuden ulkopoliittikan yksi pääarkkitehteista oli Tukholmassa lähettiläänä ollut J. K. Paasikivi.¹³²

Aika oli kypsä Suomen ja Puolan väliselle ulkoministeritapaamiselle. Tammikuun 9. päivänä 1935 puolalainen "Express Poranny" kirjoitti ministeri Hackzellin lähestyvistä vierailusta Varsovaan: "Lähitulevaisuudessa odotetaan Suomen ulkoasiainministerin herra Hackzellin tuloa Varsovaan. Huhujen mukaan aiheutunee tämä vierailu Suomen ns.

sopimus 8.9.1934 ja raportti 19. 28.5.1934 sekä UM Puola 1935 - 38 Ulkoministeri Beck Puolan ulkopoliitikasta ja Puola ja Baltian Liitto.

131 Seppo Zetterberg, *Iseseisva Soome ajalugu*, Tallinna, 1991, s. 59. Vt. myös Max Jakobson, *Paasikivi Tukholmassa*. J.K. Paasikiven toiminta Suomen lähettiläänä Tukholmassa 1936 - 39. Helsingissä, 1978.

132 Tuomo Polvinen, *J.K. Paasikivi, Valtiomiehen elämäntyö*. Osa 2. 1919 - 1939. Porvoo, Helsinki, Juva, 1992, s. 430 jj.

itäpaktiin ottamasta kannasta. Tästä asiasta on ministeri Hackzell äskettäin neuvotellut Suomen Pariisissa, Moskovassa ja Varsovassa olevien lähettiläiden kanssa, jotka hän tässä tarkoituksessa oli kutsunut Helsinkiin."

Hackzellin matkan tarkoitus oli parantaa Suomen ja Puolan välisiä yhteyksiä. Maahan olivat samankaltaisen maantieteellisen asemansa takia omaksuneet analogisen kannan itäpaktiin. Ranskan ja Neuvostoliiton valtiosopimus olikin epäilemättä ulkoministeritapaamisen pääkysymyksiä. Oli mahdollista, että Suomi omaksuisi Puolan näkökulman uuteen takuu- ja turvallisuusjärjestelmään.

Hackzellin Varsovan-vierailu oli onnistunut. Syyskuun alussa hän antoi Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle pitkän selonteon, jossa hän käsitteli Suomen ulkopoliittikkaa ja myös Suomen suhteita Puolaan. Korostaessaan Suomen ulkopoliittikan suuntautuvan ensisijaisesti Skandinaviaan, Hackzell samalla huomautti Suomen intressien kasvavan Puolassa. Erityisen lämpimästi hän puhui Puolan sankarillisesta menneisyydestä ja siitä, että Puola on Suomen kannalta merkittävä suoja idästä uhkaavaa vaaraa vastaan.¹³³ Hackzellin kauniista sanoista huolimatta Suomi oli jo päättänyt suuntautua Skandinaviaan.

Puolan ulkoministeri Beck puolestaan vieraili Suomessa 10.–12.8.1935. Vuosina 1922–26 Saksan Ulkoministeriön Suomen ja Baltian maiden osaston päällikkönä ja myöhemmin Saksan lähettiläänä Suomessa vuoteen 1944 toimineen Wipert von Blücherin mukaan alkusysäyksenä Beckin käyntiin olivat Moskovon lehdistössä julkaistut väitteet siitä, että Beckillä oli suunnitelmassa taivuttaa Suomi mukaan Saksan ja Puolan väliseen Neuvostoliiton vastaiseen liittoon. Suomen sanomalehdistössä asiaan suhtauduttiin niin vakavasti, että kaikki merkittävimmät lehdet sovittivat tervetuliaiskirjoituksiinsa mukaan sellaisen huomautuksen, että Suomi haluaa pysyä erossa kaikista suurvaltojen yhteenliittymistä.¹³⁴ Beck sai Suomessa erittäin lämpimän vastaanoton, ja häntä kohdeltiin huomaavaisesti. Porvarillinen lehdistö kirjoitti Beckille ja Puolalle myötämielisiä tervehdyksiä sekä hänen saavuttuaan että hänen lähtiessään. Yleensä ei yksikään ulkoministeri ollut ollut niin suuren mielenkiinnon kohteena kuin Beck.

Beck ja Hackzell aiheuttivat sensaatiota odottaneille pettymyksen lausumalla julkisissa puheissa ja haastatteluissa ainoastaan keskinäisiä kohteliaisuuksia. Minkäänlaista poliittista julkilausumaa tai sopimusta Helsingissä ei tehty. Suomi vain painotti toistuvasti omaa puolueettomuuttaan, ja Puola vakuutti, ettei se ole sekaantunut mihinkään ryhmittymään, vaan noudattaa edelleen omaa rauhantahtoista politiikkaan-

133 AAN, Ambasadă w Berlinie, 69, Charwatin kirje ulkoministerille 5.9.1935.

134 Wipert v. Blücher, Suomen kohtalonaikoja. Muistelmia vuosilta 1935 - 44. Porvoo - Helsinki, 1950, s. 35 - 36.

sa Itä-Euroopassa. Sekä Suomen että Puolan lehdistöissä oltiin tyytyväisiä Helsingin-tapaamiseen, ja molemmissa katsottiin, että tapaamisen tärkein tulos oli se, että sen aikana vietiin pohja kaikilta huhuilta. Sen perusteella saattoi olettaa rauhan säilyvän. Mutta samaan aikaan, kun Suomessa ja Puolassa riemuittiin, Pariisista saapui uusi pommi. Sikääläisen lehdistön mukaan Beck olisi poistunut Helsingistä pettyneenä ja rukkaset saaneena, koska Suomi oli jo sidottu Skandinaviaan. Ranskan ja Neuvostoliiton lehdistön kirjoitukset olivat kuitenkin niin tarkoituksellisia, ettei niihin kiinnitetty sen enempää huomiota.

Riippumatta siitä, mitä Helsingissä tosiasiaassa tapahtui, Beckin vierailu selkeytti Suomen ja Puolan välisiä suhteita. Pelkästään se seikka, että molemmat maat olivat myöntäneet, että niillä oli yhteisiä intressejä, avasi periaatteessa mahdollisuuksia Suomen ja Puolan ja muiden Itämeren valtioiden vastaiselle yhteistyölle rauhan säilyttämiseksi Itä-Euroopassa.¹³⁵ Beckin Suomen vierailu oli Italian ja Abessinian sodan ohella suurin uutinen koko Euroopassa. Vierailun aikana Suomi teki Beckille selväksi, ettei se ollut halukas sitoutumaan mihinkään Neuvostoliiton vastaiseen sopimukseen. Maiden välisen ystävyuden osoituksena Beck luovutti Hackzellille Puolan Valkoisen Kotkan ritarimerkin.¹³⁶

Myös Idmanin 12.10.1935 ulkoministeriöön lähettämä raportti nr. 28 oli sävyiltään rauhoittava: "Ei ole mielestäni mitään syytä uskoa, että Puola muuttaisi tähän astista ulkopolitiikkaansa. Se haluaa säilyttää hyvät suhteet molempiin suurvaltanaapureihin, Saksaan ja Venäjään."¹³⁷

Sekä Suomen että Puolan arkistoista ilmenevien tietojen perusteella vuosi 1935 oli eräänlainen virstanpylväs maiden välisissä suhteissa. Idman kirjoitti 25.1.1936 ulkoministeriöön raportin, jonka otsikkona oli "Suomen Skandinaviaan suuntautuva orientaatio ja Puolan suhtautuminen siihen": "Jos joku muutamia vuosia sitten olisi väittänyt, että Puola ennen pitkää vähimmälläkään tavoin arvostelematta mielelläänkin näkee, että Suomi on läheisessä yhteistyössä Skandinavian maiden kanssa ja avoimesti lukeutuu pohjoismaiden ryhmään kuuluvaksi, olisi katsottu, ettei tällainen henkilö ymmärrä mitään politiikasta"¹³⁸ kirjoitti Idman ja jatkoi: "Puolan ulkoasiainministeriössä tunnutaan itseasiassa oltavan tyytyväisiä Suomen ulkopolitiikkaan. Meille on siitä suoraan huomautettukin. Osastopäällikkö Rantakari on selostuksessaan keskustelusta Helsingissä olevien Puolan, Viron ja Latvian lähettiläiden

135 UM 94 Viro. Viron lehdet Puolan ulkoasiainministerin Suomen matkasta. Ks. myös Hackzellin kirje Holmalle 23.5.1935 Helsingistä. KA, Idmanin kokoelma, jossa hän arvioi laajasti Puolan ulkopolitiikkaa.

136 Vaba maa, 15.8.1935, Beckin matka Suomeen.

137 UM 5 C 13.

138 Sama, kotelo 11.

Pääministeri Marian
Koscialkowski-Zyndram
in kutsut 27.4.1936
Varsovassa.
Vasemmalta
Koscialkowski, K. G.
Edman ja
Neuvostoliiton
suurlähettiläs
Dartian. (?).
Museovirasto.

kanssa myöskin kertonut, miten ministeri Charwat osoitti suurta ymmärtämystä Skandinaviaan päin suuntautuvaa orientaatiota kohtaan.¹³⁹

Hieman aikaisemmin oli kahdessa hallituspuolueen lehdessä "Polska Zbrojnassa" ja "Gazeta Polskassa" asetettu samalle kannalle. Edellistä voitiin pitää sotilaspiirien, jopa sotaministeriön lehtenä ja jälkimmäistä puolestaan hallituspuolueen johtavana lehtenä ja everstiryhmän pää-äänenkannattajana.

Väistämättömästi herää kysymys, kuinka tällainen muutos Puolan suhtautumisessa oli mahdollista. Ensinnäkin kysymys oli Puolan uudesta ulkopoliitikasta. Puolahan oli aikaisemmin perustanut turvallisuutensa yksinomaan sotilasliittojen varaan ja sen vuoksi kannattanut myös ns. reunavaltoliiton perustamista.

1930-luvun puolivälissä muodosti hyvien suhteiden ylläpitäminen naapurissa oleviin suurvaltoihin erittäin tärkeän osan Puolan ulkopoliittisesta toiminnasta. Se seikka, että Saksa oli aiemmin ollut etualalla, ei johtunut yksinomaan Puolasta. Neuvostoliiton tyytymättömyys Puolaa kohtaan sen kieltäytyttyä liittymästä itäpaktiin vaikeutti suuresti Puolan asemaa, sillä Neuvostoliitto oli aina pitänyt reunavaltoliittoa sitä itseään vastaan suunnattuna. Saksassahan ajatusta ei myöskään koskaan kannatettu. Sittemmin Saksan ja Neuvostoliiton kanssa solmitut hyökkäämättömyyssopimukset korvasivat entisen reunavaltoliiton. Niin sanottu Pieni Baltian -liitto syntyi Neuvostoliiton myötävaikutuksella. Puola ei Liettuan takia ollut koskaan ollutkaan liitosta innostunut, vaikkei se sitä näyttänytkään. Suomen ja Puolan suhteiden paranemi-

139 Sama. Euroopan tilanteesta yleisesti vt. Holstin kirje Eljas Erkolle Genevestä 22.4.1936. KA, Holsti, kotelo 4 ja Suomen sisä- ja ulkopoliitikasta Sokolnickin raportti Puolan Ulkoministeriölle 5.2.1936. MSZ 5824.

seen vaikutti epäilemättä Puolan ja Saksan välien lämpeneminen.¹⁴⁰

Suomi ja Puola olivat niin tärkeitä tekijöitä Itä-Euroopassa, ettei niiden mielipiteitä voitu sivuuttaa, eikä Puolalla ollut mitään syytä eikä myöskään mahdollisuutta asettua vastustamaan Suomen suuntautumista Skandinaviaan ja siten pilata Suomen kanssa saavuttamiaan hyviä suhteita.

Vaikka Puolan solmimat liitot Ranskan ja Romanian kanssa olivat yhä voimassa, se korosti uuden ulkopoliittikkansa mukaisesti nyt entistä enemmän puolueettomuuttaan. Sen mielestä oli myös erittäin tärkeää pitää yllä hyviä suhteita puolueettomuuspolitiikkaa noudattaviin Pohjoismaihin. Beck luonnehtikin niitä yleisesti suurta kunnioitusta nauttiviksi maiksi, jotka pitävät korkeassa arvossa menettelytapansa periaatteita ja poliittista moraalia. Suomen liittyminen mukaan oli omiaan vahvistamaan Pohjoismaiden asemaa, ja jos Puola olisi asettunut vastustamaan sitä, se olisi rikkonut välinsä myös muihin Pohjoismaihin. Idmanin mukaan: "Puolassa on viime aikoina yleensä opittu oikeammin arvostelemaan Suomea ja sen ulkopoliittikkaa. Tässä, niinkuin monessa muussakin kysymyksessä, pyrittiin asioiden arvioimiseen todellisuuden pohjalta.

Mahdollisten väärinkäsitysten välttämiseksi haluan painottaa, ettei siitä, ettei Puolalla ole mitään Suomen Skandinavian orientaatiota vastaan ja että sen mielenkiinto reunavaltioita kohtaan on rauennut, mitenkään voida vetää johtopäätöstä, ettei Suomen ja Baltian maiden itsenäisyys enää kiinnostaisi Puolaa samassa määrässä kuin ennen.

Olisi epäilemättä väärin luulla, että Puolan yleinen mielipide nyt kokonaisuudessaan olisi omaksunut edelläesitetyn katsantokannan. Yleisen mielipiteen on kaikkialla mahdotonta heti luopua käsityksistä, joihin on totuttu pitkien aikojen kuluessa. Kestää luullakseni vielä kauan ennenkuin puolalainen yleisö tottuu ajatukseen, että Suomi kuuluu Skandinaviaan eikä Baltikumiin. Mitä selvemmin itse pidämme kiinni nyt vahvistetuista suuntaviivoista, sitä paremmin ja nopeammin muutkin oppivat ymmärtämään ulkopoliittikkaamme ja uskomaan sen pysyvyyteen."¹⁴¹

Puolan lähetystön kulttuuriasiamies Norbert Żaba julkaisi Polska Zbrojnassa artikkelin, jossa hän kirjoitti: "Suomi on Beckin Helsingissä käynnin aikana osoittanut niin suurta sympatiaa ja ystävyyttä Puolaa kohtaan, ettei asia kaipaa enempää todistelua. Maiden välillä ei ole mitään riitaisia problemeja."¹⁴²

140 MSZ 5824, Sokolnickin raportti Puolan Ulkoministeriölle 5.2.1936.

141 UM 5 C 13, kotelo 11. Suomen Skandinaviaan suuntautuva prienttio ja Puolan suhtautuminen siihen.

142 Sama.

Sotaa edeltäneet vuodet

Puolassa ei luonnollisestikaan toivottu Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvavan sen naapurivaltioissa, ja siellä oltiinkin erittäin kiinnostuneita kaikesta, mikä koski muiden Itä-Euroopan maiden suhteita suureen itänaapuriin. Tästä syystä Puolan Ulkoministeriö oli erittäin kiinnostunut myös Holstin Moskovan vierailusta vuonna 1937. Suomen Ulkoministeriön mukaan puolalaiset lehdet kirjoittivat vierailusta jo ennen kuin se oli edes alkanut. Tieto osoittautui kuitenkin vääräksi.¹⁴³

Vuoden 1937 alussa lähettiläs Idman kävi asian tiimoilta tapaamassa ulkoministeri Beckiä, jonka mukaan oli täysin ymmärrettävää, että Suomi halusi parantaa suhteitaan Neuvostoliittoon: "Pääasia on, että jokainen valtio koettaa elää sovussa naapuriensa kanssa. Toiselta puolen on tärkeää, että Venäjän kanssa nonagressiosopimuksen solmineet valtiot eivät salli Venäjän ilman huomautusta niiden kaikkien puolelta lausua uhkauksiaan."¹⁴⁴

Myöhemmin keväällä Idman kirjoitti: "Tämä ei kuitenkaan estä, että Puola voi tuntea itsensä hieman syrjäytetyksi. Minulle ei ole koskaan suoraan puhuttu asiasta, mutta tunnen sen vaistomaisesti. Puolan ja Suomen väliset suhteethan ovat olleet viime vuosina hyvin läheisiä. Puola on aina ollut valmis avustamaan Suomea ja tukemaan sen ehdotuksia."¹⁴⁵

Suomen edustajana Kansainliitossa toiminut Holsti neuvotteli toukuussa 1937 pitkään Puolan Lontoon lähettilään Edward Raczynskin kanssa maiden välisestä politiikasta ja Moskovan vierailustaan, jonka Holsti pelkäsi huonontaneen hänen suhteitaan Puolaan. Neuvottelujen jälkeen todettiin yhteisesti Suomen ja Puolan suhtautumisen Neuvostoliittoon jäävän entiselleen.¹⁴⁶

Puola oli kiinnostunut Saksan ja Neuvostoliiton väliin jäävästä puolueettomien maiden ketjusta, jonka se toivoi ulottuvan Suomesta ja Skandinaviasta aina Balkanille asti. Ketjun heikkoina lenkkeinä se piti Liettuaa ja Tšekkoslovakiaa.

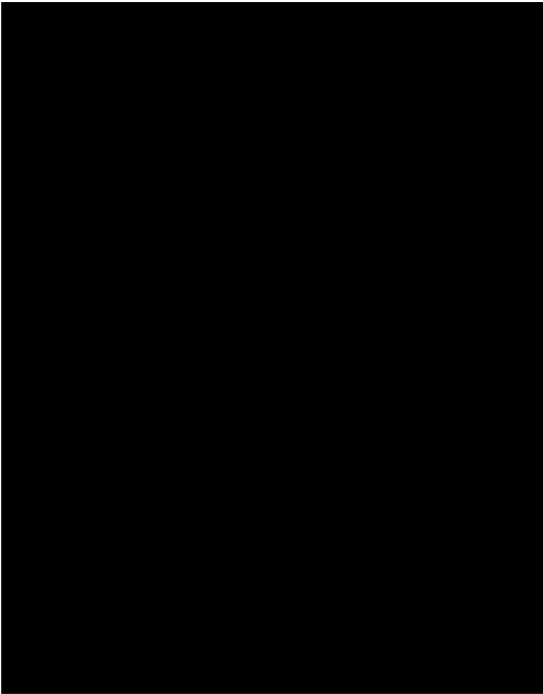
Italian ero Kansainliitosta 1937 ja Saksan hallituksen ilmoitus, ettei Saksa enää palaa takaisin Kansainliittoon, pakotti muut Euroopan maat pohtimaan vakavasti syntynyttä tilannetta. Kehitys oli vienyt siihen, että suurvalloista kuuluivat Kansainliittoon ainoastaan Ranska, Englanti ja Neuvostoliitto joulukuuhun 1939 asti, kun sitä vastoin Saksa, Ita-

143 UM 5 C 13, kansio 13. Idmanin raportti nr. 2, 25.1.1937. Ulkoministeri Holstin käynti Moskovassa.

144 Sama.

145 UM 5 C 13, kansio 11, Idmanin raportti nr. 12, 11.3.1937. Suomen ja Puolan välisiä suhteita. Ministeri Holstin matkan johdosta.

146 MSZ 5807. Telegram szyfrowy. P. Raczynski do Ministerstwa Spraw Zagranicznych. London, 19.5.1937.

*Virolais-puolalaista
syntyperää oleva
Norbert Žaba toimi
Puolan
kulttuuriasiamiehenä
Helsingissä
1930-luvulla. Žaba
viettää eläkepäiviään
Tukholmassa.*

lia, Japani ja Yhdysvallat eivät enää halunneet osallistua sen toimintaan. Kansainliitto ei enää luonnollisestikaan kyennyt suorittamaan niitä tehtäviä, jotka sille kuuluivat. Sitä pyrittiinkin muuttamaan siten, että kaikki valtiot olisivat voineet ottaa osaa sen toimintaan. Myös Suomelle Kansainliiton peruskirjan garantiakohta asetti velvollisuuksia, joita se ei pystynyt täyttämään. Suomi yrittikin vain pysyä puolueettomana ja erillään suurvaltojen välisistä ristiriidoista.

Kööpenhaminassa heinäkuussa 1938 pidetyssä ulkoministerikokouksessa Pohjoismaat yhdessä Benelux-maiden kanssa sanoutuivatkin irti Kansainliiton sanktiojärjestelmästä.¹⁴⁷ Holstin Kansainliittoon tukeutunut ulkopolitiikka oli tullut tiensä päähän ja tämän olikin erottava ulkoministerin tehtävistä. Sitä oli toivonut myös Saksa. Holstin tilalle tuli vuonna 1938 Eljas Erkko, joka ajoi voimakkaasti Suomen suuntautumista Skandinaviaan.

Toisen maailmansodan syttyminen oli yhä lähempänä. Vuonna 1936 Saksa oli jo Versailles'n rauhansopimuksen vastaisesti miehittänyt Reinin alueen. Tätä seurasi keväällä 1938 Itävallan liittäminen Saksaan. Myöhemmin Saksa valloitti Münchenin sopimukseen vedoten sudeettialueet ja maaliskuussa 1939 koko Tšekkoslovakian. Poliittinen ilma-piiri Euroopassa kuumeni.

Palattuaan kesälomaltaan vuonna 1938 takaisin Varsovaan, Idman kirjoitti: "...Puolan ja Saksan väliset suhteet ovat viimeisten kuukausien

147 Suomen Historian Pikku Jättiläinen, s. 677.

aikana huonontuneet. Kun teen tämän väitteen, olen täysin tietoinen siitä, ettei sitä puolalaisella virallisella taholla myönnettäisi. Ministeri Beck on päinvastoin sanonut minulle, ettei eräisiin saksalaisvastaisiin mielenosoituksiin ole kiinnitettävä huomiota, ja että suhteet ovat entisellään. Siitä huolimatta minusta tuntuu, että eräänlainen muutos on tapahtunut..."¹⁴⁸

Ei pidä myöskään unohtaa, että Saksa oli Puolan perivihollinen ja siellä sen kasvu pelättiin. Piłsudski oli jo vuosia sitten sanonut, että Puolan ja Saksan välillä vallitsi "tuhatvuotinen viha". Erittäin tunnettu on myös Beckin maininta siitä, että Moskovaan verrattuna Berliiniä ei ole syytä päästää senttiäkään lähemmäksi. Tilannetta ei yhtään parantanut Saksan käyttäytyminen Tšekkoslovakiassa, vaikka Puolan suhteet Tšekkoslovakiaan olivatkin huonot.

Puola osallistui myös Tšekkoslovakian jakoon ja liitti itseensä syksyllä 1938 osan Cieszynin aluetta, joka vuonna 1920 oli jäänyt sen ulkopuolelle.

Lokakuun 30. päivänä 1938 Beck antoi *Gazeta Polska*lle haastattelun, jossa hän totesi: "Eurooppa on kyllästynyt nukkumaan kivääri päänalusena. Äskettäin olemme kokeneet voimakkaita järkytyksiä, joiden seuraukset eivät vielä ole kaikki ohi... On varmasti parempi antaa vaikkapa huononkin status quon säilyä, sillä poliittisen kartan säilymisellä on arvonsa. Keski-Euroopan kartta on muuttunut. Toivon, että asia ratkaistaan siten, että voidaan asettaa kestävä rauhan perusteet, ainakin tämän sukupolven ajaksi. Yhden sukupolven ajaksi on Puolalla tarpeeksi sotia, kuten erällä sen naapureillakin. Nyt on tehtävämme löytää keino enempien ristiriitojen ehkäisemiseksi tällä alueella."

Euroopassa kiehui, mutta Suomen ja Puolan väliset suhteet säilyivät hyvinä. Tähän viittasi myös Bruno Kivikoski Ulkoministeriölle marraskuussa 1938 lähettämässään raportissa: "Ministeri Beck viittasi vielä Suomen ja Puolan yhteisiin intresseihin Itämeren rantamaina. Vaikka Suomi omistaakin pitkälti mainittua rantaa ja Puola vain lyhyen kappaleen, merkitsee se kuitenkin sitä, että Puolakin on Itämerenmaa ja sellaisena kiinnostunut muista Itämerenmaista, joihin sillä on aina ollut hyvät suhteet ja joiden ulkopolitiikka omaa samoja pyrkimyksiä, joihin täälläkin pyritään."¹⁴⁹

Vaikka Puola olikin onnistunut jollakin tavalla tasapainottelemaan Neuvostoliiton ja Saksan välillä, sen asema huononi koko ajan.¹⁵⁰ Sokolnicki kirjoitti 12.1.1939 Varsovaan kuulleen kenraali ja ilmavoimien komentaja Jarl Frithiof Lundquistin sanoneen Helsingissä, että

148 UM 5 C 13, kansio 12. Idmanin raportti nr. 29 Ulkoasiainministeriölle 12.9.1938.

149 UM 5 C 13, kansio 12. Kivikosken raportti Ulkoministeriölle nr. 36. 16.11.1938. keskustelu ulkoasiainministeri Beckin kanssa.

150 Polska Zbrojna, 28.1.1939.

ennen syksyä on edessä Puolan neljäs jakaminen.¹⁵¹ Tämä epävirallinen tieto oli peräisin Pariisista.

Hitlerin politiikka tuomittiin monissa yhteyksissä Suomessa eikä Saksan enää katsottu takaavan Suomen turvallisuutta.¹⁵² Tämä ei riittänyt Neuvostoliitolle, vaan se halusi solmia Suomen kanssa sopimuksen Saksan hyökkäyksen torjumiseksi. Vaikeassa tilanteessa Suomi ei luvannut Neuvostoliitolle mitään.

Tammikuun lopussa 1939 Kivikoski kirjoitti Beckin olevan yhä toiveikas ja uskovan rauhan säilymiseen. Kivikosken mielestä Puolaan oli suhtauduttava tasavertaisesti Neuvostoliittoon ja Saksaan nähden.¹⁵³ Samaa mieltä oli myös Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Reinhold Svento (Sweńtorzecki).¹⁵⁴

Kivikoski kirjoitti Ulkoministeriölle 29. päivänä maaliskuuta 1939 lähettämässään raportissa nr. 8: "Se erinomaisen voimakas saksalaisviha, jonka viime tapahtumat ovat täällä aiheuttaneet voi tuottaa uusia vaikeuksia Saksan kanssa, ellei hallitus pysty yleistä mielipidettä rauhoittamaan. Kadulla tai julkisella paikalla ei ole nykyään hyvä käyttää puheessa saksan kieltä, koska voi joutua odottamattoman hyökkäyksen uhriksi, kuten eräille ulkolaisille on viime päivinä sattunut. Mainittakoon, että yleisö esim. elokuvissa uutiskuvia esitettäessä osoittaa viheltämällä mieltään Saksaa vastaan..."¹⁵⁵

Joitakin päiviä myöhemmin ja vielä kesäkuun puolivälissäkin Kivikoski oli kuitenkin yhä optimistinen ja uskoi katastrofin olevan vältettävissä.¹⁵⁶ Toukokuussa Suomi kieltäytyi solmimasta hyökkäämättömyyssopimusta Saksan kanssa.¹⁵⁷

Saksan taholta uhkaavan vaaran kasvaessa Puola kieltäytyi Neuvostoliiton tarjoamasta sopimuksesta yhteisen turvallisuuden takaamiseksi ja kääntyi mieluummin Ranskan ja Englannin puoleen ja solmi elokuussa liittosopimuksen Ison-Britannian kanssa.

Ulkoministeri Erkon kutsusta englantilainen kenraali Kirke, joka oli myös Mannerheimin ystävä, oli selvittämässä asiaa Suomessa. Omia näkökohtiaan kävivät kertomassa myös Saksan maavoimien yleisesikunnan OKH:n päällikkö, kenraali Halder ja Saksan armeijan tiedustelupäällikkö amiraali Canaris.¹⁵⁸

Elokuun lopussa Kivikoski valitti, että hänellä pienen maan edustajana on kansainvälisen tilanteen kiristyttyä vaikea saada Varsovassa

151 AAN, Poselstwo w Helsinkach, 31. Raportti 4979. 12.1.1939.

152 Paasivirta, Suomen diplomaattiedustus, s.103.

153 UM 94 Puola 1939 - 41. Kirjelmä nr. 107/44, 26.1.1939.

154 AAN, Poselstwo w Helsinkach, 31, Sokolnicki Ulkoasiainministeriölle, nr. 329/1, 6.2.1939.

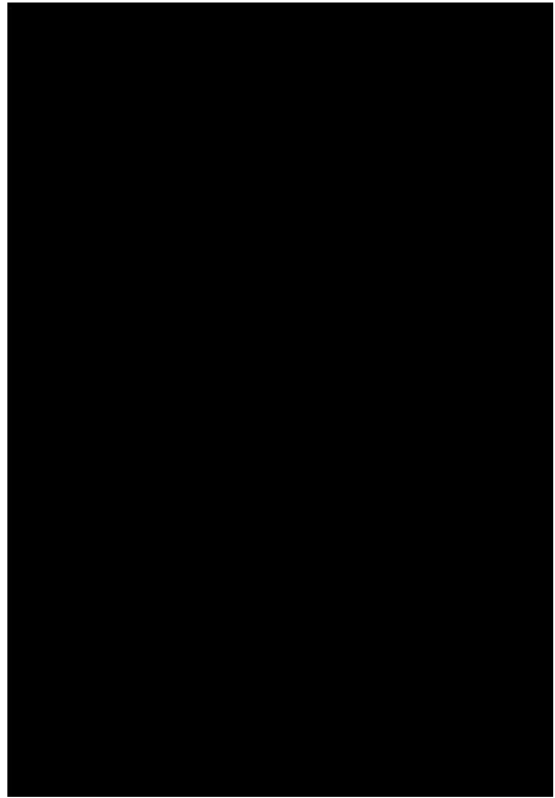
155 UM 5 C 13, kansio 12. Raportti 8, 29.3.1939, Puola ja kansainvälinen nykytilanne.

156 Sama, raportit 14 ja 26. 3.4. ja 12.6. 1939.

157 AAN, Poselstwo w Helsinkach 31. Sokolnickin raportti nr. 1/Fn, 7. toukokuuta 1939.

158 AAN, Ambasada w Berlinie 72, Sokolnickin raportti Ulkoministeriölle nr. 1/Fn/13 29.6.1939.

*Bruno Kivikoski toimi
Suomen lähettiläänä
Varsovassa juuri ennen
toista maailmansotaa.
Archiwum Dokumentacji
Mechaniznej.*

luotettavaa tietoa. Hän lisäsi, että "Puola ei tietenkään halua sotaa, mutta se ei liioin aio luopua sille tärkeistä intresseistä."¹⁵⁹ Kolme päivää myöhemmin hän kirjoitti ratkaisun olevan lähellä. Saksan hyökkäykseen oli tuolloin aikaa enää viikko.

Elokuun 23. päivänä maailmaa järkytti tieto Saksan ja Neuvostoliiton solmimasta hyökkäämättömyyssopimuksesta, jonka salaisen lisäpöytäkirjan mukaan Itä-Puola, Baltia, Suomi ja Bessarania jäivät Neuvostoliiton etupiiriin.¹⁶⁰

Syyskuun 1. päivänä Saksa hyökkäsi ilman ennakkovaroitusta Puolaan ja 17.9. myös Neuvostoliitto liittyi hyökkäykseen. Lokakuun viidenteen päivään mennessä Saksa ja Neuvostoliitto olivat miehittäneet koko Puolan. Koko maailma oli kauhuissaan. Toinen maailmansota oli alkanut.

Max Jakobson on aivan oikein todennut: "Maailmansodan alkamiseen oli ratkaisevasti vaikuttanut kaksi virhelaskelmaa. Hitler oli uskonut voivansa välttyä Englannin ja Ranskan interventiolta; Englannin ja Ranskan hallitukset olivat uskoneet puolalaisten kykenevän tehokkaaseen ja pitkäaikaiseen vastarintaan."¹⁶¹ Jälkimmäiselle uskomukselle

159 UM 5 C 13, kansio 12. Kivikosken raportti nr. 31. 21.8.1939 Puola ja sodanuhka. Ks. myös MSZ kansio 30/252. 25.8.1939. Sokolnickin raportti nr. 3/Fn/19.

160 Ks. myös UM 5 C 13, kansio 13. Kivikosken raportti nr. 32. 23.8.1939.

161 Max Jakobson, Diplomaattien talvisota. Suomi maailmanpolitiikassa 1938 - 1940. Porvoo

oli epäilemättä luonut pohjaa Puolan sotaväen jatkuva sankarillistaminen, johon myös Suomessa oli syyllistytty.

Puolan heikkous johtui sen idealistisesta ulkopolitiikasta kahden suurvallan välissä ja heikosta taloudellisesta tilanteesta, jonka takia sen sotilaallinen valmius oli huono. Ranskassa ja Englannissa alkanutta sotaa kutsuttiin "ihmeelliseksi sodaksi". Tämä johtui siitä, että Saksa oli hyökätessään toivonut sodan jäävän paikalliseksi, koska Hitler ei Münchenin kokemusten perusteella uskonut Ranskan ja Englannin auttavan Puolaa. Todellisuudessa Ranska ja Englanti eivät olleet valmistautuneet riittävän hyvin sodan syttymiseen eivätkä ne sen takia pystyneet aloittamaan suuroffensiivia lännessä. Ranska ei noudattanutkaan Puolan kanssa tekemäänsä sopimusta, jonka mukaan sen oli kahden viikon sisällä Saksan hyökkäyksen alkamisesta tultava apuun. Myöskään Englanti, vaikka se yhdessä Ranskan kanssa julistikin Saksalle sodan 3. syyskuuta, ei ryhtynyt mihinkään konkreettisiin toimenpiteisiin¹⁶²

Kuten aikaisemmin jo on todettu, myös Suomen lähetystön toiminta muuttui Varsovassa vaikeaksi, ja yhdessä muiden lähetystöjen kanssa se evakuoitiinkin nopeasti. Puolan lähetystön oli puolestaan lopetettava toimintansa Helsingissä 23.6.1941.¹⁶³

- Helsinki, 1955, s. 211.

162 Vilnis Janovits Sipols. Tainõje dokumenty "Strannoi vojny", Novaja i Noveišaja Istoria, Nr. 2, 1993, s. 91 - 123.

163 Vt. myös Henryk Batowski, Polska dyplomacja na obczyźnie 1939 - 1941. Krakow, 1991, s. 245 - 246.

Sotilaalliset suhteet

Mannerheim ja Piłsudski

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Puola pyrki jälleen saavuttamaan vuosisatojen takaisen suurvalta- asemansa Keski-Euroopassa. Silloisen Puolan ja Liettuan valtioliiton pinta-ala oli ollut yli miljoona neliökilometriä, ja siihen oli kuulunut alueita Itämereltä aina Mustallemerelle saakka (od morza do morza). Asukkaita oli ollut toista miljoonaa. Puola ei ollut unohtanut omaa surullista historiaansa. 18. vuosisadalla se oli perustanut turvallisuutensa yksipuoliseen aseistariisumiseen ilman minkäänlaista kansainvälistä vastakaikua. Se uskoi, ettei yksikään valtio haluaisi hyökätä niin rauhantahtoisen maan kimppuun. Puolan pinta-ala oli tuolloin yli 700 000 neliökilometriä, mutta ihanteisiinsa uskoen se vähensi armeijansa vahvuuden 16 000 mieheen. Seurauksia ei tarvinnut kauan odottaa. Suurvaltanaapurit käyttivät Puolan hyväuskoisuutta väärin hyväkseen, ja Puolasta tuli puolueettomuudestaan huolimatta 18. vuosisadan kaikkien sotien näyttämö. Sen alueella taistelevat armeijat käyttivät väkivaltaa myös siviiliväestöä kohtaan, ja Puola oli aseiden edessä voimaton. Loppu oli vielä surullisempi, ja Puola pyyhittiin useiden maiden vastustuksesta huolimatta pois itsenäisten valtioiden joukosta.

Suomen puolustusvoimien ylintä johtoa Puola alkoi kiinnostaa heti Suomen itsenäistymisen jälkeen. Suomen sotapolitiikan pääarkkitehti oli vapaaherra ja kenraali Carl Gustav Mannerheim (1867–1951), josta myöhemmin tuli marsalkka ja valtionhoitaja sekä tasavallan presidentti.

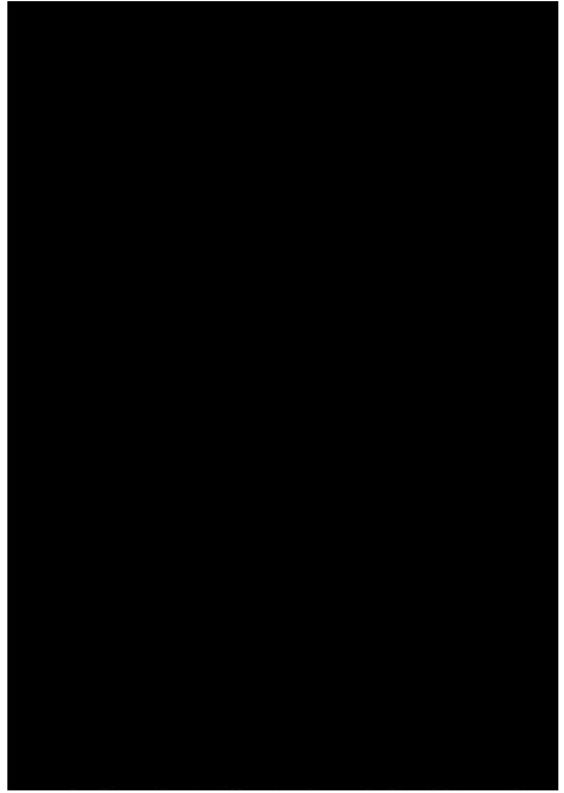
Mannerheimia voidaan hyvällä syyllä pitää yhtenä 1900-luvun merkittävimmistä suurmiehistä Euroopassa. Hän kuului vanhaan aatelissukuun, jonka vaiheet liittyvät vahvasti, paitsi Suomen, myös sen naapurimaiden historiaan. Alunperin Mannerheimin suku lienee peräisin Hollannista. Saksan kautta suku siirtyi Ruotsiin, jossa sen kantaisä Henrik Marhein toimi 1600-luvun puolivälissä kauppiana. Suomeen marsalkan suku tuli 1700-luvun lopussa, jolloin Mannerheimin isoisän isä toimi upseerina Turun jalkaväkirykmentissä. Mannerheimin sukuun on kuulunut paljon virkamiehiä, lakimiehiä ja sotilaita, jotka ovat kaikki lähes poikkeuksetta olleet oman aikansa mahtimiehiä ja yhteiskunnallisia vaikuttajia. Hyvällä syyllä voidaan sanoa, että vapaaherra C. G. E.

*Suomen marsalkka
C. G. E. Mannerheim
(1867–1951) toimi
myös Suomen
puolustusvoimien
ylipäällikkönä vuosin
1939–1944 sekä
Suomen tasavallan
presidenttinä vuosina
1944–1946.*

Mannerheimin myötä jo ennestäänkin merkittävä aatelissuku sai lopullisen ja arvolleen sopivan kruunun.

Puolan vastaavaksi suurmieheksi nousi kansallismielisten sosialistien johtaja Józef Piłsudski (1867–1935), joka Kalervo Hovin mukaan "personifioi jagellonisen suuntauksen kaikkia kannattajakuntia".¹ Kenraali Sosnowski sanoi puheessaan Puolan itsenäisyyspäivänä marraskuussa 1933, että "Jumala antoi Puolalle johtajan, jonka voimakas persoonal-

1 Kalervo Hovi, Puolan historia. Helsinki, 1994, s. 93, ks. myös arvostelu Katsuyoshi Watanabe, Ensimmäinen suomenkielinen Puolan historia sitten 30-luvun. Historiallinen Aikakauskirja, nr. 2, 1994, s. 175 - 176.

lisuus on kaikkialla päässyt voimaan ja painanut armeijaan henkisen leimansa. Rautainen tahto ja melkein uskomaton määrä sielullista tarmoa ovat tehneet hänestä kaikille ratkaisevan voiman, lähimmistä työtovereista aina yksinkertaiseen sotilaaseen asti."²

On vaikea sanoa oliko Piłsudski syntyperältään puolalainen vai liettualainen, vaikka hän olikin syntynyt Vilnan lähellä. Itse hän toistuvasti korosti liettualaisia juuriaan. Osa liettualaisesta sivistyneistöstä ei edes tuntenut häntä. Piłsudskin kuoltua, hänen sydämensä haudattiin Rosa nimiseen hautausmaahan Vilnassa mutta ruumis Wawelin kuninkaanelinaan Krakovassa. Suomea edustivat hautajaisissa ministeri Hackzell, kenraali Oesch ja suurlähettiläs Idman.³ Koko kysymys Piłsudskin syntyperästä onkin väärin asetettu, sillä silloisen suurvallan lähes kaikki ihmiset olisivat voineet sanoa itsestään "Gente Lithuanus, natione Polonus", mikä vapaasti suomennettuna tarkoittaa syntyperältään liettualaista Puolan kansalaista. Nykyään asiaa on vaikea käsittää, sillä kuluva vuosisata on tuonut tullessaan vahvan kansallistunteen, ja entisestä suurvallasta (Rzeczypospolita Obojga Narodów) on vain muisto jäljellä.

Joidenkin puolalaisten tutkijoiden mukaan on mahdollista, että Piłsudski ja Mannerheim olivat tavanneet jo 1887 Harkovissa, missä mo-

2 Herman Gummerus, Piłsudski. Uuden Puolan luoja. Porvoo, Helsinki, 936, s. 251.

3 SArk, 1696 / 12.

lemmat olivat olleet yhtäaikaan ja liikkuneet samoissa kansallismielisten nuorten piireissä, ja jossa Mannerheim opiskeli mm. venäjää. Herman Gummeruksen mukaan Piłsudski puolestaan oli Suomessa 1907.⁴

Vuonna 1909 Mannerheim nimitettiin Varsovan itäpuolella Novominskissa sijainneen Vladimirin ulaanirykmentin komentajaksi. Kaksi vuotta myöhemmin hän sai komentoonsa Varsovassa toimineen keisarin henkikaartin rykmentin. Samalla hänet ylennettiin kenraalimajuriksi. Mannerheimin ylenemistahti oli nopea, sillä jo vuonna 1914 hän sai komentoonsa Varsovassa toimineen ratsuväkiprikaatin ja hänet ylennettiin prikaatinkenraaliksi. Käytännössä Mannerheim asui lähes yhtäjaksoisesti Puolassa vuodesta 1909 aina ensimmäiseen maailmansotaan asti. Mannerheimilla oli hyvät suhteet moniin puolalaisiin ylimysperheisiin ja hän viihtyi Varsovassa erinomaisen hyvin. Suomeen Mannerheim palasi vasta vuonna 1917.

Luovuttuaan valtionhoitajan tehtävistään vuonna 1919 Mannerheim teki laajan Euroopan matkan, jonka aikana hän tapasi mm. Churchillin, Clemenceaun ja Fochin sekä Piłsudskin, jonka kanssa hän keskusteli mm. Suomen ja Puolan suhteista Venäjään.⁵

Stig Jägerskiöldin mukaan Mannerheim oli sitä mieltä, että Puolan piti rauhassa selvittää keskinäiset välinsä Venäjän kanssa tavalla tai toisella: vain sitä tietä se säilyisi kansana ja saisi kenties paremmat olot tulevaisuudessa.⁶ Hovin mielestä Mannerheim kallistui vierailun seurauksena Suomen ja Puolan sekä Baltian maiden välisen yhteistyön kannalle.⁷

Mannerheim kävi viimeisen kerran Puolassa 1932, jolloin hän keskusteli myös Piłsudskin kanssa tämän vaatimattomassa työhuoneessa Pelwederessä. Mannerheimilla oli edelleen hyvin läheiset siteet Puolaan ja hän piti Puolan kansaa suuressa arvossa ja kunnioitti sen itsenäisyystaistelua. Mannerheimilla oli myös tiettävästi suhde kuulusaan aatelissukuun kuuluneen ruhtinatar Marie Lubomirskan kanssa (Ks. myös liite 6).⁸

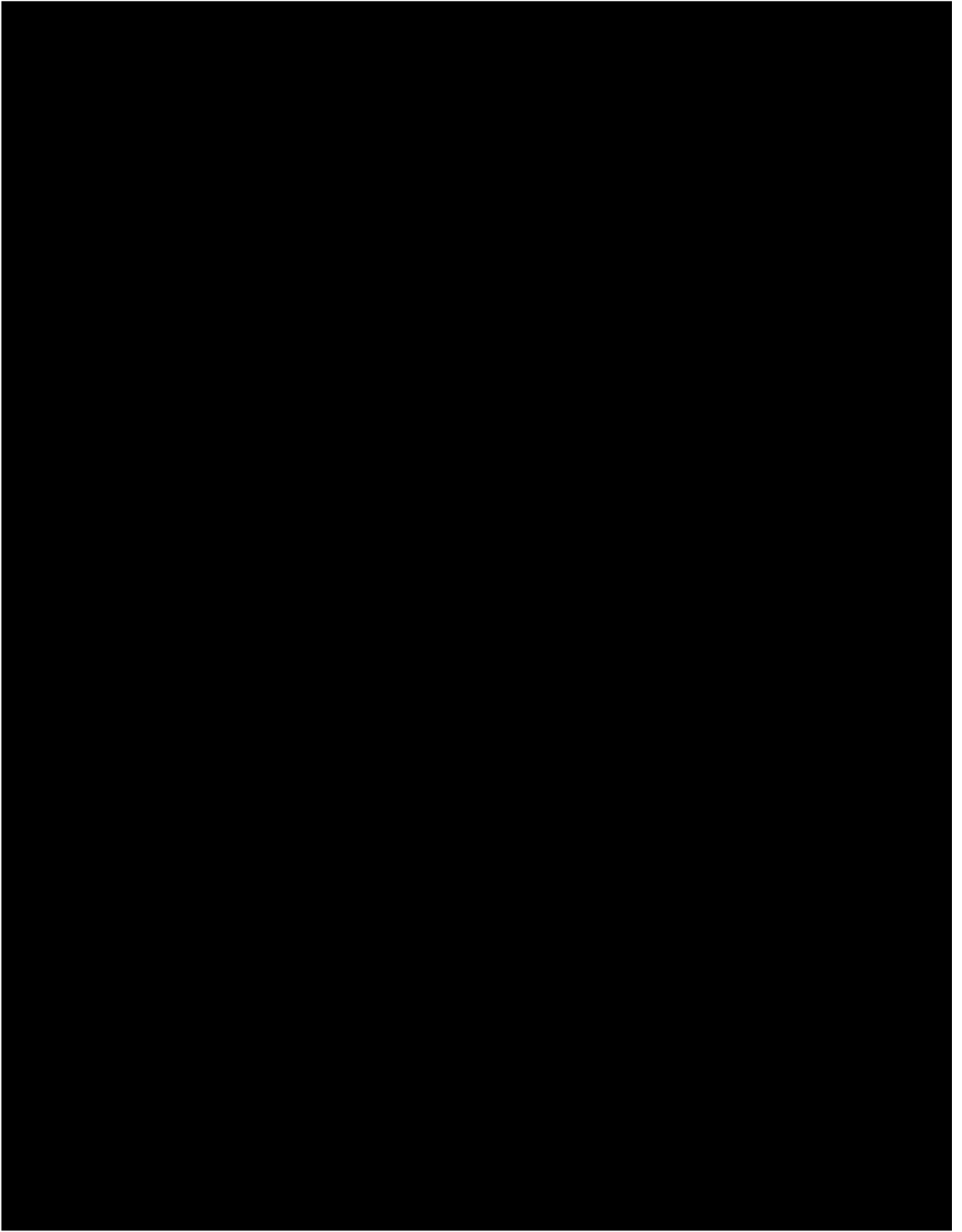
4 Gummerus, op. cit., s.

5 Hovi, Mitä Mannerheim teki Varsovassa syksyllä 1919? Faravid. Pohjois - Suomen Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja III. Rovaniemi 1980, s. 131 - 143; ks. myös Stig Jägerskiöld, Valtionhoitaja Mannerheim. Helsinki, 1969, s. 347 ja seuraava.

6 Stig Jägerskiöld, Gustaf Mannerheim 1906 - 1917. Helsingissä, 1965, s. 327.

7 Hovi, op. cit., s. 143.

8 Veijo Meri, Suomen marsalkka C.G. Mannerheim, Porvoo, 1988, s. 219 - 221.

Kaaviokuva "Trustin" kansainvälisestä vakoiluverkostosta vuosilta 1921–1928. Centralne Archiwum Wojskowe.

Sotilasasiamiehet

Suomen puolustuslaitosta ja sen historiaa esittelevän "Puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhan ajan historia" -teoksen johdannossa todetaan: "... kansakunnan turvallisuus vaatii puolustusvoimia. Asevoimat ovat siten osa valtion politiikan kokonaisilmettä. Toisaalta sotaväki on instituutio, jonka sisäinen rakenne ja toiminta ovat tarkasteltavissa erillisenä."⁹ Tässä luvussa käsitellään Suomen ja Puolan sotilaallisia suhteita ja keskinäistä yhteistyötä, jossa molempien maiden yleisesikunnilla sekä sotilasasiamiehillä oli tärkeä rooli. Mainittakoon, ettei sotilasasiamiesten värikästä historiaa sen suuresta merkityksestä huolimatta ole vielä tutkittu tarkemmin sen paremmin Suomessa kuin Puolassakaan.¹⁰

Suomen, Puolan ja Viron hallitusmuodot eivät vielä niiden itsenäisyyden alkuaikoina olleet muotoutuneet eikä sotilasasiamiestenkään toimenkuva vielä ollut selkeä. Ulko- ja Puolustusministeriö kiistelivät keskenään sotilasasiamiehen asemasta, mikä lähetystöissä aiheutti kiistaa asiamiesten ja lähettiläiden kesken. Esimerkiksi Puolan suurlähettiläs Michał Sokolnicki ja sotilasasiamies Adam Romer ajautuivat avoimeen yhteenottoon, joka huipentui, kun Romer 31.12.1921 kertoi Suomen yleisesikunnan päällikölle kenraali Oskar Enckellille, että Puola tukee Suomea Karjalan kysymyksessä. Suurlähettiläs Sokolnickin 17.4.1923 lähettämästä salaiseksi luokitellusta kirjeestä Puolan Ulkoministeriöön käy ilmi, että Romer oli hänen tietämättään kertonut Enckellille myös Baltianmaiden sotilasasiantuntijoiden käymistä neuvotteluista. Sokolnicki oli saanut tietää asiasta Viron suurlähettiläältä Friedrich Akelilta, joka oli kertonut siitä Puolan Virossa toimineelle sotilasasiamiehelle Konstanty Ablamoviczille. Kiistely jatkui kuukausia. Skandaalin taustalla olivat tosiasiaissa Sokolnickin epäselvät rahaasiat ja se, että Romer oli loukkaantunut tämän jätettyä hänet kutsumatta viralliselle vastaanotolle.¹¹ Asia meni niin pitkälle, että lähetystön kansliapäällikkö Tadeusz Ziabickin sanottiin nimitelleen lähettilästä varkaaksi. Puolan hallitus ratkaisi asian kutsumalla molemmat riitapukarit kotiin. Ajan myötä lähettiläiden ja sotilasasiamiesten toimenkuvat selkiytyivät, ja lähetystöjen ilmapiiri parani.

Vuonna 1920 Suomella oli sotilasasiamiehet Riassa, Varsovassa, ja

9 Porvoo, Helsinki, Juva, 1988. Ks. myös Kristina Nyman, *Finlands war years 1939 - 1945. Sotahistoriallisia julkaisuja* 4. Mikkeli, 1972.

10 Vt. Viro: Jaak Pihlak, *Eesti sõjaväeatašeed 1918 - 1940. Diplomitöö*. Ohjaaja Eero Medijainen. Tartto, 1995 ja Saksa: Manfred Kehrig, *Die Wiedereinrichtung des deutschen militärischen Attaché - Dienstes nach dem ersten Weltkrieg (1919 - 1933)*. Hrsg.: Militärgeschichtliches Forschungsamt Freiburg, 1966. (*Militär-gesch. Stud.* 2).

11 MSZ Michał Sokolnickin kirje Ulkoministeriölle 17.4.1923 ja Adam Romerin kirje pääesikunnan II osaston johtajalle 6.1.1923 jne.

Puolalaiset risteilijät
General Haller ja
Comendant Pilsudski
rivastovierailulla
Helsingin
rannasatamassa
lokakuussa 1923.
Helsingin
laupunginmuseo.

Pariisissa.¹² Tallinna liitettiin Varsovassa olleen sotilasasiamiehen toimialueeseen. Vuodesta 1930 lähtien Tallinnan asiat hoidettiin Helsingistä käsin, jolloin Varsovan sotilasasiamiehen toimialueeseen lisättiin Romania ja Tšekkoslovakia.

Suomen Varsovan-lähetystössä ylin toimivalta kuului Boris Gyllenbögelle jo ennen, kuin hänet nimitettiin virallisesti lähettilääksi 30.4.1920. Hän oli vastuussa myös Suomen turvallisuuteen liittyvistä kysymyksistä.¹³ Eero Elfvengrenin mukaan 25.5.1920 annettiin viralliset ohjeet Varsovassa toimivalle sotilasasiamiehelle. "Niiden mukaan hänen tuli kiinnittää huomiota mm. Puolan hallitukseen ja sen mieltäpitäisiin Suomesta, Puolan armeijaan ja sen taistelukykyyn ja sotasuunnitelmiin sekä upseerien asemaan armeijassa, bolševikkien sotavoimiin, niiden taistelukykyyn ja sotasuunnitelmiin sekä saksalaisten esiintymiseen Neuvosto-Venäjän armeijassa ja sotilaallisiin tietoihin Saksan, Latvian, Liettuan ja Viron armeijoista."¹⁴

Suomen ensimmäisenä sotilasasiamiehenä Varsovassa toimi 26.5.1920–3.5.1921 välisenä aikana eversti Carl Gaston Ahrenberg (1878–1922).¹⁵ Sen jälkeen seurasi tauko, jonka jälkeen 3.8.1923 virkaan nimitettiin everstiluutnantti Carl Gustav Conrad Ernst (1868–1952). Hän

12 Puolustuslaitos, s. 227.

13 Ulkoasiainhallinnon Matrikkeli 1918 - 1993. 1. Toimittaneet Jussi Nuorteva ja Tuire Raitio. Ulkoasiainministeriö. Mikkeli, 1993, s. 186.

14 Eero Elfvengren, Suomen yleisesikunnan organisaatio vuosina 1918 - 1939. Helsinki, 1996, käsikirjoitus s. 175.

15 UM, 5 F Gyllenbögel, Karl Walter Boris.

oli 29.6.1920 lähtien ollut lähetystössä ensin avustajana ja myöhemmin va. asiainhoitajana 7.5.1921–18.2.1923 välisenä aikana. Sotilasasiamiehen tehtävien jälkeen hän toimi lähetystössä avustajana 21.8.1935 asti ja viipty lähetystössä sen jälkeenkin aina syksyyn 1939 saakka.¹⁶ 30.8.1926–30.5.1930 sotilasasiamiehenä oli Carl Birger Helsingius.¹⁷ Hänen jälkeensä virkaa hoiti toukokuusta 1930 heinäkuuhun 1933 everstiluutnantti Antero Johannes Svensson (1892–1946), jonka toimialueeseen kuuluivat myös Tšekkoslovakia ja Romania.¹⁸ Svensson oli taustaltaan jääkäri. Hän oli vuonna 1926 valmistunut Sotakorkeakoulusta, jossa hän myöhemmin opetti sotahistoriaa. Puolassa häntä pidettiin sivistyneenä ja hyväntahtoisena, mutta myös varsin hyväuskoisena ja viinaanmenevänä miehenä. Hänen sanottiin tulleen taloudellisesti hyvin toimeen ja puhuneen sujuvasti ruotsia ja saksaa sekä lisäksi jonkin verran ranskaa ja puolaa.¹⁹ Svensson yleni kenraalimajuriksi ja hänelle myönnettiin 2. luokan Mannerheim-risti 16.8.1941.²⁰

Svenssonin seuraajaksi tuli 11.10.1933 alkaen Karl Åke Slöör, joka jatkoi tehtävässä vuoteen 1937 saakka. Hän oli entinen jääkäri ja oli aloittanut sotilasuransa 1918. Sotakorkeakoulusta hän valmistui 1932, minkä jälkeen hän melko pian tulikin jo Puolaan. Hänen sanottiin Svenssonin tavoin olleen sivistynyt ja hienotunteinen sekä lisäksi hyvin elämänmyönteinen ja iloluontoinen persoona. Slöör osasi englantia, ranskaa ja saksaa sekä jonkin verran myös puolaa. Sotilaspiireissä hänet tunnettiin hyvin ja häntä pidettiin ahkerana, mutta hän ei koskaan kuulunut Suomen puolustusvoimien korkeimpaan eliittiin.²¹ Slöörin jälkeen sotilasasiamiehenä oli aina toisen maailmansodan alkamiseen saakka Hans Olof von Essen (1900–1973), jonka toimialueeseen kuuluivat Varsovan lisäksi myös Praha ja Bukarest. Myös von Essen sai Mannerheim-ristin.²²

Ennen Suomessa toimineiden Puolan sotilasasiamiesten esittelyä vielä muutama sana Puolan armeijan yleisestä johtamisesta. Puola itsenäistyi Piłsudskin johdolla heti keskusvaltojen luhistuttua marraskuussa 1918. Piłsudskista tuli Puolan asevoimien ylipäällikkö 11.11.1918, jolloin alkoi koko puolustuslaitoksen jälleenrakentaminen. Sotaministeriö perustettiin 10.12.1918, ja virallinen asetus pääesikunnan perustamisesta annettiin 7.1.1921. Sen johdossa toimivat ajallisessa

16 Ulkoasiainhallinnon Matrikkeli, s. 159 sekä AAN, Attachaty sygn. A II / 100, s. 5.

17 Finnska kadettkarens elever och tjänstemän Supplement 1812 - 1921. Biografiska anteckningar: Samlade av Sigurd Nordenstreng. Helsingfors, 1922, s. 139.

18 Suomen Jääkärien Elämäkerrasto, 1975, Sotatieteen Laitoksen julkaisuja XIV, Vaasa, 1975, s. 645.

19 AAN, Attachaty, sygn. A II/100, s. 81.

20 Varsovassa oleskelunsa loppuaikoina hänet hakattiin ja ryöstettiin yöllä 6.4.1933 Marszałkowskakadulla Varsovassa, AAN, Attachaty, sygn. A II/100, s. 86.

21 Sama, s. 51.

22 Kadettiupseerit 1920 - 1985. Kajaani, 1985, s. 91.

*Suomen
sotilasasiamiehet
Varsovassa: eversti
Carl Gaston
Ahrenberg
26.5.1920–3.5.1921,
eversti Karl Birger
Helsingius
30.8.1926–30.5.1930,
everstiluutnantti
Antero Johannes
Svensson
30.5.1930–30.6.1933,
majuri Karl Åke
Slöör
11.10.1933–16.7.1937
ja majuri Hans
Olof von Essen
29.7.1937–1939.
Sotamuseo.*

*Majuri Tadeusz
Jaroszewicz oli Puolan
sotilasiamiehenä
Helsingissä vuodet
1931–1933. Centralne
Archiwum Wojskowe.*

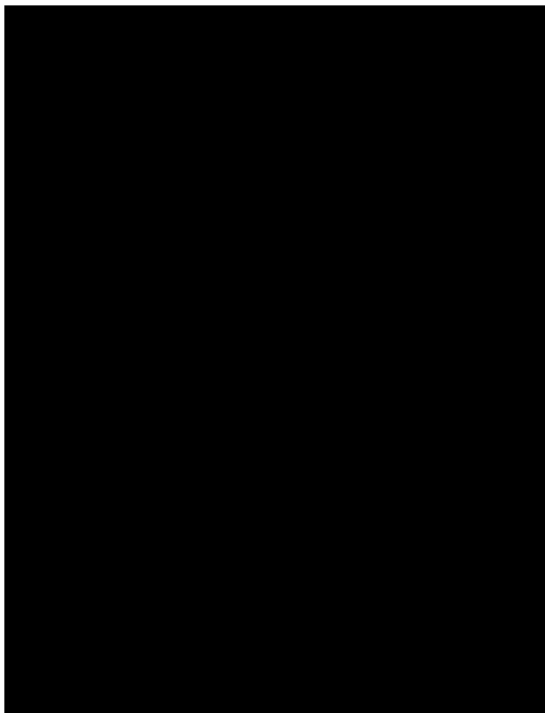
järjestyksessä kenraali Stanisław Szeptycki (15.9.1918–10.3.1919), eversti S. Stanisław G. Haller (10.3.1919 – heinäkuuhun 1920), kenraali Tadeusz Rozwadowski (7.1920–2.4.1921), kenraali Władysław Sikorski (2.4.1921–16.12.1922), marsalkka Józef Piłsudski (1.1.1922–9.6.1923), kenraali Stanisław Haller (9.6.1923–15.12.1925), kenraali Edmund Kessler (16.12.1925 – toukokuuhun 1926), kenraali Stanisław Burhardt-Bukacki (toukokuusta 1926–28.6.1926), kenraali Tadeusz Piskor (28.6.1926–3.12.1931), kenraali Janusz Gąsiorowski (3.12.1931 – kesäkuuhun 1935), kenraali Wacław Stachiewicz (kesäkuusta 1935–17.9.1939) ja eversti Aleksander Kędzior (marraskuusta 1939–5.6.1940). Piłsudski oli siis samanaikaisesti sekä Puolan valtion että puolustusvoimien ylin johtaja.²³

Heti Piłsudskin kuoleman jälkeen vuonna 1935 Puolan tasavallan presidentti nimitti armeijan tarkastajan, kenraali Edward Smigły-Rydzin (1886–1941) sotaväen ylitarkastajaksi. Tämän tehtävänä oli sodan aikana toimia puolustusvoimien ylipäällikkönä. Piłsudski oli aikoinaan itse esitellyt Smigły-Rydzin presidentille ja toivonut hänestä seuraajaansa. Tällä olikin koko Puolan kansan tuki takanaan. Suomalaisten lehtien mukaan Piłsudski tunsi Smiglyn jalon elämäkulun ja ylevän luonteen esittäessään tätä seuraajakseen.²⁴

23 Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej. Redakcja naukowa prof. Jacek M. Majchrowski, Warszawa, 1994, s. 199.

24 Karjala, 3. syyskuuta 1936 ja Puolan uusi marsalkka. Suomen Sotilas, nr. 24 1936, s. 545 - 546.

*Majuri Stanisław Gano
toimi Puolan
sotilasiamiehenä
Helsingissä vuosina
1933–1935. Centralne
Archiwum Wojskowe.*

Ensimmäisenä Puolan sotilasiamiehenä Helsingissä toimi joulukuun 1921 saakka eversti Mieczysław Pożerski, joka oli vaimoineen majoitettu hotelli Seurahuoneeseen (Sociehusek). Hänen adjutanttinsa luutnantti M. Bock puolestaan asui Puistokadulla (Puistokatu 1). Sotilasiamiehen toimisto sijaitsi Pohjois-Espladadi 25:ssä. Hänen jälkeensä tuli Helsinkiin ratsumestari Adam Chyzów-Romer (Ks. myös liite 6). Sekä Bockin että Romerin apulaisena toimi Jan Władysław Lemański, jonka virka kuitenkin rahan puutteen vuoksi pian lakkautettiin.²⁵

Kuten aiemmin on tullut esille, Romer viipyi Helsingissä huhtikuuhun 1923, jolloin virkaa Puolan sisäasiainministeriön mukaan jo hoiti kapteeni Aleksandro Łubieński. Hänen toimikautensa jäi niin ikään lyhyeksi. Hänen seuraajakseen tuli 8.10.1924 kapteeni Konrad Libicki²⁶, joka jatkoikin tehtävässään aina vuoteen 1927 saakka. Hänen jälkeensä ehti vielä samana vuonna olla Helsingissä lyhyen aikaa Stanisław Łaniewski, jonka seuraaja Marjan Stanisław Chodacki jatkoi virassa aina vuoteen 1931 asti. Hänestä "Suomen Sotilas" kirjoitti: "Kapteeni Chodacki tekee henkilönä erittäin rehdin ja miellyttävän vaikutuksen ja on varmaan löytävä pienessä maassamme lukuisasti ystäviä."²⁷ Suo-

25 C A W, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW), 1773/89/536 - 537 ja Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Centrala i placówki w 1921 R. AAN, zespół akt Polska służba zagr., sygn. 1921, s. 24.

26 Sama.

27 Ulkomaalaisia sotilasiamiehiä Suomessa. Suomen Sotilas, nr. 45 - 46 1927, s. 970.

*Majuri Władysław
Gofryd Ludwig Łoś oli
Helsingissä
sotilasiamiehenä lähes
yhtäjaksoisesti vuodet
1935–1939. Centralne
Archiwum Wojskowe.*

malainen lehdistö suhtautui muutenkin hyvin lämpimästi puolalaisiin sotilasiamiehiin.

Vuonna 1931 saapui Helsinkiin eversti Tadeusz Jaroszewicz, joka varmuudella oli virassa vielä vuonna 1933²⁸, jolloin hänen tilalleen tuli majuri Stanisław Gano, joka yleni lopulta aina prikaatinkenraaliksi asti. Hän kuoli Marokossa 5.7.1968. Viimeistään keväällä 1935 Helsingissä oli jo uusi mies, majuri Władysław Łoś²⁹, jolla oli läheiset suhteet puolalaisvirolaiseen kollegaansa, kulttuuriasiamies Norbert Żabaan.³⁰ Huh-
tikuussa 1938 hoiti tehtävää jälleen uusi mies Stanisław Szczekowski³¹, jonka jälkeen Władysław Łoś palasi Helsinkiin ja hoiti virkaa everstiksi ylennettynä aina lähetystön sulkemiseen saakka 1941.³² Häneen oli edellisellä kerralla oltu ilmeisen tyytyväisiä ja sodan uhatessa hänen kokemustaan jälleen kaivattiin. Łoś muutti kesäkuussa 1941 Tukholmaan, jossa hän ei kuitenkaan saanut koulutustaan vastaavaa työtä, vaan joutui elättämään itseään tavallisena tehdastyöläisenä. Łoś ei enää nähnyt entistä kotimaataan, sillä hän kuoli äkilliseen sydänkohtaukseen 1.10.1948. (Ks. myös liite 7).

28 Rocznik służby zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 kwietnia 1933 R. Warszawa, 1933, s. 161.

29 Sama... według stanu na 1 kwietnia 1936. Warszawa, 1936, s. 51 ja Puolan sotilasiamies vaihtunut. Suomen sotilas, nr. 13 - 14, 1935, s. 339.

30 Pullat, Juhuslik kohtumine. Vana diplomaadi mälestuskilde...

31 Sama... według stanu na 1 kwietnia 1938. Warszawa 1938, s. 63.

32 AAN. Polska służba Zagraniczna po 1 września 1939 R. Londyn, 1954, s. 48.

Miten Puolassa suhtauduttiin Saksan vaikutuksen kasvuun Suomessa

Suurvallat olivat kiinnostuneita lisäämään sotilaallista vaikutusvaltaansa Suomessa mahdollisimman nopeasti. Saksan kanssa Suomella oli hyvät kauppa- ja kulttuurisuhteet, jotka ulottuivat aina hansakaupan kukoistuskauteen asti. Saksa oli myös tukenut valkoisia vuoden 1918 sisällissodassa, ja Suomen olikin helppo kehittää suhteitaan Saksaan myös sotien välisenä aikana. Puolan Helsingin lähetystössä tilannetta seurattiin tarkasti. (40 Rudolf Holsti arvosteli vallitsevaa suuntausta ja lähetti mm. 6.3.1929 Genevestä suurlähettiläs Idmanille kirjeen, jossa hän kovin sanoin tuomitsi Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan harjoittaman politiikan ja arvosteli myös Suomen lehdistöä liian saksalaismielisestä kirjoittelusta. Ruotsinkielisiä lehtiä hän nimitti "patasaksalaisiksi".³³

Saksasta palanneet jääkärit olivat yhdessä suojeluskuntalaisten kanssa muodostaneet valkoisten joukkojen selkärangan vuoden 1918 sisällissodassa. Myös hyvin koulutettu ja aseistettu Saksan Itämeren divisioonaa vaikutti ratkaisevasti taistelujen kulkuun. Valkoiset olivat saaneet loppuvuodesta 1917 lähtien Saksasta myös aseita. Tämän pohjalta on ymmärrettävää, että sekä Ruotsalainen Kansanpuolue että Kansallinen Kokoomus kannattivat suuntautumista Saksaan ja suhtautuivat vastavasti Baltianmaihin ja Puolaan varsin viileästi. Saksan vaikutus olikin suuri, ja Suomessa toimi esim. jo vuoden 1920 loppupuolella kolme saksalaista järjestöä, Deutscher Verein, Deutsch-Finnischer Verein ja Finnlands Kämpfer, joista ensimmäinen oli pyrkimyksiltään monarkistinen. Deutsch-Finnischer Vereinin puolestaan perustivat suomalaiset germanofiilit yhdessä saksalaisten upseerien kanssa 1918. Siihen kuului yli 500 jäsentä, ja sen puheenjohtajana toimi W. Ruin. Kunniajäseniä olivat mm. von der Goltz, Hindenburg ja Ludendorff sekä monet yliopiston opettajat. Finnlands Kämpferin tarkoituksena taas oli lisätä Saksan vaikutusvaltaa Suomen armeijassa.³⁴ Huhtikuussa 1923 von der Goltz kävi henkilökohtaisesti Suomessa, ja samana kesänä toteutettiin myös saksalainen laivastovierailu.³⁵

Berliinissä ja Saksan Tukholman-lähetystössä suunniteltiin jo vuonna 1918 Saksan vaikutusvallan kasvattamista Suomessa. Suunnitelman toteutuksesta vastasi kapteeni Hans Koch, joka oli yksi Saksan etevimpiä sotilasvakoilijoita. Koulutukseltaan Koch oli sotilasinsinööri ja oli

33 KA, K.G. Idmanin kokoelma.

34 Raimo Pullat, Itämeren rutto, s. 28.

35 MSZ, 5805. Puolan Helsingin lähetystöstä Varsovaan 10.4.1923 lähetetty erittäin salaiseksi luokiteltu kirje, nr. 91/T General v. der Goltz i pobyt jego w Finlandji. Samassa täydennystä edelliseen raporttiin 23.4. 1923 nr. 99/5.

*Suomalaisten
upseerien vierailu
Varsovaan
heinäkuussa 1929.
Kuvassa toinen
vasemmalta on
eversti K. L. Oesch.
Äärimmäisenä
oikealla Suomen
Varsovan
sotilasasiamies Carl
Birger Helsingius.
Archiwum
Dokumentacji
Mechanisznej.*

työskennellyt aiemmin mm. sotatarviketehtaassa. Virallisesti hän oli Helsingissä Krupp & Spandau -nimisen yhtiön edustajana. Koch oli von der Goltzin ystävä ja oli toiminut tämän adjutanttina Suomen sisällissodassa. Hänellä oli myös Suomessa paljon hyviä suhteita. Hän tunsi mm. Kannaksen rajakomendantin everstiluutnantti Erik Heinrichsin, jonka kautta hänen oli mahdollista solmia suhteita myös Pietariin ja Sortavalaan, jonne hän mm. myi autoja. Tämän mahdollisti hänen apulaisensa Steffersohnin hyvät suhteet suomalaisiin kommunisteihin. Kochin apuna Saksan propagandakoneistoa pyöritti Saksan Itämeren divisioonan kapteeni Wilhelm Maens.³⁶ Suomen suurlähettiläille muistutettiin sekä Pariisissa että Lontoossa, ettei Saksalla Versailles'n rauhansopimuksen mukaan ollut lupaa lähettää sotilasneuvonantajia ulkomaille. Lontoossa Chamberlein oli itse puuttunut asiaan.³⁷

Saksan vaikutus näkyi vahvasti myös Helsingin yliopistossa, jossa kemian professori Edvard Hjeltin (1855–1921) toimesta järjestettiin mm. keräyksiä varattomille saksalaisille opiskelijoille.³⁸ Suomalaisissa kirjakaupoissa myytiin saksaksi painettuja Puolan vastaisia esitteitä, ja mm. 75 prosenttia Suomessa esitetyistä elokuvista oli saksalaisia.

Englanti siirsi kaupallisen edustustonsa Tallinnan ja myös ranska-

36 MSZ, 5809. Puolan sotilasasiamies Pozerskin raportti Varsovaan nr. 1272, 9.11.1920, Wplywy niemieckie w Finlandji.

37 AAN, Ambasada w Londynie 15, kopio T. Filipowiczin kirjeestä nr. 33 Puolan ulkoministerille 20.5.1926.

38 Edvard Hjelt toimi yliopiston rehtorina 1907 - 1921, sijaiskanslerina 1919 - 1917 ja v.t. kanslerina 1917 - 1921. Ks. Kuka kukin oli. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista, Keuruu, 1961, s. 179 ja Helsingin yliopisto 1917 - 1990. III osa. Kirjoittaneet Matti Klinge sekä Rainer Knapas, Anto Leikola, John Strömberg; Keuruu 1990. Suomen saksalaismielisestä politiikasta vt. myös MSZ 5805, belgialaisessa "La Nation Belge" 25.3.1923 ilmestynyt artikkeli "La Finlande est alle germanophile".

laiset valittivat, että esimerkiksi Stockmann suosii liiaksi saksalaisia tuotteita. Saksan propagandaa johdettiin Tukholman lähetystöstä käsin.

Jääkärit juhlivat 25.2.1923 näyttävästi Saksasta paluunsa viidettä vuosipäivää, ja mm. Hindenburgille ja kenraali Ludendorffille sekä keisari Wilhelmille lähetettiin tervehdyssähke.³⁹ Puolan suurlähettiläs Tytus Filipowicz kirjoitti 20.3.1923 Puolan Ulkoministeriöön, että saksalaismielisyys nostaa koko ajan selvemmin päätään Suomessa (ze nastroje filogermanskije rozwijaja się coraz piękniej).⁴⁰ Hän jatkoi, että yhä enemmän ollaan sitä mieltä, että Suomen tulevaisuus riippuu Saksasta ja Suomessa sanotaankin, että "koska saksalaiset auttoivat meitä häädässä, on meidän vuoromme nyt auttaa heitä." Filipowiczin mielestä Puolan pitäisikin nyt katsella ennen kaikkea Viron ja Latvian suuntaan ennen kuin saksalaismieliset ajatukset valtaavat niissäkin alaa ja ne perustavat yhteisen Baltian liiton ilman Puolaa.⁴¹ Saksan tappio ensimmäisessä maailmansodassa oli pakottanut Suomen pyrkimään irti sen vaikutuspiiristä, sillä Suomi tarvitsi sodan voittaneiden länsivaltojen tunnustusta itsenäisyydelleen. Tehtävä oli vaikea ja pyrkimyksestä huolimatta Saksan vaikutus Suomessa oli koko sotien välisen ajan suuri, mikä luonnollisestikaan ei miellyttänyt Puolaa. Sen sotilasasiamiehet seurasivatkin koko ajan tarkasti saksalaisten liikkeitä Suomessa. Suomea rasittivat lisäksi huonot suhteet Neuvosto-Venäjään.⁴²

Erityisen tarkasti Puolan lähetystössä seurattiin Saksan tiedustelupäällikön eversti Kühenthalin Suomen vierailua elokuussa 1928 ja hänen yhteyksiään Helsingissä asuvaan saksalaiseen reservin kapteeni ja "Finnische Aktiengesellschaft OY Transmarin A.G. für Import Deutscher Kraftwagen u. Zubehörin" toimitusjohtajaan Herman Souchoiniin.⁴³

Puola ei suinkaan ollut ainoa, joka oli kiinnostunut saksalaisten liikkeistä. Myös Ranskan Lontoon sotilasasiamiehen toimistossa oltiin erittäin kiinnostuneita Saksan vaikutuksesta Suomessa. Mm. ranskalaiset olivat myös huolestuneita mahdollisesta Englannin merkityksen lisääntymisestä Suomessa. Pariisissa seurattiinkin tarkasti englantilaisen kenraalin Kirken vierailua Suomessa vuonna 1924.⁴⁴ Englantia ei kiinnostanut koko Itämeren ja Suomenlahden hallitseminen, mutta se halusi

39 Helsingin lähetystöstä lähetetty raportti Puolan Ulkoministeriöön nr. 50/T, 21.2.1923, MSZ 5805.

40 Sama.

41 Sama.

42 Pullat, Juhuslik kohtumine. Vana diplomaadi mälestuskilde; vt. myös Puolan Helsingin lähetystöstä Ulkoministeriöön lähetty kirje nr. 65/5 11.5.1929, MSZ, Ambassade w Berlinie 68.

43 AAN, sygn. A II/95, s.18 ja 239. Puolan pääesikunnan II osaston apulaisjohtaja Pelczyńskiin salainen kirje Puolan Helsingissä toimineelle sotilasasiamiehelle. 25.9.1928.

44 CAW, Kopio Puolan Lontoon sotilasasiamies Podoskin salaisesta raportista 2.10.1924.

itselleen kuitenkin jonkinlaista vaikutusvaltaa alueella. Samanlaista maltillista politiikkaa Englanti oli noudattanut jo Pariisin rauhanneuvotteluissa vuonna 1919, joissa se ei halunnut liikaa ärsyttää Saksaa, vaan halusi mm. Gdanskin ja Klaipeidan (Memel) olevan vapaakaupungeja eikä kuuluvan Puolalle ja Liettualle. Puolan vastustuksesta huolimatta Englannin tahto myös toteutui.

Suomen yleisesikunnan päällikkö eversti Kurt Martti Wallenius (keskellä) ja eversti K. B. Helsingius (kolmas oikealta) seuraamassa Puolan armeijan sotaharjoituksia toukokuussa 1930. Archiwum Dokumentacji Mechanisznej.

Yhteistyötä tiedustelutoiminnan alueella

Suomen ja Puolan välisten ulko- ja turvallisuuspoliittisten suhteiden taustalla oli Neuvosto-Venäjää kohtaan tunnettu yhteinen pelko ja viha. Samaan aikaan kommunismin ideologia houkutteli tuhannet ihmiset muuttamaan, Suomi ja Puola mukaan lukien, kaikkialta Itä-Euroopasta Venäjälle. Laitonta maastamuuttoa tutkineen Auvo Kostiaisen mukaan loikkareiden joukossa oli myös vakoojia.⁴⁵

Myös Venäjällä seurattiin tilannetta tarkasti. Suomen (Etsivän Kes-

45 Auvo Kostiaisen, Loikkaarit. Suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon. Helsinki, 1987, s. 36 - 37 ja 102 - 103.

kuspoliisin) 17.7.1923 Puolan 4-D-osastolle lähettämästä venäjänkielisestä kirjeestä käy ilmi, että GPU:n Leningradin osaston johtaja Medved oli saapunut salaiselle tarkastusmatkalle Suomeen. Kirjeessä myös todetaan, että bolševikkien on hyvin vaikea saada jalansijaa Suomesta, ja GPU haluaisikin oman toimipisteensä Suomeen ja Puolaan. Kirjeen oli allekirjoittanut Villo Vang-Lessig.⁴⁶

Suomen ja Neuvosto-Venäjän välinen vakoilu olikin 1920-luvun alkupuolella varsin aktiivista, ja myös paljastumisia tapahtui molemmien puolin.⁴⁷ Suurta kohua herätti Venäjän Viipurin konsulaatissa virkailijana toimineen Henryk Walkin pidättäminen. Walk oli vakoillut Suojeluskuntien toimintaa. Vähän tämän jälkeen pidätettiin vakoilusta epäiltynä Leningradissa suomalainen liikemies Lauri Raikas. Yleensä vastaavia tapauksia seurasi vankien vaihto. Raikkaan tapauksen tiimoilta on säilynyt Antti Hackzellin 9.11.1925 ulkoministeri Idmanille lähettämä kirje, josta käy ilmi myös muitakin asiaan liittyviä yksityiskohtia. G.P.U. epäili vakoilusta myös Suomen Pietarin konsulaatin johtajaa Hynnistä ja valtioneuvos Nymannia sekä Uno Koistista. Raikkaan yhtiön epäiltiin niin ikään olleen osallinen tietojen hankintaan. Hackzellin mielestä kysymus oli panettelusta, joka juonsi juurensa T. Hovilaisen ja Albert Enckellin johtaman kauppavaltuuskunnan aikoihin, jolloin Suomella ei vielä ollut Pietarissa konsulaattia, vaan siellä, Hackzellin mukaan, toimi "vakoilujärjestöjen edustajia, kuten esim. Saarela, Parviainen ja Björkelund, joiden toiminta ei ollut bolševikeille tuntematon. On erittäin ikävä, että Koistinen ja Nymann nyt ovat tulleet epäilyksen alaisiksi."⁴⁸

Procopé on kirjoittanut muistelmissaan vuonna 1926, että "Suomen ulkopoliittikan tärkein ja jopa ainoa tehtävä on neutraloida se vaara, jota Venäjän läheisyys merkitsee."⁴⁹ Kommunistien voitto Venäjällä lisäsi Suomessa ja Puolassa tunnettua epäluuloa, ja molemmissa maissa nuoret innokkaat oikeistolaiset pääsivätkin sekä armeijan että yhteiskunnan johtotehtäviin, mikä luonnollisesti huononsi suhteita Venäjään.

Poliittinen elämä oli kiihkeää 20-luvun alun Suomessa ja erityisesti Helsingissä, jossa asui paljon siirtolaisia sekä lännestä että idästä. Joukossa oli mm. paljon venäläisiä valkoemigrantteja ja entisiä Judenitsin luoteisarmeijan sotilaita. Jännitystä lisäsi myös yhteydet Pietariin, jonne oli lyhyt matka niin maitse kuin meritsekin.

Helsingistä muodostui Tallinnan tavoin Venäjän vastaisen vakoilun

46 AAN, Attachaty, sygn. A II / 92, s. 702 - 706.

47 KA, K.G.Idmanin kokoelma. Walkin jutun johdosta 3. marraskuuta 1925 ja AAN, Attachaty, sygn. A II/93/2, s. 175.

48 KA, 6. Idmanin kokoelma.

49 Martti Turtola, Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923 - 1940. Puolustuspoliittinen vaihtoehto. Porvoo, Helsinki, Juva, 1984, s. 15.

keskus, ja useiden ulkovaltojen tiedustelupalveluilla oli hyvät yhteydet suomalaisiin kollegoihin.⁵⁰ 1920-luvun sotilasvakoilussa onkin nähty yhtäläisyyksiä aktivistien toimintaan vuonna 1914.

Suomen yleisesikunnan tiedusteluosastolla oli 1919 yhteensä 48 työntekijää,⁵¹ ja sillä oli toimipisteet Viipurissa, Torniossa ja Sortavalassa. Osaston ensisijainen tehtävä oli hankkia tietoa Neuvosto-Venäjän armeijan rakenteesta ja toiminnasta. Tärkeä osa tehtävän toteuttamisessa oli sotilasasiamiehillä sekä muiden maiden kanssa tehdyllä yhteistyöllä ja tietojen vaihdolla. Neuvostoliiton Itämeren laivaston radioliikennettä ryhdyttiin Suomessa kuuntelemaan 1920-luvun loppupuolella.⁵²

Puolan harjoittama tiedustelutoiminta oli Euroopan suurimpiin kuuluvan maan intressien ja mahdollisuuksien mukaisesti laajamittaista ja kattoi koko itäisen Euroopan Itämereltä Mustallemerelle aina Kaukasiaan ja Turkkiin saakka.

Suomen ja Puolan sekä Viron ja Latvian kesken neuvoteltiin tiedustelun alalla tehtävästä yhteistyöstä ensimmäistä kertaa Tallinnassa 1.–3.8.1922.⁵³ Suomea edusti neuvotteluissa yleisesikunnan päällikkö, kenraali Oskar Enckell. Puolaa, Viroa ja Latviaa puolestaan edustivat

Kenraali Hugo Österman (keskellä) Varsovassa 29.10.1933. Hänen vasemmalla puolellaan K. G. Idman ja oikealla majuri Börje Söderström, joka oli tusavallan presidentin nuorempi adjutantti. Museovirasto.

50 Piotr Eossowski, *Stosunki Polsko - Estońskie 1918 - 1939*. Gdańsk, 1992, s. 27 - 30.

51 Puolustuslaitos 1918 - 1939, s. 226 - 227.

52 Sama.

53 SArk 1401/36, Tsto IV/YE. Lähetystön salaisia kirjoituksia 1923.

Tadeusz Piskor, esikuntapäällikkö Juhan Törvand ja Märtnš Penikis. Yhtenä syynä konferenssin järjestämiseen oli Venäjän vaatimus asevoimien suhteellisesta vähentämisestä, mitä yksikään osallistujamaista ei ollut valmis hyväksymään. Kaikki kannattivat sen sijaan hyökkäämättömyyssopimuksia. Tiedusteluun liittyvissä epävirallisissa neuvotteluissa päädyttiin ilmeisesti periaatteelliseen sopimukseen ja yhteistyö päätettiin aloittaa.⁵⁴ Elfvingrenin mukaan reunavaltioiden sotilasasiamiehet alkoivat ainakin Riassa kokoontua säännöllisiin tietojenvaihtokokouksiin elokuusta 1922. Myöhemmin neuvotteluja käytiin mm. Riassa elokuussa 1923 ja keväällä 1925. Niin ikään 1925 Puolan pääesikunnan eversti Bayer ja tiedustelupalvelun päällikkö Talikowski kävivät Helsingissä neuvottelemassa asiasta.⁵⁵

Varsovassa 2.–5.12.1925 pidettyyn kokoukseen kutsuttiin ainoastaan Romania, Latvia ja Viro, ja viimeksi mainittu osallistui kokoukseen ainoastaan tarkkailijan roolissa. Syyksi se selitti Romanian osallistumisen. Tosiasiassa syynä oli kuitenkin Neuvostoliittoa kohtaan tunnettu pelko. Bayer lähetti Suomeen erittäin salaiseksi luokitellun kirjeen, jossa hän tiedusteli, oltiinko Suomessa ylipäätään tietoisia kokouksesta, ja sai tietää, että Helsingissä kyllä oltiin tapahtumien tasalla.⁵⁶

Suomen kutsumatta jättämiseen oli syynä se, että Puolan armeijan edustajien mukaan suomalaiset olivat vuotaneet Riian kokouksen tietoja saksalaisille.⁵⁷

Varsovassa käsiteltiin lähinnä tiedusteluun liittyviä teknisiä yksityiskohtia ja neuvoteltiin mm. mahdollisesta tietojen vaihdosta ja itänaapurissa vallitsevista olosuhteista sekä vastavakoilun ja radioliikenteen kuuntelun ongelmista. Lisäksi keskusteltiin suhtautumisesta kommunistien toimintaan.⁵⁸ Puolan pääesikunnan everstin Kutrzeban ja everstituutnantti Bociańskin sanottiin osoittaneen kokouksessa suurta asian-
tuntemusta.⁵⁹ Kokouksen järjestelyihin liittyneet jännitteet Suomen ja Puolan välillä johtuivat maiden kesken vallinneesta epäluuloisuudesta ja varovaisuudesta.⁶⁰

Jukka Rislakin mukaan "Suomi oli Walleniuksen aikana 1926 tehnyt vakoilusopimuksen reunavaltioiden, siis Puolan, Viron, Latvian ja Liettuan kanssa."⁶¹ Yhteistyö oli tosiasiassa kuitenkin alkanut jo silloin, kun Suomi ja Puola lähettivät sotilasasiamiehensä Helsinkiin ja Varsovaan.

54 Sama, PK 1172/23. Kenraali Heinrichsin kokoelma, aineistoa omia muistelmia varten.

55 Rislakki, op.cit., s. 120.

56 AAN, Attachaty A II 93/1, s. 325 - 326.

57 sama, s. 837.

58 Sama.

59 sama, s. 714.

60 AAN, Attachaty sygn. A II/177/3, s. 49 - 51, Puolan Helsingin sotilasasiamiehen majuri Konrad Libickin erittäin salainen kirje Puolan pääesikunnan II osastolle nr. 344, 5.11.1925.

61 Rislakki, op. cit., s. 123.

Varsovassa 11.–17.5.1926 käydyissä Suomen ja Puolan välisissä neuvotteluissa päätettiin Neuvostoliiton vastainen raja jakaa neljään osaan. Viron vastuulle jäivät Tallinnan ja Beloostrovin sekä Tallinnan ja Pihkovan väliset alueet ja Latvian osaksi tuli huolehtia Riian ja Pihkovan sekä Riian ja Smolenskin välisestä rajasta. Puolan ja Romanian vastuulle jätettiin alueet Vlnasta Polotskiin, Lvovista Odessaan ja Tsernovicesta Kieviin. Suomen oli määrä omien rajojensa lisäksi tarkkailla Neuvostoliiton Itämeren laivaston liikkeitä. Suomi ja Puola päättivät vielä keskenään hankkia tietoa mm. Neuvostoliiton sotateollisuudesta ja ilmavoimista. Lisäksi sovittiin, että molemmat maat ovat velvollisia ilmoittamaan toisilleen neuvostojoukkojen mahdollisista liikkeistä. Tietoja ei ollut lupa luovuttaa muille valtioille.⁶² Se, kuinka sopimusta käytännössä noudatettiin, on eri asia.

Sotilasasiamiehenäkin toiminut puolalainen vakooja Viktor Drymmer oli jo 6.2.1926 Puolan pääesikuntaan lähettämässään kirjeessä kertonut majuri Eero Heickellin ja majuri Erik Malmbergin tavanneen Tallinnassa Latvian sotilasasiamiehenä toimineen Tepfersin, jolle he olivat kertoneet Suomen olevan kiinnostunut sotilasvakoiluun liittyvästä yhteistyöstä Puolan kanssa.⁶³

Drymmer oli Puolan tiedustelupalvelun keskuksen Wittegin päällikkö Tallinnassa. Wittegillä oli tiiviit yhteydet Puolan muihin tiedustelulaitoksiin kuten Riiasa sijainneeseen Baltiin ja Helsingissä toimineeseen Finiin, josta Varsova sai jatkuvasti tietoa neuvostoarmeijan liikkeistä. Esimerkiksi 30.3.1926 Fin raportoi Puolaan Neuvostoliiton kehittäneen kemiallista aseistustaan ja ilmapuolustustaan. 26.10.1925 se oli kertonut Neuvostoliiton keskittäneen joukkojaan rajoille jne.⁶⁴ Suomi ja Puola kävivät sotilastiedustelua koskevia neuvotteluja usein Tallinnassa.⁶⁵

Tiivistä yhteistyöstä ja yhteisistä intresseistä huolimatta Puolassa suhtauduttiin kriittisesti suomalaisten ammattitaitoon. Lisäksi puolalaiset kritisoivat suomalaisten liiallista alkoholin käyttöä, johon syyllistyivät ainakin yleisesikunnan päällikkö (1927–1930) Kurt Martti Wallenius, suojeluskuntien ylipäällikkö (1921–1944) Lauri Malmberg ja everstiluutnantti Ilmari Relander, joka vuosien 1927–31 aikana toimi myös yleisesikunnan osasto 2:n päällikkönä. Puolan tiedustelupalvelun päällikön sijaisena toimineen majuri Studenckin 16.4.1928 Helsinkiin Puolan sotilasasiamiehelle lähettämä salainen kirje sisältää paljon mielenkiintoista tietoa suomalaisten tiedustelutoiminnasta 1920-luvulla.⁶⁶

62 AAN, Attachaty sygn. A II/177/3, s. 1102, 1109 - 1110, 1122; Vt. myös KA, Holstin kokoelma, kansio 61. Holstin raportti 20.2.1926 Tallinnasta ja SArk 1403/3, TsTo IV/YE. Sal Kirjeistöä 1926.

63 AAN, Attachaty sygn. A II/117/3, s. 58 - 63.

64 AAN, Attachaty sygn. AII/93/1, s. 296 ja 369 - 370.

65 Sama, sygn. A II/95, s. 935.

*Kenraali Hugo
Österman
Pilsudskin luona
lokakuussa 1933.
Archiwum
Dokumentacji
Mechanisznej.*

Malmberg kävi 9.–13.4.1928 Varsovassa, jossa hän ehdotti sekä Puolalle että Romanianle ja Turkille Neuvostoliiton vastaisen vakoilun kehittämistä. Ajatukset pohjautuivat Englannin esittämään ajatukseen Neuvostoliiton saartamisesta Pohjoiselta jäämereltä aina Mustallemerelle saakka.⁶⁷ Malmberg kertoi Suomen olevan valmis antamaan Puolalle luvan värvätä Helsingissä vakoilijoita, jotka sitten lähetettäisiin Neuvostoliittoon. Suomi vaati vastaavasti samoja oikeuksia Puolassa ja mm. Vilnassa. Niin ikään Malmberg ehdotti Suomen ja Puolan välistä upseerivaihtoa. Hänen sanottiin toistuvasti painottaneen Walleniuksen olevan vakoiluun liittyvissä kysymyksissä hänen kanssaan samaa mieltä. Malmberg ei myöskään ollut peitellet Relanderia kohtaan tuntemaansa vastenmielisyyttä ja oli avoimesti kertonut Suomen tekevän yhteistyötä myös Englannin kanssa, jolla oli mm. lupa värvätä vakoilijoita Helsingissä.

Malmbergilla oli myös henkilökohtaisia suhteita mm. Scotland Yardiin ja Intelligence Serviceen. Puolalaisille jäikin epäselväksi tekikö Malmberg ehdotukset Englannin toimesta vai halusiko hän vilpittömästi parantaa maiden välistä yhteistyötä. Malmbergin innokkuus saattoi

66 Sama, s. 584 jj.

67 AAN, Attachaty sygn A II 95, s. 609 - 612, Puolan pääesikunnan II osaston apulaisjohtaja Studenckin erittäin salainen kirje Helsingin sotilasasiamiehelle 16.4.1928; vt. myös Martti Sinerma, Lauri Malmberg ja suojeluskunnat. Keuruu 1995.

johtua esimerkiksi Relanderin vastustuksesta ja Kasatkinin tapauksesta. Malmberg ei ollut Puolassa kovin pidetty, mutta hänen asiantuntemustaan arvostettiin.⁶⁸

Suurlähettiläs Harri Holma lähetti Walleniukselle 27.12.1926 Berliinistä kirjeen, jossa hän mm. sanoi: "minusta näytti, että Reichseweh-
rin herrat koettivat Malmbergilta saada Puolan ylösmarssisuunnitelman." Jäi epäselväksi onnistuivatko he oikeissaan.⁶⁹ Samasta kirjeestä käy myös ilmi, että majuri Studencki oli pikapuoliin tulossa Helsinkiin selvittämään asiaa. Hän oli myös kiinnostunut Malmbergin ja Relanderin keskinäisistä väleistä ja heidän asemastaan yleisesikunnassa. Studencki halusi myös tietää, oliko mahdollista, että jokin muu maa, esimerkiksi Englanti, Saksa tai Ruotsi olisi voinut vaikuttaa heihin. Häntä kiinnosti myös Suomen yhteistyö Englannin kanssa ja hän halusi asiasta lisää tietoa.⁷⁰ Sotilasasiamies Marian Chodacki lähetti 23.4.1928

*Suomen sotaväen
päällikkö kenraali
Hugo Österman
Puolan presidentin
Ignacy Mościckyn
luona vuonna 1933.
Mościckyn
vasemmalla puolella
K. G. Idman ja
majuri Karl Siöö.
Sotamuseo.*

68 Puolalaiset suhtautuivat kriittisesti Malmbergiin. Kun hänen tilalleen tiedustelupalvelun päälliköksi tuli majuri Puomio, kirjoitti majuri Gano Puolan tiedustelupalvelun päällikölle Helsingistä 14.12.1934: "Minusta tuntuu, että Puomio (R.P.) on Malmbergia parempi vaihtoehto, sillä hän ei juo niin paljon." Puomiota pidettiin myös sivistyneenä. Vt. AAN, Sztab Główny, sygn. 616/172, s. 348.

69 T21644/3. SARk, Yleisesikunnan Päällikkö, SAAP kirjelmät 1926 - 1927. Suomen lähettiläiden yksityisluontoisia kirjoituksia Yleisesikunnan päällikkö Walleniukselle.

70 Puolalaisista lähteistä saa sen vaikutelman, ettei Suomen puolustusvoimien komentaja Aarne Sihvo ollut kovin suosittu upseereiden keskuudessa. Häntä vastusti myös Suojeluskuntien Ylipäällikkö Malmberg. Sihvon tilalle tuli vuonna 1933 kenraalimajuri Hugo Viktor Österman, joka oli entinen jääkäri ja sotilasasiantuntija. Hän oli myös raitis ja nautti upseerikun-

päaesikunnalle kirjeen, jossa hän luonnehti Walleniusta, Relanderia ja Malmbergia. Chodackin mielestä Wallenius oli nuori ja varsin koke-
maton ja pysyi virassaan ainoastaan Sihvon ansiosta. Hän oli saanut
sotilaallisen koulutuksensa Saksassa, mutta kannatti armeijan suoma-
laistamista eikä muutenkaan ollut sokeasti Saksan kannalla. Puolaan
hän suhtautui korrektisti mutta ei pitänyt sitä varsinaisesti Itämeren
maana. Chodackin mielestä Wallenius oli yhteistyökykyinen mutta hän-
nen kanssaan oli vaikea keskustella, sillä hän ei juurikaan tuntenut
politiikkaa. Chodacki ei pitänyt Walleniusta myöskään sotilasiantun-
tijana. Hänen suhdettaan Malmbergiin Chodacki kuvaili lähinnä viral-
liseksi. Relanderia Wallenius piti suuruudenhulluna eikä osannut suh-
tautua tähän kovin vakavasti. Heidän välejään Chodacki kuitenkin
luonnehti hyviksi.

Relanderista Chodackilla ei ollut juuri mitään hyvää sanottavaa ja
hän luonnehti tätä vainoharhaiseksi ja epävarmaksi. Chodackin mielestä
Relanderilla oli liian suuret käsitykset itsestään ja hän piti tätä niin ikään
suuruudenhulluna. Keskusteluissa Relander käytti Chodackin mukaan
lähinnä muiden ajatuksia ja fraaseja. Entisenä jääkäriinä Relander suh-
tautui hyvin myötämielisesti Saksaan. Chodackin mukaan majuri Re-
lander kuului presidentti Lauri Kristian Relanderin (1883–1942) lähi-
piiriin ja mm. sodan aikana Ruotsin pääesikunnan osastopäällikkönäkin
toiminut sotilasasiamies Frey Rydeberg oli hänen ystävänsä.

Malmberg puolestaan oli Chodackin mielestä kiinnostunut lähinnä
omasta eikä niinkään valtion edusta, ja hänen matkansa esimerkiksi
Romaniaan ja Turkkiin eivät suinkaan liittyneet virkatehtäviin. Malm-
berg oli Chodackin mukaan halunnut käydä valtion kustannuksella
myös Afrikassa.

Walleniuksen osoittama yhteistyöhalukkuus ei Chodackin mielestä
siis näin ollen riippunut niinkään hänen Puolaa kohtaan tuntemastaan
sympatiasta vaan lähinnä Suomen tiedustelupalvelun heikkoudesta ja
Neuvostoliittoa kohtaan tunnetusta pelosta.

Lopuksi Chodacki valotti Englannin tiedustelupalvelun toimintaa ja
kertoi Suomen tekevän Englannin kanssa paljon yhteistyötä, vaikka
Englannin tiedustelupalvelun todellinen keskus sijaitsikin Chodackin
mukaan Tallinnassa. Sen johdossa oli majuri Boyse, jolla oli lisäksi
kaksi apulaista. Toisen nimi oli Chodackin mukaan Ross.⁷¹ Soti-
lasiasiamies Lloydin asemaa Chodacki luonnehti muodolliseksi. Hänen
mukaansa Englannin suurlähetystön passitoimistossa Helsingissä työ-
kennellyt Carr oli todellisuudessa Boysen alainen. Carr sai tietoja mm.

nan luottamusta. AAN, Poselstwo w Helsinkach, 9, Charwatin kirje Puolan ulkoministerille
nr. 1742/T/1, 21.1.1933.

71 Vt. myös Arumäe, op.cit., s. 135. Hänen mukaansa Englannin Tallinnan konsulaatin pas-
siosasto oli oikeasti tiedustelupalvelun keskus. Samoin oli asian laita myös Helsingissä.

eräältä Sortavalassa asuneelta venäläiseltä. Hänen lisäksi ainakin eräs lentokonemekaanikkona työskennellyt Feld (Fild) -niminen mies oli todellisuudessa englantilainen vakooja. Chodackin mukaan myös Suomessa asunut entinen Venäjän merivoimien upseeri Nikolai Bunakov oli Englannin tiedustelupalvelun leivissä. Bunakov oli ollut aiemmin mm. suuruhtinas Romanovin palveluksessa Pariisissa ja työskennellyt Suomen salaisen poliisin hyväksi. Englannin tiedustelupalvelun lisäksi hän oli mukana myös Savinkovin Pariisissa vuonna 1919 perustaman Kansallisen Keskuksen toiminnassa, johon otti osaa myös englantilainen Paul Dukes.⁷²

Vastavallankumouksellinen Kansallinen Keskus oli todellinen uhka Neuvostoliitolle. Kommunistisen Puolueen Politbyroo ryhtyikin vastatoimiin ja käynnisti Trustin nimellä tunnetun operaation, jota johti Felix Dzierżyński.⁷³ Trust vaikutti myös Suomen ja Puolan välisiin suh-

Puolalaiset upseerit saivat suomalaiset kunniamerkit toukokuussa 1934 Varsovassa. Kunniamerkin vastaanottivat apulaisministeri, divisioonankenraali Kazimierz Fabrycy, eversti Furgalski, everstiluutnantti Englicht ja kapteeni Narzymiski. Archiwum Dokumentacji Mechanicznej.

⁷² Rislakki, op. cit., s. 119.

⁷³ Trustiin kuuluivat mm. entinen liikenneministeriön korkea virkamies Fjodorov eli Aleksander Aleksandrovič Jakušev, yleisesikunnan kenraali Potapov, entinen tsaarinarmeijan upseeri Denisov ja 1920-luvun lopulla nousi esille Kasatkin - Staunitz - Opperput (Opperput) - O. poika - Aleksander Eduard Lepeliuz. Aleksander Kutiepovin edustajana ja Trustin yhteismiehenä toimi Varsovassa Artomossov eli Aleksandrovič, vt. CAW 1775/89/388, Krótkie dane o poszczególnych członkach "Trustu".

teisiin ja niiden tiedustelutoimintaan.

Varsovassa on säilynyt todisteita myös tsaarinaikaisen venäläisen vaakoijan Azewin toiminnasta. Myöhemmin hänet tunnettiin myös tsekisti Opperputina. Nämä Tukholmassa 1927 allekirjoitetut asiakirjat eivät oleellisesti tuo Rislakin jo julkaistuihin tutkimuksiin mitään uutta, paitsi ehkä siltä osin, että paperit allekirjoittanut salaperäinen "Moreno" ei uskonut Opperputin vielä kuolleen, vaan jatkaneen yhä toimintaansa.⁷⁴

Romanovin oikeana kätenä tunnettu ja myöhemmin Suomeen paennut kenraali Aleksander Kutiepov liittyi monarkistien välityksellä Trustiin vuonna 1923 Berliinissä. Samasta vuodesta lähtien hän oli yhteydessä Varsovassa asuneeseen Aleksandroviin, jonka hän henkilökohtaisesti tapasi kuitenkin vasta kolme vuotta myöhemmin.

Trustilla oli 1920-luvun alussa yhteyksiä Englannin, Suomen (vuodesta 1924), Viron (vuodesta 1922), Puolan (vuodesta 1922), Tšekkoslovakian, Latvian, Japanin ja Ranskan pääesikuntiin. Suomen pääesikunta sai Kasatkinilta tietoa mm. Puolan ja Viron pääesikunnista ja GPU:n toiminnasta sekä sen ulkomailla toimivista työntekijöistä ja kuulustelumenetelmistä. Lisäksi suomalaiset saivat tietää mm. Mobplanin myymisestä Puolaan ja esimerkiksi Viron Moskovan lähettilään Ado Birkin värväämisestä, ja Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen ja GPU:n yhteyksistä Kommunistiseen Internationaaliin. Suomea saatettiin myös informoida vaikkapa kirkolliskokousten tapahtumista.⁷⁵

Trust oli kuitenkin ulottanut lonkeronsa myös reunavaltioiden armeijoihin ja Neuvostoliitossa tiedettiin sitä vastaan suunnitelluista hankkeista usein jo etukäteen. Näin ollen niihin pystyttiin vastaamaan tehokkaasti. Hankkeiden takana oli usein juuri Trust. Se oli mm. tietoinen Walleniuksen yhteyksistä venäläisiin emigrantteihin. Neuvostoliiton painostettua Puolan karkottamaan siellä asuneet valkoemigrantit jäi Suomi yksin ja joutui myös häätämään joitakin valkoisiin lukeutuneita venäläisiä siirtolaisia.⁷⁶

Eniten huomiota herätti kuitenkin Kasatkin – Opperputin tapaus. Rislakkia lainaten: "Opperput (Aleksander Lepeliusz) järjestytti läntistä maailmaa paljastamalla, että Trusti, joka toimi läheisessä yhteistyössä Suomen, Puolan, Viron ja Englannin yleisesikuntien kanssa, onkin it-

74 AAN, Attachaty sygn. A II/95, s. 988 - 997 Czekista Opperput, godny uczeń carskiego szpiega Azew'a sekä lisäksi CAW, Puolan Moskovan sotilasasiamiehen salainen kirje yleisesikunnan II osastolle 12.7.1927; Puolan Armeijan Keskusarkistossa on säilynyt Kutiepovin lähettinä toimineen Plemjannikovin erittäin mielenkiintoiset venäjäksi vuonna 1927 kirjoittamat Trustia käsittelevät muistiinpanot, joissa on tietoa mm. Kutiepovista, Roman Birkistä, Opperputista, Toivo Vähestä (Petrov), Zverevasta, Reillystä jne.; vt. CAW, Teczka aa "M", 1775/89/388; Moskovassa toimi salainen valkoinen järjestö "M", johon kuuluivat mm. Fjodorov, Kasatkin, Volkov, Denisov jne. GPU valvoi myös sen toimintaa; vt. myös Eero Medijainen, Ado Birgia käsittelevä luku. Looming, 8/1991, s. 1113 - 1121. Medijainen antaa hyvän kuvan Roman Birgin ja Trustin yhteyksistä Viron yleisesikuntaan.

75 CAW, Teczka aa "M" 1775/89/388.

76 Lehtola, op.cit., s. 142.

seasiassa G.P.U:n luoma, naamioitu valejärjestö."⁷⁷

Tätä tukevat puolalaisista lähteistä saadut tiedot, joiden mukaan esimerkiksi Puolan Pariisissa toiminut sotilasasiamies majuri S. G. Iiński kertoi Puolan pääesikuntaan kenraali Kutiepovin paljastaneen Tukholmassa, että Kasatkin-Opperput on GPU:n kätyri.⁷⁸ Kolme päivää myöhemmin Puolan tiedustelupalvelun päällikkö everstiluutnantti Ludwig Bociński kertoi käyneensä Suomessa ja Virossa ja keskustelleensa suomalaisten kollegoiden kanssa Kasatkinista. Relander oli hänen mukaansa ollut vakuuttunut siitä, että Kasatkin oli kaksoisagentti, vaikka sitä olikin vaikea uskoa. Relander uskoi GPU:lla olevan vakoilijoita myös Puolan pääesikunnassa. Ajatus saattoi Bocińskin mukaan olla peräisin saksalaisilta. Hänen mukaansa Relanderin kanssa käytyä keskustelua leimasikin molemminpuolinen epäluulo. Suomalaiset olivatkin valittaneet, etteivät puolalaiset luota heihin, ja toisaalta kertoneet itse epäilleensä Tallinnassa oleskellutta Drymmeriä.

Bocińskin vierailun aikana Kasatkinia ja tämän apurina toiminutta Maria Zahartsenko-Schultzia kuulusteltiin Helsingissä.

Relanderin ja Malmbergin lisäksi kuulusteluihin osallistui yksi venäläinen osaava suomalainen upseeri sekä majuri Talikowski ja luutnantti Łaniewski.

Kasatkin kiisti Niedzińskin olevan G.P.U:n agentti ja väitti samalla Drymmerillä olevan kolmekin tietolähdettä G.P.U:ssa. Kasatkin halusi

77 Rislakki, op.cit., s. 125. Vt. lisäksi Örnulf Tigerstedt, Vastavakoilu iskee. Suomen taistelu neuvostovakoilua vastaan 1919 - 1939. Helsingissä, 1964.

78 CAW, Teczka aa "M", 1775/89/388.

*Puolan yleisesikunnan
päälikkö prikaatinkenraali
Janusz Tadeusz
Gastorowski. Suomen
Sotilas n:o 6/1935.*

näin saattaa vaarallisena pitämänsä Drymmerin huonoon valoon puolalaisten silmissä. Hän kertoi kuulusteluissa myös G.P.U:n tienneen reunavaltioiden Varsovassa pitämästä kokouksesta. Kokonaisuudessaan puolalaisille jäi sellainen vaikutelma, ettei Kasatkin ollut täysin rehellinen.

Seuraavana päivänä Bociański kertoi kuulusteluja seuraamaan saapuneelle virolaiselle majuri Aleksander Normakille oman näkemyksensä kuulusteluista. Hänen mielestään Kasatkin yritti tarkoituksellisesti kylvää eripuraa Viron, Suomen, Puolan ja Englannin tiedustelupalvelujen välille. Hän pyrki jatkuvasti myös vahingoittamaan juuri niiden puolalaisten tiedustelu-upseerien mainetta, jotka olivat häirinneet hänen omaa työskentelyään. Kasatkinin tiedot Neuvostoliiton ongelmista olivat Bociańskin mukaan tosiasiasa peräisin G.P.U:sta.

Tapauksesta kirjoittamansa raportin seitsemännellä sivulla Bociański ottaa esille uuden näkökohdan. Matkustettuaan nimittäin Helsingistä Tallinnaan keskustelemaan asiasta Normakin ja kenraali Juhan Törvandin kanssa oli edellinen todennut asiassa tulleen vasta puoli totuutta esille. Hän oli myös kysynyt, mitä mieltä Bociański oli saksalaisten suhteista neuvostoarmeijaan. Tästä Bociański oli päätellyt koko Kasatkinin tapauksen olleen Neuvostoliiton ja Saksan yhteinen juoni, jossa

Suomen pääesikuntaa oli tietoisesti käytetty hyväksi.⁷⁹

Suurlähettiläs Holma epäili 27.12.1926 Walleniukselle lähettämässään kirjeessä niin ikään Saksan ja Neuvostoliiton olleen luultua tiiviimmässä yhteistyössä keskenään: "Sanoin Malmbergille, ja sanon sen Sinullekin, että luulen nyttemmin Moskovan ja Berliinin sotilaallisesti olleen lähemmässä kontaktissa kuin olemme arvelleet. Tietysti Berliini ei mene Moskovalle kaikkia kertomaan, mutta ajattelen kuitenkin, että vissi varovaisuus meidän puoleltamme on paikallaan..." Holma jatkaa vielä hieman toisesta näkökulmasta: "Joskin en ihaile Puolaa ja joskin olen sitä mieltä, että meidän, Saksan nousun vuoksi, yhä enemmän on haettava Saksan suosiota – se minkä yllä sanoin varovaisuudesta Moskovan ja Saksan ystävyuden johdosta ei muuta tätä kantaani – en pitäisi suotavana täyttää saksalaisten toivomuksia."⁸⁰

Fin lähetti 13.6.1927 Puolan pääesikunnan II osastolle kirjeen⁸¹, jossa kerrottiin Puolan tiedustelupalvelun päällikön tiedustelleen Relanderin Varsovan matkan jälkeen tämän mielipidettä Kasatkinin tapauksesta. Relander oli ollut lyhytsanainen ja tyytynyt toteamaan: "Jos haluatte vielä keskustella Kasatkinista, kääntykää Malmbergin puoleen. En haluaisi itse enää käsitellä koko asiaa." Hän oli myös sanonut koko tapauksen olleen hänen elämänsä epämiellyttävien episodi.⁸² Muuten hän sanoi nauttineensa Puolan vierailustaan ja saaneensa osakseen ainoas-

79 CAW, Teczka aa "M", 1775 (89) 388.

80 SARk,T 21644/3. Yleisesikunnan Päälikkö, SAAP kirjelmää 1926 - 1927. Suomen lähettiläiden yksityisluontoisia kirjeitä Yleisesikunnan päällikö Walleniukselle.

81 CAW, Teczka aa "M", 1775/89/388

82 Sama. Ks. myös Jari Leskinen; Vaiettu Suomen silta. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalta vuosina 1930-1939. Suomen Historiallinen Seura. Bibliothica Historica, 20. Helsinki, 1997, s. 112-122 ja 129-133.

taan hyvää kohtelua. Tuntuukin siltä, että operaatio Trust sai vuosina 1926–27 aikaan jonkinlaisen poliittisen kriisin niin Suomessa kuin Virossakin. Sotilaallinen tiedustelu jatkui myös 1930-luvulla.

Sotilastiedustelun lisäksi Suomessa toimi myös salainen poliisi, Etsivä Keskuspoliisi (EK). Suomen Varsovassa toiminut sotilasasiamies lähetti 13.11.1935 Bukarestista Etsivän Keskuspoliisin päällikölle Esko Riekielle kirjeen, jossa hän paljastaa mahdollisten Suomessa toimineiden neuvostovakoojien nimiä.⁸³ Rislakin mukaan Riekki olisi halunnut luoda "täysin suomalaisen poliisin", mikä kuitenkin ei ollut mahdollista: "Aivan puhtaasti Riekki ei voinut linjaansa toteuttaa, sillä tällaiset järjestelmät eivät tule omillaan toimeen. Niillä täytyy olla yhteistyökumppaneita ulkomailla. 1920-luvun mittaan EK kehitti läheiset viralliset suhteet Ruotsin, Englannin, Viron, Latvian, Liettuan, Puolan ja Saksan salaiseen poliisiin. Japani ilmestyi kuvaan 1930-luvulla."⁸⁴

Riekki arvosti suuresti Viron salaista poliisia. Sen taso oli korkeampi ja koulutus parempaa kuin Suomessa. Tätä mieltä oli myös Holsti, joka kirjoitti 10.4.1926 Tallinnasta: "Meillä Suomessa ollaan aivan liian paljon totuttu katselemaan virolaisia oloja vanhan venäläisen ajan merkeissä. Tosiasia kuitenkin on, että monella alalla Viro nousee ihmeteltävän nopeasti."⁸⁵ Riekki oli 6.–8.4. käynyt Tallinnassa ja selvittänyt lähetystössä oman kantansa Holstille.

Kaksi Varsovan lähetystöstä lähetettyä allekirjoittamatonta kirjettä kertovat Etsivän Keskuspoliisin toimineen myös Puolassa. Kirjeet oli osoitettu Riekielle, ja on mahdollista, että lähettäjä olisi ollut Procopé.

Huhtikuun 9. päivänä 1927 lähetetystä kirjeestä käy ilmi, että Etsivä Keskuspoliisi oli kiinnostunut kommunistien Keski-Euroopassa harjoittamasta toiminnasta ja oli huolestunut aatteen leviämisestä esim. Wienissä ja Prahassa.⁸⁶

Suomalaisille välitti tietoja myös Kawecki niminen henkilö, jonka mukaan työllisyystilanteen paranemisesta huolimatta on syytä olla huolissaan kommunismin leviämisestä myös Puolassa. Tämä käy ilmi 21.10.1927 päivätystä toisesta kirjeestä. Sen mukaan Suomessa oltiin kiinnostuneita myös Puolan salaisen poliisin toiminnasta. Ernstin mukaan Kaweckin oli määrä tulla myös Tallinnaan tapaamaan Riekkiä.⁸⁷

83 KA, K.G. Idmanin kokoelma.

84 Jukka Rislakki, *Erittäin salainen vakoilu Suomessa*. Helsinki, 1982, s. 44.

85 KA, Holstin kokoelma, kotelo 61. Raportti nr. 16 - 1926.

86 KA, Procopén kokoelma, kansio 18.

87 Sama.

Virallista sotilaallista yhteistyötä

Suomen ja Puolan sotilaallisia suhteita käsittelevää tietoa on Suomessa säilynyt vain vähän.⁸⁸ Sen sijaan sodan aikana maan tasalle tuhotussa Varsovassa on säilynyt arkistomateriaalia, joka tarjosi paljon uusia näkökohtia ja tuki lisäksi jo aiemmin Suomessa tehtyjä tutkimuksia (Eero Elfvengren, Auvo Kostianen, Veli Pekka Lehtola, Jukka Rislakki, Martti Turtola jne.)

Tiedustelun alalla tehdyn yhteistyön lisäksi myös Suomen ja Puolan viralliset sotilaalliset suhteet kehittyivät jatkuvasti. Suomen Sotilaan mukaan "Puola ja Suomi ovat aina olleet hyviä ystäviä ja kunnioittaneet toinen toisiansa."⁸⁹

Marraskuun 9. päivänä 1920 Puolan suurlähettiläs Sokolnicki lähetti Varsovaan salaiseksi luokitellun viestin, jossa hän valitti henkilökunnan vähyyttä ja rahan puutetta sekä huonoja yhteyksiä Varsovaan. Oleellisempaa oli kuitenkin se, että hänen mielestään Suomen ja Puolan välisiä sotilaallisia suhteita olisi mahdollista kehittää vielä aiempaa nopeammin. Sokolnickin mielestä Puolan piti tarpeen vaatiessa olla valmis antamaan Suomelle sotilaallista apua Karjalassa. Hän myös mainitsi Suomen olevan poikkeus (curiosum) sodan jälkeisessä Euroopassa, koska sen tulo- ja menoarvio oli tasapainossa.⁹⁰

Suomessa, kuten muuallakin Euroopassa, arvostettiin Puolan asevoimia ja Puolaa pidettiin imperialistisena ja seikkailunhaluisena pidetystä politiikastaan huolimatta merkittävänä sotilaallisena voimatekijänä Euroopassa. Oma vaikutuksensa oli varmasti Piłsudskin vuosina 1919–20 saavuttamalla sotilaallisella menestyksellä. Suomen ja Puolan väliset sotilaalliset suhteet olivat varsin hyvällä mallilla, ja maiden välillä käytiin mm. asekauppaa. Vuonna 1920 Puola mm. osti Suomesta 10 miljoonaa patruunaa englantilaisiin Lewis-kivääreihin ja lisäksi kaksi Condor-tyyppin sotalaivaa sekä hevosia ja suuren määrän pyroksoyliiniä.⁹¹ Lisäksi vuonna 1924 tehtiin vaihtokauppa, jossa Puola sai Suomelta mm. raskaita konekiväärejä ja saksalaisia kiväärejä ja pistimiä. Puola puolestaan antoi Suomelle esim. venäläisiä kiväärejä. Markku Palokangas käsittelee vaihtokauppaa tarkemmin kirjassaan "Sotilaskäsiaseet

88 KA, Wallenius, kotelo 8, K.M. Walleniuksen kirje Uudelle Suomelle sopivassa kohdin julkaistavaksi. "Jotakin totuuksia vakoilusta", jossa hän kirjoittaa: "Neuvostoliittohan vaati muuten kaikki salaiset asiakirjat yleisesikunnasta luovutettaviksi. Niistä oli kuitenkin osa poltettu, osa siirtynyt tuntemattomalla tavalla Rauman seudulta moottoriveneellä länteen, yksi kuorma-autollinen Tornion kautta... Varmuuden vuoksi merkitsen vielä tähän, että minäkin olen jo hyvissä ajoin tallettanut paperini rajojen taakse."

89 Puola ja Suomi. Suomen Sotilas, nr. 6, 1935, 17 v.k., s. 139.

90 MSZ, 5809.

91 CAW, Helsingin sotilasasiamiehen 23.8.1920 lähettämä kirje Puolan Sotaministeriön IV osastolle; saman ministeriön merivoimien osaston johtaja R.Prebskin kirje merivoimien komentajalle 5.10.1920; IV osaston johtajan kirje Puolan Helsingin sotilasasiamiehelle 22.7.1920 jne.

Puolan
leisesikunnan
ääällikkö
Zasiorowski
Vanhankirkon
muistossa
Helsingissä vuonna
1935. Museovirasto.

Suomessa 1918–1988” (Vammala 1991).

Silloin tällöin sattui myös välikohtauksia, jotka eivät myöskään olleet omiaan edistämään maiden välisiä sotilaallisia suhteita. Esimerkkinä mainittakoon marraskuun alussa 1928 Varsovassa pidetyt kansainväliset sotilaiden ratsastuskilpailut. Suomalaiset olivat majoittuneet kaupungin hienoimpaan hotelliin Bristoliin aivan Varsovan keskustassa. Järjestäjät joutuivat vaikeaan tilanteeseen, kun Suomen joukkueen johtajana toiminut von Essen valitti, että hänen papereitaan oli pengottu ja syytti asiasta Puolan pääesikunnan II osastoa.⁹² Kahdenkeskisten salaisten neuvottelujen jälkeen suomalaiset luopuivat syytöksistä ja asia ratkesi sen suuremmitta seurauksitta. Von Essenin väitettiin hotellihuoneessaan olleen niin humalassa, ettei hän vain ollut löytänyt papereitaan.

Korkean tason sotilasvierailut yleistyivät Suomen ja Puolan välillä 1920- ja 30-luvuilla. Esimerkiksi Suomesta kävi korkea-arvoisia upseereita Puolassa jo kesällä 1929. Hyvässä muistissa on myös Walleniuksen Puolaan tekemä vierailu, jolloin hän mm. tapasi Piłsudskin ja kävi Varsovan lisäksi myös Krakovassa ja vieraili Puolan Sotakorkeakoulussa Rembertówissa.⁹³

92 CAW, majuri Adam Studeckin kirje pääesikunnan II osaston johtajalle 1.10.1928. Afera z ekipą finską.

93 Vt. myös Lehtola, op.cit., s. 141.

*Suomen
yleisesikunnan
päällikkö
kenraaliluutnantti
Karl Lennart Oesch
(viides oikealta),
Viron sotaväen
esikunnan päällikkö
kenraali Nikolai.
Reek (kolmas
vasemmalta) ja
Latvian sotaväen
esikunnan päällikkö
Martins Hartmanis
vierailulla
Varsovassa
syyskuussa 1937.
Archiwum
Dokumentacji
Mechaniznej.*

Puolan sotalaivasto luotiin vuosien 1920–1923 välisenä aikana. Sen perustana olivat aiemmin mainitut Suomesta ostetut Karjala-tyyppiset vartioristeilijät, joiden kummankin uppouma oli 342 tonnia. Molemmat oli rakennettu Crichton-Vulkanin telakalla Turussa. Puolassa ne nimettiin "Komendant Piłsudskiksi" (ex-Karjala) ja "General Halleriksi" (ex-Turunmaa). "Komendant Piłsudski" saapui Gdańskiin joulukuun alussa 1920, jolloin siinä oli vielä suomalainen miehistö. Puolan lippu nostettiin sen salkoon 29.12.1920. Gdańskista tuli aluksen kotisatama ja sen ensimmäiseksi kapteeniksi nimitettiin Karol Korytowski.

Seuraavana keväänä "Komendant Piłsudski" vieraili Turussa ja vei samalla "General Halleriin" puolalaisen miehistön. Toisen aluksen kapteeniksi nimitettiin Adam Mochyzy.⁹⁴

Kesällä 1935 molemmat alukset vierailivat Helsingissä, ja kesällä 1937 "Komendant Piłsudski" kävi sekä Maarianhaminassa että Oulussa ja Hangossa. Sen miehistössä oli silloin lähinnä merikadetteja.⁹⁵

Suomen sotaväen päällikkö Kenraalimajuri Hugo Österman kävi tutustumassa Puolan sotavoimiin lokakuussa 1933, jolloin hän tapasi myös Piłsudskin ja ulkoministeri Beckin.⁹⁶ Puolan yleisesikunnan päällikkö prikaatinkenraali Janusz Tadeusz Gąsiorowski kävi puolestaan Suomessa 5.–7. maaliskuuta 1935. Hänen seurueeseensa kuuluivat myös esikunnan ulkomaanosaston päällikkö eversti Englisch ja muita korkea-arvoisia upseereita. Gąsiorowski kävi seurueineen mm. laske-

94 Czesław Ciesielski, Walter Pater, Jerzy Przybylski, Polska marynarka wojenna 1918 - 1920. Zarys dziejów. Warszawa, 1992, s. 27., ks. myös Julian Ginsbert, Puolan merellä. Suomen Sotilas, nr. 23 - 24, s. 510 jj.

95 AAN, Sztab Główny, sygn 616/278, s. 90 - 93, sotilasasiamies W. Łośin selostus.

96 SAArk, 1403/27.Tsto IV/YE, sal. ja yl. kirjeistöä. Majuri Slöörin kirje Yleisesikunnan Päälikölle 8.11.1933.

massa seppeleen Vanhan Kirkon puistossa sijainneelle sankarihaudalle. Myös presidentti Svinhufvud otti Gąsiorowskin vastaan.⁹⁷

Suomalaiset sotilasasiamiehet seurasivat tarkasti Puolassa järjestettyjä sotaharjoituksia. Tästä on esimerkkinä mm. majuri Slöörin tarkka selonteko Katowicen lähellä 28.2.–3.3.1934 pidetyistä harjoituksista.

Kansainvälisen tilanteen kärjistyessä seurattiin myös Puolan Helsingin lähetystössä tarkasti Suomen liikkeitä ja mm. sotateollisuuden kehittymistä.⁹⁸

Länsi-Puolassa järjestettiin 14.–15. syyskuuta 1937 näyttävät yhteis-sotaharjoitukset. Niihin kutsuttiin myös Suomen, Viron ja Latvian yleisesikuntien päälliköt, joilla näin oli hyvä tilaisuus tutustua Puolan armeijan tasoon ja kehitykseen. Marsalkka Śmigły-Rydz tarjosi vieraille aamiaisen ja korosti maiden välistä ystävyyttä. Hän myönsi lisäksi kenraali Oeschille ja kenraali Reekille Puolan Kultaisen Ansioristin. Kenraali Hartmannille annettiin puolestaan Polonia Restituta -kunniamerkki. Vieraiden kunniaksi järjestettiin Bydgoszczissa myös suuri sotilasparaati.⁹⁹

Tällöin ei vielä kukaan osannut kuvitella, että jo parin vuoden kulluttua Saksa hyökkäisi Westerplateen ja alkaisi sota, jonka myötä Suomen ja Puolan väliset sotilaalliset suhteet katkeaisivat ja Puola jälleen menettäisi itsenäisyytensä, josta se oli 21 vuotta ehtinyt nauttia. Suomen Sotilas kirjoitti heti sodan alettua, että "Puolan tappio on vakava varoitus kaikille vapautta rakastaville pienille kansoille."¹⁰⁰

97 Puolan yleisesikunnan päällikön vierailu. Suomen Sotilas, nr 6, 1935, s. 152 - 165 ja Uusi Suomi 28. kesäkuuta 1938.

98 MSZ 5822 Sokolnickin kirje Ulkoministeriöön 1.4.1936 ja AAN Poselstwo w Helsingkach 20, Sokolnickin kirje Ulkoministeriöön 15.2.1940.

99 Przegląd Polsko - Fiński - Estoński. Rok II. nr 5, Warszawa XII - 37, s. 12 - 13.

Puolalaista ratsuväkeä marsilla 1939. Sotamuseo.

Luultavasti Puolan murtuminen olikin yllätys monille suomalaisille upseereille, sillä vielä 30-luvulla Puolaa pidettiin vahvana ja uskottiin, että se saa jalkeille monimiljoonaisen armeijan. Puola oli kuitenkin alkanut nykyaikaistaa armeijaansa liian myöhään, ja sen maine perustui Venäjää vastaan vuonna 1920 käytyihin taisteluihin ja jopa tsaaria vastaan käydyn vapaustaistelun aikoihin.¹⁰¹

Mutta myös Puolassa arvostettiin Suomen armeijaa. Esimerkiksi majuri Stanisław Pstrokoński oli 15.10.1933 tekemänsä Suomen vierailun jälkeen vakuuttunut mm. Suomen jalkaväen vahvuudesta ja uskoï sen olevan vaikeasti lyötävissä. Hän tosin epäili, että Suomi ei kykene mobilisoimaan joukkojaan kyllin nopeasti. Pstrokońskin mielestä suomalaiset sotilaat suhtautuvat puolalaisiin hyvin, mutta samaa ei voi sanoa upseereista. Hän selvitti myös näkemyksiään suomalaisten suhtautumisesta Saksaan ja totesi, että jääkärikoulutuksen Saksassa saaneet eivät niinkään pidä saksalaisista, mutta vastaavasti muut sitten ovatkin saksalaismielisiä. Tämä johtui hänen mukaansa siitä, että suomalaisia jääkäreitä ei ollut nimitetty Saksassa upseereiksi, mikä oli näköjään loukannut heitä. Hän korosti Suomen kokonaisuudessaan olevan kuitenkin saksalaismielinen. Puola puolestaan oli Suomessa tsarin vastaisen taistelun symboli, ja Pstrokońskin mukaan esimerkiksi kadetit lauloivat

100 Puolan tappion syistä. Suomen Sotilas, nr. 19, 1939, s. 347.

101 AAN, Sztab Główny, sygn. 616/160, s. 114 - 116. Sotilasasiamies Jaroszewiczin raportti helsingistä nr. L. 128/T.O./32, 30.7.1932.

Ensimmäinen prikaati -nimistä laulua puolaksi. Hän olikin sitä mieltä, että Venäjän mahdollisesti hyökätessä, voisi Puola odottaa saavansa apua Suomesta. Toisaalta oli hänen mukaansa muistettava, että mikäli Saksa hyökkää Puolaan, asettuvatkin suomalaiset ensimmäisen puolelle.¹⁰²

Todettakoon vielä, että molempien maiden Suojeluskuntien sekä mies että naisjärjestöillä oli tiiviit suhteet sotien välisenä aikana. Esimerkiksi vierailuja järjestettiin puolin ja toisin. Puolan korkein johto kutsui jo vuonna 1926 Suojeluskunnan ylipäällikkö Lauri Malmbergin tutustumaan Puolassa toimiviin vapaaehtoisein maanpuolustusjärjestöihin. Kutsun olivat saaneet myös Viron ja Latvian edustajat.¹⁰³ Hakkapeliitassa julkaistussa kirjoituksessa oltiin sitä mieltä, että: "Kuten sanottu on Puolassa useita järjestöjä, jotka palvelevat välillisesti tahi välittömästi isänmaan asiaa. Etusijassa on mainittava suuri ampujain järjestö "Srzelecki", johon kuuluu yli 200 000 jäsentä. Mainittava on myös toiminnaltaan enemmän urheilullinen järjestö "Sokol" ja sen 120000 jäsentä sekä muitakin tämäntapaisia, joiden työ kohdistuu tavalla tai toisella nuorison sotilaalliseen kasvattamiseen. Nämä eri järjestöt toimivat nykyisin vielä erillisinä, mutta päivän kysymyksenä Puolassa on niiden yhdistäminen. Ennenkaikkea pyritään saamaan niille keskitetty yhteinen johto. Tätä varten on asetettu erityinen komitea, joka työskentelee sille asetetussa tehtävässä."¹⁰⁴

Suojeluskunnan lähetystö kävi esikuntapäällikkö eversti V. H. Palojärven johdolla tutustumassa Puolan suojeluskuntatoimintaan syyskuus-

102 Sama, s. 233 - 235. Sprawozdanie ze stażu w Finlandji w czasie od 15.8. do 3.9.1932.

103 Suojeluskuntain Ylipäällikön vaikutelmia Puolasta Hakkapeliitasta, nr. 34, 1926, s. 6 - 7.

104 Sama.

*Sodan alku:
taistelulaiva
"Schleswig-Holsteinin"
tuleen ampuma
Puolan armeijan
varikko Danzigissa.
Sotamuseo.*

sa 1930. Puolalaisille lehdille antamassaan haastattelussa Palojärvi totesi Suomen Suojeluskunnan olevan jo vanha järjestö, jonka säännöt on vahvistettu vuonna 1918. Hän sanoi saaneensa sellaisen kuvan, että Strzeleckin järjestöt vastaavat rakenteeltaan ja toiminnaltaan suomalaisia.¹⁰⁵

"Związek Strzeleckin" piiripäällikkö ja ulkomaantoimiston päällikkö sekä Puolan armeijan pää-äänenkannattajan "Polska Zbrojna" päätoimittaja Władysław Ludwik Evert tekivät myöhemmin vastavierailun Suomeen. Evert kirjoitti kiitoskirjeessään 27.11. 1931: "Olkoon minulle sallittua esiintuoda, että Suomen tunteminen ja tietoisuus Suomen merkityksestä Puolassa ja, kuten arvelen, vastaavasti Puolan tunteminen Suomessa, samoin kuin molemminpuolinen myötämielisyys, riittävät vastaisuudessa takaamaan meidän järjestöjemme läheistä yhteyttä."¹⁰⁶

Puolassa, Virossa, Latviassa ja Liettuaassa oli myös Lotta Svärdin tapaisia yhdistyksiä, joiden toiminta oli hyvin organisoitua. Suomalaiset olivat tiiviisti yhteydessä näihin sisarjärjestöihinsä 1930-luvulla.¹⁰⁷ Mm. Fanni Luukkonen ja Ruth Munck tekivät vuonna 1934 pitkän muihin Itämeren maihin suuntautuneen matkan, josta Luukkonen kirjoitti seikkaperäisen artikkelin Lotta Svärd -lehteen.¹⁰⁸

Luukkosen mukaan naisten sotilaalliseen ja yhteiskunnalliseen koulutukseen kiinnitettiin Puolassa suurta huomiota ja se oli valtiovallan taholta annettu kolmen järjestön tehtäväksi. Związek Strzeleckin, Or-

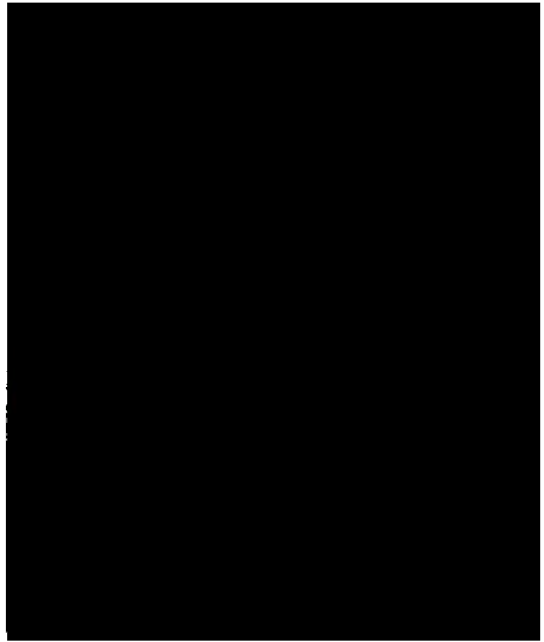
105 UM 94 Puola 1929 - 34, vt. myös samassa Puola 1927. "Polska Zbrojna", Militärische Vorbereitung in Finland.

106 SArk, Sky/05/6.

107 Vilho Luukkarinen, Suomen lotat. Lotta Svärd -järjestön historia. Porvoo, Helsinki, Juva, 1981, s. 114 - 115.

108 Sama, s. 116.

*Lehti- ja radiotoimittaja
Andrzej Bogusławski
osallistui Ruukin leiriin
Oulun lähellä 1940–1941.
Asuu nykyisin
eläkeläisenä Pariisin
seudulla.*

organizacja Przysposobienia Wojskowego Kobietin ja Żenskie Harcerstwon tarkoituksena oli valmistaa naisia avustamaan sodan aikana sekä Puolan vakinaista että vapaaehtoista armeijaa.¹⁰⁹

Myös Suomen ja Puolan poliisivoimien ylin johto oli tekemisissä keskenään. Helsingin poliisikomentaja J. V. Ahlroth kirjoitti Puolan vierailunsa jälkeen 1934: "Myös Varsovan poliisi on sotilaallisesti kasvatettu ja varustettu. Näin erään poliisiosaston täysissä varusteissaan, ja voin todeta, että poliisimies kantoi kypärää, rintahaarniskaa, kaasunaamaria ja kivääriä, jotka kaikki varusteet muistuttavat hyvin kasvatettua sotilaskomppaniaa. Puolalainen sotilaskasvatus on sitäpaitsi erittäin perinpohjainen, sillä poliisilaitoksessa kasvatetaan edelleen etupäässä armeijan alipäällystä."¹¹⁰

Kaiken kaikkiaan Suomen ja Puolan väliset sotilaalliset suhteet olivat sotien välisenä aikana hyvät, ja vaikka suhteita hoidettiin lähinnä esikuntien tasolla, tehtiin monella alueella tiivistä yhteistyötä. Tästä on hyvänä esimerkkinä mm. suojeluskuntatyö.

Sekä Suomen että Puolan ulkopolitiikkaan ja sotilaalliseen strategiaan vaikutti vahvasti niiden sijainti kahden suurvallan välissä ja ne reagoivat herkästi eri suunnista puhaltaviin tuuliin. Molemmissa maissa

109 Fanni Luukkonen, Havaintoja ulkomaitten lottatyöstä. Lotta Svärd nr. 10 1934, s. 155.

110 Helsingin Sanomat 1. joulukuuta 1934 nr. 325.

vedottiin vahvasti kahteen kauniiseen sanaan: kunniaan ja isänmaahan (Honor i Ojczyzna).

Mutta puolalaiset eivät koskaan voineet täysin luottaa suomalaisiin, mikä johtui Suomessa jääkäri liikkeen ajoista asti vallinneesta saksalaismielisyydestä. Suomen ulkopolitiikka tukeutuikin 30-luvun lopulla pitkälti juuri Saksaan ja Ruotsiin, joiden kanssa se vaihtoi myös sotilaallisia tietoja. Mutta suomalaisillakin oli syynsä suhtautua varauksellisesti puolalaisiin. Sotilasasiamies Svensson mm. lähetti 30.9.1931 yleisesikuntaan kirjeen, jossa hän totesi Puolan armeijalla olleen kesän aikana kaksi sängen ikävää juttua selvitettävänä. Molemmissa puolalainen upseeri oli syyllistynyt vakoiluun. Svenssonin mukaan myös yleisesikunnan IV osastolla työskennellyt majuri Dembowski toimi Neuvosto-Venäjän hyväksi. Hänen mukaansa puolalaisilla ei ollut vakoilusta aavistustakaan, vaikka asia oli jo sängen pitkällä. Tieto vakoilusta oli tullut Ranskalta, jonka tiedustelupalvelu oli saanut selville, että bolševikeilla oli hallussaan tietoja, joiden oli pakko olla peräisin Puolan yleisesikunnasta. Tapaus oli Svenssonin mukaan ankara isku puolalaisille.

Niin Suomelle kuin muillekin reunavaltioille oli tärkeintä nimenomaan taistelu kommunistista ideologiaa ja Neuvostoliittoa vastaan. Länsivaltujen ja venäläisten emigranttien vastavallankumouksellisen toiminnan voidaan kuitenkin katsoa sotien välisenä aikana epäonnistuneen. G.P.U onnistui puolestaan Trust-operaatiollaan kylvämään paljon eripuraa ja aiheuttamaan väärinkäsityksiä Suomen ja Puolan yleisesikuntien välille. Se häytti luonnollisesti suuresti niiden toimintaa, josta Neuvostoliitto onnistui hankkimaan myös paljon itseään koskevaa tietoa. Saksan osallistuminen Trustiin olisi Rapallon ja Molotov-Ribbentrop-sopimuksen taustaa vasten hyvinkin mahdollista, mutta se vaatii vielä lisää tutkimuksia.

Historiasta olemme oppineet (mater et magistra), että yhdelläkään valtiolla ei ole ikuisia ystäviä tai vihollisia, vaan että kaikki riippuu kulloinkin vallitsevasta tilanteesta.

Suomen ja Puolan väliset kauppasuhteet

Irrottautuminen Venäjstä vaikutti kaikkien reunavaltioiden ulkomaankaupan rakenteeseen ja kauppataaseeseen. Myös Suomen kaupankäynti itään ja ennen kaikkea tärkeille Pietarin markkinoille loppui. Muutos oli valtava, sillä vielä vuosina 1910–13 lähes kolmannes ja sotavuosina 1915–17 lähes koko Suomen ulkomaankauppa suuntautui Venäjälle.¹

Euroopassa juuri päättyneen sodan vaikutukset näkyivät selvästi 20-luvulla Suomen ulkomaankaupassa. Metsäteollisuuden vienti länteen oli alkanut jo ennen sotaa, mutta uudessa tilanteessa sillä oli paljon vaikeuksia. Suomi halusi vakiinnuttaa suhteellisen pienet markkinansa, jotka sillä oli ollut jo ennen sotia, ja pyrki idänkaupan romahdettua mahdollisuuksien mukaan myös laajentamaan niitä. Lännessä Suomen turvallisuuspoliittista tilannetta ei pidetty vakaana, mikä omalta osaltaan vähensi Suomen ulkomaankaupan mahdollisuuksia vakiinnuttaa saati sitten laajentaa länsivientiä idänkaupan romahdettua.² Suomalainen kauppavaltuuskunta kävi talvella 1919 Länsi-Euroopassa, jonka seurauksena vienti vilkastui jonkin verran. Sodanjälkeinen vilkas kysyntä suosi myös vientiä.

Suomi sai tuntea ensimmäiset vaikeudet 1920-luvun alussa Ranskan nostettua tuntuvasti paperin ja puutavaran tuontitullia ja Englannin määrättyä yhä useammille tuotteille suojatullin.³ Suomen oli pakko harmita bilateraalisia kauppasopimuksia. Ulkomaankaupan voidaan sanoa elpyneen kuitenkin varsin nopeasti, vaikka inflaatio kasvoikin vielä nopeasti.⁴ Ensimmäinen ulkomaankauppasopimus tehtiin Ranskan kanssa vuonna 1921. Sen solmimista hankaloitti Suomessa voimassa ollut kiel-

1 Heikki Oksanen, Erkki Pihkala, Suomen Ulkomaankauppa 1917-1949. Suomen Pankin julkaisu. Kasvututkimuksia VI. Helsinki, 1975, s. 19, vt. myös Suomen taloushistoria. 2. Teollistuva Suomi. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Helsinki, 1982, s. 261-269- Paasikiven mielestä ulkomaankaupan ongelmat johtuivat pohjimmiltaan idänkaupan tyrehtymisestä, vt. Paasivirta, Suomi ja Eurooppa, s. 279. Suomen talouspolitiikasta lisää Tuomo Polvinen, J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö. 2. 1918-1939. Porvoo, Helsinki, Juva, 1992, s. 200 jj.

2 Paasivirta, Suomi ja Eurooppa, s. 276.

3 Sama.

4 Oksanen, Pihkala, op. cit., s. 16.

tolaki, joka kielsi ranskalaisten viinien tuonnin.⁵ Vuonna 1923 Suomi solmi kauppaja merenkulkusopimuksen Puolan kanssa.⁶ Samana vuonna Suomi solmi kauppasopimuksen myös Tanskan, Hollannin, Englannin ja Islannin kanssa.⁷ Kalervo Hovin mukaan Suomen ja Puolan väliset kauppasuhteet alkoivat jo syksyllä 1918, mutta virallisesti ne luotiin vasta 8.3.1919, kun Suomi tunnusti Puolan itsenäisyyden ja maiden väliset diplomaattisuhteet solmittiin.⁸ Puolan-kaupan kulmakivenä oli kummankin maan vapaakauppapolitiikka.

Suomen, Viron, Latvian ja Liettuan edustajat olivat tavanneet 31.10.1921 Riiassa löytääkseen ratkaisun kauttakulku- ja kauppaongelmiin Neuvostoliiton kanssa. Tapaamisen yksi konkreettinen seuraus oli yhteisen "taloustoimiston" perustaminen Riikaan.⁹ Tästä oli hyötyä myös Suomen ja Puolan väliselle kaupankäynnille.

On selvää, että aktiivinen reunavaltio politiikka vaikeutti Neuvostoliiton kanssa käytävää kauppaa siitä huolimatta, että Suomi jatkuvasti pyrki normalisoimaan kauppasuhteensa itänaapurin kanssa.

Suomi ja Neuvostoliitto pääsivät Moskovassa sopimukseen kansainvälisen "Suomen ja Venäjän vaihtokauppa Oy:n" perustamisesta. Suomella oli yhtiön osakkeista 40 % ja Neuvostoliitolla viidesosa. Yhdysvallat omisti loput 40 prosenttia. Suomen valtuuskuntaa Moskovassa johti toimitusjohtaja ja entinen kauppaja teollisuusministeri Julius Stjernvall. Suomen hallituksen vastustuksesta huolimatta Neuvostoliiton Suomen lähetystöön perustettiin erityinen attache commercialin virka.¹⁰

Suomen, Puolan, Viron ja Latvian kauppavaltuuskunnat tapasivat maaliskuussa 1923 Riiassa, jossa valmisteltiin mm. edellä mainitut Suomen ja Puolan väliset bilateraaliset kauppasopimukset. Myös reunavaltioiden ulkoministeritapaamisissa käsiteltiin usein kaupankäyntiin liittyviä kysymyksiä.

Erkki Pihkala on todennut, että ensimmäiseen maailmansotaan liittynyt inflaatio jatkui mm. tukkuhintojen kehityksestä päätellen aina vuoteen 1921 asti. Vienti- ja tuontihintojen nousu oli pysähtynyt 1919, mutta valuuttakurssien tarkistamisen ja yleismaailmallisen inflaation vuoksi ne nousivat etenkin vuoden 1920 jälleen tuntuvasti. Yksi syy

5 Paasivirta, Suomi ja Eurooppa, s. 276.

6 Suomen ja Puolan välinen kauppaja merenkulkusopimus, Nr. 26, 1924. Suomen sopimukset vieraitten valtioitten kanssa. Helsinki, 1925. Katso myös Asko Korpela, Suomen kauppasopimusneuvottelut. Liiketaloustieteellinen Tutkimuslaitos. Monisteita 16. Helsinki, 1966.

7 Epoka, 10, tammikuuta 1928.

8 Hovi, Interessensphären im Baltikum, s. 108.

9 Kai von Jena, Polnische Ostpolitik nach dem Ersten Weltkrieg. Das Problem der Beziehung zu Sowjet-Russland nach dem Rigaer Frieden von 1921. Stuttgart, 1980, 135.

10 "Suomen ja Venäjän Vaihtokauppa Oy:n" perustamisesta tarkemmin Hannu Kyröläinen, Suomen ja Neuvostoliiton väliset taloussuhteet 1920-39. Suomi Toisessa maailmansodassa-projektin julkaisuja 4. Tampere, 1978, s. 45; MSZ 5805. 18. kesäkuuta 1923.

*Suomen
maatalousministeri
Juho Emil Sunila
Varsovan
rautatieasemalla
kesäkuussa 1929.
Hänen vieressään
K. G. Idman.
Archivum
Dokumentacji
Mechanisznej.*

hintatason laskuun kääntymiseen 1920-luvun alkupuolella oli sodanjälkeisen kysyntäsuhdanteen taittuminen, joka näkyi Suomessa inflaation loppumisena. Ulkomaankaupan vaihtosuhte oli heikko varsinkin vuosina 1917–21.¹¹ Suomen ulkomaankaupan tase oli puolestaan ensimmäistä kertaa ylijäämäinen vuonna 1922 (495 milj. markkaa).¹²

Englannista tuli Suomen tärkeä kauppakumppani. Sen osuus Suomen viennistä oli erittäin suuri, sotien välisenä aikana n. 40 prosenttia. Saksaan suuntautui noin kuudesosa Suomen viennistä. Ruotsin osuus oli noin 6 prosenttia ja Yhdysvaltojen hieman vähemmän.

Kiihättömästi tärkein tuontimaa oli Saksa, jonka osuus Suomen tuonnista oli kymmenen ensimmäisen itsenäisyysvuoden aikana noin kolmannes ja vielä 30-luvullakin noin 20 prosenttia. Ruotsista tuotiin prosentuaalisesti kolme kertaa enemmän kuin sinne vietiin. Neuvostoliiton osuus Suomen ulkomaankaupasta ylsi vain pariin prosenttiin.

Kuten liitteestä 5 ilmenee, Suomen Puolan-kauppa kääntyi alijäämäiseksi 1921. Sitä seuraavana vuonna viennin osuus oli enää noin kaksitoista prosenttia. Tästä eteenpäin kauppa olikin Suomelle vahvasti alijäämäistä aina toiseen maailmansotaan asti.

Suomi toi Puolasta ennen kaikkea tekstiilituotteita. Scheiblerin ja Grohmanin tehtaat myivät Suomeen vuoden 1922 viimeisestä neljänneksestä vuoden 1923 maaliskuuhun 40 000 dollarin edestä puuvillatuotteita. Bialystokista tuotiin valtavat määrät plyysiä ja veluuria. Puolalaiset tuotteet eivät olleet laadultaan yhtään esimerkiksi englantilaisia huonompia.¹³

11 Oksanen, Pihkala, op. cit., s. 19.

12 Paasivirta, Suomi ja Eurooppa, s. 277.

Puolasta tuotiin 1920-luvulla myös merkittävästi raakaöljyä ja öljyjaloiteita. Vuonna 1922 Suomi osti esimerkiksi 4 000 tonnia raakaöljyä ja bensiiniä, voiteluaineita jne. Lisäksi Puolasta tuotiin myös elintarvikkeita, esimerkiksi vuonna 19–22 800 tonnia perunoita ja 4 400 tonnia sokeria sekä viljaa, joka vasta Suomessa jauhettiin jauhoksi.¹⁴

Puolalainen puutavaraliike Mahogany toi marraskuussa 1923 Suomeen 3 miljoonan markan arvosta tammea ja saarneaa. Cegielskin kaupahuone puolestaan toi maatalouskoneita. Puolassa nähtiin, ettei se koskaan voisi olla Suomelle kovin tärkeä kauppakumppani, mutta kaupankäynnin merkittävään kasvuun kuitenkin uskottiin.¹⁵

Kaupan ylijäämäisyys oli Puolan kannalta katsottuna suhteettoman suuri; puolalaisten tilastojen mukaan tuonnin osuus Suomesta oli vuonna 1925 vain noin yhdeksän prosenttia sinne suuntautuneen viennin määräästä.

Seuraavana vuonna suhdeluku oli alle kaksi prosenttia. Näiden kahden vuoden aikana Suomea vähemmän tuotiin vain Viirosta ja Liettuasta. Erityisesti kiinnittää huomiota erittäin suuri ero Ruotsiin ja Tanskaan verrattuna. Vuonna 1925 Suomen osuus Puolan viennistä oli pienempi kuin esimerkiksi Neuvostoliiton, Latvian ja Tanskan, mutta suurempi kuin Viron, Liettuan ja Ruotsin. Vuonna 1926 Suomi oli Puolan neljänneksi suurin vientimaa Ruotsin, Tanskan ja Latvian jälkeen. Kokonaisvienti Suomeen kasvoi lähinnä siksi, että kivihiltä ja ruista vietiin vuonna 1926 huomattavasti edellisvuotta enemmän.¹⁶ Vuonna 1926 Suomen viennin kokonaisarvo Puolaan oli noin 1,7 miljoonaa markkaa.¹⁷

Suomen ja Puolan välisiin suhteisiin vaikutti myös laajamittainen pirtun salakuljetus Suomeen. Puolan satamista lähti Itämerelle runsaasti väkijuomia. Keski-Euroopan ja Itämeren maiden suuri alkoholin tuotanto olikin Suomen kieltoajan aikaan vaikea ongelma, jota laajamittainen salakuljetus – ja laivanvarustustoiminta Itämeren satamissa, myös Puolassa, vielä pahensivat. Aika oli muutenkin salakuljetukselle otollinen, sillä Itämerenmaissa ja Pohjoismaissa käytettiin runsaasti alkoholia, ja rannikon ja saariston asukkaat olivat myös perinteisesti aina harrastaneet vaihtokauppaa.¹⁸

Elokuun 19. päivänä 1925 Itämeren maat, Norja ja Neuvostoliitto allekirjoittivat Helsingin Ritarihuoneessa niin sanotun Helsingin-sopimuksen, joka koski yli 18-prosenttisia alkoholijuomia. Sopimuksen tar-

13 Włodzimierz Studnicki, *Zarys Państw Bałtyckich* Warszawa, 1923, s. 63.

14 Sama.

15 Sama.

16 UM 56 13 t. Varsovan lähetystön taloudellinen vuosiraportti v:lta 1926. Valuuttakurssi oli v. 1925 1 zł = 7,32 FM ja v. 1926 1 zł = 4,45 FM.

17 Kurjer Wileński. *Poľnisch-finnische Handelsbeziehungen*. 27. lokakuuta 1927.

18 Pullat, *Itämeren rutto*, s. 122.

koitus oli estää alkoholin salakuljetus Itämerellä. Myös neuvottelut käytiin "kuivissa merkeissä". Sopimus kielsi Suomea, Viroa, Saksaa, Tanskaa, Latviaa, Liettuaa, Norjaa, Puolaa, vapaakaupunki Danzigia, Ruotsia ja Neuvostoliittoa ja niiden lipun alla purjehtivia laivoja harjoittamasta salakuljetusta Itämerellä. Sopimuksen allekirjoittivat maiden valtuutetut edustajat.

Laivoilla oli lupa pitää hallussaan alkoholia omaksi tarpeeksi, toisin sanoen matkustajille ja miehistölle. Kaikki sopijapuolet hyväksyivät velvollisuudekseen kieltää alkoholin viennin alueeltaan laivoilla, joiden vetoisuus oli pienempi kuin 100 nettorekisteritonnia. Kaikki sopijapuolet suostuivat sallimaan alkoholin viennin muiden sopimusmaiden alle 500 nettorekisteritonnin aluksille vain sillä ehdolla, että niillä oli virallinen lupakirja kotivaltioistaan. Sallittua vientialkoholia koskivat tarkat ohjesäännöt. Jokaisen valtion oletettiin noudattavan alkoholia kuljettavien laivojen suhteen omia lakeja aluevesillään, vyöhykkeellä, joka ulottuu 12 meripeninkulman päähä mantereesta tai saarista. Lisäksi 11. artikla edellytti, että sopimusmaiden tulliviranomaiset informoivat toisiaan salakuljetuksesta. Kaiken kaikkiaan sopimuspuolet sitoutuivat ryhtymään toimenpiteisiin alkoholin salakuljetusta vastaan sopimusvaltioihin laivatyypistä ja laivan suuruudesta riippumatta."¹⁹

Suurlähettiläs Tytus Filipowicz ilmoitti 14. maaliskuuta 1927 Puolan ulkoministeriölle, että Suomen ulkoministeri Voionmaa on huolissaan, koska Puola ei ole vielä ratifioinut Helsingin sopimusta. Saksan hallitus iloitsi, jos Puolan Seim menettelisi niin ajattelemattomasti ja jättäisi sopimuksen hyväksymättä. Silloin Suomessa nousisi suuri Puolan vastainen mielipide. Asia ratkesi kuitenkin myönteisesti.

Suomi ratifioi sopimuksen 21. elokuuta 1925, Norja ja Ruotsi marraskuussa samana vuonna. Muut Euroopan valtiot jäivät kuitenkin passiivisiksi. Latvia, Tanska ja Viro ratifioivat sopimuksen 1926, Viro vasta 29. kesäkuuta. Seuraavat ratifioijat olivat Puola ja Danzig 1. elokuuta 1927, Saksa kymmenen päivää myöhemmin, Liettua ja Neuvostoliitto vasta syksyllä 1929.²⁰ Samana vuonna Puolasta tuotiin Suomeen tavaraa yli 86 miljoonan markan arvosta. (Ks. myös liite 5) Tärkeimmät tuontitartikkelit olivat tekstiilituotteet, kivihiili, vilja, maatalouskoneet, raakaöljy ja öljyjalosteet, joiden tuontia hankaloitti Yhdysvaltojen suuri osuus Suomen öljyntuonnista. Suurimmat öljyntuojat olivat amerikkalais-suomalainen yhteistyöyrittäjä Nobel Standard in Finland ja Shell & co.²¹ Puolet Puolasta tuoduista tuotteista tuli Helsingin satamaan, loput Hankoon ja Turkuun.

Suomi vei Puolaan vähäisiä määriä kartonkia, kumisaappaita, juus-

19 Sama, s. 98.

20 Pullat, Itämeren rutto, s. 99.

21 Sama.

toa, separaattoreita, tahkoja ja hiomakiviä.²² Ainoastaan arvoltaan vähäisen hiomakivien Puolaan viennin osuus oli suomalaisen tilaston mukaan yli 10 prosenttia niiden kokonaisviennistä. Gdańskiin vietyjen separaattorien ja vuotien osuus oli 3 prosenttia niiden kokonaisviennin arvosta. Muut vientitavarat tuskin ovat maininnan arvoisia. Suomen Varsovan lähetystön vuoden 1926 taloudellisen vuosiraportin mukaan Suomen osuus Puolan koko tuonnista on luonnottoman pieni.²³

Puolasta tuodun kivihiilen määrä kasvoi merkittävästi vuoden 1926 aikana. Puolalaisten tilastojen mukaan Suomeen vietiin 382 000 tonnia kivihiihtä, jonka rahallinen arvo oli 12 miljoonaa zlotya. Määrä oli noin 2,5 prosenttia Puolan kivihiilen kokonaisvientimäärästä ja noin 3 prosenttia viennin arvosta.²⁴ Teollisuustarvikkeiden osuus Puolan Suomen viennistä ei ollut merkittävä, vaan se koostui pääasiassa elintarvikkeista ja teollisuustuotantoon tarkoitetuista raaka-aineista. Elintarvikkeiden osuus viennistä oli noin 60 prosenttia. Kivihiihi, bensiini yms. tuotteet kattoivat kaupasta noin kolmanneksen.²⁵

Samassa raportissa kirjoitetaan: "Suomalaisten tavaroiden vienti Puolaan taas on pysynyt ja pysyy yhä mitättömänä. Tämä on seikka, joka epäilemättä antaa ajattelemisen aihetta. Ruotsi, Tanska jopa Latviakin tuovat Puolaan huomattavia määriä tavaroita, meidän rahassamme noin 100 miljoonan edestä vuosittain. On kyllä totta, että esim. Ruotsin asema Puolan tuontikaupassa osaksi riippuu malmien ja metallien viennistä, osaksi käsittää semmoisia aloja, joilla kilpailu meidän teollisuutemme taholta ei voi tulla kysymykseen. Mutta toiselta puolen osoittaa Puolan tuontikaupan tutkiminen, että tänne vieraista maista, jotka ainakin osaksi maantieteellisesti Puolaan nähden ovat samassa asemassa kuin Suomi, tuodaan huomattavia määriä tavaroita, joita meilläkin tuotetaan. Meidän suurimmat vientitavaramme, puutavarat, eivät kylläkään voi täällä saavuttaa markkinoita paitsi ehkä mikäli koskee rihmarullia. Mutta muista Suomen teollisuuden ja maatalouden tuotteista on monta, puuvanukkeesta ja paperista alkaen, joita Puolassa tarvitaan ja tänne muualta tuodaan."²⁶

Yksi syy Suomen viennin vähäisyyteen oli se, että Puola markkina-alueena oli suomalaisille yrittäjille vieras ja vaikea. Vuonna 1927 agronomi Erkki Sihvola lähetettiin Varsovaan Suomen ensimmäiseksi maatalousasiamieheksi. Hänen tehtäviinsä kuului mm. perehtyminen Puolan markkinoihin.²⁷

22 UM 56 13 t. Varsovan lähetystön taloudellinen vuosiraportti v:ltä 1926.

23 Sama.

24 Sama.

25 Sama.

26 Sama.

27 Epoka 7, joulukuuta 1927. Die Ernennung der Agrarattaché an der Finnländischen Gessandtschaft.

*Lotin lentokoneet
Helsingin Malmin
lentokentällä
lokakuussa 1938.
Helsingin
kaupunginmuseo.*

Puolaan suuntautuvan viennin kehittämisessä oli paljon esteitä. Ennen kaikkea vaikeuksia aiheuttivat Puolan olojen ja markkinoiden erillaisuus sekä se, ettei niitä Suomessa tunnettu tarpeeksi hyvin. Yksityisen viejän oli lähes mahdotonta perehtyä puolalaiseen kaupankäyntiin, kun otti huomioon mahdollisen liiketoiminnan pienuuden. Sopivien likeyhteyksien ja puolalaisten edustajien löytäminen olisi ilman suhteettomia kustannuksia ollut hankalaa. Suomi ryhtyi kuitenkin erityisiin toimenpiteisiin näiden esteiden voittamiseksi mm. kehittämällä konsu-
liedustustaan.²⁸

Gdynian sataman rakentaminen 1924–39 oli Puolan ulkomaankaupan kannalta tärkeää. Siitä muodostui Kööpenhaminan ohella Itämeren tärkein satama²⁹, jonka kautta kulki myös suuri osa Suomeen viedystä tavarasta. Rahtiliikenne Gdynian ja Helsingin välillä aloitettiin 1925. Vakituinen matkustajaliikenne aloitettiin kuitenkin vasta 1936. Suomen merenkulkuhallituksen mukaan vuonna 1928 Gdyniasta tuli Suomeen 111 alusta, joiden yhteenlaskettu kantavuus oli 96 994 tonnia. Suomesta meni vastaavasti Puolaan ainoastaan 4 laivaa, joiden kantavuus

28 Sama. Vt. myös Kurjer Wileński. Der Handel mit dem Ausland. 10. lokakuuta 1927.

29 Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski, Zarys historii gospodarczej Polski 1918–39, Warszawa, 1971, s. 301.

oli yhteensä 3 108 tonnia. Vuonna 1938 Puolasta tuli Suomeen jo 378 alusta, joiden yhteenlaskettu kantavuus oli 312 024 tonnia. Puolaan puolestaan lähti vain vajaa sata alusta, joiden kantavuus oli yhteensä 143 103 tonnia. (Ks. myös liite 4.)

Puolan Helsingin lähetystön toimintakertomuksen mukaan tilastot eivät anna Suomen ja Puolan välisestä kaupasta täysin oikeaa kuvaa, sillä monissa kaupoissa oli välittäjinä saksalaisia yrittäjiä.

Suomen oli tarkoitus laajentaa kauppaansa Puolan kautta muualle Keski-Eurooppaan ja Baltian maihin. Ennen kaikkea tähdättiin Romanian, Unkarin, Tšekkoslovakian ja Määrinmaan markkinoille. Suunnitelmien toteuttamiseksi myös Suomessa asetettiin suuria toiveita Helsingin ja Gdynian välisen laivaliikenteen kehittämiseen.³⁰ Suomi halusi myös päästä eroon saksalaisista välittäjistä. Suomen ja Puolan välistä kaupan kehitystä haittasi oleellisesti maiden taloudellisten rakenteiden samankaltaisuus. Sama päti myös moniin muihin Keski-Euroopan maihin. Lisäksi Suomella oli jo vakiintuneet merenkulku- ja kauppasuhteet Saksan ja muiden Pohjoismaiden kanssa.³¹

Vuoden 1930 laman aikana Neuvostoliitto myi Englantiin suuren määrän puu- ja metsänjalostusteollisuuden tuotteita, mikä oli kova isku Suomen ja Ruotsin metsäteollisuudelle. Neuvostoliiton käyttämät polkuhinnat vähensivät Suomen vientiä paitsi Englantiin myös Puolaan vielä seuraavanakin vuonna.³²

1930-luvun alussa kärjistyivät myös Puolan kivihiilen viennin ongelmat. Vuonna 1930 Puolasta vietiin kivihiiiltä 1,25 miljoonaa tonnia lähinnä muihin Itämeren maihin, myös Suomeen. Punnan arvon heikkeneminen kuitenkin lisäsi englantilaisen kivihiilen tuontia Itämeren maihin, mikä aiheutti suurta levottomuutta Puolan kivihiilen viejien keskuudessa.³³ Brittihallitus halusi kokonaan estää Puolan kivihiilen viennin Skandinaviaan ja Suomeen. Siihen asti Puola oli menestynyt tällä sektorilla hyvin. Puolan oli kuitenkin vaikea kilpailla Englannin kanssa, koska sillä ei ollut mahdollisuutta ostaa samassa määrin muita tuotteita kauppakumppaneiltaan. Suomi osti muita Pohjoismaita enemmän kivihiiiltä Englannista.³⁴

Kuten aikaisemmin on jo todettu, Suomen vienti Puolaan oli paljon tuontia vähäisempää, ja Suomen aloitteesta käytiinkin vuosina 1933–34 kauppaneuvotteluja, joiden tuloksena 30.7.1934 solmittiin Suomen ja

30 MSZ, Poselstwo w Helsinkach 19, Polsko-fińskie Stosunki handlowe w roku 1928 oraz perspektywy na przyszłość.

31 Sama.

32 AAN, Ambasada w Berlinie 68. Puolan suurlähettiläs Charwatin raportti ulkoministerille Nr. 271/T/30, 31. lokakuuta 1930.

33 UM 5 C 13 kansio 9, Suurlähettiläs Idmanin raportti Nr. 82, 29. lokakuuta 1931; Puolan kivihiilenvienti Itämeren maihin.

34 Sama. Idmanin raportti Nr. 2, 11. tammikuuta 1933; Puolan kivihiilenvienti Pohjoismaihin. Vt. myös MSZ 5824, Rozmowy z min. Hackzellem. 9. kesäkuuta 1936.

Puolan välinen bilateraalin tullisopimus.³⁵ Suurlähettiläs Idman kirjoitti 3.11.1933 Ulkoministeriöön: "Puola ei aseta Suomen tavaroille minkäänlaisia tuontirajoituksia, tuontiluvat ja valuuttasäännöstely lukuun otettuna, niin kauan kuin tuonti Suomesta Puolaan on kuuden lähimmän edellisen kuukauden aikana ollut pienempi kuin vienti Puolasta Suomeen."³⁶

Vaikka Suomen ja Puolan vientituotteet olivat pitkälti samoja, oli maiden välinen kauppa kuitenkin moninkertaisesti Suomelle alijäämäinen. Tämä johtui lähinnä siitä, että Suomi osti Puolasta paljon välttämättömyystarvikkeita, kuten sokeria, viljaa ja raakaöljyä. Idmanin kanta käy ilmi Ulkoministeriölle annetusta raportista: "Vaikkakin Suomen vienti on ja tuleekin pysymään pienempänä kuin Puolan vienti Suomeen, tulee se kuitenkin – mikäli Suomen taholta todellakin voidaan käyttää hyväksi ne kiintiöt, josta täällä on ollut kysymys – nousemaan noin nelinkertaiseksi entisestään. Nyt tehtävä sopimus koituu siis ensisijassa Suomen eduksi. Vuoden päästä uutta kiintiötä koskevaa sopimusta laadittaessa on mahdollista paremmin kuin nyt arvostella mitä tavaroita tänne itseasiassa voidaan tuoda Suomesta. Varmaa on, että nyt tehdyssä sopimuksessa sovitut kiintiöt eivät aina tule täysin käytetyiksi. Toiselta puolen on myöskin olemassa tavaralajeja, joiden kiintiötä vuoden päästä on pyrittävä saamaan korotetuiksi.

Suomen ja Puolan kauppasopimus ei kuulu taloudellisesti tärkeimpiin, mutta sen merkitys ei rajoitukaan tähän. Puola on yksi niistä maista, joiden kanssa meillä poliittisistakin syistä tulee olla kaupalliset suhteet. Olisi monessa suhteessa valitettavaa, jos syntyisi tullisota. Kun ei sen taloudelliset haitat olisi erikoisen suuria kummallekaan maalle, on pelättävissä, että se saattaisi tulla pitkäaikaiseksi, mikä olisi suuresti omiaan katkeroitamaan mieliä ja huonontamaan valtioiden välisiä suhteita. Tämän vuoksi olisi sitäkin enemmän syytä olla liiaksi antamatta käytännöllisesti vähemmän tärkeiden syiden ratkaista kantaamme. Seikka, johon myöskin on kiinnitettävä huomiota, on se, että tällainen "sotatila" muodostuisi erittäin haitalliseksi Suomen Etelä-Amerikan linjalle, joka välttämättä tarvitsee puolalaisia lasteja, joista se nykyään muutenkin kilpailee ruotsalaisen Johnsonin-linjan kanssa."³⁷

Suomen vienti Puolaan kasvoi uuden tullisopimuksen myötä vuosien 1934–38 aikana 7,4:stä 43,4 miljoonaan markkaan vuodessa. Sen osuus Suomen Puolan kauppavaihdosta oli 1938 14,6 prosenttia, kun se neljä vuotta aiemmin oli ollut vain 5,3 prosenttia. (Vt. liite 5)³⁸

35 Cieslak, op. cit., s. 268. Samana vuonna kesäkuun 14. päivänä solmittiin Puolan ja Suomen välillä yhteistyösopimus myös tietoliikenteen alalla. 1. huhtikuuta 1930 oli avattu Helsingin ja Gdynian välinen matkustajaläivalinja.

36 UM 5 C 13, kansio 10.

37 UM 5 C 13, kansio 10, Idmanin raportti nr. 4. 3. helmikuuta 1934, Suomen ja Puolan kauppasopimusneuvottelut.

Suomen ja Puolan välisen kaupan kasvu johtui epäilemättä myös siitä, että heinäkuussa 1936 allekirjoitettiin lisäys maiden väliseen kauppasopimukseen. Puunjalostusteollisuudelle ja muutamille muillekin teollisuudenhaaroille luvattiin eräitä tullialennuksia ja suuria kiintiöitä.³⁹ Idmanin mukaan: "Suomesta johtunut suurempi vienti johtui etupäässä puunjalostusteollisuuden tuotteiden lisääntyneestä viennistä. Sitä paitsi on myöskin eläinkunnasta saatujen tuotteiden vienti (juusto, suolet) kasvanut. Viimemainittujen tavaroiden tuonti Puolaan osoittaa hyvin suurta suhteellista lisäystä. Vuonna 1935 oli tuonnin arvo ainoastaan 29 129 zlotya ja viime vuonna se oli noussut 112 276 zlotyyn. Näyttää siltä, niinkuin tässä olisi viennillämme eräitä mahdollisuuksia. Sitäpaitsi on huomattavissa viennin enentymistä nahkatavaroissa, joiden viennin arvo on melkein kaksinkertaistunut, nousten 26 522 zlotysta 47 480 zlotyyn. Puutavaroiden arvo on kohonnut 47 999 zlotysta 71 232 zlotyyn.

Tuoreen kalan tuonti on samoin viime vuoden kuluessa lisääntynyt. Puolan ja Viron välisen sopimuksen perusteella on hauen alennettu tullimaksu nyttemmin voimassa jo maaliskuun 15. päivästä alkaen.

Ns. mäntyöljy, jota vielä viime vuoden kuluessa tuotiin tänne verrattain vähän, näyttää kaikesta päättäen olevan vientitavara, jolla tulee olemaan menekkiä Puolan markkinoilla. Lähetystön puolalaisten viranomaisten kanssa käytyjen neuvottelujen kautta saatiin 200 tonnin kiintiömäärä korotetuksi 600 tonniin.

Sitäpaitsi olisi täällä kaikesta päättäen mahdollisuus saada myydyksi asbestia, mutta näyttää siltä, niinkuin suomalaisilla myyjillä ei, mahdollisesti puuttuvan tavaran vuoksi, olisi ollut suurtakaan mielenkiintoa kauppojen tekoon.

Puolan maitotalouden viime vuoden kuluessa tapahtuneen säännötelyn kautta on odotettavissa, että maidon laatu paranee.

Mahdollista on, että separaattorien myynnille täällä täten avautuu suurempia mahdollisuuksia.⁴⁰

Seuraavat luvut kuvastavat Suomen vientiä Puolaan vuonna 1936.⁴¹

Suomesta vietiin Puolaan vuonna 1936 tavaraa 1.623.166 zlotyn arvosta. Summa koostui eri tuotteista seuraavalla tavalla:

38 AAN, Poselstwo w Helsinkach 18, Puolan suurlähettilään Henryk Sokolnickin raportti ulkoministerille 14. lokakuuta 1937; rezultatów wizyty ministra Romana.

39 UM 5 c 13, kotelo 11, Idmanin raportti nr. 14 Ulkoministeriölle 24. maaliskuuta 1937; Puolan ulkomaankauppa. Vuonna 1936 alkoi myös Lotin koelennot Varsovan ja Helsingin välillä. Vt. Eossowski, Stosunki, s. 112. Linja avattiin virallisesti 29. huhtikuuta 1937. Päivää aiemmin Puolan suurlähettiläs Sokolnicki oli tullut Douglas D.C 2 -koneella Helsinkiin. Kone oli tehnyt välilaskut Viitnassa, Riiaassa ja Tallinnassa, vt myös CAW, Sprawozdanie z inauguracyjnego lotu do Helsinek.

40 Sama.

41 Sama.

kalaa	zl.	91.369	=	5,6 %
juustoa	"	20.106	=	1,2 %
rasvoja ja öljyä	"	52.635	=	3,2 %
nahkoja (paitsi turkikset)	"	44.096	=	2,7 %
puutavaroita ja puuvalmisteita	"	358.342	=	22,0 %
paperia	"	664.415	=	41,0 %
rautaa ja rautavalmisteita	"	158.198	=	9,7 %
aseita (paitsi armeijalle)	"	31.206	=	1,9 %

Tärkeimmät Suomen markkinoille suuntautuneet puolalaiset vientitavarat olivat ruisjauhot (2 453 217 zl.), vehnäjäuhot (1 658 940 zl.), hiilihappoinen natriumi (1 080 390 zl.), rikkihappoinen ammoniakki (210 382 zl.), salpietarihappoinen kalsiumi (1 808 080 zl.), kivihiili (3 334 110 zl.), rauta ja teräs (1 556 254 zl.) sekä sokeri (1 220 403 zl.).⁴²

Suomen diplomaattipiireissä oli 1930-luvun alkupuolella oltu pessimistisiä ja sitä mieltä, että Puola vain tuo eikä osta Suomesta mitään. Julkisuuteen levinneinä tällaiset puheet olivat omiaan vähentämään puolalaisten tuotteiden menekkiä. Tuonti muista maista kasvoikin nopeemmin kuin Puolasta. Yksi syy tähän oli se, että suomalaiset tukku-kauppiat suosivat Puolan kustannuksella sellaisia maita, jotka myös ostivat Suomesta eniten. Ruotsi sen sijaan myi paljon erilaisia tuotteita Puolaan.⁴³

Puolan kanssa käydyn kaupan määrä kasvoi kuitenkin tuntuvasti juuri ennen toista maailmansotaa. Puola tilasi Suomesta kaksi tuhannen tonnin kauppalausta, ja lisäksi solmittiin uusia sopimuksia muista vientiartikkeleista (mäntyöljy, kuparimalmi, suolet, siemenet, raakavuodat jne.) Siitä ja uudesta tullisopimuksesta sekä 1936 tehdystä kauppasopimuksen täydentämisestä huolimatta Idman kirjoitti syksyllä 1937, että voimassa oleva sopimus olisi syytä purkaa ja solmia kokonaan uusi.⁴⁴ Tosiasiassa Suomen vienti Puolaan kasvoi 1937 kokonaisuudessaan 80 prosenttia.⁴⁵

Lähettiläs Idman olikin optimistinen. Maaliskuussa 1938 hän kirjoitti Ulkoministeriöön: "Suomen viennillä Puolaan on luonnollisia kasvamisen mahdollisuuksia, mikäli Suomen puolelta vain on riittävää harastusta Puolan markkinoihin. Mikäli vienti Puolaan lisääntyy, on myös entistä paremmat mahdollisuudet suomalaisten toiminimien edustuksen kunnolliseen järjestelyyn. Tässä suhteessa ei Suomen taholta ole osoitettu tarpeellista aloittekykyä, mikä on sitäkin valitettavampaa, kun on

42 Sama.

43 UM 94 Puola 1935-38. Puolan ja Suomen kauppasuhteet tammi-syyskuussa 1937.

44 UM 5 C 13, kotelo 11. Idmanin raportti nr. 35 Ulkoministeriölle 26. marraskuuta 1937: Suomen ja Puolan kaupalliset suhteet.

45 UM 56 13 I. Varsovan vuosikertomukset 1931-38.

kysymys suuresta markkina-alueesta, jonka erikoiset olosuhteet on otettava huomioon."⁴⁶ Vaikka vuosi 1938 olikin Suomen ja Puolan välisen kaupan huippuvuosi, se ei kuitenkaan ehtinyt johtaa suotuisaan jatkoon, sillä alkusyksystä 1939 Saksa hyökkäsi Puolaan.

46 Sama.

Kulttuurisuhteet

Kulttuuri voi yhdistää ja erottaa ihmisiä. Hyvät suhteet sen eri aloilla ovat omiaan lähentämään eri valtioita toisiinsa, ja niillä voidaan sanoa olevan ainoastaan myönteinen vaikutus maiden keskinäiseen kanssakäymiseen.

Varsovan yliopiston unkarilaisen laitoksen johtaja Istvan Csaplaroksen mielestä puolalaisuudet ilmaantuivat jo 1850-luvun alkupuolella Fredrik Cygnaeuksen (1807–1881) ruotsiksi kirjoittamiin draamoihin. Hänen näytelmänsä "Hertig Johans ungdomsdrömmar" tapahtumat sijoittuvat vuoteen 1563 ja sen henkilöiden joukossa on mm. puolalainen Kinski ja monia muitakin tämän maanmiehiä. Näytelmän tapahtumapaikka on Turku, jossa Katariina Jagellonica ja hänen seurueensa pitivät yllä renessanssihovia. Todennäköisesti myös lukuisten puolalaisten sotilaiden osallistuminen monien maiden vallankumoustaisteluihin 1848 vaikutti Cygnaeuksen aihevalintaan.¹ Csaplaroksen mukaan "tuolloin vielä Venäjän vallan alla eläneet suomalaiset kunnioittivat vilpittömästi puolalaista kapinajohtajaa Kosciuskoa järjestäen jopa juhlakonsertin hänen kunniakseen."² Cygnaeus on kirjoittanut tapahtumasta runon.

Roman Zmorski käänsi osia Suomen kansalliseepoksesta Kalevalasta ensimmäistä kertaa puolaksi kirjassaan Piesni (Lauluja) jo vuonna 1866.³ Laajempaa kiinnostusta Kalevala herätti Puolassa kuitenkin vasta vuosisadan lopussa, jolloin Suomen ja Puolan väliset suhteet kirjallisuuden alalla tiivistyivät muutenkin.

Mikkolat ja puolalainen kulttuuri Suomessa

Valvojassa ilmestyi 1899 Adam Mickiewiczin satavuotisjuhlan johdosta artikkeli, jonka oli kirjoittanut Suomen slavistiikan isänä tunnettu professori J. J. Mikkola.⁴ Samaisessa Valvojan numerossa julkaistiin

1 Uusi Suomi, 2. tammikuuta 1976. István Csaplarós. Silta yli Itämeren.

2 Sama.

3 Sama.

4 Sama, J.J. Mikkola. Eräs satavuotismuisto. Valvoja 11, 1899, s. 35 - 42. Samassa numerossa

myös Otto Mannisen käännös Vainajien muistojuhla (Dziady). Mikkola ja Manninen välittivät Suomeen puolalaisille ominaisen aatteen kansallisesta vapaustaistelusta, joka ulkopuolisen silmin katsottuna myöhemminkin on esimerkiksi talvisodassa vaikuttanut suomalaisten taistelutahtoon.

Mikkola oli Euroopan eturivin slavisti ja baltologi ja kirjoitti mm. kantaslaavin kieliopin (Urslavische Grammatik) sekä tutki suomen kielen vanhoja venäläislainoja. Hänen mittavaa elämäntyötään ei ole kovin tarkasti tutkittu ja se on jäänyt varsin vähälle huomiolle, vaikka hän yhdessä vaimonsa, kirjailija Maila Talvion kanssa oli merkittävä vaikuttaja suomalaisessa politiikassa ja kulttuurielämässä.

Jooseppi Julius Mikkola (1866–1956) tutustui Puolaan ja puolan kielen opiskellessaan 1889 Harkovassa, jossa hänen merkittävimmät opettajansa olivat ukrainalainen professori A. A. Potebuja ja bulgarialainen slavisti M. S. Drinov. Seuraavana vuonna 1890 nuori Mikkola opiskeli Varsovassa puolaa, ja hän asui puolalaisten Roszczewskien luona. Suhteet Puolaan ja puolalaisiin olivat J. J. Mikkolalle erittäin tärkeitä. Varsovassa hän tapasi myös ylioppilas Zbigniew Paderewskin, joka oli Puolan tulevan presidentin ja pianisti Ignacy Paderewskin su-

*J. J. Mikkolan
vierailu Varsovassa
1929. Archiwum
Dokumentacji
Mechaniznej.*

s. 42 - 52, Adam Mickiewicz, Runoilijan improvisaatio. Dziady - runoelmasta. suom. O. Manninen.

kulainen. Tämä opetti Mikkolalle puolan kieltä, ja nuoret lukivat yhdessä mm. Pan Tadeusza. Mikkola tutustui Varsovassa myös kuuluisaan puolalaiseen naiskirjailijaan ja toimittajaan Eliza Orzeszkowaan (Pawlowska) (1814–1910)⁵, josta Maila Talvio kirjoitti: "Naiskirjailija Eliza Orzeszkowa se on, joka viimeisen kapinan jälkeen on merkillisin ilmiö Puolan kirjallisuuden historiassa. Suuri on hänen merkityksensä ollut ja paljon häneltä Puolan kansa saattaa vielä toivoa."⁶

Yliopistossa slavistiikan tutkimus sai alkunsa vuonna 1895, jolloin Mikkola nimitettiin Helsingin yliopiston slaavilaisen filologian dosentiksi. Hän oli valmistunut filosofian kandidaatiksi 1889, maisteriksi 1890 ja tohtoriksi 1893. Vuonna 1900 Mikkola nimitettiin slaavilaisen filologian ylimääräiseksi professoriksi. Professorin virka vakainaistettiin vuonna 1921, ja Mikkola oli sen ensimmäinen haltija. Hän teki tutkimuksia monilta eri aloilta ja solmi lukuisia kansainvälisiä kontakteja⁷. Hänen noin 500 tieteellisestä tutkimuksestaan yli 60 käsitteli puolan kieltä, sen kulttuuria ja historiaa.⁸

Kesällä 1895 Mikkola kävi yhdessä Maila Talvion kanssa Liettuassa, jossa he Grodnon lähellä tapasivat myös Eliza Orzeszkowan. Talvio on kirjoittanut vierailusta näin: "Oleskellessamme eteläliettualaisten parissa jouduimme siksi lähelle Grodnoa, että meidän teki mieli käydä tervehtimässä kuuluisaa puolalaista kirjailijataria Eliza Orzeszkowaa, joka vietti kesää Niemenin varrella ja jonka muutamia novelleja olimme yhdessä suomentaneet. Elegantti, ylhäisen näköinen rouva otti meidät ystävällisesti, joskin jonkin verran epäluuloisena vastaan."⁹

Puolan tiedeakatemian kirjallisuuden laitoksen arkistossa on säilynyt Eliza Orzeszkowan ja asianajaja Leopold Meyetin välinen kirjeenvaihto, jossa on mainittu myös Mikkoloiden Liettuan vierailu. Meyet oli innokas kirjallisuuden harrastaja. Poniemunista 29. syyskuuta 1895 lähetetyssä kirjeessä Orzeszkowa muistelee värikkäästi Mikkolan ja Talvion vierailua. He olivat mm. lukeneet Orzeszkowan kirjoituksia ääneen ruotsiksi ja saksaksi. Keskustelu sujui ranskaksi ja saksaksi, sillä Talvion puolan kielen taito oli tuolloin vielä puutteellinen. Orzeszkowan mielestä Mikkola ja Talvio eivät kumpikaan vielä tuolloin osanneet sanaakaan puolaa. (Orzeszkowa: Nie umieją, po polsku ani slowa,

5 Maila Talvio, Puolalainen naiskirjailija Eliza Orzeszko. Uusia lehtiä. Kolmas vihko. Julkaisija Uniooni. Naisasialiitto Suomessa. Porvoo, 1895, s. 3-45.

6 Sama, s. 34.

7 Eino Nieminen, Jooseppi Julius Mikkola. Esitelmät ja pöytäkirjat 1947. Toim.P.J.Myrberg. Suomalainen Tiedeakatemia. Helsinki, 1948, s. 67-82.

8 Zenon Ciesielski, Zbliżenia skandynawsko-polskie. Polonistyka w szkice o kontaktach kulturalnych w XIX i XX wieku. Gdańsk, 1972, s. 88; Ks. myös Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. R.26: 1933 Warszawa 1934, s. 54-55; Tadeusz Lehr-Splawinski, S.p. Josef Mikkola. 1866-1946. Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. R.40: 1947, Warszawa. 1947, s. 149-150.

9 Talvio, Rukkaset ja kukkaset. Muistinäkyjä. Toinen painos. Porvoo, Helsinki, (1947), s. 235.

*Puolan kirjallisuuden
akatemian presidentti
W. Sieroszewski
ojentaa Varsovassa
Maila Talviolle
(Mikkola) Puolan
kirjallisuuden
akatemian seppeleen
maaliskuussa 1937.
Archiwum
Dokumentacji
Mechaniznej.*

po francusku tyłko rozumieją, niemieckim władają zupełnie...)¹⁰ Ilmeisesti Mikkolan kielitaito oli kuitenkin jo varsin hyvä. Olihan hän jo viisi vuotta aiemmin ollut Varsovassa opiskelemissa puolaa.

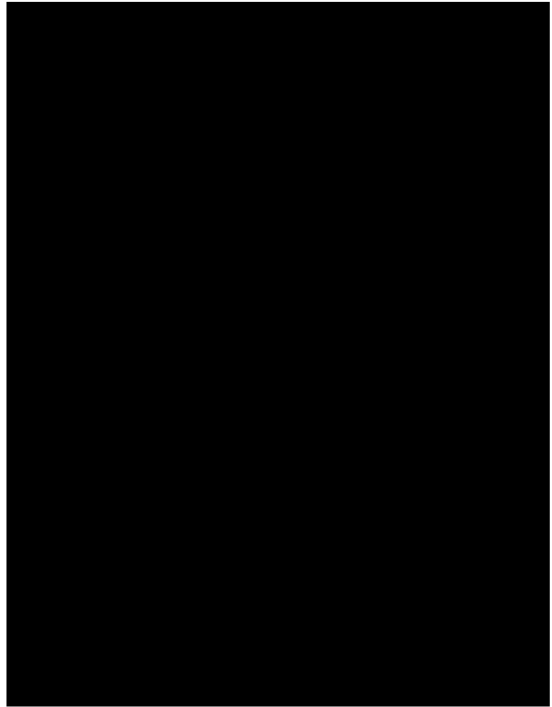
Mikkolan ja Talvion Grodnon vierailusta on olemassa enemmänkin tietoa. Puolan tiedeakatemian kirjallisuuden laitoksen kirjastossa olevassa Eliza Orzeszkowan arkistossa on Maila Talvion 18.7.1895–10.1.1900 välisenä aikana Helsingistä ja Pietarista saksaksi kirjoittamia kirjeitä.¹¹ Ensimmäisessä kirjeessään 18.7.1895 Talvio tiedustelee, voisivatko he vierailla Orzeszkowan luona Liettuassa, sillä hän olisi halukas kääntämään tämän tuotantoa ja kirjoittamaan tästä monografian. Kuten jo tiedämmekin, vierailu toteutui varsin nopeasti. Seuraavassa kirjeessä 13.9.1895 Talvio kertoo hankkineensa puolalaista kirjallisuutta (Chmilowski, Brandest jne.) ja pahoittelee samalla sitä, ettei Suomessa osata puolaa, ja lupaa heti joulun jälkeen aloittaa itse puolan kielen opinnot. Lisäksi hän vielä pahoittelee puutteellista saksan kieltään. Kirjeen lopussa on lyhyt J. J. Mikkolan puolaksi kirjoittama tervehdys.

Ennen joulua Talvio on 18.12.1895 lähettänyt vielä yhden kirjeen, jossa hän kirjoittaa mm. omista vanhemmistaan. Hän myös kertoi kir-

10 Orzeszkowa do Meyeta 29 IX (18) 1895. Eliza Orzeszkowa Listy zebrane. T. II Red. Edmund Jańkowski. Wrocław, 1955, s. 79.

11 Mikkola Maila do E. Orzeszkowej. Biblioteka Instytutu Badani Literackich PAN. Eliza Orzeszkowan museossa Grodnossa ei ole säilynyt mitään merkkiä hänen yhteyksistään Suomeen.

*Maila Talvio kuvattuna
luennon jälkeen
Varsovassa maaliskuussa
1937. Archiwum
Dokumentacji
Mechanisznej.*

joittaneensa artikkelin Orzeszkowasta ja lähetti tälle joulualbumin "Nuori Suomi", jossa oli mm. Juhani Ahon ja Minna Canthin runoja. Lisäksi hän kertoi tavanneensa Helsingissä asuvan nuoren Melcor-nimisen puolalaisen, joka oli säveltäjä ja opetti lisäksi musiikkiakate-
miassa pianonsoittoa ja oli Talvion mukaan erittäin tunnettu. Hän myös suunnitteli opiskelevansa puolaa Melcorin ja tämän vaimon kanssa. Lopuksi Talvio pyysi Orzeszkowaa vielä lähettämään itsestään valokuvan.

Maaliskuun 12. päivänä 1897 Talvio kirjoitti Pietarista hyvin koskettavan kirjeen, jossa hän otti osaa Orzeszkowan miehen kuolemaan. Hän kertoi myös ikävöivänsä Orzeszkowaa ja odotti jälleen näkevänsä tämän mahdollisimman pian. Hän mainitsi myös käyneensä Mikkolan kanssa kesällä kašubien luona.

Vuonna 1900 J. J. Mikkola kävi Helsingin yliopiston delegaation mukana Jagiellonien yliopiston 500-vuotisjuhlissa Krakovassa, jossa hän tapasi myös kirjailija Henryk Sienkiewiczin ja kielentutkija Baudouin de Courtenayn. Mikkola kirjoitti matkasta artikkelin Valvojaan.¹² Baudouin de Courtenay tunsu hyvin myös Akseli Gallén-Kallelan.¹³

Matkoillaan Mikkola tutustui moniin muihinkin puolalaisiin kolle-
goihinsa. Hän tunsu mm. kielitieteilijä Kazimierz Nietschin (1874–

12 Kirjoittajan on tarkoitus lähitulevaisuudessa julkaista J.J.Mikkolan ja Jan Baudouin de Courtenayn puolan ja saksan kielinen kirjeenvaihto vuosilta 1898-1926 sekä Mikkolan kirjeenvaihto venäläisen kielitieteilijä Filipp Fjodorovits Fortunatovin (1848-1914) kanssa.

13 Edward Stachewski, Zu den freundschaftlichen Beziehungen Jan I.N. Baudouins de Courtenay zu Finnland. *Studia Slavica Finlandensia*. Domus VI, Helsinki, 1989, s. 129 - 133.

Ulkunäkö, Neilahti 5
s. XI. 1934

Arvoisa hra Ministeri!

Vermeään olette, hra Ministeri,
kannukset, että me, muutamat
Puolan ystävätkä täällä panemme
toimeen julkisen "Kirkkous" "Dan
Tiedustus" sanalehden ilmesty-
miseen sata vuosikauden johdosta.
Juhla on eesti pyhä (Puolan Kan-
sallispäivänä) yliojettom julkata-
kissa ja olemme koettaneet saada
olijlemaan niin arvokkaasti kuin
sittenkin. Ministeri Charwat on
osottanut etteille suusta karrastus-
la, joka sicutä määni, että hän on
ottanut kantaakseen kaikki "kallelli-
set onnot. Juhla on milttuton.

Tähta yfiteydestä on jötelunut mie-
lemme kää olisi kannetta jos Ver-
sovotta Suomen itse kääisyyppäivänä
sealainin aikaan juhla tiven su-
tuvoლისწყუტყუა päivä juhlostta.
Puolan Kansallissuvelijä ja Suomen
kansallissuvelijä ^{ystävänä} tönmuuoteta on
esitetyinä puolalaiselle ja Suomessa:

1958) ja slavisti Edward Klichin (1878–1939), joka oli puolan, valkovenäjän ja mustalaiskielen asiantuntija ja jonka natsit tappoivat vuonna 1939. Mikkola tunsikin myös de Courtenayn oppilaan, leipzigiläisen slavistin Henryk Ulaszynin (1874–1956).

Kansallisarkistossa säilyneet kirjeet antavat hyvän kuvan Mikkolan sotien välisistä suhteista Puolaan. De Courtenayn kirjeiden lisäksi on säilynyt mm. professorien Stanisław Lutoslawski ja Jan Rostafiński lähettämiä kirjeitä. Niiden mukaan Mikkola auttoi usein puolalaisia kollegojaan, joiden mielestä hän oli merkittävä poliitikko ja suuri persoona.

Mikkola kävi usein Puolassa ja esitelmöi mm. Varsovan kansainvälisessä historiantutkijoiden kongressissa vuonna 1933 aiheesta "Karjalan heimon alkuperäistä levenemistä" sekä puhui vuotta myöhemmin samassa paikassa kansainvälisessä slavistien kongressissa¹⁴

Mikkola otti osaa myös Varsovassa järjestettyihin Kalevalan 100-vuotisjuhliin, joissa hän Maila Talvion sairastuttua luki tämän kirjoittaman esitelmän. Puolalaisen Kurjer Warszawskin mukaan tilaisuudessa olivat olleet läsnä mm. apulaisopetusministeri Chyliński ja koko Suomen suurlähetystön henkilökunta ministeri Idmanin johdolla sekä lisäksi Latvian ja Viron lähettiläät puolisoineen. Lehti kirjoitti professori F. A. Ossendowskin korostaneen alkusanoissaan Suomea ja Puolaa yhdistäviä historiallisia ja sivistyksellisiä siteitä sekä kertoneen Suomen valtion ja sen kansalliseepoksen Kalevalan syntyvaiheista. Myös professori Rostafińskin puhe, jossa hän kuvaili henkilökohtaisia vaikutelmiaan Suomesta, saa paljon palstatilaa. Lopuksi lehdessä kerrotaan juhlien pääpuhujan, professori Mikkolan lukeneen Maila Talvion erittäin hyvällä puolan kielellä kirjoittaman luonnehdinnan Kalevalan päähenkilöistä. Lehden mukaan nämä Kalevalan urhot ovat syöpyneet Suomen kansan tietoisuuteen kuten "Pan Tadeusz" Puolan kansalliseen sivistykseen.¹⁵ Luultavasti Mikkola oli itse kääntänyt esitelmän puolaksi.

Puolan tiedeakatemia Krakovassa hyväksyi Mikkolan kirjeenvaihtajajäsenekseen 1921 ja täysjäsenekseen 1928. Varsovan tiedeseura otti hänet ulkomaiseksi jäsenekseen 1930. Stefan Batorin mukaan nimetty Vilnan yliopisto antoi hänelle lisäksi kunniatohtorin arvon, ja hänelle myönnettiin myös Polonia Restituta -kunniamerkki.¹⁶

14 Arno Rafael Cederberg, Varsovan kansainvälinen historiantutkijoiden kongressi kesällä 1933, s. 355; Poznanin yliopistoon perustettiin 1925-27 Itämeren, Pohjoismaiden ja Baltian tutkimuksen keskus, vt. myös Bernard Piotrowski, W służbie nauki i narodu. Instytut Bałtycki w latach 1925-1939. Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu. Seria Historia nr. 144.

15 Villem Ernits, W 70 - ta rocznica urodzin prof. J.J. Mikkola, Przegląd Polsko-Fiński-Estoński. R.I nr. 1, Warszawa, 1936, s. 10 ja UM 94 Puola 1935-1938.

16 Eino Nieminen, op. cit, s. 79; Archiwum Polskiej Akademii Umiejętności, W 1-6.

*Kirjailija Ilmari
Kianto (oikealla)
keskustelemassa
Hjalmar Procopén
kanssa Varsovassa
1926. Archiwum
Dokumentacji
Mechanisznej.*

Tunnetun virolaisen kielitieteilijän ja Varsovan yliopiston suomen ja viron kielen lehtorin Villem Ernitsan mielestä Mikkola oli August Leskienin (1840–1916) ja Jan Rozwadowskin (1867–1935) kuoltua maailman merkittävin slavisti.¹⁷ Helsingin yliopistossa hän piti useita luentoja puolan kielestä ja täydensi niitä myöhemmin Puolan kirjallisuutta käsittelevillä aiheilla.¹⁸ Epäilemättä hän vaikutti pitkälti myös siihen,

17 Ernits, op. cit, s. 10, ks. myös UM 94 Puola 1929-34, "Epoka" 18.1.1929.

18 Csaplaros, op. cit, Uusi Suomi 2. tammikuuta 1976; UM 94 Puola 1935-38 Kurjer Poranny. Die polnische Kultur in Finland.

että Maila Talviosta tuli huomattava puolalaisen kirjallisuuden tuntija.

J. J. Mikkolalla oli hyvät suhteet myös puolalaisiin tiedelaitoksiin, joista mainittakoon mm. Vilnossa sijaitseva Instytut Naukowo Badawczy w Wilnie, Baltian laitos Gdyniassa (Instytut Bałtycki w Gdyni) ja Länsislaavilainen laitos Poznanissa (Instytut Zachodnio-Słowiański w Poznaniu).

Mikkolan jäätyä eläkkeelle 1934, hänen seuraajakseen valittiin hänen oppilaansa, venäjän ja suomalais-ugrialaisten kielten tutkija Jalo Kalima (1884–1952), jonka jälkeen virkaa hoiti tämän entinen kilpakumppani Eino Nieminen (1891–1962). Hän taas oli Jan Rozwadowskin ja Kazimierz Nietschin oppilas ja tunsikin hyvin myös puolan kielen.

Nieminen julkaisi puolan kieltä koskevia tutkimuksia "Lingua Posnaniensisissa" ja "Lud Slowiańskissa".¹⁹ Ennen nimittämistään balttilaisen filologian ylimääräiseksi professoriksi vuonna 1939, hän oli vuodesta 1928 toiminut slaavilaisen filologian dosenttina.²⁰ Hän keskittyi myös puolan kielen historiaan ja teki useita opintomatkoja Puolaan.

Puolan kielen lehtoraatti perustettiin Helsingin yliopistoon Puolan hallituksen toimesta ja rahoituksella vuonna 1933–34. Viran ensimmäinen haltija oli tohtori Maria Tolwińska-Krahelska. Hänen seuraajakseen tuli tohtori Stanisław Brzeziński, ja vuosina 1936–37 virkaa hoiti Joseph Trypucko. Romanowski-nimiset sisarukset pitivät puolan kieltä käsitteleviä luentoja myös Viipurissa. Puolaa oli lisäksi mahdollisuus opiskella myös Terijoella.²¹

Puolankielistä kirjallisuutta käännettiin paljon suomeksi ja päinvastoin.²² Myös tässä työssä kunnostautuivat Mikkolan entiset oppilaat, joista mainittakoon Sienkiewiczia kääntänyt Reino Silvanto (1883–1943) ja sekä Sienkiewiczia (Pan Wołodyjowski) että Mickiewiczia (Pan Tadeusz ja Grażyna) kääntänyt Viktor Kustaa Trast (1878–1953). Myös tohtori Sulo Haltsonen (1903–1953) ja slaavilaisen filologian myöhempi professori Valentin Kiparsky (1904–1983) olivat Mikkolan oppilaita.

Puolaa kohtaan oli Suomessa tunnettu erityistä kiinnostusta jo maiden itsenäistymisen aikoihin. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa järjestettiin 23.11.1917 V. A. Koskenniemi -ilta, jossa Niilo Lehmuskoski lausui Koskenniemen "Runon vapaalle Puolalle"²³:

19 Ciesielski, op. cit. s. 85.

20 Kolari, op. cit. s. 13.

21 UM 94 Puola 1935-38. Kurjer Poranny. Die polnische Kultur in Finland ja Uusi Suomi 27.3.1956.

22 Vt. Istvan Czapláros, Joanna Trzeńska - Mejer. Bibliografia literatury polkiej w Finlandii. Bibliografia literatury w Polsce. Warszawa, 1981.

23 Lauri Viljanen, V.A. Koskenniemi. Hänen elämänsä ja runoutensa. Porvoo - Helsinki, 1935, s. 158; Lausuntaillan arvostelu: nimim. (Viljo Tarkainen?), Niilo Lehmuskosken lausuntailta. - Uusi Suometar no. 272/24.11.1917 ("...lausuttuaan Leijonalipun alla ja Puolan vapaudelle omistetun runon...")

Vapaa Puola, kanssa Suomen kansa.
Kahleen merkit vielä ranteissansa
vannoo valan, joll'ei rikkojaa;
kautta kärsimyksen – muistojemme,
kautta kallihimpain hautojemme,
vapaa olkoon isiemme maa!

Tilaa kotkallesi valkealle,
vapaa Puola, nouse korkealle,
olkoot vuosisatas onnekkaut!
Kautta kärsimyksen – lunnaittemme,
kautta vainajaimme, lapsiemme:
vapaat olkoot isiemme maat.

*Kalevalan
100-vuotisjuhla
Varsovan
tieteellisessä
yhdistyksessä
huhtikuussa 1935. K.
G. Idman, uskonto-
ja opetusministeri K.
Chyliński ja Puolan
ulkoministeriön
Itä-Euroopan osaston
päällikö T. Schaetzel
Archiwum
Dokumentacji
Mechaniznej.*

Runon käänsi puolaksi Remigiusz Kwiatkowski, joka vuonna 1917 kuului Suomessa olleeseen Puolan legioonaan.

Eino Leino (1878–1926) työskenteli samaan aikaan suomalais-puolalaiseen historialliseen perinteeseen liittyvän Juhana Herttuasta ja Katariina Jagellonicasta kertovan runoelman parissa. Teos ilmestyi 1919. Leino kirjoitti myös kuuluisan runon “Vive la Pologne”, jonka Bohdan Kutylowski käänsi puolaksi. Tunnettu on myös Eino Palolan “Vapaa Puola”, joka on ensimmäinen itsenäiselle Puolalle osoitettu suomalainen kirja. Teos ilmestyi Hämeenlinnassa 1922. Vuosisadan alussa

käännettiin puolaksi ainakin Ahon, Alkion, Canthin, Ivalon, Kauppis-Heikin ja Topeliuksen teoksia sekä myöhemmin myös Järnefeltin, Kiven, Koskenniemen, Runebergin, Cajanderin, J. H. Erkon, Kailaan, Valan ja Viljasen tuotantoa.²⁴

Maila Talvio suomensi mm. Orzeszkowan novelleja, Sienkiewiczin "Quo Vadiksen" ja "Tulella ja miekalla" sekä Prusin "Etuvartijan" ja teki näin omalta osaltaan puolalaista kirjallisuutta tunnetuksi Suomessa. Hän oli myös erittäin tunnettu Puolassa ja puolalaiset lehdet ylistivät häntä. Mm. Gazeta Polskan mukaan: "Puolan kirjallisuus on rouva Mikkolalle suuressa kiitollisuudenvelassa. Erinomaisena ja Puolan kansaa kohtaan myötämielisenä kääntäjänä on hän vuosien kuluessa rai-vannut Puolan kirjallisuuden suurteoksille tietä Pohjoismaihin. Hänen ansiostaan ovat suomenkielelle käännettyinä teokset, joissa Puolan kansallinen henki on ottanut pohdittavakseen kansan suurimman kysymyksen, kysymyksen kansan valtiollisesta olemassaolosta."²⁵ Kurjer Poran-nyssa taas selostettiin romanttisesti, kuinka "Rouva Mikkolan syksyssä, työn ja saavutusten kruunaamassa syksyssä puhkeavat varhaiskevään kukat. Kaikki on mahdollista valkeitten öiden maassa, jossa iltahämärä ja aamurusko yhtyvät."²⁶ Talviolle myönnettiin vuonna 1934 Varsovas- sa harvinainen Puolan Akatemian Kultainen seppele.²⁷

Talvion ja J. J. Mikkolan koti Helsingin Meilahdessa oli suomalaisen taide-elämän ja tieteen epävirallinen keskus, jossa kävi myös paljon ulkomaisia taiteen ja tieteen merkkihenkilöitä. Heidän joukossaan oli myös puolalaisia.

"Eräänä sunnuntai-iltapäivänä heinäkuussa 1921, siis parisen kuu- kautta ennen Mailan 50-vuotispäivää, vieraili 25 puolalaista ylioppi- lasta Laaksolassa... Puolalaisia Maila tervehti heidän omalla kielellään ja onnistui heti luomaan vapautuneen tunnelman... Laaksolan Satakun- tasalissa vietetyn illan kuluessa näyttelijä Jaakko Korhonen lausui Kos- kenniemen runon "Vapaalle Puolalle", kirjoitti Tyyni Tuulio.²⁸

Mikkolan ja de Courtenayn kirjeenvaihdosta käy ilmi, että Mikkolat auttoivat puolalaisia myös monissa heidän pienissä arkipäivän ongel- missaan. Kaiken kaikkiaan Mikkolat tekivät suuren palveluksen Puo- lalle ja tekivät sen kulttuuria Suomessa tunnetuksi.

Maila Talvion suhtautuminen Puolaan muuttui toisen maailmanso- dan alettua. Hän tuntui olevan täysin välinpitämätön Puolan kohtalos-

24 Ks. Czaplars, Trzcinska, op. cit.

25 Vt. myös Charwatin kirje M.Mikkolalle 6.4.1933, VA Maila Mikkolan kokoelma, kansio 31 sekä Villem Ermits, Maila Talvio jako tłumaczka literatury polskiej na język fiński. Przegląd Polsko-Fiński-Estoński. Rok II, Nr. 4, V - 1937, Warszawa, s. 23-24.

26 Sama.

27 V.A. Koskenniemi, Maila Talvio. Kirjailijakuvan ääriiviivoja. Porvoo, Helsinki, 1946, s. 183.

28 Tyyni Tuulio, Maila Talvion vuosikymmenet. Jälkimmäinen osa (1911-1951). Porvoo-Hel- sinki, 1965, s. 200-201.

ta.²⁹ Kai Laitisen sanoin: "Myöhemminä vuosina hän orientoitui yhä voimakkaammin saksalaiseen kulttuuriin päin ja osoitti aatetoverinsa Koskenniemen kanssa pitkälle menevää ymmärtämystä Hitlerin Saksan viralliselle kulttuuripolitiikalle."³⁰

Tämä on hyvin ristiriitaista, sillä Talvio oli aina puhunut hyvin lämpimästi Puolasta ja sen hyvistä suhteista Suomeen. Asialle on vaikea löytää järkevää selitystä enkä halua tuomita ketään, eteenkään, kun Talvio itse kirjoitti jälkissään: "Määrään, että kaikki paperini on tarkoin poltettavat ja ettei kukaan yritäkään kirjoittaa elämäntarinaani, niin kuin myös, että mikäli se on mahdollista koetetaan antaa minulle unohtus ja kuoleman rauha kaikissa suhteissa."³¹

Vuonna 1936 ilmestynyt V. K. Trastin toimittama Maailman Kirjallisuuden Kultainen Kirja sisälsi venäläisen käännöskirjallisuuden lisäksi 320 sivua puolalaista kirjallisuutta. Vuotta myöhemmin Reino Silvanto julkaisi puolalaisten novellien kokoelman "Valkoinen kotka. Puolalaisia novelleja". (Jyväskylä, Helsinki). Teoksessa ovat edustettuina mm. Sienkiewicz, Orzeszkowa, Prus, Konopnicka, Sieroszewski, Tetmajer, Przybyszewski, Weyssenhof, Żeromski ja Reymont. Suomalaisien kutsusta merkittävä puolalainen runoilija Kazimiera Illakowicz esiintyi vuonna 1938 Helsingissä.³² Erittäin tärkeää Suomen ja Puolan välisten suhteiden kannalta oli kuitenkin Helsingin yliopiston professorin Herman Gummeruksen (1877–1948) Piłsudskia käsittelevän teoksen ilmestyminen.³³ Mainittakoon, että Gummerus oli yksi jääkäri liikkeen perustajista ja toimi myös lähettiläänä Roomassa ja Kieivissä.

Teatteri ja musiikki

Suomen ja Puolan välisten suhteiden kannalta merkittävää työtä tekivät professori Jalo Kalima ja hänen veljensä Eino Kalima (1882–1972), josta 1917 tuli Suomen Kansallisteatterin johtaja. Hänen kaudellaan Kansallisteatterissa esitettiin paljon puolalaisia näytelmiä. Tosin jo aiemminkin, esimerkiksi vuonna 1904, olivat ensi-iltaan tulleet Aleksander Fredron näytelmä "Naiset ja husaarit" ja Włodimierz Perzyńskin "Kevytmielinen sisar". Kalima ohjasi "Naiset ja husaarit" uudelleen vuonna 1917 ja kaksi vuotta myöhemmin oli vuorossa Tadeusz Rittnerin "Pienessä talossa", jota seurasivat mm. Gabriel Zapolskin kir-

29 Sama, s. 416.

30 Kai Laitinen, Suomen kirjallisuuden historia. Helsingissä, 1981, s. 270.

31 KA Maila Mikkolan arkiston luettelo, s. 2.

32 Sama. Kazimierz Illakowicz, Finlandia i ja. Przegląd Polsko-Fiński-Estoński. Rok II, 1937, nr. 5, s. 33-37.

33 Herman Gummerus, Piłsudski - Uuden Puolan luoja. Helsinki, Porvoo 1936. UM 94 Puola 1935-38.

Vasemmalla
puolalainen
kielittiteilijä Jan
Baudovin de
Courtenay, oikealla
suomalainen
kielittiteilijä ja tulkki
Jalo Kalima. SKS:n
kirjallisuusarkisto.

joittama ja Kaliman kääntämä "Rouva Dulskan moraali" sekä vuonna 1923 Jan August Kisielewskin "Irvikuva". Vuonna 1927 ensi-iltansa saanut Karol Hubert Rostworowskin "Caius Caesar Caligula" ja 1933 esitetty Bohdan Kalerwan "Ohikulkija" olivat molemmat Kaliman käännöksiä.³⁴ Vielä senkin jälkeen, kun Saksa oli vuonna 1939 hyökännyt Westerplateen, esitettiin Jarosław Iwaszkiewiczin "Vieraantunut sydän". Kalima ohjasi joka vuosi yhden puolalaisen näytelmän ja kävi henkilökohtaisesti Varsovassa etsimässä sopivia teatterikappaleita.³⁵

Suuren suosion saavutti myös Suomen Kansallisoopperassa 8.10. 1936 kantaesityksensä saanut Stanisław Moniuszkon ooppera "Halka", jonka ohjasi venäläissyntyinen Dmitri Arbenin (1876–1955), joka toimi Kansallisoopperassa ohjaajana vuosina 1936–37. Esityksen koreografian suunnitteli Eugeniusz Koszutski.³⁶ Maailmankuulu pianisti Artur Rubinstein konserttoi yhdessä Ignacy Friedmanin kanssa Suomessa

34 Zenon Ciesielski, *Od Fredry do Rózewicza. Dramat teatr polski w Szwecji w latach 1835-1976*. Gdańsk, 1986, s. 212-213. Vt. myös Rafael Koskimies, *Suomen Kansallisteatteri II. 1917-1950*. Helsinki, 1970, s. 71 jj.

35 UM 94 Puola 1927-28, vt. *Kurjer Warszawski* 5.5.1927.

36 Sama, s. 214.

vuonna 1936. Lisäksi hän esiintyi Puolan suurlähetystössä, jossa paikalla olivat myös Mannerheim ja ministerit Hackzell ja Cajander.³⁷

Musiikista puhuttaessa on tietysti muistettava Chopinin valtava vaikutus puolalaiseen säveltaiteeseen. Hänen lisäksi Suomessa tunnettiin puolalaisista säveltäjistä hyvin Karol Szymanowski, jonka baletti Harnasie oli suuri menestys ympäri Eurooppaa.

Vastaavasti myös suomalaiset musikit vierailivat Puolassa. Esimerkiksi 2. tammikuuta 1927 järjestettiin Varsovan Filharmonisessa Seurassa suuri suomalaisen musiikin konsertti, jossa esitettiin mm. Järnefeltin, Madetojan, Melartinin, Palmgrenin ja Kajanuksen musiikkia. Kapellimestarina toimi Turun musiikkiopiston johtaja, puolalaissyntyinen Jean Niwiński. Paikalla olivat myös suurlähttiläs Procopé, lähetystösihteeri Ernst ja sotilasasiamies Helsingius.³⁸

Karol Herbert Rostworowskin "Caius Caesar Caligula" -näytelmä esitettiin Kansallisteatterissa 1926. Ensimmäisessä rivissä vasemmalla Aili Somersalmi ja Jaakko Korhonen. Kansallisteatterin kuva-arkisto.

37 Henryk Sokolnicki, In the service of Poland. Memoirs of diplomatic social life, chiefly before and during World War II, in Poland, the USSR and Scandinavia. Helsinki, 1973 (konekirj.), s. 222.

38 UM 94 Puola 1927-28.

Kuvataide

Myös kuvataiteiden alalla tehtiin yhteistyötä. Se tarkoitti kuitenkin lähinnä taidenäyttelyjen järjestämistä. Puolalaista taidetta oli esillä ainakin Strindbergin ja Stenmanin gallerioissa Helsingissä sekä lisäksi Viipurissa.

August Strindbergin veljenpoika Sven Strindberg opiskeli Tukholmassa ja ryhtyi heti opintonsa päätettyään liikemieheksi. Hän asui New Yorkissa vuosina 1892–94. Suomeen hän muutti vuonna 1895 ja perusti Helsinkiin taidekaupan 1898. Vuonna 1913 hän avasi sen yhteyteen taidegallerian³⁹, jonka toimitusjohtaja vuosina 1916–60 oli kirjailija Otto Arvid Lydecken (1882–1960).⁴⁰

Taidekauppias ja taiteenkerääjä Gösta Herman Stenman (1888–1947), joka perusti Helsinkiin taidegallerian 1913, oli innostunut suomalaisesta modernismista. Hän rahoitti mm. Tyko Sallisen työskentelyä ja nosti esille Helene Schjerfbeckiä. Kansalaissodan jälkeen 1919 hän avasi Helsingin keskustaan suuren taidekaupan, jonka toiminta jatkui vuoteen 1947 asti.⁴¹

Mikkolan ja de Courtenayn kirjeenvaihdosta käy ilmi, että Strindbergin taidegalleriassa oli esillä puolalaista taidetta ainakin vuonna 1917.⁴² Myöhemmin galleriassa oli esillä myös de Courtenayn tyttären Sophien ja Nadine Woitińskan maalauksia.⁴³ Myös Stenmanin taidesalongissa oli joulukuussa 1923 esillä puolalaista taidetta.

Tunnettu taidekriitikko Edward Richter kirjoitti Helsingin Sanomissa 9. joulukuuta: "Stenmanin taidesalongissa täyttää koko ensimmäisen näyttelykerroksen isoa eteishallia ja porraskäytävää myöten valtava, 235 numeroa käsittävä ja 41 eri taiteilijaa edustava kokoelma graafillisia töitä, jotka Puolan graafillisten taiteilijain yhdistys on tänne nähtäväksi eikä myytäväksi lähettänyt. Meillä on siinä edessämme upein ja laajin graafillinen näyttely, mitä Helsingissä koskaan on ollut... Siivistys on vanha Puolassa. Me näemme näyttelystä miten graafillinen taidekin on siellä pitkien perinnäistapojen ja koulutetun maun kannattama."⁴⁴ Marraskuussa 1924 puolalaisia töitä oli esillä Viipurin Puistololan hotellissa järjestetystä Włodzimierz Stepańskin näyttelystä, jossa

39 Helsingin Sanomat, 7.4.1934 ja Olli Valkonen, Maalaustaide vuosisadan vaihteesta itsenäisyyden aikaan. *Ars - Suomen taide päätoimittaja Salme Sarjas-Korte*. Keuruu, 1990, s. 211–212.

40 Helsingin Sanomat, 31.5.1934 ja Kuka Kukin Oli. *Henkilötietoja 1900–1961 kuolleista julkisuuden suomalaisista*. Otava, 1961, s. 317.

41 Taiteen pikkujättiläinen. Helsinki, 1991, s. 670 ja Aimo Reitala, *Maalaustaide 1918–1940*. *Ars - Suomen taide*, 5, s. 225.

42 Tekijän hallussa.

43 Turun Sanomat, 1.5.1917. ja 9.12. 1923.

44 Ks. myös Svenska Pressen 8. joulukuuta 1923 ja Erkki Anttonen, *Taidegraafiikka 1895–1950*. *Ars - Suomen taide*, 5, s. 281. Puolalaisen Graafillisen Taiteen Näyttely 2.12. - 15.12.1923.

oli esillä yhteensä 56 teosta. Niiden aiheet vaihtelivat muotokuvista ja maisemista symbolistisiin kuvitelmiin, joita näyttelyssä oli kaikkein eniten.⁴⁵

Kolme vuotta myöhemmin 1927 Ateneumissa pidettiin suuri puolalaisen taiteen näyttely. Näyttelyn esitteessä kerrottiin Puolan kuvataiteen kehityksestä.⁴⁶ Näyttelyn avajaispäivänä Edward Richter kirjoitti Helsingin Sanomissa: "Tänään, lauantaina, ovat puolalaisen näyttelyn juhlaiset avajaiset Ateneumin kokoelmissa. Viime syksynä olleen ruotsalaisen Aroseniuksen näyttelyn ja aivan äskettäin päättyneen ranskalaisen maalausnäyttelyn lähimmässä yhteydessä tarjoutuu helsinkiläiselle yleisölle täten kolmas erityisesti huomattava tilaisuus ulkomalaisen taiteen näkemiseen. Ja tällä kertaa saamme tutustua ihan uuteen ja tuntemattomaan ulkomaalaiseen taiteeseen.

Puolalaisen näyttelyn tänne saamisesta on meidän lausuttava kiitoksemme Puolan valtiolle, joka myöskin on ottanut huoltaakseen kaikista lähetyksistä. Alkujaan heräsi tämän näyttelyn Helsinkiin järjestämisajatus pari vuotta sitten, kun taiteilija Wilho Sjöström Pariisissa ollessaan tapasi puolalaisia taiteilijoita ja sai heidät innostumaan tästä asiasta. Kuten aikaisemmin on ilmoitettu, kävivät taiteilija Sjöström sekä Alvar Cawen ja taideyhdistyksemme intendentti T. Stjernschantz tämän vuoden alussa Puolassa tarkastamassa sikäläistä taidetta ja seikkaperäisemmin sopimassa näyttelyn käytännöllisestä toteuttamisesta. Näyttelyn varsinaiseksi järjestäjäksi Puolassa tuli "Puolalaisen taiteen ulkomaille levittämisen yhdistys", joka taas puolestaan valitsi M. Treterin näyttelyn komissariksi Helsinkiin.

Puolalaiselle näyttelylle on erityisesti ominaista kansallinen leima, nuorekkuus ja temperamentti, harvinainen esitystavan reippaus ja monipuolisuus. Näkee, että Puolassa ei puutu taiteellista yritteliäisyyttä ja suurenmoista innostusta. Pelottomasti käyvät siellä taiteilijat isokokoiisiin sommitteluihin, joihin sitävästoin meillä liiankin harvoin uskalletaan ryhtyä, kun Suomen nuoret maalarit ovat enimmäkseen vain tyytynneet maisemien ja asetelmien tekoon. Näyttely on toisin sanoen innostusta tartuttava ei ainoastaan toimiville taiteilijoille, vaan myöskin suurelle yleisölle, joka siitä varmaankin löytää paljon uteliaisuuttaan ja harrastuspiiriään tyydyttävää."

Näyttely teki puolalaista kulttuuria Suomessa laajemmaltikin tunnetuksi. Aamulehti julkaisi 20.4.1927 Treterin kirjoittaman artikkelin puolalaisista modernisteista ja päivää myöhemmin Turun Sanomat hänen haastattelunsa Väinö Aaltosesta. Treter puhui puolalaisesta taiteesta myös radiossa. Puolalaista taidetta esittelevän näyttelyn kanssa sa-

45 Karjala 19.11.1924.

46 Puolalainen taidenäyttely. Järjestänyt "Yhdistys Puolan taiteen levittämiseksi ulkomailla" Varsovassa. Helsinki, 1927.

Vieraantunut sydän.

Jaroslav
Ivaskiewiczin
"Vieraantunut
sydän" oli
Kansallisteatterin
ohjelmistossa
1939.
Kansallisteatterin
kuva-arkisto.

maan aikaan Suomen Kansallisteatterissa järjestettiin Eino Kaliman isännöimä puolalainen ilta, jota kunnioittivat läsnäolollaan myös presidentti Relander ja ulkoministeri Voionmaa sekä Puolan suurlähettiläs Filipowicz.⁴⁷

Puolassa ei 1920- ja 1930-luvuilla pidetty ainuttakaan suomalaisen taiteen näyttelyä, vaikka puolalaista taidetta oli Suomessa esillä myöhemminkin. Varsovassa järjestettiin 1930-luvun lopulla esimerkiksi Viron taiteen suurnäyttely.

Maiden väliset ystävyysjärjestöt

Vuonna 1928 perustettu Suomalais-puolalainen yhdistys teki merkittävää työtä kulttuurisuhteiden kehittämiseksi. Tapio Tapiovaaran mukaan perustavan kokouksen pöytäkirja on kadonnut, mutta yhdistyksessä oli yli sata jäsentä. Sen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin J. J. Mikkola, josta myöhemmin tehtiin yhdistyksen kunniajäsen. Hänen jälkeensä puheenjohtajaksi valittiin Eino Kalima. Vuosina 1929–34 ja 1936–50 puheenjohtajana toimi Puolan lähetystön virkailija Władisław Wnuk (1901–1990).⁴⁸

47 UM 94 Puola 1927-28. Kurjer Poranny 22.4.1927.

48 Suomi Puola 1. 1988 ja Przegląd Polsko-Fiński-Estoniski R. I nr. 1, XII - 36, s. 19; Ks. myös Helsingin kaupunginarkisto. Ha: 1-7, yhdistyksen säännöissä todetaan, että sen tarkoitus on edistää sekä Suomen että Puolan historian, yhteiskunnan, talouselämän ja tieteen tuntemusta.

*Puolan uskonto- ja
opetusministeri
Wojciech
Świętosławski kävi
Suomessa
joulukuussa 1938.
Häntä on
tervehtimässä
opetusministeri Uno
Yrjö Hannula,
Puolan lähettiläs
Henryk Sokolnicki,
lähetystön sihteeri T.
Narzynski ja
sotilasasiamies
Władysław Łoś.
Archiwum
Dokumentacji
Mechanizmej.*

“Pan Tadeusz” -runoelman 100-vuotisjuhlan kunniaksi vuonna 1934 järjestettiin myös Helsingissä juhlatilaisuus, jossa mm. Antonietta Toini (Toini Putkonen) tulkitsi Kilpisen ja Paderewskin lauluja ja V. A. Koskenniemi piti loistavan esitelmän Puolan kansalliskirjailijasta Adam Mickiewiczistä.

Maila Talvio kommentoi juhlaa etukäteen 5.11.1934 kirjeessään suurlähettiläs Idmanille: "Varmaan olette hra. ministeri kuullut, että me muutamat Puolan ystävät panemme toimeen juhlan Mickiewiczin 'Pan Tadeuszin' runoelman ilmestymisen satavuotiskauden johdosta. Juhla on ensi pyhänä (Puolan kansallispäivänä) yliopiston juhlasalissa ja olemme koettaneet saada ohjelman niin arvokkaaksi kuin mahdollista... Tässä yhteydessä on johtunut mieleemme, että olisi kaunista, jos Varsovassa Suomen itsenäisyyspäivänä saataisiin aikaan juhla Kiven satavuotissyntymäpäivän johdosta."⁴⁹ Toive myös toteutui, ja juhla järjestettiin.

Suomen ja Puolan väliset suhteet muuttuivat vuosi vuodelta läheisemmiksi ja maiden välinen yhteistyö tiivistyi. Tarkastelkaamme esimerkiksi vuotta 1936⁵⁰, jolloin Suomen suurlähettiläs Boris Gyllenbögel piti Pilsudskin kuoleman vuosipäivänä 12. toukokuuta Suomalais-puolalaisessa yhdistyksessä esitelmän Puolan edesmenneestä valtionpäämiehestä, jonka kanssa hänellä oli ollut kunnia tehdä yhteistyötä Varsovassa vuosina 1919–20. Samana vuonna Suomen luterilaisen kirkon ja Porvoon piispa Max Oskar von Bonsdorf (1882–1967) kävi Puolassa, jossa hän tutustui sikäläisiin oloihin ja kehotti Suomen luterilaisia tukemaan puolalaisia uskonveljiään.

49 Maila Talvion kirje K.G.Idmanille 5.11.1934. KA, K.G. Idmanin kokoelma.

50 AAN, Sztab Główny, sygn. 616/178, s. 227.

Suomalais-puolalaisen yhdistyksen jäsenet olivat pääasiassa akateemisesti koulutettuja. Vuonna 1937 jäseniä oli yhteensä 143, joiden joukossa mm. presidentti Kyösti Kallio, pääministeri A. K. Cajander, J. J. Mikkola, J. H. Vennola, Eino Kalima, Henryk Ramsay, Taavi Junnila, Mandi Hannula, A. Yöntilä, Jalo Kalima, Lauri Aho, Eljas Erkko, Edwin Linkomies, Reinhold Svento (Świętorzecki) ja Sulo Haltsonen.⁵¹ Myös mm. Armas Järnefeltillä, Selim Palmgrenilla, Oskar Merikannolla, Toivo Kuulalla, Jerzy Godzińskilla ja Yrjö Kilpisellä oli läheiset suhteet Puolan lähetystöön. Suomalais-puolalainen yhdistys vaikutti myös ministeri Hannulan vuonna 1938 allekirjoittaman Suomen ja Puolan välisen kulttuurisopimuksen syntyyn.⁵²

Suomessa toimi lisäksi Helsingin Puolalainen Yhdistys (Zjednoczenie Polskie w Helsingforsie), joka oli perustettu jo 3.4.1917, heti tsaarinvallan kukistuttua. Yhdistyksen perusti muutaman tuhannen hengen ryhmä, johon kuului entisiä tsaarin armeijan upseereita ja sotilaita sekä muutamia puolalaissyntyisiä siviilejä. Helsingin Puolalainen Yhdistys oli Puolan lähetystön perustamiseen asti vuonna 1919 ainoa puolalaisia edustava elin Suomessa, ja sen jäsenkortti vastasikin passia.

Helsingissä toimi vielä kolmaskin yhdistys, 9.4.1933 perustettu Suomen ja Puolan akateeminen kerho, jonka puheenjohtajana toimi Hannes Salovius. Myös Varsovaan oli saman vuoden tammikuussa perustettu "Suomen Ystävien Akateeminen Yhdistys" (Akademickie Stowarzyszenie Przyjaciół Finlandii).⁵³

Opiskelijavaihto

Edellä mainitut yhdistykset loivat Suomen ja Puolan välisille suhteille järjestöllisen pohjan. Niiden toimesta aloitettiin myös maiden välinen opiskelijavaihto. Vuosina 1932–36 Suomessa oli 50 puolalaista ja vastaavasti Puolassa 40 suomalaista opiskelijaa.

Maiden välinen opiskelijavaihto olikin aktiivista. Suurlähettiläs Idman kirjoitti J. J. Mikkolalle 3.6.1929 Varsovasta: "Täällä on paraikaa suuret joukot suomalaisia. Professori Halla kiertelee Puolaa 30 teknillisen korkeakoulun oppilaan kanssa. Lauantai-iltana olimme kaikki erään ylioppilasyhdistyksen vieraina:"⁵⁴ Vastaavasti puolalaiset opiske-

51 Sokolnicki, op. cit. lk. 208 jj.

52 Typy Tapiovaara, 60-vuotinen kulttuuriystävyyden. Suomalaispuolalaisen ystäväysjärjestön 60-vuotinen taival. Helsinki, 1991, s. 5 sekä Jerzy Michalski, Towarzystwo Polsko-Fińskie (1928-1937). Przegląd Polsko-Fińskie-Estoński. Rok. II nr. 5 XII 1937 Warszawa, s.19-20.

53 Hannes Salovius, Rozwój i działalność Fińsko-Polskiego koła Akademickiego w Helsinkach. Przegląd Polsko-Fińsko-Estoński. R. I. Nr. 1. XII-36, s. 22-23.

54 UM 94 Puola 1927-28.

lijat kävivät kesäisin kielikursseilla Suomessa. Varsovan Józef Piłsudski -yliopiston suomen ja viron kielen lehtori Villem Ernitsa järjesti yhdessä Suomalais-puolalaisen yhdistyksen kanssa joka vuosi nuorille puolalaisille tarkoitettuja kursseja sekä Virossa että Suomessa. Esimerkiksi vuonna 1937 Suomessa kävi yhteensä yksitoista puolalaista opiskelijaa. Heidän joukossaan oli mm. filosofian ylioppilas Wiera Lucy-bienka, jolle Suomen Ylioppilaskuntien Liitto oli järjestänyt majoituksen Saimaan rannalla sijaitsevassa huvilassa ja suomalaissyntyinen oikeustieteen opiskelija Jadwiga Kunińska, joka puolestaan asui Korpi-lahdella sijainneessa pensioaatissa.⁵⁵

Suomalaisten ja puolalaisten opiskelijajärjestöjen suhteet olivat myös hyvät, ja 30-luvun lopulla järjestettiin paljon vastavuoroisia vierailuja. Esimerkiksi SYKL:n lähetystö, johon kuuluivat Eero Manner, Olavi Rytkönen, Erkki Hänninen ja Ilmari Honkanen, kävi virallisella vierailulla Puolassa 8.–12. marraskuuta 1938.⁵⁶

Lähetystöillä oli tietysti myös suuri rooli kulttuurivaihdon kehittämisessä. Puolan Helsingin lähetystössä kulttuuriin liittyvät asiat kuuluivat virolaispuolalaisen taustan omanneelle Norbert Żaballe, joka tätä kirjoitettaessa asuu Tukholmassa.

Työskennellessään vielä ennen Helsinkiin tuloaan Puolan Ylioppilaskuntien Liitossa Varsovassa, hän järjesti virolaisille, suomalaisille ja latvialaisille opiskelijoille tarkoitettua ammatti- ja kielikurssin Puolassa. Näiden ns. Puolan stipendiaattien joukossa olivat mm. tuleva

55 Przegląd Polsko-Fiński-Estoński, Rok II, 1937, nr. 4, s. 31.

56 Przegląd Polsko-Fiński-Estoński, Rok III, 1938, nr. 6 ja 7, s. 52.

Eduskunnan puhemies ja pääministeri V. J. Sukselainen sekä Suomen Pankin pääjohtajana toiminut Klaus Waris. Puoliksi virolaisena žaba oppi nopeasti myös suomea, josta hänelle oli Helsingissä paljon hyötyä.⁵⁷

Maiden välisten suhteiden kehittymiseen vaikutti merkittävästi Varsovassa perustettu aikakauslehti "Przełąd Polsko-Fińsko-Estoński". Lehti ilmestyi vuodesta 1936 alkaen yhteensä 8 kertaa.⁵⁸

Yhteistyö tieteen alalla

Myös tieteen alalla tehtiin yhteistyötä. Lontoon yliopiston sosiologian professorina toimi vuosina 1907–30 suomalainen sosiologi ja yhteiskuntatieteilijä Edvard Westermarck (1862–1939),⁵⁹ jonka seuraajaksi nimitettiin puolalainen Bronisław Malinowski (1884–1942).⁶⁰ Maailmankuulut tiedemiehet työskentelivät myös paljon yhdessä, ja vaikka heidän tiensä myöhemmin erosivatkin, heidän työnsä jäljet näkyivät vielä pitkään sodan jälkeenkin molempien maiden sosiologian tutkimuksessa. Ei sovi myöskään unohtaa, että mm. historiantutkijat Arvi Korhonen ja Pentti Renvall tutkivat Puolan historiaa.

Suomalaisia tiedemiehiä kävi luennoimassa Puolassa, ja he tapasivat puolalaisia kollegojaan myös kongresseissa. Esimerkiksi Helsingissä järjestettiin kesäkuussa 1936 kansainvälinen geodeesian konferenssi, johon venäläisten, ruotsalaisten, saksalaisten ja tanskalaisten tutkijoiden lisäksi otti osaa myös puolalaisia tiedemiehiä. Varsovassa taasen pidettiin samana vuonna Puolan kulttuuria käsittelevä kurssi, johon osallistui myös suomalaisia. Lisäksi Helsingin yliopiston gynekologian professori Laimi Leidenius ym. tunnetut suomalaiset naisliikkeen edustajat kävivät elokuun lopussa Krakovan kansainvälisessä naiskonferenssissa. Vuoden 1937 syksyllä professori Arvo Ylppö piti Puolan lääkäriseuran kutsusta Varsovan yliopiston yhteydessä olevassa lastensairaalassa esitelmän.⁶¹

Myös Puolassa tunnettiin kiinnostusta Suomea kohtaan. Suomalaisiin kollegoihinsa pitivät yhteyttä ainakin Puolan tiedeakatemian joh-

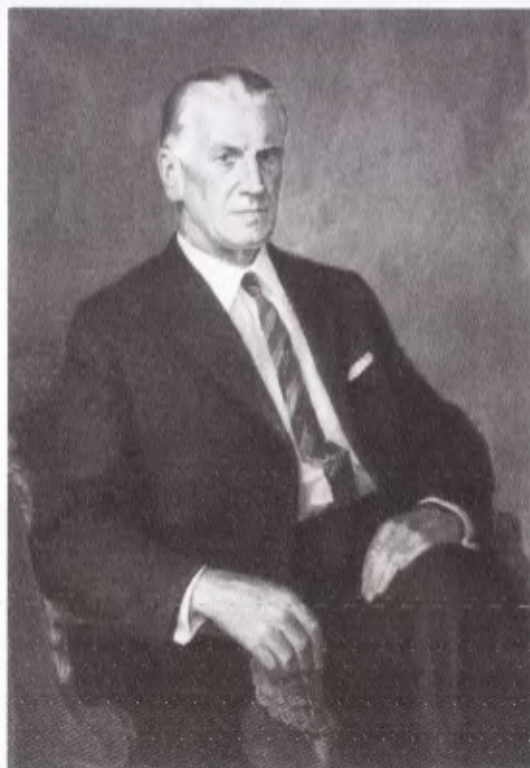
57 Raimo Pullat, Juhuslik kohtumine. Vana diplomaadi mälestuskilde Poola-Soome-Eesti ainetel. Rahva Hääl, 20.12.1993.

58 Vt. myös Tadeusz Cieslak, Historia Finlandii. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1983, s. 269.

59 Ralf Lagerborg, Edvard Westermarck och verken från Hans Verkstadt under hans tolv sista år 1927-39, Helsingfors, 1951.

60 Bronisław Malinowski, A diary in the strict sense of term. Preface by Valetta Malinowska, introduction by Raymond Firth. Translated by Norbert Guterman. New York, 1967; ks. myös Faltforskare och kammarlärdede. Drag ur socialantropologiens ide' historia. Helsingfors, 1947, s. 138-149.

61 UM FI 7:102. Suomen Varsovan lähetystön vuosikertomus 1937.

Professori Pentti Renvall (1907–1974) on yksi harvoista Puolan historiaa Suomessa tutkineista historioitsijoista. Renvall-instituutti.

tokunnan jäsen Leon Marchlewski, lääketieteellisen kemian professori Kazimiera Zawstowicz, tunnettu arkeologi ja tohtori Józef Żurowski sekä Puolan Akateemisten Naisten Liiton puheenjohtaja Teodora Meczkowska.

Etenkin humanistista tutkimusta auttoi Helsingin yliopiston kirjaston laaja yli 5 000 puolankielisen kirjan kokoelma. Helsinkiä olisi hyvällä syyllä voinut kutsua polonistiikan keskuksesi Pohjois-Euroopassa.

Suomi Puolan lehdistössä

Suomalaisia on aina kiinnostanut se, mitä muut heistä ajattelevat. Puolalaisissa lehdissä 1930-luvulla julkaistuista Suomea käsittelevistä kirjoituksista saa hyvän kuvan siitä, miten Puolassa sotien välisenä aikana suhtauduttiin Suomeen ja suomalaisiin. Norbert Żaba kirjoitti Kurjer Wilenskissa jouluaattona 1932, että Helsinki, Pohjolan helmi, niin kuin hän sanoo "tekee ulkomaalaiseen varsin edullisen vaikutuksen korkean sivistyksensä ja kulttuurinsa vuoksi."⁶² Hän pitää Helsinkiä modernina

62 UM 94 Puola 1929-34. Vrt. Suomikuva Englannissa, ks. Anssi Halmesvirta, Turanilaisia ja herrasneekereitä - aatehistoriallisia tutkimuksia brittiläisestä rotuajattelusta. Historiallinen Arkisto 103, Helsinki, 1993, s. 159-180.

kaupunkina ja on erityisen ihastunut sen siisteyteen. Siellä ei hänen mukaansa ole kurjia esikaupunkeja eikä katukuvassa näy kerjäläisiä. Hän ei myöskään ole havainnut suuria luokkaeroja. Koko kaupunkia leimaa »aban mielestä hyvinvointi ja pyrkimys eteenpäin. Sosiaalihuolto, kansakoulut ja sairaalat ovat erinomaisessa kunnossa. Hän kehuu myös katujen kuntoa, hotelleja, ravintoloita ja kauppoja. Helsingin asemarakennus on hänen mielestään yksi maailman kauneimmista. Żaba ei myöskään unohda mainita, että suomalaiset naiset ovat valveutuneita ja että naiset saivat ensimmäisenä äänioikeuden juuri Suomessa. Hän jatkaa vielä, että Suomessa naisia on lähes kaikissa viroissa ja ammateissa.⁶³

Gazeta Polskassa 11.12.1933 julkaistussa artikkelissa todettiin: "Tuhansien järvien maa viettää tänään itsenäisyytensä 16. vuosipäivää. Suomi ei saavuttanut itsenäisyyttään ilmaiseksi, vaan vasta veristen taisteluiden jälkeen, sillä tuskin oli maa julistautunut vapaaksi, kun sitä jo uhkasi punainen vaara. Tarvittiin suunnattomasti uhrauksia ja isänmaallista uhrimieltä, ennenkuin maa saatiin vapautetuksi, ja suojelluksi punaisilta joukoilta.

Suomen vapaustaistelussa toimi ylipäällikkönä kenraali Mannerheim, joka nykyisin on maan ensimmäinen sotamarsalkka ja kunnioitettu kansallissankari. Näin vaikeina aikoina oli maan henkisenä johtajana senaattori Svinhufvud, Suomen nykyinen presidentti.

Nämä kaksi suurta valtiomiestä, joita koko kansa rakastaa ja kunnioittaa, ovat tämänpäiväisen juhlan elävinä symboleina, jotka ovat meillemkin henkisesti hyvin läheisiä, sillä olemme kokeneet samanlaisia kohtaloita, ja meitä yhdistää ystävyys Suomen kansaa kohtaan."⁶⁴

Polska Zbrojna -nimisessä sotilaallisessa päivälehdessä 12. joulukuuta 1934 julkaistun kirjoituksen mukaan: "Suomessa ei ole lukutaidottomia eikä tunneta varkautta. Sanomalehtiä julkaistaan prosentuaalisesti enemmän kuin missään muussa Euroopan maassa. Suomesta ei Karjalaa lukuunottamatta löydy talonpoikaistaloa, josta ei löytyisi puhelehtia ja vähintään kahta sanomalehteä. Suomessa kannattaa opiskella sosiologiaa ja kansantaloustiedettä. Maisemat ovat kauniita ja vaihtelevat graniitista haapametsiin ja järviin. Ulkomaalaisen on vaikea oppia tuntemaan ja ymmärtämään suomalaista luonnetta, johon on syynä myös vaikea kieli, joka ei muistuta mitään muuta eurooppalaista kieltä. Työssään suomalainen on vakava, hiljainen ja tyyni. Suomen ja Puolan väliset siteet ovat ikivanhat. Mainittakoon esimerkiksi Katariina Jagellonican avioliitto Juhana Herttuan kanssa, Sigismund Wasa, ruhtinas Czartoryskin ja kreivi Kustaa Maurits Armfeltin ystävyysuhde jne.

63 Sama.

64 Sama.

*Oikeustieteen
professori Kaarlo
Kustaa Kaira
luennoimassa
Varsovassa
1.12.1938.
Luennon aiheena
oli
"Toimeenpanovalta
Suomen
perustuslaissa".
Archiwum
Dokumentacji
Mechanisznej.*

Suomalainen kenraali Wittenberg taisteli aikoinaan Puolassa Ruotsin armeijassa, jonka ytimen muodostivat tavallisesti suomalaiset joukot. Suomalaiset olivat aiemmin palvelleet jalkaväkenä, mutta Kirkholman taistelun jälkeen, jolloin puolalaiset ratsuväellään veivät voiton, päätti Ruotsin kuningas lisätä ratsuväkeään ja siitä alkaen suomalaiset palvelivat privilegioituina ratsumiehinä. Sellaisen itsenäisen joukon muodostivat myös hakkapeliitat. Suomalaisten sotilaiden Kolmekymmentävuotisessa sodassa saatu maine elää vieläkin.

Suomessa on korkea kulttuuri ja paljon historiallisia perinteitä. Nykyiset ponnistukset osoittavat, etteivät suomalaiset ole unohtaneet, kuinka kalliisti he joutuivat vapaudestaan maksamaan."⁶⁵

Sitoutumaton Kurjer Poranny kirjoitti 6. tammikuuta 1937: "Suomen taide on individuaalista. Vanhat talouskalut ja ryijyt osoittavat jo tätä. Katolisen ajan graniitista rakennetuissa kirkkorakennuksissa on huomattavissa arkaistinen, majesteettinen leima. Samaa yksinkertaista tyyliä edustavat vanhat linnatkin Individualismin luonteen huomaa Sibi-liuksen musiikissakin. Maalaustaide on niin ikään individuaalinen, mutta sillä on psykologinen ja ranskalaisen impressionismin leima (Edelfelt, Gallén, Halonen ja Churberg)."⁶⁶

Hallituksen politiikkaa myötäilevä Ilustrovany Kurjer Codzienny julkaisi 23.10.1937 J. J. Pelczyńskin artikkelin "Suomi", jossa hän mm. kirjoitti: "Olisi kuitenkin väärin olettaa, että ruotsalainen vaikutus Suomessa tulisi pienemmäksi ja että Suomi kääntyisi pois Skandinaviasta. Ehkä kuulostaa paradoksilta, mutta tosiasia on, että suomalaisten kat-

65 Sama.

66 Sama.

*Władysław Wnuk
(1901-1990) oli suuri
puolalainen vaikuttaja
Helsingissä. Kuva
vuodelta 1930.
Puolalaisen yhdistyksen
arkisto.*

seet ovat suunnatut Skandinaviaan. Jos Eurooppa kiinnostaa heitä jos-
sakin määrin, merkitsee se vain Iso-Britanniaa ja Saksaa, jotka ostavat
suomalaisia tavaroita, sekä aavetta, ainoata poliittista vihollista Neu-
vostoliittoa. Muu osa Eurooppaa merkitsee Suomelle maita jossakin
kaukana merien ja metsien takana."⁶⁷ Kaiken kaikkiaan puolalainen leh-
distö suhtautui Suomeen kunnioittavasti ja välillä jopa ihanoi sitä.

Vastaavasti suomalaiset lehdet, mm. Suomen Kuvalehti, Valvoja ja
Suomen Sotilas julkaisivat paljon Puolaa käsitteleviä artikkeleita, jotka
lähes järjestään olivat myönteisiä.

Suomen ja Puolan olisi kuitenkin ollut mahdollista tehdä kulttuurin
alalla vielä enemmän yhteistyötä. Herää mm. kysymys, miksi maiden
välinen kulttuurisopimus allekirjoitettiin vasta juuri ennen sodan syt-
tymistä.

Puolan suurlähettiläs Charwat kirjoitti 30.10.1930 J. J. Mikkolalle
olevansa surullinen ja huolissaan, koska Suomessa ei oltu enempää
kiinnostuneita Puolasta ja sen kulttuurista.⁶⁸ Ehkä kielikynnys ei sit-
tenkään ollut ainoa este, jonka ylittäminen oli vaikeaa!

67 Sama.

68 KA, J.J. Mikkolan kokoelma, kotelo 1.

*Puolalaisen
yhdistyksen
johtokunta vuonna
1930 Helsingissä.
Puolalaisen
yhdistyksen arkisto.*

Kiinnostuksen vähyteen on kuitenkin vaikea löytää yksiselitteistä vastausta. Maiden historiallisen taustan ja Itämeren alueen silloisen poliittisen tilanteen huomioon ottaen, olivat Suomen ja Puolan väliset suhteet kaiken kaikkiaan erinomaiset.

Molemmat maat ovat vaikeuksista huolimatta onnistuneet säilyttämään ainutlaatuisen kulttuurinsa ja elämäntapansa. Tämän on mahdollistanut avoin ja vilpitön suhtautuminen muihin maihin ja vieraisiin kulttuureihin. Ainoastaan sitä kautta voidaan tulevaisuudessakin olla ylpeitä omasta kulttuurista ja tajuta sen todellinen arvo.

*Puolalais-suomalaisen
yhdistyksen
vuosijuhla
Varsovassa vuonna
1932. Keskellä
istumassa k. G.
Idman ja hänen
oikealla puolellaan
yhdistyksen
puheenjohtaja
Michalski ja
vasemmalla
puolellaan ministeri
Schaetzel ja entinen
rauhantuomari
Furuhjelm. Otavan
kuva-arkisto.*

Loppunäytös

Kansainliitto ei reagoinut millään tavalla, kun Neuvostoliiton joukot ylittivät Puolan rajat 17.9.1939. Se heräsi vasta, kun Puna-armeija 30.11. hyökkäsi myös Suomeen, jolloin Neuvostoliitto päätettiin erottaa maailmanjärjestöstä. Päätöksen yhtenä tarkoituksena oli pelastaa Kansainliiton uskottavuus, mutta sen kannalta ratkaisu tehtiin liian myöhään. Neuvostoliiton erottaminen sai kuitenkin maailman huomion kääntymään myös Puolaan.

Suomen ja Puolan väliset suhteet olivat toiseen maailmansotaan asti riippuneet siitä, millaiset tuulet maailmanpolitiikassa olivat kulloinkin puhaltaneet. Suomi oli onnistunut pysyttelemään puolueettomana ja pitänyt aina päävihollisenaan Neuvostoliittoa, jonka mahdollisesti hyökätessä se uskoi saavansa apua Saksalta. Saksan hyökättyä Puolaan Suomessa uskottiin, että Puola olisi pyytänyt apua Neuvostoliitolta, jolloin Suomi ja Puola olisivat ajautuneet eri leireihin.

Suomea kohtaan tunnettu myötätunto kasvoi Puolassa, kun Neuvostoliitto aloitti talvisodan. Suomen sotilasjohto oli puolestaan jo ennen sotaa suhtautunut lämpimästi Puolaan. Saksan vaikutuksen takia kuultiin kuitenkin myös eriäviä mielipiteitä. Lokakuun 5. päivänä marsalkka Mannerheim lähetti lähettiläs Sokolnickille kirjeen, jossa hän ylisti Puolan armeijaa.¹ Suomessa haluttiin myös auttaa Puolaa.

Liittoutuneiden sotaneuvostossa, johon Puola ei kuulunut, käsiteltiin joulukuun 19. päivänä yhden joukko-osaston lähettämistä Suomen avuksi.² Ranskan pääministeri E. Daladier kannatti innokkaasti ajatusta, mutta Englanti oli sitä vastaan. Lontoo halusi hinnalla millä hyvänsä välttää konfliktin Neuvostoliiton kanssa.³ Siinä, missä Ranska halusi auttaa Suomea, mietti Englanti lähinnä sitä, kuinka se olisi voinut vahingoittaa Saksaa. Suomen auttamisessa Lontoo näkikin mahdollisuuden samalla häiritä Saksan rautamalmin saantia Ruotsin Gallivaresta.

1 Sokolnicki, In the Service of Poland. Helsinki 1973, liite

2 Andrzej Sucheitz, Polska a wojna Fińsko - Sowiecka 1939 - 1940. Niepodległość. Czasopismo poświęcone najnowszym dziejom Polski. Tom XXI. Instytut Józefa Piłsudskiego. New York - London, 1988, s. 167.

3 Jukka Nevakivi, Apu, jota ei pyydetty. Liittoutuneet ja Suomen Talvisota 1939 - 1940. Helsinki, 1972, s. 238 jj. Vrt. myös D. Clark, Liittoutuneet lähtevät Talvisotaan. Keuruu 1967; Jukka Nevakivi, Ystävästä viholliseksi. Suomi Englannin politiikassa 1940 - 1941. Helsinki, 1976; A. Pakaslahti, Talvisodan poliittinen näytelmä, Porvoo 1970.

Rautamalmin saanti oli Saksan sotateollisuudelle elintärkeää.

Englannin armeijan ylipäällikkö kenraali Ironside vastusti aluksi englantilaisten sotilaiden lähettämistä Suomen avuksi. Hän oli vakuutunut siitä, että Neuvostoliitto asettuu lopulta liittoutuneiden puolelle, eikä halunnut ottaa sen suhteen minkäänlaista riskiä. Sen sijaan hän suunnitteli 4–5 divisioonan lähettämistä Narvikiin suojaamaan sikäläisiä rautakaivoksia. Suomeen Ironside oli valmis lähettämään ainoastaan yhden prikaatin, jota ei kuitenkaan olisi ollut päästää etulinjaan. Joukkojen lähettämiseksi liittoutuneet olisivat kuitenkin tarvinneet sekä Norjan että Ruotsin luvan kulkea niiden alueiden läpi. Lupaa ei kuitenkaan myönnetty.

Ironside vastusti myös Ranskan Kansalliskaartin päällikön kenraali Gamelinin ehdotusta lähettää laskuvarjojoukkoja Petsamoon. Hänen mielestään operaatiosta ei olisi ollut mitään hyötyä Englannille, sillä se ei olisi lainkaan haitannut Saksaa.⁴ Helmikuun 5. päivänä 1940 liittoutuneet päättivät muodostaa joukko-osaston, jonka käyttöön Englannin oli määrä antaa kaksi divisioonaa ja kaksi prikaatia. Ranskan osuus oli yksi alppijääkäriprikaati ja kaksi muukalaislegioonan pataljoonaa. Lisäksi mukaan olisi tullut vielä yksi puolalainen prikaati. Joukko-osaston tarkoituksena olisi ollut ylittää Narvikin ja Luulajan välinen linja ja häiritä rautamalmin vientiä Saksaan. Lähinnä Englannin viivyttelyn takia suunnitelma ei toteutunut. Suomen ja Neuvostoliiton solmittua välirauhan 13.3.1940 operaatio menetti muutenkin merkityksensä.⁵

Sotilasasiamies Łośin 7.1.1940 Varsovaan lähettämän selonteon mukaan suurlähettiläs Sokolnicki ja Suomen ylin sotilasjohto neuvottelivat heti sodan alettua Puolan mahdollisuuksista lähettää apua Suomelle. Molemmissa maissa uskottiin, että ainoastaan yhdessä ne pystyisivät torjumaan Neuvostoliiton hyökkäykset.

Ensimmäkin oli tarkoitus siirtää kaikki Ranskassa olleet puolalaiset joukot Suomeen. Toiseksi pidettiin tärkeänä Puolan merivoimien yhdessä Englannin laivaston kanssa antamaa tukea Petsamon ja Murmanskin alueella. Kolmanneksi Latviaan ja Liettuaan internoiduista sotilasta oli tarkoitus muodostaa vapaaehtoinen joukko-osasto.

Kenraali Enckell, joka vastasi vapaaehtoisjoukoista, välitti Mannerheimin Sikorskille lähettämät kiitokset sotilasasiamies Łośin kautta.⁶ Hän kertoi lisäksi Łośille, että Suomi kykeni ottamaan vastaan ainoastaan täysin varustettuja joukkoja ja että Suomi pystyi tarjoamaan ainoastaan ruuan ja majoituksen. Varsin pian Suomen kiinnostus saada

4 Suchcitz, op.cit., s. 168. Ks. myös Nevakivi op.cit., s. 249 j.

5 Ulkomailta tulleita vapaaehtoisia taisteli Suomen puolella 13.3.1940 yhteensä 11370 sotilasta, joista kuusi oli puolalaisia, vrt. Talvisodan historia 4. Sodasta rauhaan, puolustushaarat ja eräät erityisalut. Porvoo, 1991, s. 52. Tiedot ovat peräisin Maanpuolustuskorkeakoulun Historialaitokselta.

6 Suchcitz, op.cit., s. 169.

apua Puolasta kuitenkin hiipui ja Suomi tuntuikin yhä luottavan tässä asiassa enemmän Puolan viholliseen Saksaan. Avun lähettämistä koskevien neuvottelujen kulusta on lähteiden puutteellisuuden takia vaikea muodostaa tarkkaa kokonaiskuva. Ensimmäiset varmat tiedot ovat peräisin Puolan yleisesikunnan päälliköltä eversti Aleksander Kędzioralta, joka 4.1.1940 kertoi Sikorskin keskustelleen Daladierin kanssa ja todenneen, että Suomen itärintamalla olisi aika aloittaa hyökkäys, johon myös puolalaiset sotilaat ottaisivat osaa. Daladierin into kuitenkin laantui, eikä Ranska kauniista sanoista huolimatta ollut valmis konkreettisiin toimiin, kun Ranska ja Puola tekivät keskinäisen sopimuksen 4.1.1940.

Sikorskin mielestä liittoutuneiden olisi yhdessä Puolan kanssa pitänyt toimia nopeasti. Suunnitelmissa oli mm. tuhota Neuvostoliiton Bakuissa sijainneet energiavarat. Huhtikuussa 1940 Puola olisi ollut valmis lähettämään Suomeen noin 4 000 sotilasta. Halifax sen sijaan suhtautui kielteisesti Petsamon operaatioon, koska se pelkäsi Neuvostoliiton sukellusveneitä. Ironsiden muistutpanoista käy ilmi, että brittihallitus hylkäsi koko ns. Suomen-projektin jo 1. helmikuuta 1940. Puola sen sijaan oli aktiivinen vielä tämän jälkeenkin. Helmikuun 22. päivänä Sikorski pyysi ulkoministeri Zaleskia ottamaan selvää liittoutuneiden suunnitelmista. Puolassa oltiin lisäksi huolestuneita siitä, ettei Suomi itsekään ollut siihen mennessä tuonut julki omaa kantaansa. Suomi ei myöskään ollut lähettänyt edustajaansa Angersiin. Sokolnickin ja Holman Pariisissa käymistä keskusteluista käy ilmi, ettei eversti Rankowskiaan saanut Helsingistä selkeää vastausta. Suomi kieltäytyi Helsingissä neuvottelemasta koko asiasta Puolan kanssa.

Eversti Rudnicki tapasi vihdoinkin Helsingissä Suomen johtoa, jonka kanssa keskusteltuaan hän oli sitä mieltä, että tekemästään aloitteesta huolimatta Suomi nyt itse viivytteli asiassa. Samalla hän oli kuitenkin saanut sellaisen vaikutelman, että Suomi kaikesta huolimatta toivoi saavansa apua. Ilmeisesti Suomi oli menettänyt toivonsa saada apua liittoutuneilta eikä se yksinään uskonut voivansa voittaa sotaa. Tämän vuoksi Suomi ei myöskään halunnut sitoutua Puolaan, koska se pelkäsi asemansa sen takia huononevan tulevissa rauhanneuvotteluissa.

Kaikesta huolimatta Puola päätti lähettää yhden prikaatin Suomeen. Eversti Łośin mukaan Suomessa huhuttiin, että koko Puolan armeija olisi tulossa Suomen avuksi. Huhun takana olivat ilmeisesti Englannin ja Ranskan tiedustelupalvelut.⁷ Sikorski olisi halunnut käyttää Latviasa odottaneita vapaaehtoisia sekä Tukholmassa olleita lentäjiä. Ajatus osoittautui kuitenkin epärealistiseksi, sillä 15.12.1939–15.1.1940 välisenä aikana Latviasta saapui Ruotsiin vain noin 300 miestä. Puola-

7 Suchcitz, *op.cit.*, s. 172.

laisilla ei myöskään ollut käytössään lentokoneita.⁸

Puolan oli mahdotonta tehdä mitään ilman liittoutuneiden apua. Puola oli kuitenkin itse kokonaan miehitetty ja sen hallitus toimi Lontoosta käsin eikä sen pyrkimykseen tämän vuoksi suhtauduttu vakavasti. Lopullisesti Puolan suunnitelmat lähettää apua Suomeen kariutuivat Moskovassa solmittuun välirauhaan. Maaliskuun 13. päivänä Puolan onnistui Suomen sijasta lähettää itsenäinen podhalen prikaati avuksi Norjaan, jossa se taisteli saksalaisia vastaan. Lopullisesti Suomen ja Puolan väliset diplomaattisuhteet katkesivat, kun Suomi Saksan toivomuksesta vähän ennen juhannusta vuonna 1941 vaati Puolaa sulkemaan Helsingin lähetystönsä.

8 Sama, s. 175.

Jälkikatsaus

Kaiken kaikkiaan Suomen ja Puolan väliset suhteet olivat sotien välisenä aikana hyvät. Tämä johtui ennen kaikkea siitä, että niiden turvallisuuspoliittiset tavoitteet olivat samansuuntaiset. Suomen tilanteen teki helpommaksi sen suotuisampi maantieteellinen sijainti. Euroopan poliittinen tilanne oli herkkä, ja sekä Suomi että Puola pyrkivät löytämään juuri itselleen sopivimmat ratkaisut. Puola unelmoi "Kolmannesta Euroopasta", johon sen lisäksi olisi kuulunut osia Keski-Euroopasta ja Etelä-Eurooppaan asti ylettynyt reunavaltioiden muodostama ketju. Puola ei ollut unohtanut kunniakasta historiaansa, eikä haavetta mereltä merelle (*od morza do morza*) ulottuvasta suurvallasta ollut haudattu. Tämän vuoksi Puolan ulkopoliittikkaa pidettiin muualla Euroopassa uskaliaana ja seikkailunhaluisena.

Siinä missä Puola yliarvioi omat mahdollisuutensa, Suomi ei suhtautunut kyllin vakavasti Neuvostoliiton ja Saksan väliseen yhteydenpitoon. Olkoonkin, että Molotov–Ribbentrop-sopimuksen salaisten liisäasiakirjojen solmimista oli vaikea ennustaa. Suomi ei myöskään ollut ainoa sinisilmäinen maa Euroopassa.

Suomessa suhtauduttiin myötämielisesti Saksaan ja oltiin varovaisia Neuvostoliiton suhteen, mutta Puolan voidaan sanoa olleen kahden tulen välissä. Sen kulloinkin noudattama ulkopoliittikka ja suhtautuminen suurvaltanaapureihinsa vaihteli aina vallitsevan kansainvälisen tilanteen mukaan.

Suomen ja Puolan välisiin suhteisiin vaikuttivat kaikki Euroopan turvallisuuspoliittisen tasapainon peruskysymykset: suurvaltojen Neuvostoliiton, Saksan, Ranskan ja Englannin intressit, Itämeren ja Ahvenanmaan sekä Baltian maiden kysymykset jne. Suomen ja Puolan keskinäisiin suhteisiin vaikutti erittäin paljon myös se, millaiset Puolan välit olivat sen läntiseen suurvaltanaapuriin Saksaan. Kun Puolan ja Saksan välit paranivat, lämpenivät myös Puolan suhteet Suomeen. Tämän takia Suomessa pelättiin Puolan ja Ranskan lähentymistä, koska se olisi vastaavasti huonontanut Puolan suhteita Saksaan ja sitä kautta siis myös Suomeen. Puolassa puolestaan pidettiin Suomen ulkopoliittikkaa liian saksalaismielisenä, Neuvostoliittoa ja eritoten kommunismia kohtaan tunnettu pelko sen sijaan koettiin molemmissa maissa yhdistävänä tekijänä.

Luonnollisesti myös Suomen ja Puolan sotilaalliset suhteet rakentui-
vat samalle pohjalle. Suomen tärkein ulkopoliittinen tavoite oli idästä
uhkaavan vaaran torjuminen, mutta jo 20-luvulla Helsingissä ymmär-
rettiin, että myös Saksa voi vahvistuessaan uhata Suomen turvallisuut-
ta.

Suomi luopui Baltian liiton ajatuksesta Varsovan sopimuksen kaa-
duttua vuonna 1922 ja pyrki siitä eteenpäin noudattamaan ennalta eh-
käisevää puolueettomuuspolitiikkaa. Tämä vaikutti myös Suomen ja
Puolan välisiin suhteisiin. Vaikka Suomi edelleen ottikin osaa reuna-
valtioiden välisiin kokouksiin, se suhtautui varauksellisesti Puolan ja
Baltian maiden harjoittamaan politiikkaan. Siitä huolimatta, että Puola
tuki Suomea Kansainliitossa ja Ahvenanmaan kysymyksessä, Suomea
häiritsi Puolan sitkeä halu puuttua muiden Itämeren maiden asioihin.
Suomessa pelättiin lisäksi, että hyvät suhteet Puolaan ärsyivät Neu-
vostoliittoa.

Puola oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen ja Saksan ja Venäjän
heikennyttyä toivonut muodostuvansa tärkeäksi sotilaalliseksi voima-
tekijäksi Euroopassa. Puolaan suhtauduttiinkin muissa Euroopan mais-
sa, myös Suomessa, hyvin kunnioittavasti ja sen voimia yliarvioitiin.
Saksan ja Neuvostoliiton vahvistuttua Puolan sotilaallinen voima kui-
tenkin suhteellisesti heikkeni. Puola ei myöskään ymmärtänyt kehittää
armeijaansa sen paremmin teknisesti kuin strategisesti.

Ulkoministeri Beckin noudattama politiikka on myös nähty yhtenä
syynä Puolan katastrofiin. Beckin on katsottu eri yhteyksissä auttaneen
Saksaa saavuttamaan tavoitteensa ja häntä on pidetty jopa petturina.
Beckin aivan loppuaikoina omaksumaa kielteistä asennetta Saksaa koh-
taan onkin pidetty vain hänen yrityksenään pelastaa omat kasvonsa
Puolan sisäpolitiikassa.¹ Beckin noudattama ns. tasapainopolitiikka pa-
ransi kuitenkin Puolan ja Suomen välisiä suhteita erityisesti vuodesta
1935 alkaen. Toista maailmansotaa edeltäneet viimeiset viisi vuotta
olivatkin maiden välisten suhteiden hedelmällisintä aikaa. Tämä johtui
lähinnä siitä, että Puola vihdoinkin hyväksyi Suomen suuntautumisen
Skandinaviaan.

Suomen ja Puolan suhteet paranivat myös talouden ja kulttuurin alal-
la. Yhteistyön tiivistyminen ja monipuolistuminen tieteen ja taiteen sa-
ralla johti myös maiden välisen kulttuurisopimuksen solmimiseen. Suh-
teiden rauhalliselle kehitymiselle ei kuitenkaan valitettavasti jäänyt
paljon aikaa. Varhain aamulla 1. syyskuuta 1939 saksalainen taistelu-
laiva Schleswig-Holstein ampui ensimmäisen täyslaidallisen kohti
Westerplatte. Puolan uusi jako oli alkanut. On muistettava, että omista

1 UM F17:102. Puola 1934 - 50. Suomen Varsovan lähetystön vuosikertomus v. 1939. Puolan katastrofiin liittyviä huomautuksia.

kärsimyksistään huolimatta Puola oli valmis auttamaan Suomea talvisodan aikana.

Kalevalan ja Pan Tadeuszin kansojen keskinäistä kanssakäymistä hankaloitti epäilemättä korkea kielimuuri. Myös eri uskonto ja toisistaan poikeavat kansanluonteet erottivat kansoja toisistaan. Teoksen kirjoittajana olen tyytyväinen, mikäli olen onnistunut vähentämään joitakin ennakkoluuloja ja tekemään Puolaa suomalaiselle lukijalle tutummaksi. Toivon, että tämän kirjan luettuaan on myös helpompi nähdä entisten reunavaltioiden uusi lähentyminen ja ymmärtää niitä vaikeuksia, jotka yhdistyvän Euroopan on pystyttävä ratkaisemaan.

Kaiken kaikkiaan kirjan kirjoittaminen oli minulle virolaisena historioitsijana opettavainen kokemus ja selvitti monia asioita. Ymmärrän nyt myös entistä paremmin, mitä vapaus ja turvallisuus merkitsevät.

Arkistoluettelo

Archiwum Akt Nowych - AAN

Poselstwo Rzeczypospolitej Polskiej w Helsinkach
Ambasada Rzeczypospolitej w Berlinie
Ambasada Rzeczypospolitej w Londynie
Sztab Główny
Attachaty Wojskowe

Centralne Archiwum Wojskowe - CAW

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych - MSZ

Ambasada w Berlinie
Kotelot 5805, 5807, 5809, 5824

Archiwum Dokumentacji Mechanicznej

Archiwum Polskiej Akademii Umiejętności

Arhiwum Museum Historycznego w Warszawie

Kansallisarkisto - KA

Herman Gummeruksen kokoelma
Harri Holman kokoelma
Rudolf Holstin kokoelma
K.G.Idmanin kokoelma
T.M.Kivimäen kokoelma
J.J.Mikkolan kokoelma
M.Mikkolan (Talvio) kokoelma
Hjalmar J. Procopén kokoelma
Erkki Reijosen kokoelma
Pentti Renvallin kokoelma
Walleniuksen kokoelma

Ulkoasiainministeriön arkisto - UM

94 B Lehdistö
94 Puola 1935 - 38 ja 1939 - 41

5 C 13 Poliittiset raportit 1922 - 39
F6 12:60 Pakistan - Puola 1918 - 41
Fb 5 : 6 Suomen Varsovan lähetystön vuosikertomukset
Fb 5:5 D Ulkoministerit
Kuva - arkisto

Sota-arkisto SArk

Suomen ulkomailla toimineet sotilasasiamiehet
Suojeluskunta
Sanomalehdet
Salaista ja yleistä kirjeistöä
Suojeluskuntain yleisesikunta
Aarne Sihvon kokoelma
Esko Riekin kokoelma

Sotamuseon valokuva-arkisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto

Museovirasto. Historian Kuva - arkisto

Otavan Kuva - arkisto

Helsingin Kaupunginmuseon Kuva - arkisto

Kuvateksti, SA - kuva

Yhtyneitten Kuva - arkisto

Kansallisteatterin Kuva - arkisto

Valtion Taidemuseon Keskusarkisto

Archiv Akatemii Nauk Rossii w Petersburgie

Suulliset muistelmat

Puolan lähetystön kulttuuriasiamies Norbert Żaban muistelmat (Tukholma)
Suomen Varsovan lähettilään Boris Gyllenbögelin tyttären Margareta Herlinin
muistelmat (Vaasa)
Boris Gyllenbögelin veljenpojan Gaius Gyllenbögelin muistelmat (Helsinki)
Puolalaisen upseerin Andrzej Bogusławskin muistelmat Ruukin leiristä (Pa-
riisi)
Puolan lähetystön sotilasasiamiehen Władysław Łośin sukulaisen Marita Vaa-
lan muistelmat (Helsinki)

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHTIEN LUETTELO

Czas, 1937.
Der Handel mit dem Auslande, 1927.
Epoka, 1927, 1928, 1929.
Hamburger Nachrichten, 1923.
Helsingin Sanomat, 1933, 1934, 1939.
Historiallinen Aikakauskirja, 1994.
Karjala, 1936.
Kurjer Poranny, 1927.
Kurjer Warszawski, 1927.
Kurjer Wileński, 1927.
"La Nation Belge" , 1923.
"Polska Zbrojna", 1927, 1939.
Pravda, 1925.
Rahva Hääl, 1993.
Suomen Kuvalehti, 1933.
Suomen Sotilas, 1927, 1935, 1936, 1939.
Svenska Pressen, 1923.
Turun Sanomat, 1917, 1923.
Uusi Suometar, 1917.
Uusi Suomi, 1938, 1956, 1976.
Vaba Maa, 1935.
Valvoja, 1899.

KIRJALLISUUTTA

Erkki Anttonen, Taidegraafikka 1895 - 1950. Ars - Suomen taide, 5.
Heino Arumäe, Võitlus Balti liidu loomise ümber 1919 - 1925. Tallinn, 1983.
Asunto-osakeyhtiö Aeolus. Historiikki, Helsinki, 1987.
Baltic Europe in the Perspective of Global Change. In Memoriam of Jean Christophe Öberg. Editor Antoni Kukliński, Warsaw, 1995.
Juliusz Bardach, Bogusław Leskorodzki, Michael Pietrzak. Historia państwa i prawa Polskiego. Wydanie piąte, nie zmienione. Warszawa, 1987.
Henryk Batowski, Kryzys dyplomatyczny w Europie, jesień 1938 - 39. Warszawa, 1962.
Henryk Batowski, Polska dyplomacja na obczyźnie 1939 - 41, Kraków, 1991.
Henryk Batowski, Z dziejów dyplomacji Polskiej na obczyźnie (wrzesień 1939 - lipiec 1941). Kraków, Wrocław, 1984.
Józef Beck, Przemówienia, deklaracje, wywiady 1931 - 1937, Warszawa 1938.
Bibliographia Studiorum Uralicorum 1917 - 1987. III kielitiede. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 1991.
Wipert v. Blücher, Suomen kohtalonaikojä. Muistelmia vuosilta 1935 - 44. Porvoo - Helsinki 1950.
K.R. Brotherus. Puolan kysymys, rets. Walther Recke. Die polnische Frage als Problem der europäischen Politik. Berlin, 1917.
Michał Budny, Epilog Polskiej służby zagranicznej (W czterdziestą rocznicę). Zeszyty Historyczne. Z, 73. Instytut Literacki. Paryż, 1985, s. 48 - 53.

- Erik Castrén, Suomen kansainvälinen oikeus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B - sarja Nr. 96. Porvoo, Helsinki, 1959.
- Arno Rafael Cederberg, Varsovan kansainvälinen historiantutkijoiden kongressi kesällä 1933. Historiallinen Aikakauskirja 1933.
- Anna M. Cienciala, Kłamstwo o ministrze Becku. Zeszyty Historyczne, z. 70, Instytut Literacki, Paryż, 1984, s. 198 - 200.
- Czesław Ciesielski, Walter Pater, Jerzy Przybylski, Polska marynarka wojenna 1918 - 1920. Zarys dziejów. Warszawa, 1992.
- Zenon Ciesielski, Od Fredry do Różewicza. Dramat i teatr polski w Szwecji w latach 1835 - 1976. Gdańsk, 1986.
- Zenon Ciesielski, Zbliżenia skandynawsko - polskie. Polonistyka i Szkice o kontaktach kulturalnych w XIX i XX wieku. Gdańsk, 1972.
- Tadeusz Cieślak. Historia Finlandii. Wrocław, Warszawa, Gdańsk, Łódź, 1983.
- D. Clark, Liittoutuneet lähtevät Talvisotaan. Keuruu 1967.
- Istvan Czapláros, Joanna Trzeińska - Mejor. Bibliografia literatury polskiej w Finlandii. Bibliografia literatury w Polsce. Warszawa, 1981.
- Michael L. Dockrill, J. Douglas Goold, Peace without Promise. Britain and the Peace Conferences 1919 - 1923. London, 1981.
- Eero Elfvingren, Suomen yleisesikunnan organisaatio vuosina 1918 - 1939. Helsinki 1996, käsikirjoitus.
- Villem Ernits, W 70 - tą rocznicę urodzin prof. J.J. Mikkola, Przegląd Polsko - Fińsko - Estoński. R. I Nr. 1, Warszawa, 1936, s.10.
- Villem Ernits, Maila Talvio jako tłumaczka literatury polskiej na język fiński. Przegląd Polsko - Fińsko - Estoński. Rok II, Nr. 4, V - 1937, Warszawa, s. 23 - 24.
- Faltforskare och kammarlärde. Drag ur socialantropologiens ide' historia. Helsingfors, 1947, s. 138 - 149.
- Finska kadettkarens elever och tjänstemän Supplement 1812 - 1921. Biografiska anteckningar. Samlade af Sigurd Nordenstreng. Helsingfors, 1922.
- Julian Ginsbert, Puolan merellä. Suomen Sotilas, 1934, No 23 - 24, s. 510 - 512.
- Franz Golczewski, Das Deutschlandbild der Polen 1918 - 1939. Eine Untersuchung der Historiographie und der Publizistik. Geschichte Studien zu Politik und Gessellschaft. 7. Düsseldorf 1974.
- Sven Grafström, Anteckningar 1938 - 44. Utgivna genom Stig Ekman. Kungl. Samfundet för Utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 14. Stockholm, 1989.
- Herman Gummerus, Piłsudski - Uuden Puolan luoja. Helsinki, Porvoo 1936.
- Boris Gyllenbögel, Sotilaana ja diplomaattina Itä-Euroopassa. Entisen Moskovan - lähettilään muistelmia. Helsinki 1946.
- Aimo Halila, Väinö Voionmaa. Helsinki, 1969.
- Anssi Halmesvirta, Turanilaisia ja herrasneekereitä aatehistoriallisia tutkimuksia brittiläisestä rotujattelusta. Historiallinen Arkisto. Helsinki, 1992.
- J.Harley, The Authentic Biography of Colonel Beck. London, 1939.
- Helsingin Yliopisto 1917 - 1990. III osa. Kirjoittaneet Matti Klinge sekä Rainer Knapas, Anto Leikola, John Strömberg, Keuruu 1990.
- John Hiden, The Baltic States and Weimar Ostpolitik. Cambridge etc. , 1978.
- Jörg K. Hoehnsch, Geschichte Polens. Zweite, neuarbeitete und erweiterte Auflage. Stuttgart, 1990.
- Kalevi J. Holsti. Suomen ulkopolitiikka suuntaansa etsimässä vuosina 1918 -

1922. Rudolf Holstin osuus. Helsinki, 1963.
- Kalervo Hovi, Die Randstaaten Konferenzen 1919 bis 1927. Reval und die Baltischen Länder. Festschrift Helmut Weiss zum 80. Geburtstag im Auftrage der Baltischen Historischen Kommission und des Johann - Gottfried - Herder - Instituts. Hrsg. Jürgen von Hehn und Czaba Janos Kenez. Marburg/Lahn, 1980, s. 91 - 103.
- Kalervo Hovi, Interessensphären im Baltikum Finnland im Rahmen der Ostpolitik Polens 1919 - 1922. Societas Historica Finlandiae. Studia Historica 13. Helsinki, 1984.
- Kalervo Hovi, Mitä Mannerheim teki Varsovassa syksyllä 1919? Faravid. Pohjois-Suomen Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja III. Rovaniemi 1980, s. 131 - 143.
- Kalervo Hovi, Puolan historia. Helsinki, 1994.
- Kazimierz Illakowicz, Finlandia i ja. Przegląd Polsko - Fińsko - Estoński. Rok II, 1937, Nr 5, s. 33 - 37.
- Illustrowana Encyklopedia Trzaski, Everta i Michalskiego. Opracowana pod redakcją Dr. Stanisława Lama. Tom pierwszy A - E. Warszawa, 1925, veerg 112.
- Iso Tietosanakirja. Tomituskunta Jaakko Forsman et al. 12. osa. Helsingissä, 1937, palsta 1192 ja 1193.
- Itsenäisen Suomen ulkopoliittikan alkutaival. Toim. Päiviö Tommila. Porvoo, Helsinki, 1962.
- Max Jakobson, Diplomaattien Talvisota. Suomi maailmanpolitiikassa 1938 - 1940. Porvoo - Helsinki, 1955.
- Max Jakobson, Paasikivi Tukholmassa. J.K. Paasikiven toiminta Suomen lähtetiläänä Tukholmassa 1936 - 39. Helsingissä, 1978.
- Wacław Jędrzejewicz, Józef Beck w oczach ambasadora Biddle'a w latach 1937 - 39. Niepodległość. Instytut Józefa Piłsudskiego. Tom 12, New York, London, s. 203 - 219.
- Kai von Jena, Polnische Ostpolitik nach dem Ersten Weltkrieg. Das Problem der Beziehung zu Sowjet - Russland nach dem Rigaer Frieden von 1921. Stuttgart, 1980.
- Shepard Jones, The Scandinavian States and the League of Nations. New York, 1939.
- Eino Jutikkala, Kauko Pirinen, Kivikaudesta Koivistoon. Suomen historian pääpiirteitä. Espoo, 1989.
- Stig Jägerskjöld, Gustav Mannerheim 1906 - 1917. Helsingissä, 1965, s. 327.
- Stig Jägerskjöld, Valtionhoitaja Mannerheim. Helsinki, 1969.
- Kadettiupseerit 1920 - 1985. Kajaani, 1985.
- Jorma Kallentautio, Suomi katsoi eteenpäin. Itsenäisen Suomen ulkopoliittikka 1917 - 1955. Helsinki, 1985.
- Marek K. Kamiński, Michał J. Zacharias, W cieniu zagrożenia. Polityka zagraniczna RP 1918 - 1939, Warszawa, 1993.
- Kansallinen elämäkerrasto. IV osa. Porvoo, 1932.
- St. Karski (Tigersteth), Puola ennen ja nyt. Puolalaisten lähteiden ja tilastolistien tietojen mukaan. Porvoo, 1926.
- Manfred Kehr, Die Wiedereinrichtung des deutschen militärischen Attaché-Dienstes nach dem ersten Weltkrieg (1919-1933). Hrsg.: Militärgeschichtliches Forschungsamt Freiburg, 1966. (Militärgesch. Stud. 2.)
- Ilmari Kianto, Poika maailman kylillä. Muistelmia matkalta Puolaan ja Tshekkoslovakiaan via Viro ja Latvia. Helsinki, 1946.

- Veli Kolari, Suomen slavistiikan vaiheita. Helsingin yliopiston slaavilaisten kielten laitoksen raportteja. 2. Helsinki, 1985.
- Asko Korpela, Suomen kauppasopimusneuvottelut. Liiketaloustieteellinen Tutkimuslaitos. Monisteita 16. Helsinki, 1966.
- V.A. Koskenniemi, Maila Talvio. Kirjailijakuvan ääriviivoja. Porvoo, Helsinki, 1946.
- Rafael Koskimies, Suomen kansallisteatteri II. 1917 - 1950. Helsinki, 1970.
- Auvo Kostianen, Loikkarit. Suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon. Helsinki, 1987.
- Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej. Redakcja naukowa prof. Jacek M. Majchrowski przy współpracy Grzegorza Mazura i Kamila Stepana, Warszawa, 1994.
- Kuka kukin oli. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista. Keuruu, 1961.
- Kuka kukin oli. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista. Otava, 1961.
- Keijo K. Kulha, Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomien poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan. Helsinki, 1989.
- Eugeniusz Kwiatkowski, Józef Beck. Zeszyty Historyczne, s. 76. Instytut Literacki, Paryż, 1986.
- Hannu Kyröläinen, Suomen ja Neuvostoliiton väliset taloussuhteet 1920 - 1939. Suomi Toisessa Maailmansodassa - projektin julkaisuja 4. Tampere, 1978.
- Ralf Lagerborg, Edvard Westermarck och verken från Hans Verkstadt under hans tolv sista år 1927 - 39, Helsingfors, 1951.
- Kai Laitinen, Suomen kirjallisuuden historia. Helsingissä, 1981.
- Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski, Zarys historii gospodarczej Polski 1918 - 1939, Warszawa, 1971.
- Elzbieta Later - Chodyłowa, Michał Zieliński, Polonia w Finlandii. Dzieje i współczesności. Przegląd Zachodni, R. XXXV, 1979, nr. 2, s. 146 - 162.
- Tadeusz Lehr - Splawiński, S.p. Josef Mikkola. 1866 - 1946. Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. R. 40: 1947, Warszawa, 1947, s. 149 - 150.
- Markko Lehti, Yli Itämeren - Baltian ja Skandinavian yhteys 1920 - ja 1930-luvulla. Ulkopolitiikka, 4/ 1995, s. 15 - 29.
- Veli - Pekka Lehtola, Wallenius. Oulu, 1994.
- Jari Leskinen, Vaiettu Suomen silta. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalta vuosina 1930-1939. Suomen Historiallinen Seura. Bibliotheca Historica, 20. Helsinki, 1997.
- Anatol Lievgen. The Baltic Revolution. Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence. New Haven and London, 1993 ym.
- Liste du Corps Diplomatique a Varsovie, Nr.10, en fe'vrier 1923.
- Piotr Łossowski, Między wojną a pokojem. Niemieckie zamysły wojenne na wschodzie w obliczu traktatu wersalskiego, marzec - czerwiec 1919 roku. Warszawa, 1976.
- Piotr Łossowski, Polska w Europie i świecie 1918 - 1939. Szkice z dziejów polityki zagranicznej i położenia międzynarodowego II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1990, s. 87.
- Piotr Łossowski, Stosunki Polsko - Estońskie 1918 - 1939. Gdańsk, 1992.
- Piotr Łossowski, Stosunki Polsko - Litewskie w latach 1918 - 1920. Warszawa, 1966.

- Kay Lundgreen - Nielsen, *The Polish Problem and the Paris Peace Conference. A Study of the Policies of the Great Powers and the Poles, 1918 - 1919.* Odense, 1979.
- Kay Lundgreen - Nielsen, *Wielkie mocarstwa a Polska 1918 - 1919. Niepodległość. Tom XIV (po wznowieniu).* Wydaje Instytut Józefa Piłsudskiego. Poswięcony Badaniu najnowszej historii Polski. New York - London, 1981.
- Vilho Luukkarinen, *Suomen lotat. Lotta Svärd - järjestön historia.* Porvoo, Helsinki, Juva, 1981.
- Fanni Luukkonen, *Havaintoja ulkomaitten lottatyöstä.* Lotta Svärd No 10 1934.
- C.A. McCartney, A.W. Palmer, *Independent Eastern Europe. A History.* New York, 1962.
- Stanisław Mackiewicz, *Polityka Becka.* Biblioteka Kultury, t.102. Paryż, 1964, s. 225 - 226.
- Halford Mackinder, *The geographical Pivot of History.* *Geographical Journal*, 23/1904, s. 421 - 444.
- Piotr Madajczyk, *Polityka i koncepcje polityczne. Gustawa Stresemanna wobec Polski (1915 - 1929).* Warszawa, 1991.
- Bronislaw Malinowski, *A diary in the strict sense of term.* Preface by Valetta Malinowska, introduction by Raymond Firth. Translated by Norbert Guterman. New York, 1967.
- Eero Medijainen, *Eesti välispoliitika Balti suund 1926 - 1934.* Tartu, 1991.
- Lennart Meri, *Tulen maasta, jonka nimi on Viro.* Toim. Piret Saluri. Suomen-tanut Juhani Salokannel. Helsingissä, 1995.
- Vejjo Meri, *Suomen marsalkka C.G. Mannerheim,* Porvoo, 1988, s. 219 - 221.
- Jerzy Michalski, *Towarzystwo Polsko - Fińskie (1928 - 1937).* *Przegląd Polsko - Fińsko - Estoński.* Rok.II Nr.5 XII 1937 Warszawa, s.19 - 20.
- Muutamia huomattavia Puolan suomi - ystäviä. *Suomen Kuvalehti*, nr. 46, 1933, s. 1505.
- Juhani Mylly, *Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka, I, Turun Yliopiston julkaisuja.* Sarja C, osa 21. Turku, 1978.
- Jukka Nevakivi, *Apu, jota ei pyydetty. Liittoutuneet ja Suomen Talvisota 1939 - 40.* Helsinki (1972).
- Jukka Nevakivi, *Ulkoasiainhallinnon historia 1918 - 1956.* Helsinki, 1988.
- Jukka Nevakivi, *Ystäväistä vihollisiksi. Suomi Englannin politiikassa 1940 - 41.* Helsinki, 1976.
- Eino Nieminen, *Jooseppi Julius Mikkola. Esitelmät ja pöytäkirjat 1947.* Toim. P.J. Myrberg. *Suomalainen Tiedeakatemia.* Helsinki, 1948, s. 67 - 82.
- Kristina Nyman, *Finlands war years 1939 - 1945.* *Sotahistoriallisia julkaisuja* 4. Mikkeli, 1973.
- Heikki Oksanen, *Erkki Pihkala, Suomen Ulkomaankauppa 1917 - 1949.* *Suomen Pankin Julkaisuja.* Kasvututkimuksia VI. Helsinki, 1975.
- Opas, *katolinen kirkko Suomessa.* Iisalmi, 1979.
- Orzeszkova do Meyeta 29 IX (18) 1895. *Eliza Orzeszkowa Listy zebrane.* T.II Red. Edmund Jańkowski. Wrocław, 1955.
- Otavan Iso Tietosanakirja. Viides osa. Helsinki, 1963, s. 1634.
- Juhani Paasivirta, *Suomi ja Eurooppa 1914 - 1939,* Helsinki, 1984.
- Juhani Paasivirta, *Pienet valtiot Euroopassa. Kansainvälisen järjestelmän muutoksia 1800 - ja 1900 - luvuilla.* Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia 139. Helsinki, 1987.

- Juhani Paasivirta, Suomen diplomaattiedustus ja ulkopolitiikan hoito. Itsenäistymisestä talvisotaan. Porvoo 1968.
- Aaro Pakaslahti, Talvisodan poliittinen näytelmä, Porvoo-Helsinki, 1970.
- Papers and Memories of Juliusz Łukasiewicz Ambassador of Poland. Diplomat in Paris 1936 - 1939. Ed. by Waclaw Jędrzejewicz. New York, London.
- Stanisław Patek, Wspomnienia ważkich okresów pracy. Warszawa, 1938.
- Jaak Pihlak, Eesti sõjaväe atašeed 1918 - 1940. Diplomitöö. Juhendaja Eero Medijainen. Tartu, 1995.
- Bernard Piotrowski, W służbie nauki i narodu. Instytut Bałtycki w latach 1925 - 1939. Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu. Seria Historia Nr.144.
- Karlis Jazepoviš Pocs, Sanitarnõi kordon. Pribaltiiski region i Polša v antisovetskikh planach Angliskogo i Frantsuzkogo imperializma (1921 - 1929). Riga, 1985.
- Tuomo Polvinen, J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö. 2. 1918 - 1939. Porvoo, Helsinki, Juva, 1992.
- Tuomo Polvinen, Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1920. Osa II. Porvoo, Helsinki, 1971.
- Poola. Koguteos. Eesti - Poola Ühingu väljaanne. Tallinn, 1930.
- Presidentin päiväkirja I. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1925 - 1927. Julkaissut Eino Jutikkala. Helsinki, 1967.
- Przegląd Polsko - Fińsko - Estoński. Rok.II. No 5, Warszawa XII - 37, s. 12 - 13.
- Raimo Pullat, Itämeren rutto. Pirtun salakuljetusta vuosina 1919 - 1939. Oulu, 1993.
- Raimo Pullat, Linnad kodanlikus Eestis. Ajaloolis - demograafiline käsitus. Tallinn, 1978.
- Puola ja Suomi. Suomen Sotilas, No 6, 1935.
- Puolalainen taidenäyttely. Järjestänyt" Yhdistys Puolan taiteen levittämiseksi ulkomailla" Varsovassa. Helsinki, 1927.
- Puolan sotilasasiamies vaihtunut. Suomen Sotilas, No 13 - 14, 1935, s. 339.
- Puolan tappion syistä. Suomen Sotilas, No 19, 1939, s. 347.
- Puolan uusi marsalkka. Suomen Sotilas, No 24, 1936, s. 545 - 546.
- Puolan Yleisesikunnan päällikön vierailu. Suomen Sotilas, No 6, 1935, s. 152 - 165.
- Hannes Raikkala, Suojeluskuntain historia. III.Kamppaileva kansa. (Vaasa, 1964).
- Aimo Reitala, Maalastaide 1918 - 1940. Ars - Suomen taide, 5.
- Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928 - 1931. Julkaissut Eino Jutikkala. Helsinki, 1968.
- Harald von Riehhoff, German - Polish relations, 1918 - 1933. Baltimore and London, 1971.
- Jukka Rislakki, Erittäin salainen vakoilu Suomessa. Helsinki, 1982.
- Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1.6.1931, Warszawa, 1931.
- Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 kwietnia 1933 R. Warszawa, 1933.
- Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. R.26:1933 Warszawa 1934.
- H. Roiko - Jokela, Baltian maiden itsenäistyminen ja Suomen ulkopolitiikka.

- Ulkopolitiikka 3/1944, s.11 - 12.
- Hans Roos, Polen und Europa. Studien zur polnischen Aussenpolitik 1931 - 39. Tübingen, 1957.
- Hannes Salovius, Rozwój i działalność Fińsko -Polskiego koła akademickiego w Helsinkach. Przegląd Polsko - Fińsko - Estoński. R. I. Nr. 1. XII - 1936, s. 22 - 23.
- Karl Selén, Genevasta Tukholmaan. Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtyminen Kansainliitosta Pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931 - 1936, Helsinki, 1974.
- Vilnis Janovičs Šipols. Tainōje dokumenty "Strannoī vojny", Novaja i No-veišaja istoria, No 2, 1993, s. 91 - 123.
- Aleksander Skrzyński, Polska a pokój. Warszawa, 1923.
- Andrzej Skrzypek, Związek Bałtycki. Litwa, Łotwa, Estonia i Finlandia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919 - 1925. Warszawa, 1972, s. 38.
- Social structure and change. Finland and Poland. Comparative perspective. Edited by Erik Allardt and Włodzimierz Wesolowski. Warszawa, 1980.
- Hannu Soikkanen, Sota - ajan valtioneuvosto. Valtioneuvoston historia 1917 -1966 II, Helsinki, 1977.
- Henryk Sokolnicki, In the service of Poland. Memories of diplomatic and social life, chiefly before and during World War II., in Poland, the USSR and Scandinavia. Helsinki, 1973 (konekirj.).
- Michał Sokolnicki, Polska między Niemcami a Rosją I, Niepodległość, Tom IV (po wznowieniu) 1952, s. 5 - 16.
- Edward Stachewski, Zu den freundschaftlichen Beziehungen Jan I.N. Baudouins de Courtenay zu Finnland. Studia Slavica Finlandensia. Domus VI, Helsinki, 1989, s. 129 - 133.
- T. Stegner, Evangelicy warszawscy 1815 - 1915. Warszawa, 1993.
- Andrzej Suchcitz, Polska a wojna Fińsko - Sowiecka 1939 - 1940. Niepodległość. Czasopismo poświęcone najnowszym dziejom Polski. Tom XXI. Instytut Józefa Piłsudskiego. New York - London, 1988, s. 167 - 179.
- Reinhold Svento, Suomen ulkopoliitiikka. Jyväskylä - Helsinki, 1938.
- Włodzimierz Studnicki, Zarys państw Bałtyckich Warszawa, 1923.
- Suojeluskuntain Ylipäällikön vaikutelmia Puolasta. Hakkapeliitta, No 34, 1926, s. 6 - 7.
- Suomen diplomaattiset suhteet ulkovaltoihin 1918 - 1990. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Helsinki, 1991.
- Suomen historia, Kansankulttuurin murros. Nuoren tasavallan taide ja tiede. Tasavalta hakee suuntaa. Suomi toisessa maailmansodassa. Toimitusneuvoston puheenjohtaja Yrjö Blomstedt. Espoo, 1987.
- Suomen Historian Pikku Jättiläinen. Päätoimittaja Seppo Zetterberg. Porvoo, Helsinki, Juva, 1987.
- Suomen ja Puolan välinen kauppa - ja merenkulkusopimus, No 26, 1924. Suomen sopimukset vieraitten valtioiden kanssa. Helsinki, 1925.
- Suomen Jääkärien Elämäkerrasto, 1975, Sotatieteen Laitoksen julkaisuja IV, Vaasa, 1975.
- Suomen Taloushistoria. 2. Teollistuva Suomi. Toimittaneet Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Helsinki, 1982.
- Suomen Taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Toim. Kaarina Vattula. Helsinki, 1983.
- Suomen Virallinen Tilasto. Merenkulku. Kauppalaivasto. 1933 - 1938. Helsinki 1935 ja 1938; SVT. Merenkulku. Meriliikenne. 1930 ja 1938. Helsinki

- 1931 ja 1939.
- Suomi - Puola I. 1988 ja Przegląd Polsko - Fińsko - Estoński R.I Nr. 1, XII s. 36.
- E. Szulc, Cmentarz ewangelicko - augsburgski w Warszawie, Warszawa, 1989.
- Juliusz Szygowski, Konferencja państw Bałtyckich w Bulduri (Ryga w roku 1920. Zeszyty Historyczne. Instytut Literacki, 63, Paryż, 1963, s. 76 - 85.
- Taiteen Pikkujättiläinen. Helsinki, 1991.
- Maila Talvio, Puolalainen naiskirjailija Eliza Orzeszko. Uusia lehtiä. Kolmas vihko. Julkaisija Uniooni. Naisasialiitto Suomessa. Porvoo, 1895.
- Maila Talvio, Rukkaset ja kukkaset. Muistinäkyjä. Toinen painos. Porvoo, Helsinki, (1947).
- Talvisodan historia 4 . Sodasta rauhaan, puolustushaarat ja eräät erityisalut. Porvoo, 1991.
- Typy Tapiovaara, 60 - vuotinen kulttuuriystävyyys. Suomalais - puolalaisen ystävyyssjärjestön 60 - vuotinen taival, Helsinki, 1991.
- V.T. (Viljo Tarkiainen?) Niilo Lehmuskosken lausuntailta. Uusi Suometar, 24.11.1917.
- Henryk Teunenbaum, Położenie międzynarodowe Polski na tle jej polityki gospodarczej. Warszawa, 1921.
- Örnulf Tigerstedt, Vastavakoilu iskee. Suomen taistelu neuvostovakoilua vastaan 1919 - 1939. Helsinki, 1964.
- Martti Turtola, Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923 - 40. Puolustuspoliittinen vaihtoehto. Porvoo, Helsinki, Juva, 1984.
- Tyyni Tuulio, Maila Talvion vuosikymmenet. Jälkimmäinen osa (1911 - 1951). Porvoo - Helsinki, 1965.
- Ulkoasiainhallinnon matrikkeli 1918 - 1993. 1. Toimittaneet Jussi Nuorteva ja Tuire Raitio. Ulkoasiainministeriö. Mikkeli, 1993.
- Ulkomaalaisia sotilasasiamiehiä Suomessa. Suomen Sotilas, nr. 45 - 46, 1927, s. 970.
- Olli Valkonen, Maalustaide vuosisadan vaihteesta itsenäisyyden aikaan. Ars - Suomen taide. Päätoimittaja Salme Sarjas - Korte. Keuruu, 1990.
- Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja, Tom Sandlund. Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Juva, 1984.
- Vesa Vares, Konservatiivi ja murrosvuodet. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa. (Juva, 1996).
- Lauri Viljanen, V.A. Koskenniemi. Hänen elämänsä ja runoutensa. Porvoo - Helsinki, 1935.
- Väinö Matti Juho Viljanen, Suomi, reunavallat ja Venäjän kysymys. Talouspoliittinen tutkielma. Helsinki, 1920.
- Risto Vilmusenaho, Siikajokilaakson historia. Oulu, 1984, s. 634 - 635.
- Kalevi Vuorela, Finlandia Catholica, Katolinen Kirkko Suomessa 1700 - luvulta 1980-luvulle. Julkaisija Studium Catholicum, Helsinki 1989.
- Aarne Vuorimaa, Lähettiläänä Hitlerin Saksassa. Helsinki, Keuruu, 1967.
- Gerhard Wagner, Deutschland und der Polnisch - Sowjetische Krieg 1920. Wiesbaden, 1979.
- Piotr S. Wandysz, The Twilight of French Eastern Alliances 1926 - 1936. French - Czechoslovak - Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland, Princeton, New Jersey, 1988.
- Heikki Waris, Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Helsinki, 1948.

- Warszawa egzotyczna. O społecznościach narodowych i wyznaniowych stolicy w przeszłości i współcześnie. Warszawa, 1995.
- Katsuyoshi Watanabe, Ensimmäinen suomenkielinen Puolan historia. Historiallinen Aikakauskirja, nr. 2, 1994, s. 175 - 176.
- Alfred Wysocki, Polskie placówki dyplomatyczne i konsularne zagranicą. Dziesięciolecia Polski Odrodzonej. Kraków - Warszawa, 1928.
- Heikki Ylikangas, Käännekohtat Suomen historiassa. Pohdiskelua kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. Porvoo, Helsinki, Juva, 1986.
- Seppo Zetterberg, Iseseisva Soome ajalugu. Tallinn, 1991.
- Seppo Zetterberg, Suomi ja Viro 1917 - 1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reuna- ja sisäpolitiikan alkuun. Historiallisia tutkimuksia. Julkaissut Suomen Historiallinen Seura, 102. Helsinki, 1977.

LIITE 1

SUOMEN JA PUOLAN VÄESTÖ 1900–1938

Vuosi	KOKO VÄESTÖ		MAALAI SVÄESTÖN OSUUS	
	Suomi (milj.)	Puola (milj.)	Suomi (%)	Puola (%)
1900	2.7	25.6	12.5	18.0
1910	2.9	29.0	14.7	21.0
1920	3.1	26.7	16.1	24.0
1930	3.5	31.3	20.6	25.0
1938	3.6	34.8	26.0	27.0

Lähde: Allardt, Wesolowski, op. cit., s. 23.

LIITE 2

AMMATTIALOJEN JAKAUMA TEHTÄVIEN MUKAAN SUOMESSA JA PUOLASSA 1910–1940

Vuosi	Maa- talous	Manuf- teol- isuus	Kauppa	Kuljetus	Palve- lut & muut	Maata- lous	Teolli- suus & kennus	Kauppa	Palve- lut & muut
1910	66.3	11.4	2.2	2.9	17.2	–	–	–	–
1920	65.1	13.5	3.4	3.3	14.7	76.6	10.1	5.7	8.3
1930	59.6	15.1	4.3	3.8	17.2	65.9	16.0	7.8	9.1
1940	51.5	18.0	5.1	4.6	20.8	–	–	–	–

Lähde: Allardt, Wesolowski, op. cit., s. 39.

LIITE 3.

SÄHKÖN TUOTANTO Kwh HENKEÄ KOHDEN SUOMESSA JA PUOLASSA 1923–1938

Vuosi	Suomi	Puola
1923	102	55
1925	104	60
1930	351	91
1935	581	87
1938	850	121

Lähde: Allardt, Wesołowski, op. cit., s. 41.

LIITE 4.

KAUPPALAIVAT JA RAHTILIIKENNE RAUTATEILLÄ SUOMESSA JA PUOLASSA 1920–1938

Vuosi	Tonnikilometriä miljoonaa		Tonnikilometrejä henkeä kohden		Tuhansia rekisteritonnetta		Rekisteritonnetta henkeä kohden	
	Suomi	Puola	Suomi	Puola	Suomi	Puola	Suomi	Puola
1920	932	10041	.31	.39	–	–	–	–
1926	1630	15020	.49	.54	121	11	.04	.000
1930	1592	18296	.46	.57	181	65	.05	.002
1938	2305	22442	.63	.68	590	102	.16	.003

Lähde: Allardt, Wesołowski, op. cit., s. 43.

LIITE 5.

ULKOMAANKAUPPA SUOMEN JA PUOLAN VÄLILLÄ 1920–1938 SUOMEN MARKOISSA

Vuosi	Tuonti	%	Vienti	%	Yhteensä
1920	1185	0.023	5000554	99.97	5001739
1921	3278124	56	2569426	43.94	5847550
1922	18067343	88.34	2384388	11.65	20451731
1923	29148900	95.14	1487276	4.85	30636176
1924	49327580	96.22	1935389	3.77	51262969
1925	49101673	92.91	3742986	7.08	52846584
1926	86509981	98.15	1620957	1.83	88132864
1927	49537291	91.61	4532602	8.38	54071820
1928	93388070	89.02	115116695	10.97	104906693
1929	117591647	96.63	4091741	3.36	121685317
1930	115926360	96.82	3796676	3.17	119724966
1931	124268094	97.06	3759661	2.93	128029686
1932	96537908	92.12	8255666	7.87	104795506
1933	131578468	94.60	7502678	5.39	139083079
1934	131638521	94.66	7418309	5.33	139058764
1935	150918930	93.42	10616710	6.57	161537575
1936	204593329	93.88	13330227	6.11	217925492
1937	232442413	93.32	19323123	7.67	251767473
1938	254207371	85.41	43412531	14.58	297621840

Lähteet: Suomen virallinen tilasto i a:40-58 (ulkomaankauppa 1920-1938).
Helsinki 1922-1939, Valtioneuvoston kirjapaino.

LIITE 6

Czas (hallitusystävällinen, Varsova) 2/VII 1937

" SOTAMARSALKKA MANNERHEIMIN LUONA. (*

Osanottoni kautta suomalaisten sanomalehtimiesten järjestämään vastavierailuun olin tilaisuudessa jälleen näkemään maan, jossa toimin vuoden sotilasiamiehenä – erittäin vaikean kansainvälisen tilanteen aikana – ja josta minulla on mitä parhaat muistot. Olin todella liikutettu siitä, että niin monet huomattavat henkilöt vielä muistivat minut. 15 vuotta on pitkä aika jona ajanjaksona Suomen pääkaupunki, jonka pääasiallisesti muodostivat matalat puutalot, on tullut useita nykyaikaisia kaupunginosia rikkaammaksi, puhumattaakaan muiden kaupunkien ihailtavasta edityksestä., kaupunkien, joissa sähköistys, jota valtioin väliintulo ja varojen puute ei ole ehkäissyt, on saanut ennätysmäiset mitat.

Katso, ulkoministeri Holsti, joka allekirjoitti Riian sopimuksen Puolan ja Baltian valtioiden kanssa, muisti sangen pitkän valssin, jonka olin eräissä tanssiaisissa hänen luonaan tanssinut. Ent. Puolan ministerit Gyllenbögel ja Procopé, tunnettu Puolan ystävä prof. Mikkola, useat korkeammat virkamiehet ja upseerit ja monet muut saattoivat minut liikutuksen valtaan muistaessaan vielä minut. On tunnettua, että suomalainen, tuntiessaan sympatiaa jotakin henkilöä kohtaan, on tunteissaan järkkymätön kuin kotimaansa graniittikalliot. Olin pahoillani, ettei aika riittänyt kaikkien niiden jälleennäkemiseen, joiden kanssa silloin olin solminut ystävyysiteet. Monet oleskelivat ulkomailla tai olivat lomillaan.

Valtavimman vaikutuksen teki minuun käynti marsalkka Mannerheimin luona. – Silloin hän oli 53-vuotias, parhaassa miehuusiässä, pitkä, kaunis ylimys ja kaartinupseeri kiireestä kantapäähän, naisten epäjumala, kansallisen sädekehän ympäröimä, vapaussodan voitokas johtaja ja myöhemmin Suomen valtionhoitaja. Mutta silloin hän oli vasemmistohallituksen epäsuosiossa, vaapamieliset ja sosialistit vihasivat häntä, epäillen hänen – aivan perättä – puonovan taantumuksellisia juonia. Nyt hän on puolustusneuvoston presidentti ja nykyinen keskustalais – vasemmistohallitus, presidentti Kallio etunenässä, oli läsnä marsalkan 70-vuotispäivän kunniaksi järjestetyssä paraatissa. Ohimarsiin otti osaa osastoja kaikista Suomen rykmenteistä lippuineen, kenraalit marssivat henkilökohtaisesti ensimmäisessä suljetussa rivissä. Näin on Suomi yksimielisesti juhlinut tänään kiistämätöntä kansallissankariaan. Mutta on otettava huomioon, että koko suojeluskunta, valtava, aseistettu ja armeijan avulla koulutettu järjestö koko ajan oli hänen puolellaan.

Kävin marsalkan luona Puolan nykyisen Suomen lähettilään ystäväni Henryk Sokolnickin kanssa, joka Suomessa nykyään on hyvin pidetty ja joka suuresti on työskennellyt puolalais- suomalaisen lähentymisen hyväksi. Marsalkka asuu kauniissa, kalliolle rakennetussa huvilassa, jota ympäröivät terasit ja puutarha, näköala on suurenmoinen pääkaupungin valtaville rakennuksille, satamaan monine laivoineen, Kaivopuistoon ja lopuksi pääsyä pääkaupunkiin vartioiville saarille ja aavalle merelle. Kello on 7, aurinko heloittaa

korkealla taivaalla, onhan kuuluisten valkoisten öiden aika, jolloin auringonvalo vain pariksi tunniksi häviää antaakseen tilaa kuunhopeisille säteille. Ihanassa salissa on lukemattomia hallitsijoiden ja kauniiden naisten kuvia.

Askeleet, jotka ilmoittavat marsalkan tulon, eivät ole vanhuksen. Kun eteeni ilmestyi korkea, solakka olemus vaatimattomassa asussa, tuntui minussa siltä, kuin olisin siirtynyt ajassa 15 vuotta taaksepäin. Hän ei ole yhtään muuttunut. Eivät hänen hiuksensa, eivätkä liikkeensä, kasvojenvärinsä ja lennokkaat kielessä ole vanhuksen. Hän muistaa kaiken, paitsi ei sitä apua, jonka hän on antanut puolalais - suomalaisen lähentymisen hyväksi minulle vaikeassa asemassani.

Hän oli ja tulee yhä edelleen pysymään suurena Puolan ystäväni vielä ajoilta, jolloin hän ensin everstinä ja myöhemmin kenraalina palveli Venäjän armeijassa Varsovassa. Vapaus sodan aikana hän ilmoitti erikoisen lähetin kautta – kreivi Albert Melopolskille – puolalaisille järjestöille Pietarissa, että hän Suomen maaperällä on täydellisesti puolalaisten käytettävissä.

Hän oli aina Puolan asian ajaja yhteisen rauhan saavuttamiseksi bolševikisodassa. Keskustelussa hän osaa erinomaisesti perehtyä meitä lähellä oleviin asioihin. "Czasin" edustamaan ajatussuuntaa kohtaan hänellä on synnynnäistä sympatiamia.

Esittelin hänelle v. 1922 eversti Kocin ja nyttemmin kuolleen Osmolskin, jotka silloin olivat tulleet Suomeen marsalkka Pilsudskin lähettämänä, jonka innokas ihailija hän oli, kutsui hän heidät luokseen aamiaiselle. Häntä kiinnostivat uutiset Kocin liikkeestä ja marsalkka Rydz-Smigłyn asema. Ja erikoisen liikutettu hän oli marsalkka Rydz-Smigłyn onnittelusta hänen 70-vuotispäivänään. Puolasta ja sen armeijasta puhuu hän ihailulla, uskolla ja luottamuksella. Hän oli myös liikutettu siitä, että monet puolalaiset miehet ja naiset olivat häntä muistaneet niin sydämellisellä tavalla. Yksityiskohtaisesti hän tiedusteli tutuistaan Puolassa, Puolan poliittisesta ja taloudellisesta asemasta. Hän näytti minulle pöytiä, joilla oli kasoittain sähkösanomia ja kirjeitä kaikista maanosista, joihin kaikkiin hän synnynnäisellä kohteliaisuudella henkilökohtaisesti vastaa. Etuhuoneessa näemme armeijan suurenmoisten lahjojen joukossa kunniaviirin, jonka oli antanut 27. preussilainen jääkäripataljoona, t.s. suomalaisessa armeijassa ollut legioona, jonka sotilaat, nykyään armeijan johtajia, epäluuloisesti suhtautuivat ent. venäläiseen kenraaliin.

Olen kiitollinen marsalkalle hänen minulle suomastaan pitemmästä keskustelusta. Annamme suuren arvon vapaan Suomen ensimmäisen sotilaan ja rakentajan koetellulle, uskolliselle, ikuisesti elävälle ystävyydelle Puolaa kohtaan.

Adam Romer. "

LIITE 7

RUUKIN SOTILAS - JA URHEILULEIRI (*)

Ajatuksen puolalaisille vapaaehtoisille tarkoitettusta leiristä esitti alunperin Puolan silloinen sotilasasiamies Władysław Łoś. Hän sai luvan leirin perustamiseen sekä Suomen armeijalta että poliisilta, joita edusti asiassa Salosten kihlakunnan kruununvouti Martti Penttilä. Hän oli myös Oulun lääninhallituksen siirtoväkiosaston johtajana.

Aivan leirin alkuaikoina Ruukissa majaili myös kuusi korkea – arvoista puolalaista upseeria, joista vuonna 1941 oli kuitenkin jäljellä enää leirin johtaja kapteeni Tokarski. Hänen lisäksi leirillä oli lähinnä nuoria upseereita ja kadetteja. Enimmillään leirillä oli yhteensä 32 miestä. Ensimmäiset 18 vapaaehtoista saapuivat Ruukkiin Ruotsista ja Suomesta 11.6.1940. Heidän oli myöhemmin tarkoitus vahvistaa Narvikissa taistellutta Podhalen prikaatia. Liittoutuneiden lähdettyä Pohjois-Norjasta, poistuivat kuitenkin myös siellä olleet suomalaiset, norjalaiset, tanskalaiset ja ranskalaiset joukot Kirkenesin ja Salmijärven kautta.

Ruukissa olleet lotat huolehtivat puolalaisten hyvinvoinnista leirillä. Vapaaehtoiset majoitettiin aluksi kansakouluun. Tammikuun 2. päivästä 1941 lähtien he saivat asua Rukoushuoneella ja lopuksi vielä erään paikallisen puutavarayhtiön omistamassa talossa. Leirin johtajat asuivat lottien ylläpitämän kahvilan toisessa kerroksessa. Kaikista leirin ylläpitokuluista vastasi Puolan lähetystö. Esimerkiksi lotat saivat työstään palkkaa 30 markkaa päivässä. Lottien johtajana ja puolalaisten tulkkina toimi opettaja Irja Penttilä.

Leirin väkiluku kasvoi vähitellen, ja Ruukkiin saapui myös suomalaisia vapaaehtoisia, joita ei heidän halustaan huolimatta lähetetty Norjaan taistelemaan.

Osa puolalaisista sotilaista ei tullut Ruukin leirille, sillä he taistelivat kansainvälisessä Sisu-pataljoonassa. Heistä neljällä oli Suomen kansalaisuus. Kaksi taas oli entistä merivoimien upseeria, jotka olivat päätyneet Sisu-pataljoonaan Tukholmassa toimineen "Pro Finlandia" -järjestön kautta. Loput puolalaiset tulivat Suomeen Viron kautta Puolasta, Latviasta ja Liettuasta. Virolaiset kalastajat kuljettivat heidät ilmaiseksi Suomenlahden yli. Andrzej Bogusławskin mukaan Puolan Tallinnan lähetystö oli järjestänyt sotilaiden kuljettamisen Suomeen. Tiedetään myös, että virolainen insinööri Viktor Lindma auttoi Latviassa peltotöissä olleita seitsemänteen rykmenttiin kuuluneita puolalaisia lentäjiä pakenemaan Suomeen. Lindma oli itse aikaisemmin opiskellut Varsovan teknisessä opistossa. Virossa pidätettiin 19 puolalaista, jotka kaikki lähetettiin Juchnowin vankileiriin Neuvostoliittoon.

Ruukissa puolalaiset saivat sotilas- ja liikuntakoulutuksen lisäksi myös yleissivistävää opetusta. Heidän käyttöönsä oli varattu läheisen koulun urheilukenttä, jossa mm. pelattiin paljon. Siikajoelle rakennettiin uimala, johon tehtiin myös hyppytorni. Uimalan avajaisten yhteydessä järjestettiin "maaottelu" puolalaisten ja oululaisten nuorten välillä. Lainaksi saaduilla polkupyörillä tehtiin pitkiä retkiä esimerkiksi Raaheen. Puolalaiset ottivat Suomen väreissä myös osaa Suomen ja Ruotsin välisen yleisurheilumaaottelun avajaismarssiin

toukokuussa 1941. Talvella leiriläiset hiihtivät ja harrastivat mäkihyppyä.

Historian tunneilla käsiteltiin lähinnä viimeisiä sotia ja taisteluita, joissa Suomi ja Puola olivat olleet mukana. Lisäksi selvitettiin mm. panssarijoukkojen ja ilmavoimien taistelutaktiikkaa. Leiriläisille opetettiin myös suomen kieltä. Englantia heille opetti talvisodassa vapaaehtoisena taistellut englantilainen David Bryse, joka asui vakituisesti Jyväskylässä. Leiriläiset järjestivät paikallisessa Nuorisoseurantalossa myös tanssiaiset, jossa he itse huolehtivat musiikista.

Tarkoitus oli alusta alkaen se, että puolalaiset olisivat poistuneet Suomesta salaa Petsamon kautta ja liittyneet Puolan armeijaan. Vain kahden leiriläisen onnistui kuitenkin paeta Suomesta. Talvella Pohjois-Suomessa liikkui myös saksalaisia joukkoja, mikä esti enemmät pakoyritykset. Maliskuussa 1941 tehtiin uusi yritys, jolloin neljä puolalaista onnistui pakenemaan Lammassaarten kautta. Puolalaiset rakensivat itselleen myös veneen, jolla heidän oli tarkoitus purjehtia Turusta avomerelle. Yritys kuitenkin epäonnistui, ja miehet tietävästi hukkuivat. Puolalaiset rakensivat itselleen myös lentokoneen, jolla kuitenkin oli mahdotonta lentää Ruotsiin.

Valpon luvalla leiriläisillä oli lupa käydä Oulussa ja jopa Helsingissä. Kesäkuun 30. päivänä 1941 puolalaiset yrittivät yhdessä englantilaisten kanssa paeta Tornion kautta Ruotsiin. Internointi päättyi 24. heinäkuuta, jolloin Ruotsi antoi puolalaisille rajanylitysluvan.

“Obóz sportowo – wojskowy” dla polskich ochotniko’w w Ruukki. Tiedot leiristä ovat peräisin Andrzej Boguslawskin (s. 6.11.1919 Lublinissa) Pariisista lähettämästä kirjeestä. Katso myös Pullat, Juhuslik kohtumine ja Vilmusenaho, Siikajokilaakson historia. Oulu, 1984, s. 634 - 635.

Andrzej Boguslawski on elänyt vuodesta 1982 lähtien Pariisissa. Hän pakeni aikoinaan Rakiskin leiristä Tukholmaan, josta hänet lähetettiin Suomen kautta Narvikissa olleeseen Podhalen prikaatiin. Liittoutuneiden lähdön jälkeen puolalaiset tuotiin Ruukin leiriin. Saksan ja Neuvostoliiton välisten taisteluiden alettua hän lensi Ruotsin kautta Skotlantiin, jossa hän liittyi puolalaiseen joukko-osastoon. Sodan jälkeen hän työskenteli pitkään radiotoimittajana Varsova ja Lublinissa.

Henkilöhakemisto

- Aaltonen, Väinö 158
Ablamovicz, Konstanty 98
Ahloth, J. V. 129
Aho, Juhani 147, 153
Aho, Lauri 161
Ahrenberg, Carl Gaston 35, 99, 101
Akel, Friedrich 98
Aleksandrov 117
Aleksanteri I 15
Alkio, Santeri 153
Arben, Dmitri 155
Armfelt, Kustaa Maurits 165
Arosenius 158
Arumäe, Heino 48
Azew 117
- Bator, Stefan 149
Bayer 111
Beck, Józef 29, 37, 70, 71, 75, 76,
80, 81, 83, 84, 86, 87, 89, 90,
124, 175
Bergström 39
Bielski-Sariusz, Tomasz 29
Birk, Ado 117
Björkelund 109
Björklund, A. 34
von Blücher, Wipert 83
Bociański, Ludwig 111, 118, 119
Bock, M. 103
Bogusławski, Andrzej 129
von Bonsdorf, Max Oskar 160
Borenus, Einar 73, 74
Boyse 115
Brandest 146
Brotherus, Heikki 30
Brüning, Heinrich 78
Brzeszkiewicz, G. 25
Brzeziński, Stanisław 28, 151
Buckx 26
Bunakov, Nikolai 116
Burhardt-Bukacki, Stanisław 102
Cagliostro 71
Cajander, A. K. 50, 63, 156, 161
Cajander, Paavo 153
Canaris 90
Canth, Minna 147, 153
Carling, Adolf 28
Carr 115
Cawén, Alvar 158
Chamberlein 106
Charwat, Franciszek (Francois) 29,
30, 65, 68, 70, 72, 73, 75, 80, 85,
167
Chmilowski 146
Chodacki, Marjan Stanisław 103,
114, 115, 116
Chopin 156
Churberg, Fanny 166
Churchill, Winston 19, 96
Chyliński, K. 149, 152
Chyzów-Romer, Adam 103
Clemenceau 54, 96
de Courtenay, Jan Baudouin 147,
149, 153, 155, 157
de Courtenay, Sophie 157
Csaplaros, Istvan 143
Curtius, Julius 78
Cygnaeus, Fredrik 143
Czartoryskin 165
- Daladier, E. 170, 172
Darski 39
Dartian 85
Dembowski 130
Drinov, M. S. 144
Drummond, Erik 77
Drymmer, Viktor 112, 118, 119
Dukes, Paul 116
Dyगत 73
Dzierżyński, Felix 116
- Edelfelt, Albert 166
Edgren, Robert 31

- Ehrström, Erik Gustav 36, 37, 45, 47,
 49, 53, 61
 Ehrström, Karl Gustav 36
 Elfvingren, Eero 99, 111, 122
 Enckell, Albert 109
 Enckell, Carl 50, 61, 63
 Enckell, Oskar 98, 110, 171
 Englicht 116
 Englisch 124
 Erich, Rafael 45, 56, 59, 60
 Erkko, Eljas 30, 62, 63, 64, 75, 88,
 90, 161
 Erkko, J. H. 153
 Ernitsa, Villem 150, 162
 Ernst, Conrad 35, 37, 40, 46, 99, 121,
 156
 von Essen, Hans Olof 39, 40, 100,
 101, 123
 Evert, Władysław Ludwig 128

 Fabrycy, Kazimierz 116
 Fagerholm, K. A. 32
 Feld (Fild) 116
 Filipowicz, Tytus 29, 50, 68, 107,
 135, 159
 Foch 81, 96
 Fredro, Aleksander 154
 Friedman, Ignacy 155
 Furgalski 116
 Furuhjelm 169

 Gallén-Kallela, Akseli 147, 166
 Gamelin 171
 Gano, Stanisław 103, 104
 Gąsiorowski, Janusz Tadeusz 102,
 119, 123, 124, 125
 Glabiński, Stanisław 29
 Gobben, Gulielmus 27
 de Godziński, Frantisek 28
 Godziński, Jerzy 161
 von der Goltz 105, 106
 Grosvalds, Olgerds 75
 Grüssner 62
 Grönblom, Berndt 47
 Gummerus, Herman 96, 154
 Gyllenbögél, Caius 36
 Gyllenbögél, Karl Walter Boris 34,
 35, 36, 43, 61, 99, 160

 Habsburgit 41
 Hackzell, Antti 30, 82, 83, 84, 95,
 109, 156
 Halder 90
 Halifax 172
 Halla 161
 Haller, Stanisław 102
 Haller, S. Stanisław G. 102
 Halonen, Pekka 166
 Haltsonen, Sulo 151, 161
 Hannula, Mandi 161
 Hannula, Uno Yrjö 160, 161, 162
 Hansson, P. A. 63
 Hartmanis, Martins 124
 Hartmann 125
 Heickell, Eero 112
 von Heidenstam 63
 Heinrichs, Erik 105
 Helander, Hugo 31
 Helsingius, Karl Birger 37, 47, 100,
 101, 106, 108, 156
 Herler, Margareta 36
 Hindenburg 75, 105, 107
 Hitler, Adolf 26, 39, 44, 75, 80, 90,
 92, 154
 Hjelt, Edvard 106
 Hohenzollerit 41
 Holma, Harry 56, 114, 120, 172
 Holsti, Rudolf 36, 44, 45, 47, 49, 51,
 52, 53, 55, 56, 58, 59, 87, 88,
 105, 121
 Honkanen, Ilmari 162
 Hovi, Kalervo 94, 96, 132
 Hovilainen, T. 109
 Hynninen 109
 Hänninen, Erkki 162

 Idman, Karl Gustav 16, 28, 37, 38,
 55, 58, 63, 65, 72, 76, 81, 84, 85,
 87, 88, 95, 105, 109, 110, 114,
 133, 139, 140, 141, 148, 149,
 152, 160, 161, 169
 Iliński, S. G. 118
 Illakowicz, Kazimiera 154
 Ironside 171, 172
 Ivalo, Santeri 153
 Iwaszkiewicz, Jarosław 155, 159

 Jackowski, Tadeusz Gustaw 59
 Jagellonica, Katariina 143, 152, 165
 Jakobson, Max 91
 Jaroszewicz, Tadeusz 102, 104
 Jedrzejewicz, Janusz 79

- Judenits 109
 Juhana Herттua 152, 165
 Junnila, Taavi 161
 Jägerskiöld, Stig 96
 Järnefelt, Armas 156, 161
 Järnefelt, Arvid 153
- Kailas, Uno 153
 Kaira, Kaarlo Kustaa 166
 Kajanus, Robert 156
 Kalerwa, Bohdan 155
 Kalima, Eino 154, 159, 161
 Kalima, Jalo 151, 154, 155, 161
 Kallas, Oskar 45
 Kallenautio, Jorma 57
 Kallio, Kyösti 151
 Kara, Stanisław 68
 Kasatkin 114, 117, 118, 119, 120
 Kasprzycki 60
 Kauppi-Heikki 153
 Kawecki 121
 Kędzior, Aleksander 102, 172
 Kessler, Edmund 102
 Kianto, Ilmari 36, 150
 Kilpinen, Yrjö 160, 161
 Kiparsky, Valentin 151
 Kirke 53, 90, 107
 Kisielewski, Jan August 155
 Kivi, Aleksis 153, 160
 Kivikoski, Bruno Rafael 38, 39, 89,
 90, 91
 Kivimäki, Toivo 79, 82
 Klich, Edward 149
 Koch, Hans 105, 106
 Koistinen, Uno 109
 Konopnicka 154
 Korhonen, Arvi 163
 Korhonen, Jaakko 153, 156
 Korytowski, Karol 124
 Koscialkowski-Zyndram, Marian 85
 Kosciusko 143
 Kościuszko, Tadeusz 15
 Koskenniemi, V. A. 151, 153, 154,
 160
 Kostiainen, Auvo 108, 122
 Koszutski, Eugeniusz 155
 Kozłowski, Leon 72
 Kulha, Keijo 48
 Kuńska, Jadwiga 162
 Kutieпов, Aleksander 117
 Kutrzeba 111
- Kutyłowski, Bohdan 152
 Kuula, Toivo, 161
 Kwiatkowski, Remigiusz 152
 Kühnenthal 107
- Laitinen, Kai 154
 Łaniewski, Stanisław 103, 118
 Laroche 37
 Latoszek, Josef 24
 Lehmuskoski, Niilo 151
 Lehtola, Veli Pekka 122
 Leidenius, Laimi 163
 Leino, Eino 152
 Lemański, Jan Władysław 103
 Lennartson Renvall, Jarl 28
 Leskien, August 150
 Libicki, Konrad 103
 Linkomies, Edwin 161
 Lloyd 115
 Lloyd George, David 19
 Lohrman, Ernst B. 32
 Łos, Władysław Gotfryd Ludwig
 104, 160, 171, 172
 Łubieński, Aleksandro 103
 Lubomirska, Marie 96
 Lucybienka, Wiera 162
 Ludendorff 75, 105, 107
 Lundquist, Jarl Frithiof 89
 Lutosławski, Stanisław 149
 Luukkanen, Fanni 128
 Lydecken, Otto Arvid 157
- Madetoja 156
 Maens, Wilhelm 106
 Malinowski, Bronisław 163
 Malmberg, Erik 112
 Malmberg, Lauri 112, 113, 114, 115,
 118, 120, 127
 Manner, Eero 162
 Mannerheim, Carl Gustav 31, 90, 93,
 94, 95, 96, 156, 165, 170, 171
 Manninen, Otto 144
 Mannio, Niilo 60
 Marchlewski, Leon 164
 Marhein, Henrik 93
 Marmaggi, Francesco 28
 Meczowska, Teodora 164
 Medved 109
 Meierovics, Ziegfrids 47, 49
 Melartin, Erkki 156
 Melcor 147

- Meri, Lennart 41
 Merikanto, Oskar 161
 Metternich 71
 Meyet, Leopold 145
 Michalski 169
 Mickiewicz, Adam 143, 151, 160
 Mikkola, Jooseppi Julius 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 157, 159, 161, 167
 Mochyczy, Adam 124
 Moniuszko, Stanisław 155
 Moreno 117
 Mościcki, Ignacy 69, 72, 114
 Munck, Ruth 128

 Narzymiski 116
 Narzymiski, T. 62, 160
 Nevakivi, Jukka 56
 Niedziński 118
 Nieminen, Eino 151
 Nietsch, Kazimierz 147, 151
 Nikander, Armas 31
 Niwiński, Jean 156
 Noël, Léon 19
 Normak, Aleksander 119
 Nyman 109

 Oesch, Karl Lennart 95, 124, 125
 Opperput 117, 118
 Orzeszkowa (Pawlowska), Eliza 145, 146, 147, 153, 154
 Ossendowski, F. A. 149

 Paasikivi, J. K. 36, 63, 82
 Paasivirta, Juhani 48
 Paderewski, Ignacy 34, 144, 160
 Paderewski, Zbigniew 144
 Palmgren, Axel 60
 Palmgren, Selim 156, 161
 Palojärvi, V. H. 127
 Palokangas, Markku 122
 Palola, Eino 152
 Parviainen 109
 Pekkala 32
 Pelczyński, J. J. 166
 Penikiš, Märtin 111
 Perzyński, Włodimierz 154
 Pihkala, Erkki 132
 Piip, Ants 49
 Piskudski, Józef 47, 69, 70, 71, 75, 76, 78, 80, 89, 93, 94, 95, 96, 100, 102, 113, 122, 123, 124, 154, 160
 Piskor, Tadeusz 102, 111
 Pius XI (Ratt, Achille) 28
 Poincaré 54
 Poniatowski, Józef 15
 Potebuja, A. A. 144
 Pożerski, Mieczysław 47, 103
 Procopé, Hjalmar 16, 36, 37, 44, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 66, 67, 68, 72, 73, 109, 121, 150, 156
 Prus 153, 154
 Prus-Bogusławski, Stanisław Robert 24
 Przybyszewski 154
 Pstrokoński, Stanisław 126
 Pusta, Kaarel Robert 58, 75, 80

 Raczynski, Edward 87
 Raikas, Lauri 109
 Ramsay, Henryk 161
 Rankowski 172
 Rantakari 84
 Ratt, Achille ks. Pius XI
 Reek, Nikolai 124, 125
 Reijonen, Erkki 47
 Relander, Ilmari 112, 113, 114, 115, 118, 120
 Relander, Lauri Kristian 55, 56, 115, 159
 Rennie 53
 Renvall, Pentti 163, 164
 Reymont 154
 Richter, Edward 157, 158
 Riecki, Esko 121
 Rislakki, Jukka 111, 117, 121, 122
 Rittner, Tadeuz 154
 Romanov 116, 117
 Romanovit 41
 Romanowskit 151
 Romer, Adam 98
 von Rossum, Vilhelm 27
 Rostafiński, Jan 149
 Rostworowski, Karol Hubert 155, 156
 Roszczewskit 144
 Rozwadowski, Jan 150, 151
 Rozwadowski, Tadeusz 102
 Rubinstein, Artur 155
 Rudnicki 172
 Ruin, W. 105

- Runeberg, J. L. 153
 Rydebeck, Frey 115
 Rydz-Smigły, Edward 69
 Ryti, Risto 59
 Rytönen, Olavi 162
 Rössing 62
- Saarela 109
 Saastamoinen, Armas 16, 66
 Sallinen, Tyko 157
 Salo, Pekka 28
 Salovaara 32
 Salovius, Hannes 161
 Samson-Himmelstjerna, Mikolaj 29
 Sandler, R. J. 63
 Sarin, Olga 28
 Savinkov 116
 Schaetzel, T. 152, 169
 Schjerfbeck, Helene 157
 Schmidt, A. 28
 Schumans, Vilis Roberts 58
 Schätzel, Tadeusz 37
 Serbian, Michał 24
 Setälä 36, 55
 Sienkiewicz 151, 153, 154
 Sieroszewski, W. 146, 154
 Sibelius, Jean 166
 Sihvo 115
 Sihvola, Erkki 136
 Sikorski, Władysław 102, 171, 172
 Silvanto, Reino 151, 154
 Sjöblom, Maria 28
 Sjöström, Wilho 158
 Skirmunt, Konstantin 49
 Skrzyński, Aleksander 19, 58
 Slavek, Valery 78
 Slöör, Karl Åke 100, 101, 114, 125
 Śmigły-Rydz, Edward 102, 125
 Sokolnicki, Henryk 30, 31, 32, 33,
 34, 45, 47, 62, 63, 64, 160, 170,
 171, 172
 Sokolnicki, Michał 29, 67, 98
 Somersalmi, Aili 156
 Sosnowski 94
 Souchon, Herman 107
 Stachiewicz, Waclaw 102
 Stalin, Josef 44
 Stańczyk, Kazimierz 24
 Steffersohn 106
 Stenman, Gösta Herman 157
 Stenroth, Ester 28
- Stenroth, Otto 34
 Stepański, Włodzimierz 157
 Stjerschantz, T. 158
 Stjernvall, Julius 132
 Strindberg, August 157
 Strindberg, Sven 157
 Studencki 112, 114
 Ståhlberg, K. J. 46, 47, 64, 66, 68,
 69
 Sukselainen, V. J. 163
 Sunila, Juho Emil 133
 Svensson, Antero Johannes 80, 100,
 101, 130
 Svento (Swętorzecki), Reinhold 19,
 90, 161
 Swierz, Jan 24
 Świętosławski, Wojciech 160
 Svinhufvud, P. E. 64, 125, 165
 Szczekowski, Stanisław 104
 Szeptycki, Stanisław 102
 Szymanowski, Karol 156
 Söderström, Börje 110
- Talikowski 111, 118
 Talleyrand 71
 Talvio, Maila 144, 145, 146, 147,
 148, 149, 151, 153, 154, 160
 Tanner, Väinö 63
 Tapiovaara, Tapio 159
 Tepfers 112
 Tetmajer 154
 Toini, Antonietta (Putkonen, Toini)
 160
 Tolwińska-Krahelska, Maria 151
 Tönisson 45
 Topelius, Sakari 153
 Trast, Viktor Kustaa 151, 154
 Treter, M. 158
 Treviranus, Gottfried Reinhold 78
 Trypucko, Joseph 151
 Trzeciak, Stanisław 27, 28
 Tuominen, Leo 39, 40
 Turtola, Martti 122
 Tuulio, Tyyni 153
 Törvand, Juhan 111, 119
- Ulaszyn, Henryk 149
 Ulmanis, Kārlis 48
 Uden, Östen 63
- Vala, Katri 153

- Walk, Henryk 109
 Wallenius, Kurt Martti 16, 56, 64, 65,
 66, 67, 68, 69, 73, 108, 111, 112,
 113, 115, 117, 120, 123
 Vang-Lessig, Viljo 109
 Waris, Heikki 22
 Waris, Klaus 163
 Warszawski, Kurjer 149
 Wasa, Sigismund 165
 Wasilewski, Leon 47
 Vennola, J. H. 45, 161
 Westermarck, Edvard 163
 Weyssenhof 154
 Wilczeński, Dionysius 35
 Viljanen, V. M. J. 15, 60
 Viljanen, Lauri 153
 Wilhelm II 107
 Wilson, Woodrow 43
 Wissotzky, F. 28
 Witteg 112
 Wittenberg 166
 Witting, Rolf 32
 Wnuk, Desmond A. 28
 Wnuk, Władisław 159, 167
 Woitińska, Nadine 157
 Voionmaa, Väinö 60, 135, 159
 Vuorela, Kalevi 26
 Ylikangas, Heikki 66
 Ylppö, Arvo 163
 Yrjö-Koskinen 64
 Yöntilä, A. 161
 Żaba, Norbert 30, 86, 88, 162, 163,
 164
 Zahartsenko-Schultz, Maria 118
 Zaleski, August 29, 55, 77, 172
 Zapolski, Gabriel 154
 Zawstowicz, Kazimiera 164
 Zech 56
 Żeromski 154
 Ziabicki, Józef 24, 29
 Ziabicki, Tadeusz 98
 Zientkiewicz, Władysław 75
 Zmorski, Roman 143
 Żurowski, Józef 164
 Österman, Hugo 110, 113, 114, 124

